

MANUSCRIPTUM

4

(5)

1971

EMINESCU • PERPESSICIUS • GHICA • MIROMIR
CONSTANTINESCU • ANDREI OȚETEĂ • PANAITEL
ISTRATI • M. DRAGOMIRESCU • CEZAR PETRESCU •
E. LOVINESCU • V. HUGO • HERMIONA ASACHIE
• J. U. JARNÍK • MAIORESCU • PAPINI • BAČOVIA

ANUL II

«Cînd s-a anunțat apariția revistei „MANUSCRIPTUM”, deși numele mult regretatului academician Perpessicius era un gir, am fost sceptic asupra înfățișării pe care putea să o aibă această publicație, fără precedent pentru noi.

Cunoscusem cîndva, cu decenii în urmă, o revistă de literatură franceză, „LE MANUSCRIT AUTOGRAPHE” — de aspect și preocupări aproximativ asemănătoare. În biblioteca mea, găsesc și astăzi un număr de acum 35 de ani [...]. M-a surprins atunci, ca și acum, monotonia. Pe lângă articole, studii, comentarii, cîteva file reproducînd manuscrisul complet al unui scriitor [...].

La noi, pasiunea pentru autografe nu avea o tradiție formată. [...] Și cum tradițiile se formează foarte încet, scepticismul meu față de inițiativa ilustrului dispărut — era oarecum îndreptățit.

De la primul număr însă, mi-am dat seama că aveam sub ochi o revistă competentă în materie, deosebit de atractivă — un instrument de lucru indispensabil, a cărei multitudine de preocupări în jurul manuscrisului inedit — nici n-al fi bănuț-o. Într-un număr de aproape două sute de pagini, scrisori, fotografii, documente, pagini literare, reproduceri fragmentare de manuscrise, toate într-o mare varietate de aspecte și de conținut. Un gust ales, un caracter pronunțat erudit, o acuratețe grafică deosebită.

Cele două rubrici permanente CREȘTEREA COLECȚIILOR din principalele arhive și biblioteci și FIȘIERUL BIBLIOGRAFIC trimestrial, în care se consemnează tot ceea ce în întreaga publicistică românească apare în acest cadru al ineditului, fac din „MANUSCRIPTUM” și o revistă de referință...

Serban CIOCULESCU

Manuscripta și „Manuscriptum”

„Tribuna” nr. 35 (767) din 2 septembrie 1971.

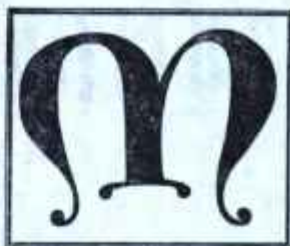
859.09
M 30

MANUSCRIPTUM

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ

editată de

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Director: Academician **D. PANAITESCU-PERPESSICIUS**

Director adjunct: AL. OPREA

COLECTIVUL DE REDACȚIE

CONSTANDINA BREZU, DIANA CRISTEV, NICOLAE FLORESCU, CORIN GROSU, ROMULUS VULPESCU

Macheta: VICTOR MAȘEK

Secretar tehnic de redacție: COLEA PIROTICI

4 [5] 1971

REDACȚIA
ȘI ADMINISTRAȚIA:
București,
str. Fundației Nr. 4,
Sector 1,
telefon: 12.21.95 - 14.00.87

Biblioteca Municipiului Deva
SALA DE LECTURĂ

Eminesciana

Mihai EMINESCU [Două scrisori către Veronica MICLE] (Note de Corin Grosu)

PERPESSICIUS «...nu poți reduce o operă întreagă la un singur text...» (Note de Iulius Tundrea)

Miron CONSTANTINESCU; Perpeccius — în memoriam.

AL. OPREA — Perpeccius la 80 de ani.

Scriitorul — conștiința epocii

O pledoarie revoluționar-pășoptistă a lui Ion Ghica (Marin BUCUR)

Ion GHICA — Notă privitoare la îndatoririle țărănilor. (Versiune românească și note de Romulus VULPESCU)

N. D. COCEA: un „caz” în dosarele Siguranței. (Investigare documentară de Nicolae FLORESCU)

Destăinuiri

Andrei OJETEĂ: «de la „mocanii” din care mă trag, am moștenit simțul istoric» (Convorbire consemnată de N. FLORESCU)

Prima verba

Panait ISTRATI — O întâlnire (Povestire tălmăcită în românește de Alexandru TALEX)

Epistolar

I. L. Caragiale în „jurnalul” lui M. Dragomirescu (Z. ORNEA)

Mihail DRAGOMIRESCU — Jurnal de lucru [Fragmente]

SUMAR

3—8

3—9

10—14

10

15—17

16—37

38—60

61—64

65—74

75—77

77—96

159779

159779

S U M A R

File de album

G. BACOVIA

Toamna poposise... primăvara trecea (*Romulus VUI.PESCU*)

Per aspera...

97—107

Panaït ISTRATI — Nașterea unui scriitor (*Al. OPREA*)

...Ad astra

108—125

Cezar PETRESCU: Creator, creație și creaturi (Notă introductivă de Dan SMĂNTĂNESCU)

Correspondențe ... în corespondență

126—128

« Zilele încep să curgă molcom pe versantul celalt... » (*Constanțina BREZU*)

128—135

Eugen LOVINESCU — [10 scrisori către Hortensia PAPADAT-BENGESCU]

« M-or troieni cu drag | aduceri aminte... »

136—142

PERPESSICIUS — Pagini din *Jurnal* (1959 — 1966) [Fragmente] (Notă de Dumitru D. PANAITESCU)

Scriitori români în arhive străine

143—156

Correspondență Victor HUGO — Hermiona ASACHI-QUINET (I) (Comentariu de Elena PIRU)

Scriitori străini în arhive românești

157—174

Correspondență Jan Urban JARNÍK — Titu MAIORESCU (Prezentare de Traian IONESCU-NIȘCOV)

Curier

Expeditori: scriitorii

175—177

Dragoș VRÂNCEANU: Două scrisori de la Giovanni PAPINI

Expeditori: cititorii

178—181

Florin SALVAN: Două scrisori ale lui Emil ISAC

Spicuiți

182

Cezar BOLLIAC « Să vizităm împreună locuri pe unde a trecut gloria străbună » (*Flaviu SABĂU*)

183—184

Gib. I. MIHĂESCU și pasiunea pentru teatru (*Diana CRISTEV*)

185—189

Cristian SÂRBU și « poezia » ciornelor de poezie (*R.V.*)

190

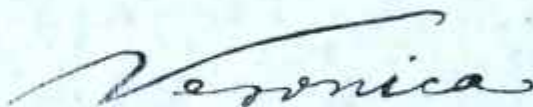
Cincinat PAVELESCU la o șezătoare literară la Cîmpulung-Moldovenesc (*Grațian JUCAN*)

191—200

Ecouri • *Fișier bibliografic* • *Creșterea colecțiilor*
• *Iconografie*

două scrisori către

[I]

21 fevr[uarie]. [1]882

Draga mea Veronică,*

Iartă-mă că nu ți-am scris imediat, căci am primit scrisoarea ta ieri seara și-ți răspund abia azi. Am o cumplită nevralgie¹ la cap — efectul unei binevoitoare și premature primăveri se vede — și chiar acum nu-ți scriu decât pentru a-ți cere² iertare că nu ți-am răspuns imediat la scrisoarea ta gentilă și dulce.

Nu-i³ așa că tu mă scuzezi și nu mi-o iei anume⁴ de rău în considerația nevralgiei?

* Prezentate de profesorul emerit N. I. Simache, directorul Muzeului de istorie al județului Prahova, la ultima sesiune științifică a muzeelor și încredințate nouă ulterior. Deși cunoscute și comentate de biografi postului (astfel încât n-am mai considerat oportun să inserăm aici ampla memorare de date biografice cu care fuseseră însoțite la sesiunea menționată, nici cine știe ce introducere, în care să reluăm pe contul nostru ceea ce au spus alții mai înainte) — le publicăm, totuși, în spiritul, promovat de Per-

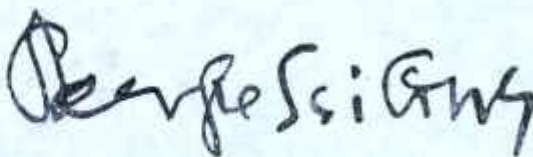
¹ Torontiu (în continuare: T): *nevralgie*. Și mai jos: în considerația *nevralgiei* (în loc de: l. c. *nevralgiei*).

² O. Mînar (în continuare: M.): *prin a-ți cere*.

³ M. — elimină de aici până la: *Se vede că durerea* [...].

⁴ T: *în nume*.

«...nu poți reduce o operă întreagă
la un singur text...»

Să prezinți poezia eminesciană în cinci Momente poetice¹, sau, mai exact, în cinci de cinci ori cinci minute, este o operațiune dintre cele mai temerare. A fost o vreme, în junețea noastră, cînd socoteam, ne încumetam a crede, că întreaga poezie a unui scriitor poate fi redusă la una singură dintre poemele lui.

¹ Între 30 mai și 5 iunie 1966, în cadrul emisiunii *Moment poetic*, difuzată de Radio București, Perpessicius a prezentat o selecție de versuri eminesciene. Ascultătorilor le-a fost oferită o suită de poezii, grupate astfel: *Postume* (după cuvîntul introductiv a fost citit în întregime poemul *Pierdută pentru mine, zîmbind*

⁴ T: Mă (rec. c. m. p. l. și încep a-ți s. m. d. l. p. c. l. așcum abluță seară i. m. p. c. m. doare, dacă ai fi [...]).

⁵ M: durerea de cap.

⁶ Famos violonist spaniol (1844—1908). Făcuse parte, în martie 1869, din grupul de „artiști foarte cunoscuți și distinși” ce acompaniau pe Carlotta Patti, celebra cântăreață care dădea patru concerte la București și căreia Eminescu, atunci suflor și copist la Teatrul Național din București, îi închina versuri (sonet și distihuri) rămase în manuscris (v. Peressicchio, *Jurnal de lector completat cu Eminesciană*, Casa Școalelor, București, 1944, pp. 213—234). Mai târziu, Sarasate concertase și la Iași, pe cont propriu, prin 1876 (?). Acum, binecunoscutul virtuoz, se așă, probabil, pentru a treia oară în țară.

⁷ M: — elimină întregul pasaj ce începe aici, cum și alineatul următor, până la: Te sărut [...]. Este drept, însă, că, pentru cititorul din aprilie 1911 (când a apărut *Cum a iubit Eminescu*), personajul învinovat aici de poet era pe-atât de ușor de identificat, pe cât era de celebru. Discreția era de rigoare.

⁸ Este vorba de I. L. Caragiale (desemnat, în scrisorile Veronicii Micle sub: D. Car.). La sfârșitul anului 1881 și începutul

persecuții, al totalei fidelități față de textul original al poetului — și ca un modest omagiu, adus și în felul acesta memoriei incomparabilului editor și exeget eminescian, în integralitatea cuprinsului și a formulărilor de amănunt cele două scrisori apar, într-adevăr, abia acum pentru prima oară. Altfel — fragmentar, cu lecțiuni greșite și cu eliminări arbitrare (și, pe deasupra, cufundate, mai plină la a deveni de nerecunoscut, în apa tulbură a narațiunii proprii) — scrisorile de față apăruseră acum șaiszeci de ani în transcrierea lui O. Minar (în *Cum a iubit Eminescu — pagini intime*, Iași, P. A.). Reluate mai târziu, și quasi-integral, de I. E. Torouțu (*Studii și documente literare*, IV, Junimea București, 1923, pp. 146—148), ele nu erau scrise nici de data aceasta de serioase erori de lecțiune, neglijențe de transcriere și chiar modificări arbitrare. Așa stând faptele (cum credem că se va putea constata), restituirile textului eminescian se impun. Redăm transcrierea profesorului N. I. Simache, cu unele completări și îndreptări operate de noi cu textul dinainte. Adnotările ne aparțin. Ele oferă câteva informații și, în principal, demonstrează abaterile menționate, ale transcrierilor anterioare.

C. gr.

Ce or fi avînd scrisorile de cam întîrzie. În 18 mi-ai trimis una, pe cea din urmă, la 20 am primit-o abia?

Mă frec cu mina pe frunte și-ncerc a-ți spune mii de lucruri pe care le croeam alaltăseară în minte și capul numai mai rău mă doare, încît dac-ai fi aci,⁵ n-ai ști ce să-mi faci ca s-adorm.

Se vede că durerea asta⁶ e o urmare a concertului al doilea a lui Sarasate⁷, care a fost admirabil, ca și cel de-ntîi.

Apropos!⁸ D-nul în cestime aud că, după cererea sa proprie, va fi permutat la Curtea de Argeș în aceeași calitate în care e la Neamț⁹. Această cerere a făcut-o de acum opt sau zece zile la ministeriu și i s-a acordat. Signe de la profundeur du sentiment(?)¹⁰ Vorbă să fie. Asta încă odată pentru a arăta că nu există un simbul solid în acest om¹¹.

Mîico dragă, tu poate-i fi dormind deja, căci eu scriu asupra plecării¹² trenului — adică mai sunt două ceasuri pîn-atunci și-ți voi duce scrisoarea la gară. Tot mă doare capul — așară-i răcoare și senin de lună — poate mi-o mai trece. Te sărut de multe, multe ori, dragă pasăre voioasă, te rog să-mi ierți dispoziția cam deranjată în care-ți scriu¹³ și să-mi trimiești o guriță îndrăgă¹⁴ pe aripile vîntului. Dac-ar ajunge azi, de sigur că mi-ar trece durerea.

Al tîu
EMIN

Este ceea ce numeam pe atunci, sinteza elegantă a poeziei cutărui sau cutărui poet. Așa de pildă, ne spuneam, Alexandru Macedonski ar putea foarte bine fi sintetizat într-o poemă ca *O umbră de dincolo de Stix*; Eminescu, într-o poemă ca *Oda (în metru antic)*. De atunci însă, au trecut anii și ne-am convins cu scurgerea anilor că tinerețea își poate îngădui toate îndrăznelile, întrucît dacă este un lucru adevărat, este că nu poți reduce o operă întreagă la un singur text așa cum ar fi de pildă, să zicem, pentru cunoscutul sonet al lui Arvers, care, după cum se știe, totuși, a fost mai puțin poet. Și, totuși, dacă o astfel de operațiune a fost de mult trimeasă în recuzita iluziilor de tinerețe, nu e mai puțin adevărat că o prezentare a liricii eminesciene poate fi înfățișată în cinci *Momente poetice*. Întîiul *Moment* îl dedicăm unei poeme postume cu un lung titlu: *Pierdută pentru mine, zîmbind prin lume treci din vremea lașilor*, deci din 1876, scrisă dintr-un condei, în foarte multe strofe, ca o lungă lamentație veroniană, expresie a chinurilor pe care le suferea în iubirea sa pentru Veronica Micle, scrisă a doua zi după înmormîntarea mamei sale la Ipotești, care reia, de fapt, vechea temă, de la 1870, a debutului său din *Venere și Madonă*.

prin lume treci, Ciclu dragostei, Elogiul poeziei, Elogiul naturii, Satirice. Cum scurtele prezentări ale acestor emisiuni se publică acum pentru prima oară în paginile revistei, ne mîrginim la a remarcă doar grija criticului pentru o selecție care să intereseze un public cit mai larg, precum și discreția și finețea cu care ascultătorii erau introduși, de fiecare dată, în universul eminescian.

I. TUNDREA

Peșteră, pe dealuri joase sacralitate ca și un loc sfânt.
Dar azi tu mi spui că te-a răsturnat de o mână
belșugă a... la... și merge la Vitră; că este
tenor. „vate” și e răsturnat, e un cuvânt
fals, faci din un tablou una vîră, și pe care
nu o poți înțelege. Tu mi spui fînăciule tale;
dacă vrei că un alt mînt de viață se fînăciule
în gura ta, dacă mîntul mi poți înțelege,
sunt eu. Eu din gura mi le mișc din buze.
Eu mi le vorbesc sub mîntul. Tu mi spui
„pînă la vîră” mișc, a lui s-a răsturnat, și a răsturnat
și dăgă brînză joasă a gîndu mîntu la...
mișc la ce trîie. Dar mi le mișcăm a vîră.
Nu vîd mișc „pînă la vîră” de o mîntu de
trîie mișcăm pînă la un mișc de vîră
„pînă la vîră” mișcăm în Tîie cu vîră la joasă
dacă o vîră convocată la vîră și mișc
mișcăm un vîră și trîie.

Verde e verde. Co^{2+} in verde in soluzione solida
in verde.

[illegible]

At the Ferry

[II]

28 Februar 1882¹⁵

Iubită femeie,

Din toate scrisorile tale aproape respiră nemulțumirea, în toate observ pe de-o parte imputări de infidelitate¹⁶, de care nu sunt capabil, din toate presupunerea că aş putea veni la Iași, că aş putea să fiu cu tine împreună și că singura piedică e că nu voi.

Bolnav; neavind nici o poziție socială sigură, prin care să-ți pot pregăti un trai modest și poate fericit alături cu mine; sărac, precum știi că sunt și avînd pururea grija zilei de mine, tu crezi că eu aş putea fi altă de nelegiuît să pot veni lîngă tine și să nu vreau să vin; crezi că în starea în care mă aflu, îmi abate a-ți face infidelități, mă crezi în sfîrșit de-o sută de ori mai mizerabil de cum sunt în stare a fi.

În momentele în care-mi simt nefericirea și slăbiciunea de caracter, în momentele în care văd că nu sunt bun de nimic în lumea aceasta și că înzădar trăiesc, atunci cînd sunt descurajat și sătul de viață, te-am rugat, femeie dulce și fermecătoare, să ierți că am îndrăznit a te iubi, să ierți c-am aruncat această umbră de mizerie asupra vieții tale, care, după caracterul tău, trebuia să fie veselă și luminoasă.

Eu nu tăgăduiesc că am făcut o crimă iubindu-te, o crimă ce zilnic o espiez. Nu tăgăduiesc, că făgăduindu-ți lucruri ce nu le-am ținut, pentru că n-am fost în stare a le ține, n-am comis cel mai mare păcat față de singura ființă în lume care mie, neîubit de nimeni și antipatic tuturor muritorilor¹⁷, mi-a dăruit o rază de fericire, ce n-o merit. Toate acestea nu le tăgăduiesc, toate acestea le-am mărturisit ție și te-am rugat să mă ierți.

Iul 1882 (octombrie-februarie). Caragiale fusese revizor școlar pe județele Suceava și Neamț și posibil de mai multe ori la Iași, vizitînd-o și pe Veronica Micu. Drama ce a urmat se cunoaște. (a se vedea, deosebi: Ș. Ciocilescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, ed. a II-a revizuită, E. P. L., 1969, mai ales pp. 209—213), ca și permutarea solicitată și obținută de Caragiale, la revizorul de Argeș-Vilcea, consecință a celor petrecute. Eminescu urmărea, după cum se vede, îndeaproape mișcările rivalului său de-o clipă.

¹⁵ Semn al profunzimii sentimentelor. T. omite paranteza cu semnul întrebării, menită să sublinieze sensul sarcastic al formulei.

¹⁶ T: Asta niciodată p. a. u. e. n. este nimic solid l. a. o.

¹⁷ T: ... tu poate fi dormind, c. e. s. înaintea p. [...].

¹⁸ M. — elimină de la dragă pasare scosă pînă aici. T: fi vicioasă (în loc de: dragă p. v.) și indispoziția în care-ți scriu (în loc de: dispoziția cam deranjată l. c. 1. s.).

¹⁹ M: îndrăpt. T. omite cuvîntul.

²⁰ Grație străină — probabil de mina Veronică Micu. M. omite data.

²¹ M: nefericire.

²² T: față cu s. f. l. c. neîubit de nimeni și antipatic tuturor muritorilor — parînd pe seama V. M. ceea ce poetul spunea despre sine! M: muritorilor (în loc de: muritorilor).

Auditoriul știe felul cum rezolva Eminescu antiteza dintre venere și madonă și-și amintește, de bună seamă, și de explicația lui Maiorescu care găsea că finalul *Venerei și Madonei*, cum spunea el, cam « *recherché* », era o tranziție prea căutată. Acel « plîngi copilă » care era, de fapt, o revenire la sentimentele de subordonare pentru iubită. În *Pierdută pentru mine, zîmbind prin lume treci*, Eminescu reia, spuneam, la un nivel mult mai înalt. Dacă poema din 1870 poate fi socotită o încercare de acorduri, de arpegii — poema din '76 este o mică simfonie pe mai multe planuri, în care însă nota dominantă este aceeași: de mare, de totală, de definitivă iubire. « Spuneți-mi că-i o Heteră, că-i un Demon, că-i Satan, o iubesc »²³, e versul final și el spune îndeajuns.

* * *

Pentru al doilea *Moment poetic*, am reținut titlurile: *O, dulce inger blind* — postumă, *Oda (în metru antic)* și *Ce e amorul?* E de ajuns să spunem că primul titlu *O, dulce inger blind*

²³ Versul exact:

« Spuneți de ea tot răul de vreți să-nnebunesc
Că-i Heteră, un monstru, că-i Satan — o iubesc. »

Perpessicius reprodușese din memorie finalul poeziei, ori poate sintetizase astfel intenționat cele două versuri.

Prețuesc pe de altă parte sacrificiile [pe] care mi le-ai făcut. Dar azi tu-mi spui că te-ai săturat de-a mai aștepta, că vrei să mergi¹⁸ la Viena, că ești tânără și viața ți-e deschisă, c-un cuvânt îmi faci din nou tabloul unei vieți, pe care eu n-o înțeleg. Eu nu mă opun fericirii tale; dacă crezi că un alt mod de viață ar fi mai bun pentru tine, dacă în sfârșit mă poți uita, uită-mă. Eu din parte-mi te asigur de un lucru. Eu nu te voi uita niciodată. Tu ai fost și ești viața mea, cu tine s-a început și s-a încheiat și dacă nu trăiesc pentru a gândi măcar¹⁹ la tine, nu am la ce trăi.

Dar nu te amăgesc cu asta. Nu văd nici o perspectivă deocamdată de-a trăi împreună, pentru că nu mi s-a oferit pîn-acum nimic în Iași cu care-aș putea duce o viață convenabilă cu tine — și în mizerie nu voi să trăiești.

Un lucru crede-l²⁰. Nu voi iubi niciodată o altă femeie și tu rămii în mintea și în sufletul meu ceea ce ai fost totdeauna: visul de aur al vieții mele, singura mea aspirație și viața cu tine singura mea speranță²¹. De aceea nu-mi face imputări nedrepte. Oricînd, oriunde s-ar ivi puțința²² de-a fi unul al altuia pentru totdeauna, voi primi-o cu plăcere; oricînd va fi culmea fericirii mele²³ de-a fi împreună.

Dar ce vrei să faci²⁴ în contra imposibilității materiale? Nu pot face nimic și mă lupt în contra ei zadarnic și fără chip de-a o putea învinge²⁵. În această luptă[,] simț[,] se mistue²⁶ viața mea și chiar puținul talent ce mi l-a îngăduit natura. Se mistue și poate fără nici un rezultat²⁷.

Te sîrut cu dulce²⁸, femeia mea iubită și dragă și dacă, după toate cele zise, tot poți să mă mai iubești, iubește-mă, dacă nu dă-mă [...] uitării, dar nu crede că vreo dată te va uita sau va înceta²⁹ a te iubi

EMIN

e scrisă tot în 1876, e contemporană cu poema primului *Moment poetic* — lunga lamentație veroniană despre care am vorbit — și că readuce în memorie, printr-un fericit contrast, pe iubita de la Ipotești, pe eroina din *Mortua est*. Al doilea titlu *Oda (în metru antic)* și *Ce e amorul?* sunt din epoca de maturitate, din așa zisa epocă finală a lirismului eminescian, și în timp ce una face parte din cantilenele lirismului său, *Oda (în metru antic)* sapă în versuri marmoreene un chin năpraznic de iubire, un chin înveninat pe care nu-l sting toate apele mării.

* * *

Elogiul poeziei rezervat pentru al treilea *Moment poetic* e poate cel mai dificil, întrucît elogiul poeziei l-a făcut Eminescu cu întreaga sa operă poetică. Totuși, două titluri sunt bine de reținut: *Numai poetul și Icoană și privaz*.

Numai poetul e o compunere juvenilă din 1867—68, alcătuită din două strofe: întâia, în versuri pseudo-populare, pe tema omenirii ce trece asemenea valurilor, iar a doua ducînd mai departe imaginea, prin contrast, așază poetul care trece peste nemărginirea timpului și la fel cu paserile cîntătoare, în ramurile gîndului, în sfintele lunci, se întrece ca și ele în cîntări.

¹⁸ T: ci v. s. m.¹⁹ T — elimină restrictivul măcar.²⁰ T: U. l. crede.²¹ M: viața c. t. e. s. m. a.²² M: s-ar învoi p. T: ar fi cu puțință.²³ T: voi f. în c. f. m.²⁴ M: Dar c. v. s. fil. T: D. c. oare s. f.²⁵ T: ... și mă l. i. c. și zadarnic și fără c. de a putea l.²⁶ M: ... simt că s. m.²⁷ T: simt că v. m. s. c. p. t. c. m. l. i. n., se mistue fără n. u. r. M: omite integral ultima frază.²⁸ T: Te s. dulce.²⁹ Lecțiune incertă. Eminescu repetă, probabil, pe mă (lapsus). M: mă dă u.³⁰ M și T: ... dar nu crede c. v. d. t. voi u. s. voi l.

Deși compozită, poezia e totuși memorabilă întrucât conține, poate, cea mai modernă, cea mai sugestivă, cea mai *remarcabilă dintre definițiile moderne* [sublinierea noastră] ale poeziei.

* * *

Deși poezia naturii la Eminescu cuprinde marea majoritate a poeziilor lui, am ales pentruastă seară, trei titluri: *Fîind băiet, păduri cutreieram*, elogiu al izvoarelor, al pădurii, al teiului și al zinelor, *Sara pe deal*, cu vestitul panou al înserării rustice, străbătută de tot farmecul sporit de dragostea ce-l aștepta și *Iar cînd voi fi pămînt*, una din celebrele variante ale cunoscutei lui elegii testamentare: *Mai am un singur dor*.

* * *

Auditorul nostru va fi surprins întrucîtva să nu întâlnească la ciclul satiric proiectat pentruastă seară, nici una din marile poeme satirice cunoscute, am numit *Scrisorile*, denumite pe vremea lui Maiorescu, *Satire*, fie satira politică, fie satira socială, fie satira moravurilor literare, în locul cărora am ales un titlu mai puțin obișnuit dintre postume, o compunere vastă din anii Vienei sau ai Berlinului, exact acolo unde cîțiva ani mai tîrziu are să compună o altă mare poemă, *În căutarea Șeherezadei*, o lungă peregrinare înspre țările celor o mie și una de nopți. Titlul acestei poeme este *Odin și Poetul* și ea înfățișează un drum al poetului ieșit din adîncurile Mării Negre, din părțile noastre, la Oceanul de nord, în patria lui Odin al zeilor eternei Walhale. Satira reiese din confruntarea poetului cu Decebal, pe care-l întâlnește oaspete al zeilor nordici și din schimbul de replici desfășurat într-un ritm cu mult mai domol, mai liniștit, mai calm decît al cunoscutelor mari satire ale lui Eminescu. Însuși versul stigmat din *Scrisoarea a III-a*, « *La Paris, în lupanare de cinisme și de rele* » este de astădată transfigurat, prefăcut într-o replică domoală, într-o replică amabilă.

Perpessicius ar fi împlinit, zilele acestea, 80 de ani, vârsta patriarhilor, în rândul cărora putea fi considerat de drept, nu numai datorită privilegiului de ordin aniversar, ci și prin întinșarea și memorabila-i operă, prin prestigiul său unanim recunoscut (puțină sint criticii care să întrunească sufragii atât de totale, nu numai în cercurile largi de cititori, ci și în iritabila gîntă a literaților); în sfîrșit, prin înțelepciunea-i caracteristică, de noblețe populară, sublimată în cele mai pure esențe cărturărești.

Ar fi sărbătorit această vîrstă de n-ar fi dispărut cu gîso luni mai devreme, proverbială-i discreție încelînd a mai fi o simplă trăsătură de caracter sau o aleasă podoabă sufletească, ci luînd chipul imperativelor ineluctabile ale unui destin.

Astfel încît obișnuitelor tonuri festive reclamate de momentul aniversativ nu se poate să nu li se adauge accente de tristețe, și ca omagiul pe care i-l aduc foștii săi colaboratori de la Muzeul literaturii române să nu îmbrace încă săbrunicul de doliu.

La data cînd tipărim acest număr, se și află în librării volumul *Excurs sentimental*, dedicat memoriei lui Perpessicius, care întrunește semnăturile celor mai autorizați reprezentanți ai literaturii și ai culturii românești contemporane. Dar revista însăși nu poate lipsi de la sărbătorirea celui care-a creat-o. Drept care, în afara paginilor de jurnal publicate la obșnuita noastră rubrică «M-or troieni cu dragăducri aminte...» (cît de sugestiv sînd în acest caz denominativul rubricii) deschidem numărul publicației cu o «Eminesciană», care este, în același timp și o «Perpessiciadă». Două scriitori Eminescu, pentru prima oară restabilite integral, conform spiritului și metodologiei Maestrului și avînd drept comentariu textul unei scurte conferințe a lui Perpessicius (despre același subiect ce l-a obsedat întreaga-i viață). Totodată, ne face plăcere să reproducem articolul profesorului universitar, academicianul Miron Constantinescu, Președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, articol care prefațează volumul amintit: atât pentru admirabilul portret, creionat, al sărbătoritului, cît și pentru vibrantele mărturii legate de interpretarea eminesciană, încoronînd astfel grupajul nostru co-și propune să situeze destinul activității lui Perpessicius — drept suprem omagiu — sub aura geniului național al poeziei române.

AL. OPREA

IN MEMORIAM

STIU CĂ DUMITRU PANAITESCU-Perpessicius a fost cîtiva ani profesor la Liceul „Moise Nicoară” din Arad, dar nu l-am putut cunoaște în acea vreme din simplul motiv că noi am venit în acest oraș atunci cînd el pleca, iar diferența de vîrstă era considerabilă. Dar, urmele activității sale arădene au rămas nu numai în prestigioasa școală la care m-am referit, ci și în rafturile bibliotecilor, unde s-a ivit după 1925 *Repertoriul critic*, acele «sugestii critice» cum le numea autorul, apărute în colecția „Semănătorul” la tipografia „Diecezană”.

Scurt timp după aceea, prin *Antologia poezilor de azi*, pe care a scos-o împreună cu Ion Pillat în două volume la „Cartea Românească”, în 1925 și în 1928, Perpessicius avea să se impună generației noastre ca un adînc cunoscător al poeziei românești contemporane, ca un critic dotat cu un fin discernămint și cu o mare putere de selecție; întreg tineretul acelei epoci s-a orientat în peisajul literar al vremii (și mai ales de poezie) așa cum a fost desenat și conturat de Perpessicius prin acea strălucită antologie poetică; acolo l-am întîlnit și ca poet al unui subtil lirism ironic (mai exact de autoironie) ceea ce ne-a determinat să căutăm și cele două volume de poezii *Scut și targă* și *Itinerar sentimental*, care-l caracterizau cu prisosință.

Mircea Constantin

În Arad, Perpessicius lăsase amintirea unui poet și critic de o deosebită valoare și a unui om de o mare delicatețe sufletească.

Ne-am reîntâlnit cu opera lui venind la studii superioare în București, după 1934, mai cu seamă cercetînd *Mențiunile critice* seriile I, a II-a, a III-a, a IV-a și a V-a, apoi antologia de critică literară franceză *De la Chateaubriand la Mallarmé*. Ne uimea bogăția informației literare, excepționala receptivitate a intelectului și plasticitate a scrisului și mai cu seamă ne bucura spiritul său profund umanist; am recunoscut astfel în Perpessicius un adversar congenital al fascismului — prin întreaga sa formație literară, prin modul său de gîndire, de interpretare, se situa pe poziții opuse gîndirii șovine, xenofobe și imperialiste. Activitatea sa a continuat — și mai larg desfășurată, și mai bogată — în condițiile noi de după eliberarea României de sub dictatura antonesciană și hitleristă, timp de mai bine de un sfert de veac.

Ultima oară l-am întîlnit la Vălenii de Munte, acum cîțiva ani, cu prilejul comemorării lui Nicolae Iorga. A venit ca bătrînul Thiresias, condus de mină de un prieten, pentru că slăbirea totală a vederii nu-i permitea să se orienteze printre lucruri și ființe. Și totuși cînd și-a rostit cuvîntarea am putut constata cu toții ce strălucită putere de evocare, ce memorie excepțională și ce capacitate de orientare în domeniul ideilor avea acest om; a fost cel mai emoționant cuvînt pe care l-am ascultat în acea zi despre Nicolae Iorga. Începuse să plouă, ploua apoi de-a binelea, dar nimeni din oamenii care ascultau în curte în aer liber cuvintele spuse de pe pridvor de bătrînul Perpessicius cel menit suferinței, nu s-a mișcat, nimeni nu a plecat, pînă la sfîrșit.

Muzeul literaturii române îi datorește foarte mult; timp de aproape un deceniu și jumătate a militat pentru înfăptuirea acestui *Muzeu* și pentru cit mai bună organizare; îmi amintesc în anii 1956—1957 câtă stăruință a depus pentru crearea muzeului în repetatele convorbiri pe care le-am avut atunci la Consiliul de Miniștri și la Ministerul Învățămîntului.

Lucrările și cuvîntările erau pe deplin suficiente pentru a-l consacra pe Dumitru Panaiteșcu-Perpessicius drept un strălucit critic, un subtil poet și un mare orator.

Dar el a depășit toate acestea printr-o lucrare fundamentală: editarea operelor lui Eminescu. Cea mai strălucită ediție critică închinată unui scriitor român și în care se află nu numai scrierile finite, ci și variantele lor însoțite de o largă suită de note și comentarii. Nimeni nu va mai putea studia opera lui Eminescu fără a recurge la ediția Perpessicius, la cele 6 volume care reprezintă într-adevăr un monument mai trainic decît bronzul sau oțelul. Prin această ediție, Perpessicius va fi întotdeauna amintit în galaxia eminesciană, totdeauna atunci cînd oamenii vor citi, cerceta sau studia opera marelui poet român.

* * *

Cînd mă gîndesc la Dumitru Panaiteșcu-Perpessicius îmi vine în minte ciudata seară de vară de acum aproape două decenii cînd am încercat o tălmăcire a unei poezii de Mihai Eminescu, *Noi amîndoi avem același dascăl*, nepublicată în ediția Titu Maiorescu și foarte puțin cunoscută la acea dată. Ne aflam într-un moment de răgaz după discutarea altor probleme privitoare la ediția definitivă a *Operele* marelui poet; și ne-am îngăduit puțină exegeză eminesciană.

Ideea acestei poezii din 1879 este exprimată în leit-motivul cu care se încheie fiecare strofă: *non idem est si duo dicunt idem*. O republicasem în revista „*Gazeta literară*” * cu un comentariu în care susțineam că Mihai Eminescu lua de fapt poziție prin această poezie față de orientarea conservatoare a cercurilor lui Titu Maiorescu. Poetul era obligat în acea perioadă să colaboreze la ziarul „*Timpu*” din București — principalul ziar al partidului conservator — și probabil a simțit necesitatea de a se delimita, de a lua atitudine față de cercurile pe care era nevoit să le servească prin scrisul său.

Comentînd prima strofă —

*«Noi amîndoi avem același dascăl,
Scolari suntem aceleiași păreri...
Unitul gînd oricine recunoască-l.
Ce știi tu azi, eu am știut de eri...
De-aceleași lucruri plîngem noi și rîdem...
Non idem est si duo dicunt idem.» —*

* „*Gazeta literară*” an II, în numărul din 29 septembrie 1955, sub semnătura: „Cronicar”.

consideram că dascălul la care se referea poetul era probabil filozoful german Arthur Schopenhauer pe care-l citeau cu predilecție atât Mihai Eminescu, cât și Titu Maiorescu.

Perpessicius îmi spunea că poezia este adresată lui Mite Kremnitz, al cărei salon îl frecventa destul de des poetul în acea vreme; nu-mi amintesc dacă a publicat această părere în vreuna din scrierile sale. Dar în discuția amicală din acea seară stăruia asupra acestei interpretări.

Urmau însă strofele:

*«Căci din adâncul gândurilor tale
Răsare ură, din al meu amor.
Tu ai vrea tot să meargă pe-a sa cale,
Eu celui slab îi sunt în ajutor.
Cu-același gând, noi totuși ne desfidem:
Non idem est si duo dicunt idem.*

*Pe mine răul, deși răd, mă doare,
Mă ține liniștea vieții-ntregi;
Iar tu uiți tot la raza de splendoare
Ce-o varsă-asupra ta a lumii regi...
Ș-ai vrea cu proprii mâini să ne ucidem:
Non idem est si duo dicunt idem.»*

Mi se părea că mai ales finalul era prea dur pentru ca să fie adresat unei femei; iar poezia avea un caracter de satiră politică și nu de reproș într-o convorbire de dragoste. Nu era expresia unei amărăciuni lirico-erotice, ci a unor luări de poziție sociale și politice.

Ultima strofă, de altfel, accentua și mai mult asupra necesității pe care o simțea poetul de a se explica și de a accentua asupra acestei delimitări sociale și politice:

*«E greu a spune ce deosebire
Ne-a despărțit, de nu mergem de-a valma.
Și s-ar vedea atunci fără-ndoială
Cînd noi ne-am scoate sufletele-n palmă
Ca-ntregul lor cuprins noi să-l deschidem:
Non idem est si duo dicunt idem.»*

Izbuțea aci din adîncurile sufletului lui Mihai Eminescu, omul care trăise în copilărie în mijlocul țăranilor de la Ipotești, iar mai târziu printre studenții săraci de la

Cernăuți și Viena; acela care umpluse numeroase caiete cu culegeri de poezie populară, acela care era prietenul țăranului din Humulești, Ion Creangă — izbucnea un strigăt de durere față de starea de mizerie a poporului său și de indignare față de politica unor cercuri « înalte » moșierești și burgheze, din jurul curții regale, care se aflau pe poziții îndepărtate și chiar opuse față de interesele și aspirațiile maselor populare.

Cred că din strofele pe care le-am citat se reliefează cu putere valoarea artistică deosebită a acestei poezii, perfecțiunea ei de formă literară; după aproape un veac de când a fost scrisă ne apare și astăzi la cel mai înalt mod de expresie.

Dar, în același timp, se desprinde și mai puternic *ideea politică a antagonismului social* care despărțea și opunea pe oamenii lui Eminescu claselor dominante ale epocii.

Iar astăzi, după două decenii, mi se pare că punctele noastre de vedere, ale lui Perpessicius și al meu, nu erau chiar atât de îndepărtate; că, în fond, nu persoana reală sau imaginară căreia îi era adresată poezia, nu Mite Kremnitz sau Titu Maiorescu reprezentau problema esențială a tălmăcirii acestei poezii, ci faptul că adevăratul personaj demascât aci era un personaj generic care reprezenta pe cei care « uitau totul la raza de splendoare a regilor lumii »: clasele dominante ale epocii.

Și din acest punct de vedere, atât Mite Kremnitz cit și Titu Maiorescu le reprezentau cu destulă prestanță.

Și țineam să spun aceste lucruri marelui critic literar și bunului prieten Dumitru Panaitescu-Perpessicius. Și dacă n-o mai pot face direct, cuvintele acestea spuse și scrise se vor întâlni poate cu ale sale.

SCRIITORUL — CONȘTIINȚA EPOCII

O PLEDOARIE REVOLUȚIONAR - PAȘOPTISTĂ A LUI — Ion GHICA

«**C**ONSIDERATIILE » lui Ion Ghica în jurul problemei țărănești trimit de îndată la *Dernière occupation...* din 1853 și la *Convorbiri economice* care ar părea că spun totul. Însă pentru Ion Ghica, problema țărănească era mai mult decât o problemă economică. Era un fapt capital, o problemă de existență națională. Ca și Bălcescu, Ion Ionescu de la Brad, Rogălniceanu, Rosetti, frații Brătienii și frații Golesci, Ion Ghica dă articolului 13 un permanent suflu, îl subliniază în cadrul activității lor revoluționare de după 1848. El alcătuiește un studiu-memoriu asupra a ceea ce a însemnat Regulamentul Organic, atacând aparența sa de act liberal-burghez, de progres și de ușurare a condiției sociale a țăranilor. Ion Ghica cunoscuse opinia țăranilor din polemiclele iscate în timpul dezbaterilor Comisiei Proprietății din vara anului 1848, între deputații țărani și deputații boieri, din studiile lui Bălcescu care scrisese că prin acest act, iobăgia dispărută în Europa, era întronată la noi (*Question économique des Principautés Danubiennes*, în N. Bălcescu, *Opere*, tomul I, partea a II-a, ediția G. Zane, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1940, p. 51.) În tot timpul exilului lor în occident, pașoptiștii români vor păstra problema țărănească pe agenda lor de luptă contra regimului feudal din cele două provincii românești. A. G. Golescu scria că Regulamentul Organic nu a făcut decât să continue vechiul regim feudal într-un mod și mai neomenos. Niciodată « *le sort des laboureux n'avait été abandonné plus impitoyablement à la discrétion des propriétaires* » (*De l'abolition du servage dans les Principautés Danubiennes*, Paris, 1856, p. 34).

Meritul lui Ion Ghica este că el înserează această problemă țărănească în ansamblul contactelor și al relațiilor sale diplomatice. Memoriul său politic este un memoriu contra Regulamentului-constituție a feudalității. Este un material de informare a comisiilor europene, un document de fidelitate revoluționară. Se știe că în urma Congresului de la Paris, în 1856, se stabilise funcționarea la București a unei comisii speciale « alcătuită din reprezentanții statelor semnatare și un comisar al Turciei, cu misiunea de a cerceta starea internă a țărilor și a face propuneri cu privire la reorganizarea lor » (*Istoria României*, IV, Editura Academiei R.S.R., București, 1964, p. 255). Documentul de față nu este străin de această febrilă activitate politică. Spațiul ce ne este rezervat

nu ne îngăduie să publicăm toate materialele care se află încă în stadiul de manuscrise Ion Ghica în fondul de la Biblioteca Academiei Române, aparținând uceleiași preocupări sociale. Ne mulțumim numai a semna pe acela, care, chiar dacă este incomplet în final, are expoziția bogată a « expunerii » de motive și de argumente. Specialiștii s-au mulțumit cu scrierile lui Ghica publicate, unde însă legăturile cu problema țărănească s-au făcut din alte perspective. Cel mai mult s-a vorbit de Convorbiri Economice, care însă n-au nici o legătură, cum se vede, cu manuscrisul de față. Din păcate, Ion Ghica pe cât pare că ar fi beneficiat de un regim clement din partea posterității sale critice, pe atât de puțin este cunoscut, citat superficial pentru pitorescul scrisorilor sale către Alecsandri.

Ion Ghica a apelat la datele de aici încă în câteva ocazii. Odată, într-o scrisoare către Sir Stratford Canning, (nedată, în același mss., pp. 110—114) demonstrându-i că « 2/3 din populația Principatelor locuiește și cultivă pământuri aparținând unui mic număr de proprietari boieri în cea mai mare parte, în condiții prescrise și reglementate prin lege ». Grava condiție a țaranului român, « aviditatea celei mai mari părți a proprietarilor », « seziunea permanentă între țărani și boieri[care] nu datează numai de la 1848, urmînd înapoi cu nenumărate secole, au dat loc nu odată la mișcări în Principate ». În această scrisoare se arată diplomatul englez cum au crescut dările, corvezile, cum Regulamentul Organic a venit « în favoarea țăranilor ». Totalul zilelor muncite la boieri de către țărani se ridică la 77, în Muntenia, și la 131 în Moldova. Starea gravă a situației țăranilor reclama, de aceea, necesitatea de a fi discutată de către comisia europeană. Ion Ghica va relua documentul și în scrisoarea către diplomatul Ahmet El[endi] (mss. citat, pp. 115—123; însemnare pe mss., cu ereionul). Datele, în parte sînt comprimate, în parte sînt dezvoltate. Impor-

Note relative aux redevances des Payzans.

Quelques considérations sur les travaux des commissions pour la revision des réglemens organiques dans les Principautés de Valachie et Moldavie.

Les deux commissions nommées pour la revision des Réglemens Organiques des Principautés, dans leur travail respectif, concernant les redevances réciproques des propriétaires et des payzans laboureurs, posent le principe suivant:

tant este că acolo, Ghica va continua textul nostru: « Mais nul plus que lui n'est à même de connaître ses besoins et faire apprécier ses véritables intérêts de la satisfaction desquels dépend, à tout prendre, le sort futur du pays. Car, enfin c'est en lui qui résident, comme chez toute nation ses forces vives et essentiellement productives ». Se propune alegerea din fiecare județ a cîte doi deputați, unul țăran și altul boier, care să se întâlnească la București « sub forma de comisii preparatorii », urmînd ca datele să fie încredințate Comisiei europene.

Despre situația economică a țărănimii, pe vremea Regulamentului, Ghica s-a ocupat și în broșura sa din 1850—1851, *La dernière occupation...*, unde analizează modul simolat în care a crescut aservirea populației rurale. Renta urcase de la 32 lei la 98, « mai mult, pentru fiecare zi de muncă se reglementează munca anume, cît trebuie făcută, și aceasta ridică la de trei ori mai mult cel puțin, numărul zilelor de lucru » (în *Texte din literatura economică în România*, vol. I, Academia R.S.R., Institutul de Cercetări economice, p. 223). Cifrele acestea, prin filiera Bălcescu-Elias Regnault, vor fi preluate și de Marx și comentate aspect cu aspect, arătîndu-se caracterul lor feudal (Karl Marx, *Însemnări despre români*, publicate de A. Olteanu și de S. Schwann, Editura Academiei R.S.R., București, 1964).

Este un document care arată că « articolul 13 » al constituției de la Islaz nu a fost o rezervație a unuia sau altuia dintre pașoptiști în exil. Ion Ghica are și el scrisă, uitată în manuscrise, o a sa *Question économique...* Problema țărănească rămîne și pentru el, ca pentru Bălcescu, Kogălniceanu, C. A. Rosetti, I. C. și I. Brătianu, frații Golești, o problemă fundamentală a țării. Ion Ghica va face din ea o problemă a diplomației europene. Situația Principatelor nu se putea discuta în afara problemei sociale. Este o constantă a gândirii pașoptiste a lui Ghica, o direcție a permanenței pașoptismului său.

Marin BUGUR

NOTĂ PRIVITOARE LA ÎNDATORIRILE ȚĂRANILOR

Cîteva considerațiuni asupra lucrărilor comisiunilor pentru revizuirea Regulamentelor Organice în Principatele Munteniei și al Moldovei

Cele două comisii numite pentru revizuirea Regulamentelor Organice din Principate afirmă, în lucrările lor respective, privind datoriile^(a), reciproc dintre proprietari și țărani plugari, principiul următor:

(a) Notele traducătorului sunt marcate cu litere și tipărite în caractere cursive; notele marcate cu cifre arabe aparțin autorului. Pentru a da versiunii românești o atmosferă de epocă, un anumit aer de familie, de înrudire cu stilul lucrărilor asemănătoare scrise de marele prozator în românește,

" La quantité de terre à donner à chaque paysan
" doit être proportionnée à ses besoins et le travail de
" celui-ci doit correspondre à la valeur réelle de la terre
" qu'il reçoit. "

Le principe est rationnel, juste et équitable;
il serait à désirer que les commissions soient les premières
à le respecter.

Après avoir dressé un tableau comparatif entre les
prescriptions des règlements de 1831 et celles proposées dans
les projets des commissions; quand nous aurons établi d'une
manière évidente, mathématique, les différences en faveur
ou en défaveur du paysan, nous en déduirons le prix en
argent, du fermage annuel de la terre et nous pourrons
juger facilement si le principe adopté par les Commissions,
principe qui du reste se trouve consacré dans les Règlements de
1831, a servi réellement de base aux travaux des commissions.

Valachie.

Le règlement de 1831 accorde à chaque paysan à terme
moyen 7 jugs¹⁾ environ $3\frac{1}{2}$ hect:

Les commissions actuelles n'ont rien changé à cette obligation
du propriétaire.

(1re) Mesure agraire employée en Valachie, elle équivaut à $\frac{1}{2}$
hectare de France.

Redevances des paysans envers les propriétaires

Règlement de 1831

- 1° 12 jours de travail à la tâche
1 pagon en argent 30⁽³⁾ piast.
- 2° 1 jour de labour à la tâche
1 pagon en argent 4 1/2⁽³⁾
- 3° 12 jours d'obatschia (servage)
... en argent : ... - 18
- 4° Transport de bois à la distance
de 6 heures 4 1/4⁽⁴⁾
- 5° La dîme de tous les produits
estimés en argent : à .. 25⁽⁵⁾

Projet de la Commission

- 1° 20 jours à la tâche 2 pagons
en argent : 60 Piast.
- 2° Double dîme 50

(2°) C'est l'estimation légale et officielle ; mais si on voulait estimer ce travail au prix du travail libre il faudrait compter plus du double.

(3°) Une journée de charrette travail libre coûte pour le moins 10 piastres.

(4°) Ce transport s'il se faisait par un arrangement de gré à gré coûterait au moins 10 piastres.

(5°) C'est l'estimation du propriétaire, quand il donne sa terre à ferme, mais elle coûte au paysan près du double.

6e Par le monopole de tous les
objets de consommation 50 ⁽⁶⁾
132 ⁽⁷⁾ piastres

3e Des monopoles..... 50

160 Piastres

Moldavie.

Pour les paysans de condition moyenne, le Règlement de 1831 accorde
3 foliches $3\frac{1}{2}$ hectares.

La commission actuelle n'a rien changé à cette disposition.

Redevances des paysans envers les propriétaires.

D'après le règlement de 1831	D'après le projet de la commission.
1 ^{re} 1 journée de labour à la tâche $\frac{1}{2}$ foliche en argent 6 piastres	1 ^{re} 1 journée comme ci-contre 6 piastres
2 ^e 20 jours 1 ^{er} et 2 ^{ème} sarclage de $\frac{3}{8}$ de foliche de moins 40 ⁽¹⁾	2 ^e 20 jours - idem 40

(6e) Le propriétaire compte un ducat par famille pour
le cabaret et $\frac{1}{2}$ ducat pour l'épicerie.

(7e) Toutes les estimations ont été faites en piastres du
pays à $12\frac{3}{4}$ piastres le hermetie.

(1) L'estimation de la journée à 2 piastres, est tout à fait
fictive, je ne l'ai adoptée que pour établir un rapproche-
ment avec les prix de Valachie, et pour ne pas paraître
exagéré; j'ai tout estimé au moins à 30 % au dessous de la
valeur; on paye en Moldavie au moins 5 piastres par
jour.

3 ^e Quatre jours récolte de 3/4 falkhe de maïs..... 8	
4 ^e 12 jours la moisson de falkhe blé 24	
5 ^e 20 jours la fenaizon de falkhe 40	
6 ^e 4 jours les réparations ... 8	
7 ^e 1 transport de bois à la distance de heures.... 6	
8 ^e Les monopoles du pain, du vin, de la viande 50	
9 ^e Les Dîmes 25	
	207

3 ^e 4 jours 8	
4 ^e 12 jours : 24	
5 ^e 20 40	
6 ^e 4 8	
7 ^e Comme ci-contre 6	
8 ^e - idem - 50	
	132

Le paysan Valaque se trouverait surchargé de 28 Piastres par an, prix de la terre élevé de 25 %. En Moldavie au contraire le paysan serait soulagé par l'abolition de la dîme, ce qui du reste avait déjà^{été} fait depuis trois ou quatre ans par la plupart des propriétaires, ils ne trouvaient plus un bénéfice assez considérable à ce revenu.

Il nous est facile maintenant de déduire les prix auxquels les paysans louent la terre. En Valachie pour 7 progon de terre il fait un travail qui équivaut au moins à 132 piastres c'est à dire qu'il paye 19 piastres le progon par an; actu

« Citirea de pământ ce urmează a fi dată fiecărui țăran trebuie să fie proporțională cu nevoile sale, iar munca lui trebuie să corespundă valorii reale a pământului pe care-l primește ».

Principiul este rațional, drept și echitabil; ar fi de dorit ca el să fie respectat mai întâi de comisiuni.

După ce vom fi întocmit un tabel comparativ al prescripțiilor regulamentelor din 1831 și al celor propuse în proiectele comisiunilor; când vom fi stabilit într-un chip evident, matematic, deosebirea în favoarea sau în defavoarea țăranului, vom deduce prețul în bani al arendei anuale a pământului și vom putea lesne judeca dacă principiul adoptat de comisiuni, principiu care, de altfel, să ^(b) află consemnat în Regulamentele din 1831, a slujit într-adevăr drept bază lucrărilor comisiunilor.

MUNTENIA

Regulamentul din 1831 acordă fiecărui țăran, termen de mijloc^(c), 7 pogoane¹, cam 3 1/2 hec[tare].

Comisiunile actuale n-au schimbat nimic în legătură cu această obligațiune a proprietarului.

INDATORIRI ALE ȚĂRANILOR FAȚĂ DE PROPRIETARI

<i>Regulamentul din 1831</i>	<i>Proiectul Comisiunii</i>
1 12 zile de muncă pe tocmeală	1 20 de zile pe tocmeală
1 pogon pe bani 30 ² de piaștri	2 pogoane pe bani . . 60 de piaș[tri].

am apelat, pentru echivalarea terminologiei economice, și nu numai a ei, la texte de aceeași factură din opera economică a lui Ion Ghica. Vezi Ion Ghica, *Improprietărirea clăcașilor în 1862*, în *Convorbiri economice*, partea a patra, *Proprietatea (1865)*, în *Scrieri*, volumul I, ediția Petre V. Haneș, București, „Minerva”, 1914, p. 159.

(b) *Op. cit., loc. cit., Chestia proprietății rurale la noi. Raporturile dintre proprietari și țărani. Felul proprietății noastre rurale*, p. 157.

(c) *Op. cit., loc. cit.*, p. 152. Sintagma, calchiată probabil din franțuzește, folosită curent de I. G. în *Convorbiri economice*, înseamnă « în medie ».

¹ Măsură agrară folosită în Muntenia, echivalând 1/2 de hectar în Franța.

² Estimațiunea legală și oficială; dar dacă s-ar evalua pe drept această muncă, ar trebui socotită de două ori mai mult.

2	1 zi de arat pe tocmeală 1 pogon pe bani 4 1/2 ³	2	Dijmă îndoită 50
3	12 zile de obăcie ^(d) (clacă) în bani 18	3	Monopoluri 50
4	Cărat de lemne la distanță de 6 ore 4 1/2 ⁴		
5	Dijmă din toate produsele evaluate în bani la 25 ⁵		
6	Monopolul tuturor obiectelor de con- sumațiune ^(e) 50 ⁶		
132 de piaștri ⁷		160 de piaștri	

MOLDOVA

Pentru țăranii mijlocași^(f), Regulamentul din 1831 acordă 3 fălci [adică] 3 1/2 hectare.

Comisiunea actuală n-a schimbat cu nimic această dispozițiune.

³ O zi de plug — muncă liberă — costă cel puțin 10 piaștri.

(d) *Obăcie, obăcie*: dialectalism pentru *iobăgie*.

⁴ Dacă acest cărașuit s-ar face prin bună-înțelegere, ar costa cel puțin 10 piaștri.

⁵ Estimațiunea proprietarului, cînd își dă pămîntul în arendă, dar pe țăran îl costă de două ori mai mult.

(e) *Op. cit.*, partea a noua, *Producțiunea, consumațiunea și schimbul*, IV, Producțiunea și consumațiunea, în volumul al II-lea, p. 179. I. G. folosește în mod curent sintagma *obiecte de consumațiune* pentru ceea ce astăzi se numește *bunuri de consum*.

⁶ Proprietarul socotește un galben de familie pentru crîsmă și o jumătate de galben pentru băcănîe.

⁷ Toate calculele au fost făcute în piaștrii țării, la 12 3/4 piaștri یرمیلicul.

(f) *Op. cit.*, *Chestiunea proprietății rurale...* etc., în volumul I, p. 158.

Allement on propose d'élever ce prix à 23 piastres. Or la terre se vend en Valachie terme moyen trois ducats 94 $\frac{1}{2}$ piastres comme on peut le voir dans toutes les ventes consignées dans les archives des tribunaux et du ministère de la justice. ⁽¹⁾

Si nous voulons comparer le fermage payé par le paysan, au taux légal de la valeur en argent de la terre qui est de 5 %, nous trouvons qu'un fogon ne valait que 5 piast par an. Le propriétaire reçoit donc aujourd'hui un loyer pour la terre, qui est de quatre fois plus fort que la valeur réelle de cette terre et l'on propose de porter ce loyer au quintuple.

Le même calcul fait pour la Moldavie nous prouve que le paysan paierait 60 piast. par an pour chaque faltche de terre; une faltche se vend en Moldavie, terme moyen 8 ducats - 250 piast. ce qui correspond à 12 $\frac{1}{2}$ piast. par an; le fermage proposé par la Commission est donc 5 fois plus fort que la valeur réelle.

Si l'on prend en considération le travail en nature et non point en argent, ce qui est le cas

- (1) Trois ducats le fogon, c'est le prix des terres habitées, en proportion de leur étendue; il y a beaucoup de terres en Valachie qui ne sont pas habitées, et le fogon, se vend à moins d'un ducat.

général et je dirai même sans exception, les résultats auxquels on arrive sont encore plus déplorable.

Le paysan est exclusivement agriculteur, or la saison de travail agricole dure dans les Principautés environ six mois, 180 jours; en admettant que le paysan soit laborieux, tel que le veut la commission, exempt de préjugés⁽¹⁾, lui consacrant tout le temps; (ce qui n'est pas. toujours le cas dans un pays où la fièvre intermittente est une épidémie de tous les ans.) encore de ces 180 jours il faudra déduire:

1 ^o	25	Dimanches.
2 ^o	10	jours de grande. fêtes.
3 ^o	25	jours de très mauvais temps.
	60	jours en tout

Il ne lui resterait plus que 120 jours dont il faudra déduire d'abord les 20 jours de travail pour le propriétaire, selon le projet de la commission; il ne lui resterait que 100 jours. Du produit de ce travail il doit donner encore la double dîme au propriétaire ce qui équivaudrait à 20 autres journées de travail. Il sera donc réduit en tout à 80 jours par saison. De ce travail il doit payer toutes les obligations envers

- (1) Dans beaucoup de localités les paysans s'abstiennent de travailler les mardis et les jeudis pendant 9 semaines après Pâques et beaucoup d'autres préjugés de cette nature, encouragés par les prêtres mêmes, et contre lesquels le gouvernement n'a jamais pris de mesures.

INDATORIRI ALE ȚĂRANILOR FAȚĂ DE PROPRIETARI

Potrivit Regulamentului din 1831

1	1 zi de arat pe tocmeală 1/2 falcie ^(g) pe bani.....	6	piaștri
2	20 de zile pentru prima și pentru a doua prașilă a 3/5 de falcie de porumb.....	40	*
3	Patru zile strinsul a 3/4 de falcie de porumb	8	
4	12 zile de seceriș falcie de grâu ..	24	
5	20 de zile de cosit de falcie	40	
6	4 zile de reparațiuni.....	8	
7	1 cărat de lemne, la o distanță de ore.....	6	
8	Monopolurile pînii, al vinului, al cărnii	50	
9	Dijmele	25	

207

Potrivit Proiectului Comisiunii

1	1 zi precum cea alăturată	6	piaștri
2	20 de zile — <i>idem</i>	40	
3	4 zile — <i>idem</i>	8	
4	12 zile — <i>idem</i>	24	
5	20 [de zile — <i>idem</i>]	40	
6	4 [zile — <i>idem</i>]	8	
7	Ca alături.....	6	
8	[<i>Idem</i>]	50	

182

Țăranul muntean să pomeneste încărcat cu 26 de piaștri pe an, prețul pămîntului fiind sporit cu 25%. În Moldova, din contra, țăranul va fi ușurat, prin abolirea dijmii — ceea ce, de altfel, să și făcuse încă de-acum trei sau patru ani de majoritatea proprietarilor, [deoarece] nu mai scoteau un beneficiu îndestul de considerabil din acest venit.

Ne este ușor acum să deducem prețurile cu care iau țărani pămîntul în arendă. În Muntenia, pentru 7 pogoane de pămînt, [țăranul] prestează o muncă echivalînd cu cel puțin 132 de piaștri, adică plătește pogonul 19 piaștri pe an; actualmente, se propune sporirea acestui preț la 23 de piaștri. Or, în Muntenia, pămîntul se vinde, termen de mijloc, trei galbeni, 94 1/2 piaștri [adică], după cum să poate vedea în toate vânzările consemnate în arhivele tribunalelor și în cele ale ministerului de justiție *.

Dacă voim să comparăm arenda plătită de țăran, la cursul legal al valorii în bani a pămîntului, care este de 5%, găsim că un pogon n-ar valora decît 5 piaștri pe an. Proprietarul primește, așadar, azi, pentru pămînt, o chirie de patru ori mai mare decît valoarea reală a acestui pămînt și să propune a să cvintupla această chirie.

(g) *Op. cit.*, p. 157.

* Evaluarea zilei la 2 piaștri este cu totul fictivă; n-am adoptat-o decît pentru a stabili o apropiere cu prețurile din Muntenia și pentru a nu părea exagerat; am socotit totul la cel puțin 5 piaștri pe zi.

* Trei galbeni pogonul este prețul pămîntului locuit proporțional cu suprafața lui; în Muntenia, există o mulțime de pămînturi nelocuite, unde pogonul să vinde cu mai puțin de-un galben.

Același calcul făcut pentru Moldova ne dovedește că țăranul va plăti 60 de piaștri pe an pentru fiecare falcie de pământ; o falcie să vinde în Moldova, termen de mijloc, pe 8 galbeni, [adică] 250 de piaștri, ceea ce corespunde cu 12 1/2 piaștri pe an; arenda propusă de Comisiune este, deci, de 5 ori mai mare decât valoarea reală.

Dacă să ia în considerare munca în natură și nu în bani — ceea ce este cazul general, ba chiar așa zice, fără excepție — rezultatele la care să ajunge sunt și mai deplorabile.

Țăranul este exclusiv agricultor, or anotimpul muncilor agrare durează, în Principate, cam 6 luni, 180 de zile [adică]; admitând că țăranul e harnic, precum îl voiește Comisiunea, dezbărat de prejudecăți¹⁰, sănătos tot timpul (ceea ce nu este întotdeauna cazul într-o țară în care frigurile sunt o epidemie anuală), din aste 180 de zile mai trebuie scăzute:

1	25 de duminici
2	10 zile de praznice
3	25 de zile de timp rău
	60 de zile cu totul

Nu i-ar mai rămâne decât 120 de zile, din care ar trebui mai întâi scăzute cele 20 de zile de muncă pentru proprietar; potrivit proiectului Comisiunii, nu i-ar mai rămâne decât 100 de zile. Din productul acestei munci, mai trebuie să dea și dijma îndoită proprietarului, ceea ce ar echivala cu alte 20 de zile de muncă. Va fi, prin urmare, micșorat, cu totulul tot, la 80 de zile pe anotimp. Din munca asta, trebuiește a-și plăti toate obligațiunile față de stat; anume: capitația, suprataxele pentru jandarm, pentru școală, pentru administrațiunea comunei, pentru leafa soldatului etc., și, în plus, mai trebuie să plătească toate obiectele de consumațiune.

Pentru țăranul de peste Milcov^(h), va trebui să se reducă din cele 120 de zile de lucru, mai întâi, cele 64 de zile pe care este ținut a le lucra pentru proprietar; nu-i mai rămân, așadar, decât 56 de zile; în vremea asta, trebuie să cîștige indetul pentru a face față tuturor îndatoririlor sale către stat, impunerilor indirecte și, mai mult, să-și asigure propria existență timp de un an.

Dacă, în Muntenia, țăranul este cu mult mai avantajat decât în Moldova, administrațiunea și-a luat măsuri așa fel, încît să nu-l lase în postura de a fi invidiat de confratele său din Moldova.

Am raționat pînă-aci, lăsînd de-o parte numeroasele abuzuri exercitate de proprietari și de guvern asupra țăranilor; n-am să le enumerez aci decât pe acele consemnate în raportul Comisiunii moldave:

¹⁰ În multe locuri, țăranii nu lucrează marjea și joia, timp de 9 săptămîni după Paști, cît și alte prejudecăți de felul ăsta, încurajate chiar de preoți, și împotriva cărora guvernul n-a luat nicio dată măsuri.

(h) *Op. cit.*, p. 156.

l'état; savoir: la capitation, les taxes pour l'école, pour l'administration de la commune, la paye du soldat, etc... de plus il doit payer les impôts indirectes qui sont d'au moins 30 % sur tous les objets de consommation.

Pour le paysan moldave, il faudra déduire des 120 journées de travail, d'abord les 64 jours qu'il est tenu de travailler pour le propriétaire, il ne lui reste donc plus que 56 jours, pendant ce temps il doit gagner assez pour faire face à toutes ses redevances envers l'état, aux impositions indirectes et de plus subvenir à son existence pendant toute une année.

Si en Valachie, le paysan est infiniment plus avantagé qu'en Moldavie, l'administration s'est arrangée de manière à ne pas le laisser en position d'être envié par son confrère de Moldavie.

J'ai raisonné jusqu'ici en laissant de côté les nombreux abus exercés sur les paysans par les propriétaires et par le gouvernement; je n'énumérerai ici que ceux consignés dans le rapport de la Commission Moldave.

- 12 " Le paysan paye sa capitation trois et même
" quatre fois dans une année, par la raison que, sur
" les listes de recensement général on a fait figurer
" deux et trois fois le même nom, afin de pouvoir
" exempter les plus aisés des contribuables de la commune,

" dont on a inscrit les noms parmi les non-contribuables
" moyennant rançon, à cause de la surtaxe pour
" la paye du gendarme, du soldat, de la feuille com-
" munale; à cause des contributions pour la mesure
" légale, pour le cachet - etc - etc - -

2e " La cause du village instituée dans le but de
" payer la capitation des contribuables décédés dans
" l'intervalle d'un recensement à l'autre, ne suffisent
" seulement pas pour couvrir les dépenses occasionnées
" par les nombreuses visites vexatoires des Sous-préfets
" et autres préposés du gouvernement.

3e " Les six journées de travail instituées pour la confection
" des routes, sont devenues 18 et même 24 journées à cause
" des mauvaises combinaisons du gouvernement, souvent même
" ce travail a été détourné au profit d'intérêts particuliers.

4e " Le transport du sel a ruiné plus d'une famille.
" La commission d'exploitation distribuait de l'argent aux
" paysans par l'entremise des agents du gouvernement, et
" lorsque les malheureux paysans, soit par la force des cir-
" -constances, soit par l'impossibilité matérielle dans la-
" -quelle on les plaçait ne pouvaient pas s'acquitter à
" temps, on leur faisait payer non point l'argent qu'on
" avait jeté par force à leur porte, mais bien le prix auquel
" le sel n'aurait été rendu à l'endroit où il devait être
" transporté.

5° " Les propriétaires obligent souvent les paysans à
" travailler au delà de la tâche prescrite par le Règlement :
" par de fausses interprétations de la lettre du Règlement,
" en abusant de la bonne foi du paysan, soit en trans-
" formant le travail en argent par des soi-disant
" arrangements de gré à gré, toujours avantageux en apparence
" aux laboureurs, et en transformant de nouveau l'argent
" en travail avec avantage pour le propriétaire lorsque le-
" paysan n'est pas à même de s'acquitter de sa dette,
" ce qui est toujours le cas.

6° " Les Sous-Préfets soi-disant élus, sont de maies
" sangues pour le malheureux paysan sur lequel
" il exerce toute sorte de vexations. Quelques uns de
" ces fonctionnaires se sont permis de détourner à leur
" profit l'argent du fisc, dans ce cas on en a toujours
" rendu les villages responsables et obligés de payer
" le déficit, sous prétexte que le cachet de la com-
" mune figurait sur le procès-verbal de l'élection,
" tandis que de fait le Sous-préfet avait été nommé
" et non point élu.

7° " Les abus de la justice.

8° " L'usure."

La Commission a oublié de citer le plus
mauvais de tous les abus : le trafic des cours-de-vie
que les propriétaires faiblissent sur leurs terres.

En Moldavie le Prince Stourdza a lui seul

1 « Țăranul își plătește capitația de trei, ba chiar de patru ori într-un an, pe motivul că, pe listele recensământului general a fost trecut de două și de trei ori același nume, spre a putea scuti pe cei mai înlesniți dintre contribuabilii comunei, ale cărora nume au fost inserate, în schimbul unei sume, printre cele ale non-contribuabililor, din cauza suprataxe pentru plata jandarmului, a soldatului, a foii comunale; din cauza contribuțiilor pentru măsuri și greutăți legale, pentru timbru etc., etc. ».

2 « Cassa obștei, instituită în scopul de a plăti capitația contribuabililor decedați în intervalul dintre un recensământ și altul, nu ajunge nici măcar pentru a acoperi cheltuielile ocazionate de numeroasele vizite vexatorii ale subprefecților, cît și ale altor impiegați⁽ⁱ⁾ ai guvernului ».

3 « Cele șase zile de lucru statornicite pentru construirea de drumuri au devenit 18, și chiar 24 de zile, din cauza proastele combinațiuni guvernamentale, ba chiar, adeseori, această muncă a fost deturnată în profitul unor interese private ».

4 « Căratul sării a ruinat destule familii.

Comisiunea de exploatație [a sării] dădea țăranilor bani prin mijlocirea agenților guvernului, și cînd nenorociții de țărani, fie prin forța împrejurărilor, fie datorită imposibilității materiale în care erau puși, nu puteau să plătească la vreme, erau obligați să plătească nu banii care le fusese aruncați cu de-a sila în prag, ci prețul în care sarea ar fi fost vindută în locul unde trebuia cărată ».

5 « Proprietarii îi obligă adeseori pe țărani să muncească peste munca prescrisă de Regulament: prin false interpretațiuni ale literei Regulamentului, abuzînd de buna-credință a țăranului, adică transformînd munca în bani, prin așa-zise invoieli, totdeauna avantajoase în aparență plugarilor, și transformînd iarăși banii în muncă, de astă dată, cu avantaj pentru proprietar, cînd țăranul nu e în stare a să plăti de datoria sa, cum e cazul întotdeauna ».

6 « Subprefecții așa-zis aleși sunt niște adevărate lipitori pentru nenorocitul țăran asupra căruia exercitează tot felul de vexațiuni. Cîțiva dintre acești impiegați publici și-au permis a deturna în folosul lor banii fiscului, [și,] în acest caz, au fost ținute întotdeauna răspunzătoare satele, și obligate să plătească deficitul, sub pretextul că sigiliul comunei figura pe procesul-verbal de elecțiune, în vreme ce, de fapt, subprefectul fusese numit și nu ales ».

7 « Abuzurile justiției ».

8 « Cămătăria ».

Comisiunea a uitat să citeze cel mai rău dintre toate abuzurile: traficul cu rachiurile pe care le produc proprietarii pe pămînturile lor. În Moldova, singur Prințul Sturdza fabrică. Vînzînd această otravă pe datorie în timpul iernii, proprietarul parvine a-și însuși întreagă munca țăranului pentru anotimpul ce urmează.

(i) *Op. cit.*, *Improprietărirea clăcașilor în 1862*, p. 163.

fabrique. En vendant ce poison à crédit pendant l'hiver, le propriétaire parvient à s'approprier tout le travail du paysan pour la saison qui suit.

Voici à peu près ce qu'un paysan du district de Dimbowitza a payé pendant l'année 1847.

- 1° 32 piastres. La capitation
 - 2° 12 " Les quatre dixièmes pour le gendarme et fees de la Com.
 - 3° 30 " pour le soldat
 - 4° 4 " aifs, froules et beurre pour la cuisine du Prince à Comarnic
 - 5° 9 piastres pour la construction d'une école qui n'a jamais été faite.
 - 6° 50 " amandes pour les dégâts causés au propriétaire par le bétail, entretien des préposés du gouvernement à leur passage par le village etc - etc - .
 - 7° 50 " Le monopole de tous les objets de consommation sans en excepter le pain et l'hanin
 - 8° 25 " la dîme.
-
- 212 piastres en tout.

En travail il a fait:

- 1° 15 jours pour les routes - Quelques uns ont fait plus de 35 jours pour transporter de la pierre à Braniar et ailleurs au profit du Prince et des ministres.

- 2° 6 " pour arranger la route lors du passage du Prince par le district, aller et retour.
- 3° 30 " la claco et l'Obacie du propriétaire.
-
- 51 jours en tout.

Ainsi chaque paysan a travaillé 51 jours pendant un seul été et de plus, il a payé 212 priastres, sans compter que tous ont payé un tribut à l'épizootie contagieuse, il ne lui restait donc que 69 journées de travail pour pouvoir se procurer les moyens de payer 212 priastres et subvenir à sa subsistance pendant toute une année.

Un paysan est perdu s'il n'a pas une femme robuste et bien portante, celui qui aurait le malheur de rester veuf avec des enfants en bas-âge serait ruiné à tout jamais.

On ne peut compter dans les Principautés que deux mois pour les transports en hiver, les mois de forte gelée et de neige; pendant les mois pluvieux et de dégel, les routes sont impraticables. C'est par les transports seulement que les paysans parviennent à se procurer quelques moyens de subsistance. Aussi vivent-ils généralement de la manière la plus misérable, dans de très mauvaises habitations, se nourrissant presque exclusivement

de marmaliga (farine de maïs bouillie à l'eau)
quelquefois de légumes, et très rarement de poisson
salé, un très petit nombre se permet trois ou
quatre fois par an, le luxe de manger de la
viande.

Les paysans Valaques et Moldaves travaillent
mal quand ils travaillent pour les propriétaires;
mais ils déploient beaucoup de vigueur quand
ils travaillent pour leur propre compte. Quoiqu'en
dise la Commission Valaque on voit les paysans
travailler souvent au clair de la lune ou bien à la
lueur d'une lanterne, et qui plus est, il est le producteur
véritable depuis plus longtemps que le propriétaire.

De 1831-1834 plusieurs familles de la
Transylvanie, de la Serbie et de la Bulgarie sont
venues s'établir en Valachie; depuis elles sont pour
la plupart retournées en Autriche ou repassé le
Danube, celles qui sont encore restées dans le pays ont
fondé des villes libres qui prospèrent, et le petit
nombre d'entre elles, qui n'a pu réussir à échapper
aux propriétaires, sur les terres desquels elles
s'étaient établies, sont déjà arrivées à un état de
misère qui ne laisse rien à désirer. Cependant les
paysans de la Transylvanie, de la Serbie et de la
Bulgarie sont réputés très laborieux, et personne ne
saurait le leur contester.

Iată, pe scurt, ce-a plătit un țăran din județul Dâmbovița, în anul 1847:

- 1 32 de piaștri — Capitația.
 - 2 12 piaștri — Cele patru zecimi pentru jandarm și pentru cheltuielile comunei.
 - 3 30 de piaștri pentru soldat.
 - 4 30 „ „ pentru ouă, pui și unt pentru bucătăria de la Comarnic a Prințului.
 - 5 9 piaștri pentru construirea unei școli, care n-a fost ridicată niciodată.
 - 6 50 de piaștri amenzi pentru pagubele pricinuite de vite proprietarului, pentru întreținerea trimișilor guvernului în trecerea lor prin sat etc., etc.
 - 7 50 „ „ — Monopolul tuturor obiectelor de consumațiune, fără a excepta piinea și carnea.
 - 8 25 „ „ — Dijma.
- 212 piaștri cu totul.

În muncă, a făcut:

- 1 15 zile pentru drumuri. Unii au făcut mai mult de 35 de zile, pentru căratul pietrei la Băneasa și în alte părți, în folosul Prințului și al altor miniștri.
- 2 6 zile pentru întreținerea drumului, cînd cu trecerea Prințului prin județ, dus și-ntors.
- 3 30 de zile. Claca și obacia la proprietar.

51 de zile cu totul.

Astfel, fiecare țăran a muncit 51 de zile într-o singură vară, și, pe deasupra, a plătit 212 piaștri, fără a mai socoti că toți au plătit un tribut la epizootia contagioasă; nu-i mai rămîneau, deci, decît 64 de zile de lucru pentru a putea să-și procureze mijloacele de a plăti 212 piaștri și a-și asigura subzistența timp de un an întreg.

Un țăran, dacă n-are nevastă voinică și sănătoasă, e pierdut; cel care ar avea nenorocul a rămîne văduv cu copii mici ar fi ruinat pentru totdeauna. În Principate, nu se poate compta decît pe două luni pentru cărătură^(j), iarna, lunile de strașnic îngheț și cu zăpadă; în timpul lunilor ploioase și de dezgheț, drumurile sunt impracticabile. Numai prin cărăușit mai ajung țăranii să-și procureze oarecare mijloace de subzistare. Drept aceea, trăiesc, în general, de maniera cea mai mizeră, în locuințe foarte proaste, hrănindu-se aproape exclusiv cu mămăligă (făină de porumb fiartă cu apă), citeodată cu legume și cu pește, [și-și îngăduie] foarte rar pe an luxul mîncării de carne.

Țăranii munteni și moldoveni muncesc prost, cînd muncesc pentru proprietari; dar depun multă strădanie, cînd muncesc pentru folosul propriu.

Orice ar spune Comisiunea munteană, să văd țăranii muncind adeseaori sub clar de lună ori la licărul unui felinar, și, ceea ce este și mai însemnat, el [*sic! lapsus calami*: în loc de ei] este producătorul veritabil de mult mai multă vreme decît proprietarul.

(j) *Op. cit.*, p. 158.

Tous les ans les paysans Valaques et Moldaves émigrent sur la rive droite du Danube où ils prospèrent et sont parvenus à fonder de superbes villages. Le recensement de l'année 1846 a donné une diminution notable dans la population des campagnes.

Il y avait un moyen très simple de sauver le paysan de la position malheureuse dans laquelle il se trouve.

Lesch

De prin 1831—1834, numeroase familii din Transilvania, din Serbia și din Bulgaria au venit să se statornicească în Muntenia; cea mai mare parte din ele s-a-tors de-atunci în Austria sau peste Dunăre, cele care au mai ramas în țară au fundat orașe libere cari prosperează, și micul număr care n-a reușit a scăpa proprietarilor, pe pământurile cărora se așezase, au și ajuns într-o stare de mizerie care nu lasă nimic de dorit. Totuși, țăranii din Transilvania, din Serbia și din Bulgaria sunt reputați drept foarte muncitori, și nimeni n-ar putea să le-o contesteze.

An de an, țăranii munteni și moldoveni emigrează pe malul drept al Dunării, unde prosperează și unde au ajuns a întemeia superbe așezări. Recensământul din anul 1846 a arătat o scădere notabilă a populației de la țară.

Ar exista un mijloc foarte simplu de a salva pe țăran din starea nenorocită în care să găsește.

[.]

[Ms. neterminat]

Versiunea românească
Romulus VULPESCU

N. D. COCEA un „caz

La apariția *Vinului de viață lungă*, Pompiliu Constantinescu observa, în cronica rezervată cărții, pasiunea « verboasă » a scriitorului, trădând disponibilitatea spre satiră și spre șarjă, inclinarea nativă spre caricatural, a ziaristului militant, impus conștiinței publice printr-o activitate prestigioasă de câteva decenii, în veșnică opoziție față de realitățile sociale și politice ale contemporaneității sale.

Romanele ce au urmat confesiunii sentimentale a lui Manolache Arcașu, nu numai că au confirmat o asemenea opinie, dar au împins la extrem vivacitatea publicistului, incapabil să se rupă din cotidian, transformându-și narațiunile, uneori neglijent redactate, în lungi reportaje, pline de incriminări și de revolte, demascind cu o virulență rar întâlnită moravurile unei societăți în descompunere.

Același Pompiliu Constantinescu remarcă mai apoi, vorbind despre *Fecior de slugă*, sau despre *Nea Naș*, natura autobiografică a demersului artistic, sintetizând un imens material factic, cumulat și prelucrat anterior, cu statornic interes, de gazetar. Ajuns la concluzia că, în cazul literaturii lui Cocea, autorul « recapitulează cursiv, cu vervă », experiența dramatică a existenței sale militant-jurnalistică, criticul stabilea totodată indisolubile legături între romancier și pamfletarul politic bine cunoscut, evident avantajose pentru profilul ziaristului, nimicind sistematic, prin participare fățișă, violență temperamentală și permanentă oscilare « între simpatie și repulsie », orice intenție artistică obiectivă. Este de altfel ușor de surprins, pentru un cititor cât de cât familiarizat cu scrisul lui Cocea, că sub pasta groasă, naturalistă, colorindu-i strident conflictele epice, se ascund preocupări majore de cronică politică, asupra realităților românești din prima jumătate a secolului nostru, autorul reluând retrospectiv, camuflat, campanii de presă mai vechi, cu largi rezonanțe în mase.

Izvorînd din activitatea afișat socialistă a omului politic, literatura lui Cocea divulgă un spirit luptător, democratic, o conștiință tribunardă, descoperind monstruosul și vulgaritatea, suprimarea oricăror libertăți, în resorturile intime ale unui aparat de stat oligarhic, subminat de adânci contradicții. Dincolo de obsesia lascivă, erotomană — de care s-a discutat poate prea mult în epocă și după — romanele lui Cocea oferă diagrama aproximativ exactă a evenimentelor sociale și politice pe care le-a cunoscut România interbelică, totul văzut prin lentila pamfletară a unui om încrezător în destinul transformist al societății. *Fecior de slugă* proiectează filmul primelor decenii românești ale acestui secol, cu apariția în scenă a tuturor perso-

n dosarele Siguranței

najelor politice ale epocii, zguduită de răzcoalele țărănești din 1907, traversată de tragedia primului război mondial, pînă la oprirea brutală a mișcării socialiste în anii imediat următori războiului. Pentru un petec de negreață e fresca amplă a mașinațiunilor politice ale partidelor așa-zis «istorice» în perioada interbelică¹. În *Nea Nae*, descoperi chipul îmbogățitului de război, figură puhavă impunînd prin «apetitul gastric și sexual» insațiabil, personaj specific alienării claselor sociale dominante.

Viziunea pamfletară a scriitorului, ca și interesul mereu treaz pentru comentarea evenimentului politic își pun amprenta și asupra dramaturgiei sale, mai puțin cunoscută pînă astăzi.

Canalia, singura, de altfel, dintre piesele lui Cocca, care a văzut lumina rampei, în 1944, la „Teatrul Nostru” al Dinei Cocca, reia, într-un alt context dramatic, dezbateră în jurul prototipului de arivist, încurajat de o societate care plătește orice, pînă și sentimente. Spre deosebire de Tănase Bojoceanu din *Fecior de slugă*, Naly, «Canalia», protejatul bancherului Chrisanthy, trăiește însă o tîrzie remușcare. Sinuciderea lui în final declanșează izbucnirea acuzatoare a Sancăi împotriva bancherului: «...I-ai plătit risul, plînsul, cinstea, renunțările, trădarea, femeia[...]. Nu-ți era de-ajuns că i-o furaseși, mai vroiai să și ridem de cel furat... Hoțul care rîde de păgubaș. Bancherul care se crede onest și onorabil, fiindcă a plătit la ultimul ban, prețul trădării. Bogatul... puternicul... tu... voi, toți... voi, care nu credeți în nimic... cari cumpărați, vindeți, minjiți și spurcați tot ce e bun în sufletul omului... voi sunteți respectabili...»

Autorizația de reprezentare s-a obținut după numeroase intervenții, Comitetul de lectură al Teatrului Național, care aproba piesele intrate în repertoriul teatrelor de stat și al celor particulare din Capitală, respingînd inițial *Canalia*, «atît în ceea ce privește valoarea artistică, cît și a semnificației etice și naționale a piesei Domnului N. D. Cocca»².

¹ Dintr-un referat înaintat, în 1934, Direcțiunii Generale a Poliției, de unul din agenții ei zeloși, referat păstrat astăzi la Arhiva C. C. al P. C. R., reținem îngrijorarea față de faptul că, «sub haina lui imorală», romanul conține un violent atac la adresa statului, a regalității și a guvernului; (vezi Dosar N. D. Cocca, fond 95, volumul I)

² Vezi *Proces-verbal* nr. 36, ședința din 17 ianuarie 1944, *Dosarul Comitetului de lectură*. (Arhiva Teatrului Național din București).

O suită de cîteva comedii: *Otrava*, *Pe cînd era bunica fată mare*, *Mucarnița* (din care nu a fost scrisă decît o mare parte din actul I), vizau fundamentul șubred al familiei burgheze întemeiată pe interese meschine, ca și relațiile dintre naționalități, înăsprite prin propaganda șovină a mișcărilor politice de dreapta.

Kiki, adolescenta din *Otrava*, constată la cîteva luni după căsătorie, că Demir, «cap standardizat de tînăr bogat, numai de la prima generație; incult», a trăit o simplă aventură; că nimic nu-i mai leagă în viața aceea dezmembrată, fără nici o chemare și nici un scop, în afara petrecerilor frivole.

În *Pe cînd era bunica fată mare*, reapare figura bancherului veros, aici sub numele și sub înfățișarea lui Stroe Armand Lupescu, «mare industriaș, președintele consiliului de administrație al S. A. „Păcura Națională” și al altor mari și nenumărate societăți», cu același rol nefast, corupător prin forța banului. Tache Iliesco, deputat liberal, este demascat în parlament de P. N. Țiști pentru mari fraude într-o afacere cu «arama Arsenalului». Cezar, un alt personaj al piesei, face agitație antievreiască în spirit patriotard-huliganic. Fraga, logodnica lui Iliesco, fuge cu bancherul într-o escapadă nocturnă la Snagov, cu aprobarea tacită a ex-deputatului, rămas la cheremul banilor lui Lupescu. Concluzia o trage bătrînul Wolf: «S-au stricat oamenii, coane Sandule... s-au stricat rău... și fără de nădejde», sau, cu alte cuvinte, demonul banului, al parvenirii, a alungat din suflete orice poezie și orice respect al moralei.

Șarja politică, cu perspective caragialiene pe alocuri, atinge însă accente majore în piesele *Sub coasa morții* (roman dramatic, scris în perioada detenției la Craiova, în urma condamnării pentru lezmajestate), *Petite princesse d'Orient* (comedie în trei acte, dintre care însă nu a fost realizat decît primul act și cîteva scene din cel de-al doilea)³, *Competența* (farsă într-un act, din care lipsește scena finală).

Sub coasa morții este în fond ceea ce se numește o comedie tragică, atacînd filistinismul, pseudo-patriotismul, imoralitatea și iresponsabilitatea politicianismului demagogic burghez. Senzația de agonie a unei lumi muribunde, atmosfera tulbure în care pescuiesc micile interese de castă, afacerismul odios și grija pentru propria piele, îngroașă pînă la coșmar liniile tabloului dramatic.

Tot la Craiova a fost începută și comedia *Petite princesse d'Orient*. Acțiunea se petrece în anii imediat următori primului război mondial, în noaptea Anului Nou, în casa din București și, mai apoi, la moșia din Lunca mare a prințului Stroie Pehlivan, ministrul de finanțe al unui guvern falimentar. Bănuim eforturile disperate ale prințului însărcinat de guvern să obțină în orice condiții un ajutor economic străin. Se joacă o adevărată mascaradă, cu schimbări de decor și cu roluri învățate din timp. Spovedindu-se șefului său de cabinet, Pehlivan constată: «Tezaurul e gol pușcă... Intrările derizorii. Exportul nul. Taxele de import ridicole. Salariile neplătite. Trăim dintr-o zi pe alta, din expediente...»

O discuție telefonică cu Romulus Voinescu, Directorul Siguranței Generale a statului, e și mai edificatoare asupra situației economice și politice în care se găsește țara.

³ Cocea a scris piesa, după informațiile doamnei Ioana Cocea, care ne-a pus la dispoziție toate aceste texte inedite, pentru sora lui Alice, și intenționa s-o traducă în limba franceză, în vederea unei reprezentări la Paris.

«...Nu, nimic grav. Două cuvinte numai... Peste câteva ceasuri plecăm cu automobilul la Lunca mare. Da, da... petrecem la moșie noaptea de Anul Nou. Ia te rog prin urmare toate măsurile de pază. Cum?... Da, de-ajuns... un pluton de jandarmi și câțiva agenți... Știi, de astă toamnă, spiritele au rămas cam agitate. Sunt sigur că n-o să se întâmple nimic... Dar oricum... paza bună... Încă ceva. Nu mi-ai trimis azi raportul privitor la francez... Nu, nu, dragul meu... privitor la baron... baronul de la Force... A ieșit din casă? A vorbit cu cineva? Cum? Ce? A primit pe șeful opoziției! Și pe redactorii ziarelor independente! Dar ce înseamnă asta! Nu vreau să știu nimic. Te-am prevenit. Am insistat. Ce fac agenții d-[um]itale? Pasc bobocii? Cum? N-au putut să-i oprească? Nu mă privește. Treaba lor, să se descurce... Violență?... Nu e vorba de violență. Puteau să întrebuițeze alte mijloace. Sunt destule... Pentru asta sunt plătiți. *Pentru asta au fonduri ilimitate la dispoziție* [s.n.] ».

Ca și în romane, scriitorul nu se sfiește să aducă pe scenă personaje reale ale faunei politice a timpului. În discuțiile eroilor săi din comedii sau din romane circulă numele miniștrilor liberali sau țăraniști, ale prefectilor și ale agenților de siguranță, așa cum Cocea i-a întâlnit în viața reală. În acest sens, nici farsa într-un act *Competența*, scrisă în cea mai bună manieră caragialiană, nu face excepție.

È vremea când guvernele se schimbau în România ca mănușile, când lupta pentru putere — de fapt pentru posturi și pentru profituri — cunoaște cele mai grotești manifestări. Un guvern țărănist a căzut. Un cabinet liberal s-a format în grabă. La Ministerul de Interne, petiționarii aminați ani de zile, naivii care mai cred încă în dreptatea guvernanților, se amestecă, solicitind audiențe, cu pleava profitorilor, a învârtitorilor, a vînătorilor de ciolan. Iată un scurt fragment, caracteristic pentru optica demascatoare, violent satirică, a lui Cocea:

« UN INVALID (*se proptește cu piciorul lui de lemn în fața ministrului*) : ... D[omnu]le ministru, în numele delegației care așteaptă să fie primită de domnia-voastră, și în numele membrilor societății noastre care...
 MINISTRUL: D[umnea]ta... ce ești?
 INVALIDUL: Sunt invalid, d[omnu]le ministru...
 MINISTRUL: Invalid?... a, da... foarte frumos... onorabil... copiii..., eroii neamului...
 INVALIDUL: Am luptat, d[omnu]le ministru...
 MINISTRUL: ...ați luptat... da, știu... cu vitejie... la Grivița...
 INVALIDUL: Nu, d[omnu]le ministru...
 MINISTRUL: ...La Plevna...
 INVALIDUL: ...La Mărășești d[omnu]le ministru.
 MINISTRUL: A, da... Mărășești... centru important de trafic... extrem de important... Nod de cale ferată... În discursul meu de la Cameră, care, fără să mă măgulesc, a făcut epocă... am vorbit despre Mărășești...
 INVALIDUL: Știm d[omnu]le ministru... cunoaștem sentimentele d[umneavoa]stră... De aceea am venit să cerem sprijinul d[umneavoa]stră.
 BEBE: Vreți un ajutor?
 INVALIDUL: Vrem dreptate!... Cu 14 lei pe lună cit ne dă statul, nu mai putem trăi... nici cîinii n-ar putea să trăiască... Murim de foame...
 MINISTRUL: Ce-nseamnă asta?

BEBE și COCO *(se interpun între invalid și ministru).*

COCO: Cum îndrăznești să vorbești astfel Excelenței-sale?

BEBE: Treceți la alții, Excelență...

INVALIDUL: Cum să vorbesc altfel când ne purtați mereu cu vorba și ne trimiteți de la Ana la Caiafa, pe când noi și copiii noștri murim de foame.

BEBE: ...Îl auziți, Excelență? Vorbește mereu de foame...

INVALIDUL: Nu cerem nici ajutoare, nici pomeni, nici slujbe grase... Nu cerem decât dreptul nostru... Vrem dreptate!

BEBE: ...Vrea dreptate... Vă spuneam eu... E bolșevic sadea... Las' că-i arăt eu dreptate...

MINISTRUL: ...Vezi d[umnea]ta...

BEBE: Fiți fără nici o grijă, Excelență... mă ocup eu de dînsul. Terminați cu ceilalți...

MINISTRUL: *(se îndreaptă glonț spre Țușca, printre cetățenii care-i așin calea și printre glasurile imploratoare care încearcă să-l oprească: — D[omnu]le ministru... D[omnu]le ministru... Vă rugăm d[omnu]le ministru...)*

BEBE: Coco, dă-mi voie un moment... Cetățeanul are dreptate... Trebuie să facem ceva pentru dînsul... După cele ce ne-a spus aici, nu putem să-l lăsăm nerăsplătit... Cum te cheamă, cetățene? *(Mirare printre cetățeni.)*

INVALIDUL: Vladimir Cobuz, să trăiți!

BEBE: Foarte bine, Vladimir Cobuz. Te-ai purtat ca un erou, ai vorbit ca un erou, și ca un erou vei primi răsplata faptelor și [a] vorbelor tale. Din ordinul Excelenței-sale, îți voi înmîna cîteva rînduri, și astăzi chiar vei fi primit în audiență de singurul om în stare să facă ceva pentru voi, d[omnu]l Romulus Voinescu, cel mai puternic om din România mare, mai puternic decât noi toți și decât toți miniștrii... ♦

Nu insistăm asupra valorii artistice a acestor lucrări dramatice ale lui N. D. Cocea. O vom face poate cu altă ocazie. Am vrut numai să arătăm, într-o succintă trecere în revistă, preocuparea constantă și atitudinea fermă a scriitorului în zugrăvirea evenimentelor sociale și politice cotidiene, cu mijloace directe, aproximativ gazetărești.

Într-un excelent portret pe care i l-a dedicat mai de mult în paginile *Varietăților critice*, Șerban Cioculescu reținea profilul omului «de convingeri răspicate, a publicistului incoruptibil», încăpăținat în apărarea idealului său. De aici, poate, importanța pe care a avut-o Cocea în mișcarea presei românești moderne și totodată rolul activ politic, jucat de acest neîntrecut pamfletar, chiar atunci când a fost silit de împrejurări nefaste să părăsească tribuna presei.

Urmărit îndeaproape de Siguranță vreme de cîteva decenii, Cocea ilustrează una din cele mai pregnante conștiințe de scriitor luptător din literatura noastră.

Documentele pe care le prezentăm mai jos completează seria de *note informative* și de *referate* ale Siguranței, privind activitatea literară și politică a lui Cocea, pe care le-am publicat într-un număr mai vechi al revistei noastre („*Manuscriptum*”, II, 2(3), 1971).

Sînt file desprinse din dosarul masiv, întocmit scriitorului, din 1919 și pînă în 1944, de Direcțiunea Generală a Poliției⁴. Ele înregistrează pas cu pas, în negativ, drumul existenței și al inițiativelor ziaristului militant. O biografie exactă și competentă asupra omului politic N. D. Cocea nu le poate ignora. Se pun în evidență detalii mai puțin cunoscute, uneori cu semnificație amplă pentru înțelegerea scriitorului. Nu sînt mulți cei care știu că N. D. Cocea a fost unul dintre apărători, în 1922, în Procesul Comuniștilor. Fraze pe care le întîlnim în opera sa, idei cărora le-au fost consacrate articole întregi, campanii de presă, replici cu străvezii aluzii politice se găsesc rezumate în declarații sau în discursuri libere înregistrate cu mai multă sau cu mai puțină exactitate de *agentul*, nu odată analfabet, pus să-l urmărească.

Se stabilesc, de asemenea, o serie de legături și de relații amicale nebanuite anterior, trădînd mediul intelectual și politic frecventat de scriitor la un moment dat.

Personajelor literare din scrierile lui Cocea le descoperim întîmplător, corespondentul, modelul real. Pe baza unui asemenea raport de siguranță putem astăzi afirma cu certitudine că în vocabularul și în psihologia unui personaj ca Tănase Bojocanu, din *Fecior de slugă*, au fost incorporate anume replici și, respectiv, anume comportamente specifice maiorului Cernat, des întîlnit în documente.

Într-o altă fișă de Siguranță, numele lui Cocea e trecut alături de cel al lui Jean Dumitriu, autorul atentatului criminal asupra lui Alexandru Davilla. Ironie cinică a soartei!

Nicolae FLORESCU

I

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
[Fond 95, volumul I, f. 1]⁵

11.X.1918

TELEGRAMĂ CIFRATĂ

Avem informațiuni că *N. D. Cocea* ar fi înființat acolo [! !] o fracțiune social revoluționară[...] ⁶ și că el intenționează acum o fuziune cu [celelalte] organizații socialiste din țară.

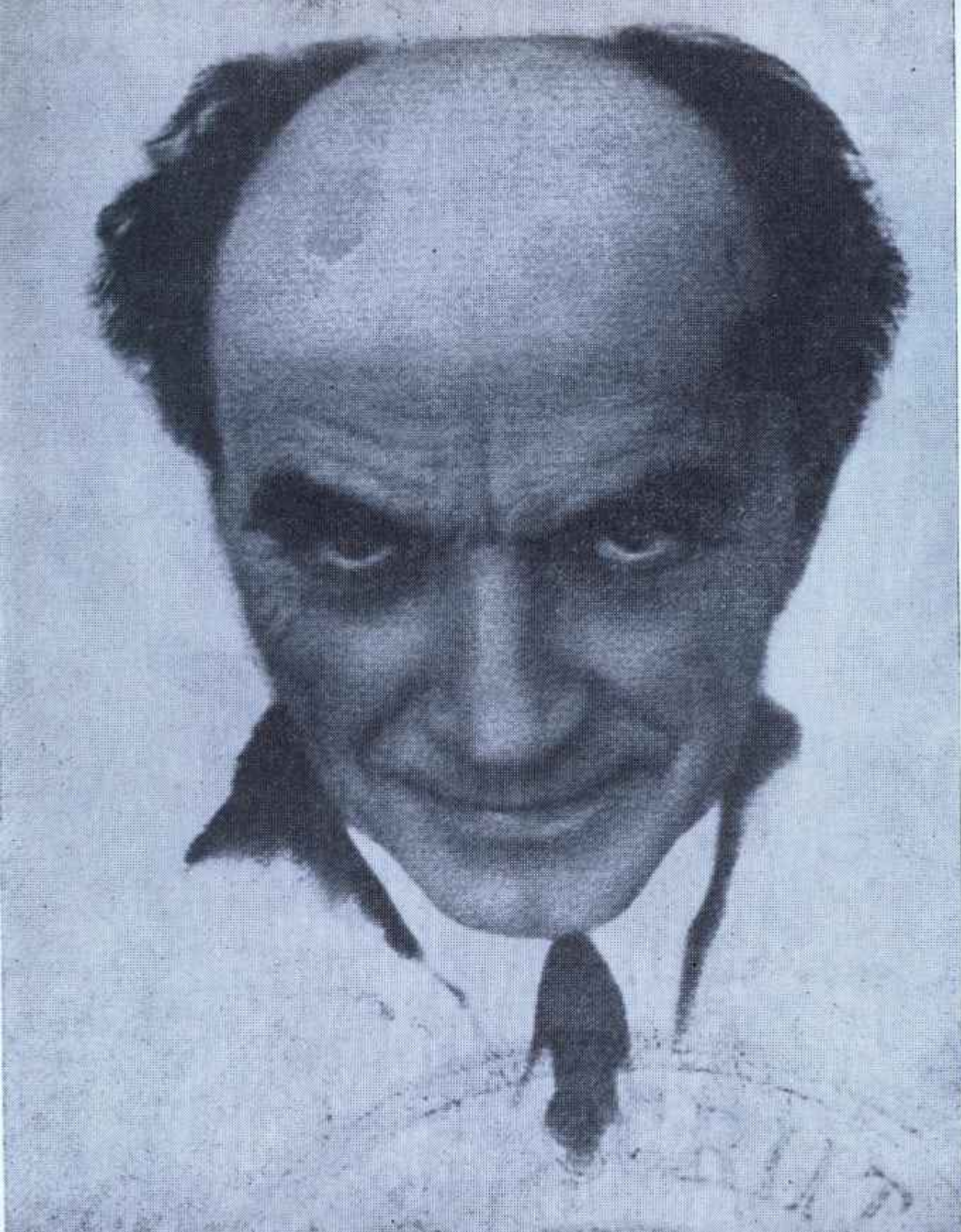
Faceți cercetările cuvenite și raportați-ne rezultatul[,] arătîndu-ne ce s-a mai aflat în jurul călătoriei lui *Frimu*.

Directorul Siguranței Generale
[ss. indescifrabil]

⁴ Dosar constituind astăzi, fondul 95, volumele I–II, păstrate la Arhiva C. C. al P. C. R.

⁵ În „*Manuscriptum*”, II, 2(3)/1971, a apărut în mod greșit indicarea filei la primul document. În locul filei 1 se va citi, acolo, fila 267.

⁶ În transcrierea textelor am respectat cronologia, ca și o seamă de indicații și de adnotări trecute pe dactilogramă. Din necesități de spațiu, ori de cîte ori au existat referiri adiacente specificări fără legătură directă cu cazul *Cocea*, le-am eliminat sau le-am rezumat, încadrînd intervențiile noastre în paranteze drepte.

II

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
Fond 95, volumul I, f. 5]

Anul 1919, luna noembr., ziua 4

CURTEA MARȚIALĂ C. II. A. BUCUREȘTI

către

SIGURANȚA GENERALĂ A STATULUI

Am onoarea a vă ruga să bine voiți, *ca în mod discret, să puneți sub directa D-voastră supraveghere pe Dl. N. D. Cocea ziarist și avocat din București Str. Segment[?] No 9.*

D-sa este pus sub urmărirea noastră pentru crima de Les [sic!] Majestate și pînă la noi dispozițiuni sau măsuri ce le vom lua în urmă *e bine să fie urmărit în de aproape pentru a nu pleca sau furiș, ascunzîndu-se urmării noastre.*

Comisar Regal Raportor
Maior, C. Cernat

III

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
Fond 95, volumul I, f. 337]

INTERO[GATORIU]

Anul 1919, luna [indescifrabil], [ziua — indescifrabil]

Înaintea noastră, Maior Cernat, șef [indescifrabil]

În virtutea — citației N [necompletat] în scopul de a [...]

În consecință inculpatul declară:

Mă numesc: N. D. Cocea[.]

De cîți ani ești? 38[.]

Unde ești născut? Birlad[.]

Ce profesiune ai? Ziarist. Avocat[.]

Unde domicilezi? București, Str. Sărindar 9[.]

Cum îi cheamă pe părinți? Dimitrie și Cleopatra[.]

Din ce corp fac parte? Reformat pentru Les Majestatea[...]

Ce contingent ești?

[În] judecată ai mai fost dat? Da, pentru fapte politice[.]

[Ai v]reo decorație? Nici una[.]

[Din] ordinul nostru de urmărire [indescifrabil] ești învinuit că ai [adus] o[fense] în public persoanei [Regel] lui, că te-ai plîns [indescifrabil] de guvernămînt, [indescifrabil] și publicate prin [indescifrabil]. Nr. 999 din 31 octomb. 1919.

N-am adus ofensă personală întrucît n-am spus decît adevăruri cunoscute de public și ratifi[cate] de istorie care a înregistr[at] fapte nenumărate de [indescifrabil] vițioși, bețivani, [indescifrabil]⁷.

N. D. COCEA
Grefier
[ss. indescifrabil]

⁷ Fila originală lipsește din dosar. Am reprodus textul după o fotocopie care certifică în același timp că această pagină a fost atacată de foc.

Secret, Conf.
Bonal

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI
11004+ - 5 NOE 1919
DOSAR NO 182

000055

1919
10.18 Luna Noiembrie
Mășina Marșala C. II

Episcopia Generală a Statului

Scrisor
Dn. Vintila Lonescu

Am onoare a vă ruga să
fiu vostru, ca în mod
discret, să puneți sub
directa voastră supraveghere
pe Al. N. D. Căcea fiind
fiu al avocatului din București
Al. Lăcătuș N. 9.

Pe cele puse sub număru
noastră pentru prima de
des încredințare și până la
noi dispoziții sau înștiințări
ce le vom lua în urmă
și bine să fie înștiințat
în de aproape pentru a nu
părea sau furia, altele
în de se înștiințări noastre.

Comisarul Raport
C. Lăcătuș

[PROCESUL COMUNIȘTILOR]

[Arhiva C. C. al P. C. R.]

[Fund 95, volumul I, ff. 158—159]

2 februarie 1922

Consiliu neschimbat. Ședința se deschide la ora 9,45.

[.....]

Dl. N. D. Cocea spune că în ședința precedentă s-a făcut dovada că cei 300 acuzați nu pot sta în fața consiliului nici din punct de vedere legal și nici logic.

Îmi rămîne spune *Dl. Cocea* să completez aceste dovezi cu încă câteva cazuri. Am voit să ne ocupăm de mai multe cazuri însă ni s-a interzis aceasta în ședința de ieri.

Dl. Col. Voiculescu: puteți citi numele însă nu și faptele acuzaților pentru că nu s-a intrat în fond ci discutăm principialmente.

Dl. N. D. Cocea susține că principiile se bazează pe fapte.

Complicitatea cari se impută [acuzaților de față] spune apărătorul, este fictivă, este o ficțiune curată, cît despre acuzare cred că atunci cînd spun că *Dl. Maior Cernat* este un criminal, trebuie să o și dovedesc.

Dl. Maior Cernat: asta mi-o spui în fiecare zi.

Dl. Cocea continuă și analizează câteva cazuri. Critică cu vehemență activitatea de un an a Comisarului Regal spunînd că *Dl. Maior Cernat* nu a făcut absolut nimic altceva decît să adune oameni nevinovați din toate colțurile țării, oameni cari nu s-au cunoscut între ei decît la Jilava sau în Sala de ședințe. Să nu băgați în aceeași oală infamă vinovați și nevinovați.

Max Goldstein nu a căzut în capcană grație abilității D-voastră (se adresează C[omisarului] Regal.) Cu toți cei pe cari îi aveți aici vrea *Dl. Comisar Regal* să justifice inactivitatea de aproape un an.

Dacă au căzut patru oameni de mîna unui criminal, trimite alte sute închiși ca să-și ispășească păcatele. Nu dați satisfacție D-lui Comisar Regal onorat Consiliu și *Dl. Președinte*.

Pe un alt fragment de coală, scăpată incendiului, am găsit o frîntură de declarație făcînd parte, se pare, din același *interogatoriu*:

«Am vrut să servesc țara și milioanele de muncitori care suferă din vina oligarhiilor. Am vrut să servesc și coroana arătîndu-i prăpastia spre care o tirăsc totdeauna arbitrarul^[1], măsurile excepționale și teroarea militară.

Articolul a fost scris prin urmare ca să fie citit și de Regele Ferdinand². Strictul înțeles istoric și filosofic pe care îl are. Istoria încă odată cunoaște Domnitori bețivani [...], mueratici etc. Eu concep greu ficțiunea statist^[3] care face din asemenea oameni divinități iresponsabile. [s.n.]

N. D. COCEA

Regal Raportor
[indescifrabil] »

(Trece la altă ordine de idei)

Vedeți cum s-a împărțit sala în țarcuri de vite...

Președintele: reveniți la chestie nu vă depărtați de ea [...]

Comisarul Regal: Nu e sala mea [...]

N. D. Cocea continuă spunând că dacă [s-a] despărțit în țarcuri pe categorii Comisarul Regal a fost conștient că acuzații nu au legături de fapte între ei.

Apărătorul continuă să demonstreze apoi lipsa de competență a Consiliului de Război și conchide disjungerea procesului și declinarea competenței.

În timpul pledoariei Cocea a avut aluzii răutăcioase la adresa Siguranței generale spunând că cheltuiește milioane fără să facă nimic.

V

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
[Fond 95, volumul I, f. 72]

COMISAR DE SERVICIU

22 aprilie 1922

REFERAT

Conform ordinului primit, continuându-se supravegherea locuinței D-lui Cocea din B-dul Pache No 4, de către agenții F. M. și 849 în seara de 20—21 aprilie a.c., s-au stabilit următoarele:

În seara de 20 crt. la orele 20, a venit o Domnișoară cu trăsura No. 149, care după ce a stat în casă 1/2 oră, a plecat către centru cu aceeași trăsură.

La orele 21,15, a venit un Dm. de statură mică, slab și îmbrăcat cu haine de culoare bleu-marin, iar la orele 23 a mai venit un altul de statură înalt, la față brun, mustața rasă și îmbrăcat cu haină de culoare maron, cari au rămas și în timpul nopții.

În dimineața zilei de 21 crt. la orele 8 s-a văzut eșind din acea curte un bărbat de statură potrivită, blond, rotund la față, ochi căprui, mustața tunsă mic, îmbrăcat cu haine de culoare bleu-marin închis și pe cap cu șapcă, care a mers pe jos pe B-dul Carol până la Cafe Imperial, unde după ce a luat o cafea, a mers la un debit de tutun în apropiere cumpărând țigarete și ziare, apoi înapoiindu-se la Cafe Imperial, s-a observat că ar fi căutat pe cineva și în urmă a plecat și de acolo, luând trăsura No. 873, cu care a mers pe B-dul Elisabeta spre Cotroceni.

Bănuind a fi vre-unul din acuzați în *procesul comuniștilor de la Consiliul de Război al Corp II Armată* și făcându-se cercetări, s-a stabilit că în sala de ședințe nu a fost nici un acuzat cu semnalmentele celui vizat.

[În continuare sînt relatate pe larg itinerariile pe care le fac celelalte două persoane inițial semnalate. Sînt detalii lipsite de importanță].

VI

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
[Fond 95, volumul I, f. 76]

[Antet] MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

3 martie 1923

Serviciul special de Siguranță GALAȚI,
Nr. 1014

Domnule Director General,

Avem onoarea a raporta că în localitate și-a făcut apariția Dl. *Nicolae Cocca*, socialist din București, însoțit de tipograful Brănișteanu, în scop de a-și instala o tipografie pentru scoaterea unei reviste politico-socialistă pentru Moldova, însă n-au reușit până în prezent să găsească localul înapoiindu-se în Capitală.

Șeful Serviciului

[ss. indescifrabil]

Domniei Sale

D-lui Director General al Pol. și Sig.

București.

VII

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
[Fond 95, volumul I, f. 88]

[Antet] SERVICIUL SPECIAL SIGURANȚĂ GALAȚI
Anul 1923, luna mai, ziua 31

Domnule Director General,

Avem onoarea a raporta următoarele:

În localitate s-a anunțat apariția la 1 iunie 1923, a ziarului „*Muncitorul*” din Brăila sub conducerea D-lui *N. D. Cocca* și care își propune o activitate în folosul organizațiilor muncitorești din țară.

Cum syndicatele socialiste din acest oraș sunt lipsite de un organ zilnic de publicitate este de așteptat că numitul ziar să se introducă cu un tiraj mare în rândul muncitorilor care compun aceste organizații.

* Șeful Serviciului

D. C. Popescu

Domniei Sale

D-lui Director General al Pol. și Sig. Statului

București.

VIII

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
[Fond 95, volumul I, f. 96]

Brigada [a] IV-a
Agent No. 10

1923 octombrie 30

[Notat ulterior] Se va da ordin la frontiere si B. C. va supraveghea.
[sa. indescifrabil]

Notă

În cercurile gazetărești se vorbește că Dl. N. D. Cocea va imita cu totul pe răposatul Gh. Panu care fiind condamnat a fugit în străinătate.

Dl. N. D. Cocea în procesul său caută mereu târăgăneli, nu face apel sau contestații și apoi va fugii [sic!] fiindcă știe că va rămâne condamnat.

Iată de ce — spun unii — autoritățile ar trebui să vegheze ca Dl. Cocea să nu dispară din oraș.

IX

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
[Fond 95, volumul I, f. 159]

Brigada [a] IV[-a]
Ag. 10

2 iulie 1924

Notă

Se știe că Curtea de Apel a respins apelul lui N. D. Cocea în procesul de Lese Mayestate [sic!] și ca atare a rămas definitiv condamnat.

În toate cercurile se discută în jurul acestei condamnări și se crede că deși Dl. Cocea are drept la recurs în timp de trei zile, n-ar fi făcut acest recurs și urmează să meargă la Văcărești, căci numai o grațiere îl poate scăpa. Însă Dl. Cocea nu va face memoriul M. S. Regelui pentru grațiere.

Unii au lansat svonul că Dl. Cocea va fugi din țară, părăsind vila de la Seghișoara [sic!].

Dl. Cocea care aspiră să mai fie deputat va fi obiectul de discuție al ziarelor și revistelor.

[cu creion roșu notat jos, pe margine]
Telegramă la punctele de frontieră.

Vlad

X

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
[Fond 95, volumul I, f. 173]

Brigada [a] III-a

14 aprilie 1925

[notat cu cerneală] La dosarul lui N. D. Cocea
[ss. indecifrabil]

Referat

Din darea de seamă înaintată de Inspectoratul Braşov cu No. 3114 rezultă că numitul N. D. Cocea, a vorbit în ziua de 16 martie a.c., la Cassa Poporului din Cîmpina, despre năruirea tronurilor, despre socialism, care reprezintă viitorul omenirii — şi a vorbit elogios despre LENIN.

[Urmează o listă de persoane care au participat la conferinţa lui Cocea].

XI

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
[Fond 95, volumul I, f. 187]

Bucureşti 9/VII/1925

[Antet] MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA
POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
Serviciul presei și translatorilor

Referat

Ziarul „*Facla*” se cenzurează în fiecare zi la acest serviciu, se decupează articolele ce privesc interesele și Siguranța Statului și se prezintă la Serviciul Secretariatului.

Iar de altă parte, de vreme ce procesul-verbal anexat amintește de ordinele și instrucțiunile Ministerului de Interne, cărora Prefectura s-a conformat cu ocazia confiscării ziarului „*Facla*”⁸, pentru noi urmează a lua acest fapt la cunoștință [??]

⁸ Într-o notă din decembrie 1923, înaintată Direcției Generale a Siguranței de Serviciul Special de Siguranță Galați, găsim indicat printre altele:

• Domnule Director General,

Avem onoare a înainta primul număr din ziarul „*Desrobirea*” apărut azi în localitate sub direcția D-lor N. D. Cocea și *Alfons Nahtigal*, ambii avocați din București.

Menționăm articolul de fond al D-lui Cocea, care conține cuvinte aspre adresate dinastiei regale grecești și în mod mascat celei românești [...]

Șeful Serviciului

D. C. Popescu

XII

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
[Fond 95, volumul 1, f. 192]

23 iulie 1925

Brigada [a] III-a

Notă

În seara zilei de 23 iulie 1925, orele 7,30, la sala sindicatelor din str. Șelari No. 10, a avut loc întrunirea lucrătorilor tipografi prezidată de AVRAMESCU, care spune că fiind îndărăt cu situația actuală, apelează la *tovarășul* COCEA pentru a le ține o conferință.

COCEA arată că tipografii fac parte din pătura intelectuală, față de ceilalți muncitori⁹ și le cere să-și dea toată silința pentru a se scrie cât mai multe cărți în sindicat [*sic* /] pentru ca toți să poată citi, realizându-și astfel visul proletar, în ceea ce îl privește pe el își va da toată silința pentru ca să se înființeze o tipografie, unde să lucreze 30—40 lucrători buni și devotați sindicatului, plătindu-li-se lefuri mari. În această tipografie nu se vor tipări decât ziarul „*Facla*” și „*Comunistul*” și alte ziare muncitorești care vor susține interesele lor.

AVRAMESCU aduce vii mulțumiri lui COCEA, din partea tuturor sindicatelor, rugându-l ca atunci când va dispune de timp să stea de vorbă cu o delegațiune a tuturor sindicatelor, pentru a se accelera înființarea [tipografiei].

COCEA răspunde că această chestiune o va pune pe tapet în fața comisiei, când se va crede de cuviință.

AVRAMESCU anunță pentru vineri seara la orele 7, la sala Dacia, meeting, când se va vorbi pentru repausul duminical și contra alcoolismului.[...]

XIII

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
[Fond 95, volumul 1, f. 224]

27 iulie 1926

Notă

Ziaristul COCEA, care a fost pus în libertate de curînd, face mari eforturi printre persoane cu influență pentru a i se ridica pedeapsa suferită.

El speră să aibă reușită și imediat după aceasta să poată reedita gazeta „*Facla*”.

În acest scop încă de pe acum a și convenit cu *Vinea*, primul redactor de la ziarul „*Dimineața*”, pentru colaborarea sa la reparația gazetei „*Facla*”.

⁹ Cocea e tributari aici unei idei mult agitată în epocă de social-democrați. O asemenea convingere întâlnim și la Al. Claudiu, Titei Petrescu ș.a.

XIV

[Arhiva C. C. al P. C. R.]

[Fond 95, volumul I, f. 238]

Brigada [a] III-a

12 Decembrie 1927

Notă

Duminică 11 Decembrie a.c., și-a făcut apariția primul număr al ziarului „Deșteptarea”, care e sub direcțiunea lui N. D. COCEA, avînd ca colaborator pe cunoscutul comunist [???] VINEA, iar ca girant responsabil pe comunistul MIHAIL CIOBANU.

Tot Duminică a fost răspîndite [sic!] prin diferite cartiere, menționatul ziar și afișe, prin care se cerea ca fiecare să citească acest ziar. Ziarul și afișele au fost răspîndite de diferiți tineri din Tineretul Comunist. (Printre cari și comunistul Eugen Rozenfeld).

Se anexează un exemplar din menționatul ziar, și un afiș.

XV

[Arhiva C. C. al P. C. R.]

[Fond 95, volumul I, f. 247]

Brigada [a] III-[a]

30 aprilie 1931

Notă

Astăzi s-a tipărit la tipografia „Voința” din strada Banului Nr. 3, ziarul „DEȘTEPTAREA”, Nr. 12, organ politic muncitoresc de nuanță comunistă, care în prezent se găsește depozitat la sediul biroului juridic, din Calea Moșilor Nr. 25, unde se găsește și redacția acestui ziar.

Acest număr de ziar, care poartă data de 1 Mai 1931 cuprinde un prim articol intitulat — CLASA MUNCITOARE ȘI 1 MAI — prin care se spune că această zi nu este o zi de sărbătoare, ci o zi de luptă și instigă muncitorimea la răsturnarea sistemului capitalist pentru izbînda revoluției socialiste mondiale.

Un alt articol intitulat — DE 1 MAI — în care se spune că strada nu este numai a ciocoilor, ci și a țărînimei revoluționare și se îndeamnă la luptă pe muncitori contra capitaliștilor, pe țărani contra proprietarilor, pe minoritari contra actualului regim politic, împotriva actualului guvern și pentru un guvern muncitoresc țărănesc.

Restul articolelor deasemeni sunt cu caracter de agitație comunistă.

Se anexează un exemplar.

XVI

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
[Fond 95, volumul I, f. 282]

23 Decembrie 1932

Notă

Ziaristul N. D. COCEA începe să activeze din nou în presă.

El va începe întâi să publice un roman în revista săptăminală „Opinia Publică”¹⁰ iar apoi, sub pseudonime, în aceeași revistă, va publica articole de polemici politice¹¹.

LIVEZEANU — directorul revistei — se plînge că și Nr. 7 din revista „Opinia Publică” a fost confiscat.

XVII

[Arhiva C. C. al P. C. R.]
[Fond 95, volumul I, f. 295]

6.III.934

[Notat ulterior]: *Data în fața noastră*
Dl. Raportor
Căpitan [ss. indescifrabil]

Declarație

Subsemnatul N. D. Cocea de ani 49, născut în Birlad, domiciliat în București, Str. Piața Roseti [sic!] Nr. 8 declar următoarele:

Am fost coleg de ziar cu Dl. Emanoil Socor, tatăl lui Matei Socor.

Cu aproximativ două săptămîni înainte de data conferinței, Dl. Matei Socor a venit la mine cerîndu-mi să-i dau concursul și să țin o conferință la o serbare artistică, culturală, care se va ține în sala „Barașeu[m]” la data de 11. II. 934.

Mi-a spus că a obținut autorizația Corpului II Armată pentru ținerea serbării și că trebuie să-i dau un rezumat al conferinței ce urma să o țin.

După indicațiile Dlui Matei Socor, am stabilit subiectul care se intitula: „Nouri în Extremul Orient”.

Am făcut un rezumat al conferinței pe care l-am dictat D-lui Socor, urmînd ca D-sa să-l prezinte Corpului II Armată.

În ziua conferinței am dezvoltat în linii generale acel subiect.

În încheiere am prevenit guvernele să nu se joace cu războiul în împrejurările [...]

[Pagina următoare a declarației lipsește].

¹⁰ E vorba de romanul *Fecior de slugă*, al cărui prim capitol s-a și publicat în „Opinia publică” (vezi: „Manuscriptum”, II, 3 (4)/1971).

¹¹ Nota anterioară înaintată Siguranței la 9 februarie 1933, înștiințează că în „Facla” lui Vineanu, Cocea va colabora sub pseudonimul Ion Nicoară.

XVIII

[Arhiva C. C. al P. C. R.]

[Fond 95, volumul I, f. 313]

[Antet]: MINISTERUL DE INTERNE

Inspectoratul regional al

Poliției IAȘI

Anul 1936, luna ianuarie, ziua 10

Confidențial

Domnule Director General,

Avem onoare a raporta, că Cercul studenților [...] din Iași, spre a-și procura fonduri pentru întreținerea căminului și a cantinei, au adus în localitate pe scriitorul socialist N. D. COCEA din Capitală, căruia i-au dat pentru conferința ținută în seara de Duminică 5 ianuarie a. c. în sala „Sfatul Negustoresc”, suma de lei 3.500.

În fața unui auditoriu de circa 400 persoane, compus în marea majoritate din lucrători textili, cum și funcționari comerciali, ia cuvântul avocatul Neuman Iosef Flavius, care prezintă publicului pe conferențiar și se prezintă și pe sine, în calitate de prim-redactor al ziarului „Lumea”.

Dl. N. D. COCEA în conferința ce o dezvoltă, arată că în curentele literare a diferitelor epoci, putem observa anumite înclinațiuni a scriitorilor diferitelor timpuri și anume: era un timp când scriitorii se ocupau în operele [sic /] lor cu descrieri, făcând apologia monarhiei oligarhice și ocupându-se numai de înaltele clase ale aristocrației și a burgheziei. [sic /]

De la Revoluția franceză însă s-au ridicat o serie de mari și talentați scriitori, cari au fost prin operele [sic /] lor literare strigătul de alarmă și revoltă, împotriva celor ce ajung prin munca altora, împotriva celor ce trăiesc prin parazitism și se-nalță pe cadavrele celor ce le-au dat renumele și mărirea.

Oratorul face o paralelă între scriitorii diferitelor epoci: Goethe, Tolstoi, Dostoievski, Zola, Dickens, Bernard Shaw, etc., și spune că, carnea e făcută să sufere, însă suferința excesivă revoltă și clasele cari ne conduc, ne fac să disperăm de atâtea suferințe; de aceea primii care s-au răsculat împotriva claselor parazitare au fost literații și astfel remarcăm un curent literar de stînga.

Revoluția din Rusia a înfruntat în ultimul timp acest curent literar; experiențele sociale ce le fac geniile din Rusia Sovietică, au izbutit să entuziasmeze masele de pe glob.

Transformările împotriva unui regim dezastruos nu vor întârzia să vie. Nu va trece multă vreme și se va naște un curent literar care va deplînge literatura de acum, care se mai ocupă și de alte descrieri ale vieții, decît aceea de laturea socială și spiritul revoluționar al vremurilor noastre.

În continuare oratorul elogiază noua viață din Rusia Sovietică, despre care spune că nu poate ști de va fi mai bună sau rea decît cea de altădată, însă din con-

CHEMAREA

care apare Joi 30 Junie
va publica în foileton

LA UMBRA...

amintiri din pușcarie
de N. D. COCEA

Afișul (anexat ulterior raportului Siguranței) privind apariția celei de a doua serii a revistei „Chemarea”, intenție ce revine adesea în activitatea publicistică (din anii 1930 — 1940), a lui N. D. Cocea.

ținutul volumelor date luminei, de către scriitorii sovietici, reiese un optimism robust și plin de încredere, de aceea crede că viitorul umanității este acolo.

Arată că clasa burgheză își trăiește ultima fază a vieții de despotism, exploatare și oligarhie anarhică. Că nu e departe ziua când masele proletare revoltate de atâtea suferinți își vor face dreptatea ce o merită și această zi de dreptate socială nu va întârzia să vină pentru fericirea maselor muncitoare exploatare.

Inspector regional
[ss. indescifrabil]

Șeful Poliției de Siguranță
[ss. indescifrabil]

XIX

[Arhiva C. C. al P. C. R.]

[Fond 95, volumul I, f. 329]

Secțiunea [a] 4-a

29 februarie 1936

ÎNFIINȚAREA UNEI EDITURI
DEGHIZAT COMUNISTĂ PENTRU TRADUCEREA
SCRIERILOR SOVIETICE.

După sugestia comitetului central al partidului comunist [sic /] va lua ființă în curând o editură sub titulatura „Chemarea” sub direcțiunea lui NICOLAE D. COCEA¹², care se va ocupa cu publicarea traducerilor cărților scriitorilor revoluționari sovietici.

Se știe că NICOLAE D. COCEA este și directorul revistei „Era Nouă”, care apare sub auspiciile partidului comunist, condusă fiind de Ștefan Foriș.

XX

[Arhiva C. C. al P. C. R.]

[Fond 95, volumul II, f. 14]

Secțiunea [a] 4-a

18 aprilie 1936

NOUA GAZETĂ COMUNISTĂ DEGHIZATĂ
CARE APARE ÎN CAPITALĂ.

Cu incepere de astăzi 18 aprilie, apare în Capitală noua gazetă comunistă deghezată intitulată „CHEMAREA”, sub direcția scriitorului N. D. COCEA, cu redacția și administrația în strada Cîmpineanu no 7, despre care am informat la timp că membrii secțiunei agitpropului partidului comunist [sic /] au dus în trecut o activitate intensă realizînd 2000 abonamente printre intelectualii mișcării de stînga cu 500 lei abonamentul, rezultînd astfel suma de un milion lei pentru apariția regulată a gazetei susmenționate.

¹² Într-o notă din 18 ianuarie 1936 găsim informația:

« Urmare la Nota în care am semnalat apariția în curînd a revistei „Ideea Nouă”, suntem informați că actualmente au loc tratative cu scriitorul N. D. COCEA pentru a dirija revista, și acesta este pe punctul de a accepta ».

Anul

1919.

Înaintea noastră,

Înaintea noastră,

asistat și de D-nu greier al cabinetului de

în virtutea citatului A

la scopul de a

În consecință inculpatul declară

Am numesc N. D. Cocea.

De câți ani ești?

38

Unde ești născut?

Bărlad

Ce profesie ai?

Țăran. Armat.

Unde domicilezi?

București Str. Sărindoi 9.

Cum îi cheamă pe părinți?

Grigorie & Ecaterina

Din ce corp faci parte?

Reformat pentru de lege

Ce contingent ești?

Indicată ai mai fost dat?

Da, pentru fapte politice.

redecorație. Nici una.

Am fost înarmat de armată
și este înarmat cu ai
am în public pentru
am, că te n-ai plimbat
de guvernare aut,
și publicare prin
1919 la 1000/13

N-am avut nicio perseguitare
am n-aveu efus și că a
amovente de public și
de istorie care a sive
Fapte rememorate
sive, Belorai

V.D. Cocea

Grig.

Ziarul „CHEMAREA” va fi deci un cotidian camuflat comunist, care va apare dimineața în 4 pagini contra cost 1 leu exemplarul și se va ocupa în special de viața proletariatului din România, furnizând informațiuni și despre mișcările muncitorești din străinătate.

Ziarul va publica și articole de doctrină a ideologiei partidului comunist.

După cum s-a arătat în trecut, NICOLAE D. COCEA figurează ca un director de formă al acestei gazete ca și al revistei „Era Nouă”, conducătorul de drept fiind comunistul Ștefan Foriș¹³, condamnat pentru crimă contra siguranței statului, iar secretar de redacției este numitul Miron Radu Paraschivescu, cunoscut scriitor.

În legătură cu apariția acestei gazete, încă de acum o săptămână organele partidului și tineretului comunist au format echipe de colportaj pe la toate fabricile și întreprinderile din Capitală și cel care poartă legătura între redacție și organizațiile partidului comunist și U. T. C., este un anume Teodorescu, care urmează să fie identificat. [...]

S-au luat măsurile cuvenite pentru recenzia articolelor primului număr al acestei gazete și urmărirea mai departe a scrierilor în legătură cu mișcarea de stînga.

XXI

[Arhiva C. C. al P. C. R.]

[Fond 95, volumul II, f. 59]

[1 mai 1936]

DIRECȚIUNEA GENERALĂ A POLIȚIEI

Am onoare a vă face cunoscut că s-a *retras autorizația* pentru apariția ziarului intitulat:

„CHEMAREA”

de sub direcția Domnului N. D. COCEA.

¹³ În arhiva familiei s-au păstrat și câteva mărturii epistolare ale legăturilor lui Cocea cu Ștefan Foriș. Dintre acestea, interesantă ni se pare cartea postală din 15 octombrie 1939, pe care o transcriem mai jos: [Adresa destinatarului]: D-lui N. D. Cocea, Sighișoara, Str. Școalei Nr. 10; [Adresa expeditorului]: Ștefan Foriș, Pasagiul Victoria București.

* Dragă Cocea,

Te-am căutat aci, însă nu te-am găsit. Am o nouătare interesantă și importantă. Deci te rog vino urgent la București. Mă vei găsi la pensiunea [sic /] între 3—4, în fiecare zi. Te rog fă tot posibilul să vii imediat, în legătură cu afacerea despre care am vorbit ultima dată; am ceva pozitiv și imediat de realizabil [sic /].

Cu drag

Ștefan *

S-a făcut cunoscut prin adresa Nr 147/1936 și Prefecturii de Poliție¹⁴.

Șeful Serv. Cenzurii

Major E. Konya

XXII

[Arhiva C. C. și P. C. R.]

[Fond 95, volumul II, f. 83 (recto și verso)]

CORPUL DETECTIVILOR

Grupa [a] II-a

23 Decembrie 1940

[Notat cu cerncală]: *Va fi finit în supraveghere câteva zile
spre a se stabili activitatea.*
I.M.

În alăturata notă cu data de 18/12 1940, ni se semnalează că N. D. Cocea vine de la Sighișoara în fiecare săptămână și ține ședințe la fiica lui, Tanți Cocea, și că ar avea și tipografie.

Potrivit delegațiunei primite am făcut informațiuni discrete și rezultatul este următorul:

NICOLAE DUMITRU COCEA, în vîrstă de 59—61 ani, originar din Birlad, de cetățenie română este fiul generalului Nicolae Cocea [*sic*!] decedat și al Cleopatrei, de profesie publicist și ziarist. Posedă din moștenire o vilă la Sighișoara, unde are domiciliul.

Este autorul romanelor: *Fecior de slugă* și *Pentru un pelec de negreață*.

În publicistică și ziaristică s-a manifestat adeptul ideilor și doctrinelor politice socialiste, comuniste și chiar revoluționare, activitatea sa fiind cunoscută la Direcțiunea Generală a Poliției.

[Urmează o serie de detalii privind biografia și activitatea lui N. D. Cocea. Sînt indicate publicațiile pe care le-a condus scriitorul, ca și colaboratorii.]

Deși are domiciliul la vila din Sighișoara, locuiește în București de patru luni de zile, în Blocul din str. C. A. Rosetti Nr. 14, et. VII, ap. 32, la Dina Cocea, artistă la Teatrul „Regina Maria”, care îi este rudă. Între 9 și 19 decembrie 1940 a fost lipsă din locuința susmenționată.

În Apartamentul 32, la Dina Cocea vin mai multe prietene, însă N. D. Cocea nu este vizitat de nimeni.

În Apartamentele numitelor Tanți Cocea și Dina Cocea, credem că nu ar fi posibil să fie instalată vreo tipografie. [...]

SECRETAR DE POLIȚIE

Lt. Berbecaru

¹⁴ Tot în legătură cu ziarul „Chemarea”, există — între 1936 și 1938 — o serie întreagă de note în Dosarul Cocea privind zvonurile de reapariție a gazetei. Iată una dintre ele:

« 18 februarie 1938

[...] În prezent comuniștii din celula de presă a partidului afirmă că, cu toată situația grea impusă presei de actualul guvern, N. D. COCEA a primit o nouă autorizație pentru apariția cotidiană a ziarului „Chemarea” și că în scurt timp va apărea în Capitală, fiind întrebuințat ca ofițer al partidului comunist, la fel ca fostul ziar „Reporter” suspendat de curînd, ce apărea sub aceeași direcție. »

«de la „mocanii“ din care
mă trag, am moștenit
simțul istoric»

DESTĂINUIRI

Andrei OȚETEA

Întrebare: Cum v-ați descoperit vocația de istoric?

Răspuns: Eram elev de liceu. Am început studiile secundare la liceul maghiar din Sibiu.

Elevii se recrutau și din fiii mocanilor din Mărginimea Sibiului, care formau cam jumătate din numărul total al elevilor. Primii doi-trei ani, până ajungeam stăpîni pe limba maghiară, erau ani grei de toceală. De altfel, întregul învățămînt în liceele maghiare de stat se întemeia pe memorizare. Cele șase ore săptămînale de latină se reduceau la exerciții gramaticale și la traduceri pur literare, care ne lăsau complet străini de viața și de civilizația romană. O singură excepție în acest corp profesoral, foarte exact la datorie, dar lipsit de orizont și de imaginație, era profesorul de literatură maghiară, Ludovic Mixich. Om de cultură și de talent, organizase cu elevii cei mai buni din clasele superioare, în afară de program și indiferent de naționalitatea elevilor, un fel de seminarii ca la universitate. Mixich luase ca temă balada populară pe care o ilustra prin exemple din balada secuiască și din cea scoțiană, la care noi, românii, am adăugat exemple din baladele noastre. Comportamentul lui Mixich ar fi întărit sentimentele de solidaritate și de colaborare între elevi, care se înfiripase deja în cursul rezolvării temelor de matematică și de latină, unde noi, românii, eram mai tari, dacă atmosfera n-ar fi fost otrăvită de profesorul de istorie, Thzurzó Ferenc. Lecțiile lui erau prilej de singeroase jigniri pentru noi. Poporul român era înfățișat ca o plebe vagabondă, emigrată din sudul Carpaților și incapabilă de a se integra în rosturile unui stat civilizat. Interesul meu pentru istorie a rezultat din sentimentul de revoltă stîrnit de aceste insulte: pentru a verifica afirmațiile lui Thzurzó, le-am confruntat cu scrierile istoricilor români, apoi, împreună cu 26 de elevi din clasele superioare, am format o societate literară și am scos o revistă litografată, „Izvorul” care-și propunea să cultive limba și istoria românilor. Nu știu cum, Thzurzó a pus mîna pe un număr din „Izvorul” și a deschis o anchetă care a descoperit în mine instigatorul complotului. Somat în fața conferinței profesorilor să arăt care au fost cauzele acțiunii noastre, am răspuns că totul a fost determinat de reacțiunea la atacurile insultătoare ale profesorului Thzurzó și am dat cîteva exemple de modul cum el înțelegea să predea istoria. Rezultatul a fost că m-au eliminat din liceu, dar în urma unei anchete ministeriale și profesorul Thzurzó a fost sancționat prin transfer în tîrgușorul Mako. Întîmplarea a stîrnit o polemică între ziarul „Pesti Hírlap” (indignat că Ministerul Cultelor, în loc să pedepsească și pe ceilalți 26 de «trădători» l-a sancționat pe «patriotul» Thzurzó) și „Gazeta Transilva-

niei", care ne-a luat apărarea, denunțând « arhi-șovinismul fără margini » a lui Thurzó, care ne batjocorea de pe catedră. Când mi-a comunicat sentința conferinței, directorul mi-a confirmat ceea ce bănuiam, anume că datoram lui Mixich faptul că nu fusese eliminat din toate liceele din Ardeal.

I.: Ce s-a întâmplat apoi?

R.: De la Sibiu m-am dus la Brașov, la liceul „Șaguna", unde am terminat clasa a VII-a în particular. Și abia în toamnă am fost admis în clasa a VIII-a, ca elev « ordinar ». Aici am avut colegi o strălucită pleiadă de elevi, printre care amintesc pe « prefectul clasei », G. Popa, pe Lucian Blaga și pe săliștenii D. D. Roșca și Nicolae Tolu. Prin valoarea profesorilor săi dintre care mulți ar fi meritat să ocupe catedre universitare, liceul „Șaguna" din Brașov rivaliza cu cele mai bune licee ale timpului. Literatura română era predată de Al. Bogdan, fratele istoricului de la Universitatea din București; matematica și fizica, de Titu Liviu Blaga, fratele poetului, care în clasele a VII-a și a VIII-a introdusese, peste programa oficială, calculul integral și diferențial. Asemenea lecții deschideau în fața noastră orizonturi nebănuite și ne-au pregătit pentru adevăratul învățământ universitar.

I.: Nu știu de ce, poate și datorită faptului că numeroși ani din cariera dumneavoastră științifică v-au consacrat în mediul intelectual ieșean, vă consideram moldovean la obârșie. Sînt, iertați-mă, puțin descumpănit...

R.: Satul meu natal, Sibiul, era unul din cele cinci sate ale Scaunului Siliștii care n-au cunoscut niciodată iobăgia. Cetatea care domină satul de la o mie de metri înălțime, e menționată de documente din 1324. În 1366, Sibiul e recunoscut de regele Ungariei, Ludovic I, ca făcînd parte, împreună cu celelalte patru sate ale Scaunului, din « teritoriul transalpin ». Aceste sate, care se înșiră la vest de Sibiu, sub poalele Carpaților, făceau parte din Mărginime și nu erau despărțite de valea Lotrului decît de culmile acoperite de fînețe și de pășuni alpine, care n-au format niciodată graniță închisă între Mărginime și Țara Românească. Locuitorii acestei margini, cunoscuți mai ales ca oieri, erau numiți *mocani*. Părinții mei au fost mocani din moși-strămoși, mocani din cei care au dus cu tîrlele lor pînă în munții Tatrei și pînă în piscurile Cubanului dreptul consuetudinar român și care, prin obiceiurile și prin limba lor, au reprezentat romanitatea orientală integrală, la unitatea căreia au contribuit mai mult decît oricare altă regiune a țării. Ei au format cea mai strînsă trăsură de unire între cele trei țări române pînă la Unirea cea mare care ne-a cuprins pe toți între aceleași hotare.

I.: În această tradiție a obîrșiei, trebuie să găsim sîlașul, geneza simțului istoric care v-a animat prin timp cercetările și studiile, fixînd profilul întregii dumneavoastră activități?

R.: De la acești «mocani» răspînditori de neam și creatori de bogății, «elementul cel mai plin de inițiativă al neamului nostru», cum spune N. Iorga, au moștenit intelectualii ridicați din rîndurile lor simțul istoric, cu viziunea unui trecut din adîncul vremilor, legat fără întrerupere de acest pămînt și cu certitudinea unui viitor pe care generația mea l-a atins. De la ei mi-a venit, pe lîngă simțul istoric, ceva mai prețios decît toate moștenirile materiale, ceva mai puternic decît tot ce experiența de mai tîrziu a putut adăuga, vreau să spun felul de a concepe munca ca o necesitate vitală și ideea că a nu mai putea munci, indiferent de siguranța sau de nesiguranța traiului, e cea mai mare nenorocire din cîte pot lovi o ființă umană.

I.: După absolvirea liceului, încotro v-ați orientat pașii?

R.: În toamna anului 1919, am făcut parte împreună cu cei doi prieteni din Săliște — D. D. Roșca și Nicolae Tolu — din primul grup de tineri ardeleni trimiși pentru studii la Paris. Din primele zile am avut norocul să întîlnim un grup de moldoveni în care se găseau și Mihail

Ralea, Traian Ionașcu, Gh. Atanasiu și Ionică Botez, de care aveam să ne legăm pentru toată viața. Mihai Ralea, care venise cu licența în buzunar și cu o adâncă cunoaștere a civilizației franceze, ne-a fost călăuză neprețuită în orientarea lecturilor noastre, care ne-au permis să mergem de-a dreptul la esențial și să ajungem noi, care n-aveam nici cea mai vagă idee de limba și de civilizația franceză, să obținem în trei ani diploma de licență la Sorbona, un titlu mai greu de obținut de străini decât diploma de doctor în litere. Paralel cu studiile pentru licență, am urmat Școala de Științe Politice, unde, printre alții, am avut ca profesor pe André Siegfried, unul din cei mai erudiți specialiști în problemele economice. După luarea licenței, în iunie 1922, m-am înscris la doctorat cu o teză asupra istoricului florentin Francesco Guicciardini, care a fost și un mare om de stat și gânditor politic.

I.: Dacă nu mă înșel, pregătirea doctoratului a declanșat și excelența dumneavoastră lucrare asupra *Renașterii*.

R.: Elaborarea tezei de doctorat a determinat toată orientarea mea intelectuală din ultimii patru ani petrecuți la Paris. Pe lângă documentarea efectuată la Biblioteca Națională, urmăream cursurile specialiștilor în perioada de tranziție de la Evul Mediu la epoca modernă: Ch. Diehl, Ed. Jordan și, mai ales, Henri Hauser, care pregătea pe atunci *La fin du moyen âge et les débuts des temps modernes* și făcea la Sorbona un curs general intitulat *Des foires à la bourse*, ce marca tocmai din punct de vedere economic acest proces de tranziție. Bun cunosător al lui Marx, el explica procesul de trecere de la feudalism la capitalism prin transformările produse de modul de producție. Hauser mi-a deschis drumul spre marxism și mi-a permis să-mi structurez în spirit materialist lecțiile pe care aveam să le țin la Universitatea din Iași. H. Hauser unca o imensă erudiție cu un mare talent de scriitor. De la el am învățat metoda de investigare critică și de expunere sistematică a materialului documentar.

I.: S-a remarcat, nu o dată, îneditul documentar pe care exegeza dumneavoastră asupra *Renașterii* îl pune în valoare, mai ales în ceea ce privește aportul istoriografic al lui Francesco Guicciardini.

R.: Datorită profesorului Hauvette care se bucura de un mare prestigiu în Italia, am obținut de la descendentul familiei Guicciardini, contele Paolo, acces la arhivele familiei sale. Aici am găsit dezlegarea unei serii de probleme în legătură cu gândirea politică a marelui istoric. Soluțiile propuse pe baza acestor documente au fost universal admise de critica istorică.

I.: Când v-ați trecut doctoratul?

R.: La 23 decembrie 1926 mi-am luat doctoratul la Sorbona cu mențiunea cea mai înaltă, *très honorable*, și am păstrat cu profesorii mei până la stingerea lor din viață cele mai bune raporturi. În cei șapte ani de studii la Paris, mi-am făcut ucenicia științifică sub conducerea unor maestri care nu erau numai mari erudiți, ci și scriitori distinși. Ei compuneau o carte ca o operă arhitectonică și uneau gândirea cea mai solidă cu forma cea mai îngrijită. În februarie 1927, m-am întors în țară, și, la 1 mai, am fost numit conferențiar de istorie universală modernă și contemporană.

I.: Ați colaborat, în vremea cît ați stat la Iași și după aceea în paginile „*Vieții Românești*”. Ce relații ați stabilit atunci cu prestigioasa grupare intelectuală moldoveană?

R.: La Iași, am fost introdus de Ralea în cercul „*Vieții Românești*”, unde am cunoscut pe G. Ibrăileanu, pe Constantin Stere, pe G. Topîrceanu, pe Otilia Cazimir, pe Demostene Botez și pe doctorul Mironescu, care se întruneau în fiecare săptămînă, miercurea, la redacția

revistei, discutau problemele zilei și sumarul viitor al revistei. La cercul „Vieții Românești” s-a adăugat grupul format din Traian Bratu, Sanielevici, Iorgu Iordan, Petre Andrei și Constantin Balmuș.

I.: Cum a apărut prima ediție a *Renasterii*?

R.: Cercetările în vederea elaborării tezei mele de doctorat au făcut din istoria Renasterii — așa cum spuneai — principalul obiectiv al studiului. Activitatea politică și științifică a lui Guicciardini s-a desfășurat în perioada transformărilor celor mai adânci din istoria Italiei, de la 1495 până la 1534, în perioada pe care a înfățișat-o în a sa *Istorie a Italiei*. Lecțiile ținute la Iași asupra Renasterii și a Reformei s-au concretizat în 1941 în cartea intitulată *Renasterea și Reforma*, care a cunoscut trei ediții.

I.: Ce lucrări semnificative i-au urmat acestei cărți în activitatea științifică a lui Andrei Oțetea?

R.: Însărcinarea primită de la Nicolae Iorga de a cerceta arhivele legației napolitane la Constantinopol (1740—1860), ce se păstrau la Neapoli, a format obiectul unei cărți intitulate *Contribution à la Question d'Orient (1740—1821)*. Actele referitoare la perioada 1821—1860, cind, în urma unificării Italiei, legația napolitană de la Constantinopol a fost desființată și care trebuiau să formeze volumul al II-lea al *Chestiunii orientale*, publicate la București în 1930, m-au confruntat cu problema revoluției din 1821. Așa am ajuns la o mare temă care avea să constituie a doua preocupare de bază a activității mele științifice. Prima ediție a istoriei Revoluției conduse de Tudor Vladimirescu a apărut în 1945. Ediția a doua întocmită pe baza materialului de arhivă nou descoperit a văzut de curind lumina tiparului. Studiul mișcării revoluționare din 1821 m-a convins că acest eveniment a constituit, prin programul și prin urmările lui, o revoluție de eliberare națională în victoria căreia toate clasele societății noastre erau interesate. Adeziunea „*Luptei de clasă*” la această teză ne-a permis să fixăm începutul erei moderne la 1821.

I.: Care vi se pare a fi cel mai important obiectiv realizat în cariera dumneavoastră științifică și didactică?

R.: Cu toată varietatea și importanța activității științifice pe care am realizat-o de-a lungul anilor, consider că cea mai mare contribuție a mea la dezvoltarea istoriografiei stă în alegerea și în formarea schimbului de mîine al istoricilor români. La Institutul de istorie „N. Iorga”, pe care l-am condus din 1955 până în 1970, cind am ieșit la pensie, s-a format un grup de tineri înzestrați cu cele mai mari aptitudini pentru cercetarea științifică. Ei constituie în activitatea Institutului un puternic fenomen înnoitor și, totodată, singurul titlu al activității mele de cinci decenii.

(Convorbire consemnată de N. FLORESCU)

PRIMA VERBA

PANAIT ISTRATI O ÎNTÎLNIRE*

DIN GALERIA CUNOȘTINTELOR MELE, VOI SCOATE ȘI VOI PREZENTA acum un om.

Primăvara 1917. Coboram de la Leysin la Lausanne, în căutare de lucru. Aveam atît de puțini bani, încît, după două zile de alergătură zadarnică, mă văzui silit să renunț la hotel pentru a-mi lungi economiile destinate hranei. Mă adresai unui sergent, cerîndu-i să-mi spună cum aș putea dormi fără plată. Îmi indică, destul de bățos, un azil de noapte, situat

* În arhivele «Fonds Romain Rolland», de la Paris, se află, pe lîngă scrisorile lui Panait Istrati, și două povestiri ale sale: *O întîlnire* și *În timpul traversării*. Sînt primele «încercări» literare ale lui Istrati — un răspuns la îndemnul de-a «realiza opera». Ele au fost trimise scriitorului francez la sfîrșitul lui martie 1921, cu rugămintea de a-și spune părerea fără menajamente. «N-am nici o încredere în franceza mea — îi scria Istrati, la 21 martie 1921. — Și dacă dumneata ești de aceeași părere, atunci îmi plec capul și las drumul liber!...» Te voi iubi și mă voi încrede în judecata dumitale, chiar dacă în scrisoarea următoare mi-ai spune: — „Dragă Istrati, aruncă-te în mare!”»

Romain Rolland a citit de două ori povestirea *O întîlnire*, după propria sa mărturisire. La 29 martie 1921, el îi răspunde lui Istrati, între altele: «Nu fi neliniștit de franceza dumitale. Ai unele greșeli mari dar ușor de îndreptat. Esențial este că ai darul de a scrie [...] Va fi un lucru neînsemnat pentru prietenul care te-ar citi și ar face „toaleta” francezei dumitale. Și nu mă îndoiesc că, dotat cum ești, vei învăța în scurtă vreme, ceea ce îți lipsește».

Referitor la povestirea însăși, Rolland o apreciază bună, și publicabilă «într-un ziar sau revistă cu vederi înaintate». Ceea ce îl atrage în mod deosebit este «descrierea clipelor de reverie însoțită în mijlocul cîmpului (la Cressier), precum și acel sentiment de dragoste universală, de contopire cu natura. Și în scrisoarea dumitale din 1919, trei episoade dominau ansamblul: prima întîlnire cu prietenul, paginile de durere și tandrețe despre mama dumitale și reveriile pe malul Dunării. Trei episoade lăuntrice, pătrunse de radiația dragostei dumitale (cînd e vorba de un peisaj). E bine să știi că aici se află, în mod sigur, forța dumitale, de care este bine să te ferești a o folosi fără nevoie neapărată. [...] Restul (povestirea, dialogul, personajele), este natural, viu...». Și Rolland încheie: «În orice caz, poți să ai încredere. Vocația dumitale de artist este evidentă. Și oricare ar fi limba, vei fi, ești un scriitor». *Nota traducătorului.*

sub un pod înalt. Seara, mă dusei acolo, să cer adăpost. Într-o sală lungă, prost luminată, se și aflau douăzeci de oameni, așezați în jurul unei mese dreptunghiulare. Vorbeau puțin și pe șoptite. Majoritatea nu se cunoșteau. Cei mai mulți discutau numai despre muncă. Erau șomeri. Unii dintre ei păreau niște brute. Cred că erau obișnuiții azilului. Nu se priveau în ochi.

O clipă după intrarea mea, un bărbat cu șorț alb și în capul gol, intendentul azilului, se opri din mers, întrebându-mă oarecum pe neașteptate:

— Vrei să dormi aici?

Îmi fu teamă și un fel de rușine. Cît pe-aci să-i răspund: «Nu!» Dar, venisem acolo ca să mă culc. Murmurai:

— Da!

Mă părăsi îndată. Dar puțin mai încolo, întoarse capul și mă privi iarăși, din mers. Se părea că observase tulburarea mea. Și, într-adevăr, nu mă înșelasem.

Om cumsecade! Nu te voi uita. Și dacă oamenii îmi vor îngădui un locșor sub soare, voi cutreiera într-o zi lumea, în lung și în lat, ca să te caut și ca să-ți strâng mina!

Domnul M. reveni, puțin mai apoi, și-mi ceru hîrțile. Îi dădui pașaportul. Plecă să-l încuie în biroul său, după ce își aruncă privirea asupra lui. Se înapoie și-mi spuse, zîmbind, dînd ușor din umeri:

— Te vei duce miine dimineată, să-l iei de la comisariat, care-i foarte aproape de aici.

Apoi mă descusu și vorbirăm îndelung. Văzui în asta, iarăși micul deget al Ființei invizibile, ingrată și generoasă în același timp. Dar asta e o altă poveste.

Ni se aduse fiecăruia cîte un castron de pămînt, plin cu o zeamă, și o lingură. Dar în timp ce ceilalți îl goleau cu repeziciune, nu putui înghiți mai mult de o lingură, în ciuda foamei. Era mîlai fiert în apă, fără grăsimi, fără zahăr și sare. Mă simțeam stingherit. Gestul meu putea foarte bine jigni administrația. Aș fi vrut din toată inima, să sorb zeama aceea, cu riscul de-a mă îmbolnăvi. Dar nu puteam înghiți. Vecinul meu din dreapta își suga mustățile pline de mîlai. Părea intrigat. Se uită la mine ca un vițel!

— Doamne, nu ți-e foame! mormăi.

Și fără fasoane, își schimbă castronul gol cu al meu, pe care îl goli cît ai clipi din ochi. Mă-ntreb și acum, dacă într-adevăr nu-mi fusese foame, atunci.

Domnul M. se apropie, mă luă de braț și mă trase deoparte. Nu știu cum mă văzuse că nu mîncasem. Îmi spuse, șoptit:

— Vezi, nu toți sînt atît de simțitori ca dumneata. Dacă ă-ar putea să le pui în față troaca asta toată viața, fără să le ceri ceva în schimb, n-ar pretinde mai mult!

Simțeam cum lacrimile îmi umpleau pieptul și-l rugai să mă lase singur.

Se îndepărtă, bătînd din palme și strigînd:

— Haideți! Toată lumea în sala dușurilor!...

Tresării, cu privirea speriată. Dar, el îmi făcu semn cu degetul, să mă dau deoparte. Nu știam despre ce este vorba. Mica turmă o știa mai bine decât mine și nu-i făcea plăcere, deoarece se auzea un ușor murmur de împotrivire.

Toată lumea dispăru pe ușa din fundul sălii. Domnul M., întovărășit de un servitor, se îndreptară într-acolo, închizând ușa.

Rămăsei singur în sală. Mă încercă gândul să fug de-acolo și să rătăcesc prin oraș. Dar rămăsei pironit pe scaun, fără voia mea. Văzui apoi deschizându-se aceeași ușă. Intendentul și ajutorul său apărură cu brațele încărcate de cămăși, de bulendre, de zdrențe. Intrară într-o cămăruță vecină cu baia și, cu ușa deschisă, începură să cerceteze fiecare albitură. Apoi intendentul se spală pe mâini și mă chemă. Ne urcarăm la primul etaj, într-o sală lungă, cu două șiruri de paturi. Mi-l arătă pe al meu, în fund, lângă o fereastră.

— Dezbracă-te la piele și culcă-te. Așa-i regula. Trebuie să faci ca toată lumea. Ai fost scutit de duș și inspecția rufăriei. Așa ceva nu se prea întâmplă aici.

Și mă părăsi. Fusesse aspru. Poate că munca respingătoare ce trebuia să facă îi înăsprirea firea bună.

Mă dezbrăcai, cum îmi spusese. Dar când să mă vir sub așternut, observai că pătura avea forma unui sac, cu o parte mai lungă, ca o clapă. Mă strecurai înăuntru și o bună parte din noapte am gemut pentru mine și pentru toți acei oameni care nu mai erau în stare s-o facă.

* * *

Dimineața, mă îmbrăcai primul. A trebuit însă să aștept în pat, deoarece ușa era încuiată. Din patul vecin, se ivi o căpățină prelungă, ascuțită, cu fața negricioasă. Mustața colilie, părea înfiptă cu sula, într-atîta îi erau de rare firele. Omul se ridică în capul oaselor, căscă zgomotos, apoi mă fixă ca și cum i-aș fi reamintit ceva.

— Ia spune, scâpași aseară de duș, ca și de puricatul cămășii. Asta nu înseamnă că ești mai curat decât alții!...

— Poate că da, îi răspunsei.

Rise sănătos și cu zgomot, gîdilindu-mi urechea. Ținu să îndulcească vorbele de-adineaori.

— Hai, n-o pune la inimă! Nu te prăpădi pentru atîta, mai ales că gulerul nu te împiedcă să faci parte din turmă, chiar dacă nu ții la asta! Aluneci, încetul cu încetul, apoi buf! Te trezești la fund. Și scrupulele rămîn agățate pe mal. De asta puțin îți pasă, e adevărat, dar toată lumea se obișnuiește și ai să te obișnuiești și tu. Hai să coborîm, ca să ne luăm ciocolata. Ți-o fi foame, fiindcă aseară ai făcut pe mofturosul. Dar acum ai să măninci, deși apa în care se spală ceștile la hotelul „Gibon” e mai bună la gust decât ciocolata asta. Hai, fii filozof! N-o să schimbi nimic, smulgîndu-ți părul.

Îl ascultai, la început fără să-i dau atenție. Apoi îl privii în albul ochilor. Vorbea convins. Era « filozofia » lui și ținea să mă încurajeze. Socotii că trebuie să-i răspund:

— N-ai dreptate să gîndești astfel. Resemnarea dumitale este josnică și faci rău și altora, acceptînd o viață bună numai pentru porci!...

— Pentru porci? strigă. Ești nebun? Porcii ar deveni niște țiri dacă i-ar hrăni numai o săptămână cu zeama de-aseară și cu ciocolata deacum!

— Atunci? E ce-ți spuneam...

— Da! dar n-ai spus cum s-o cîrmim din situația asta. Ah! vai de tine, te afli încă în perioada revoltei! Asta va trece și, în curînd, nu-ți va mai rămîne decît *josnica* *resemnare*. Sau, poate, sperî că ai să întîlnești vreunul printre tipii ăștia, care să-ți spună: «Nu vreau să-mi schimb cămașa, nu! Țin la păduchii mei!»

În clipa aceea, ușa se deschise, Tăcu. Toată lumea se îmbrăca. Intendentul fu bun. Glumi:

— Haideți, pensionarilor, la ciocolată! Și, mai ales, la muncă, după aceea! Lenea nu este răsplătită!...

Cineva spuse:

— Totuși, cunosc leneși care duc o viață, care nu-i de scuipat. De exemplu, a celor din hotelul de lux de la Ouchy!

Rîsete zgomotoase întîmpinară aceste vorbe. Apoi, coborîrăm. În căni, se afla un lichid îndoienic. Nu ținui să-l gust, dar băgai pînea în buzunar. Cînd să părăsim azilul, ni se împărți tichete pentru o masă la Cooperativa populară și care nu era rea. Venindu-mi rîndul, intendentul îmi strecură trei tichete în palmă. Apoi, se adresă tuturor:

— Cei care n-au dormit aici decît o noapte, mai au dreptul la o a doua. Dar e mai bine să găsiți de lucru și să vă culcați la voi, acasă.

«Sau mai bine sub cerul liber», adăugai în gînd. În drum spre comisariat, mă ajunse din urmă vecinul de pat. Era îmbrăcat tare ciudat: o bluză albastră, din stofă ordinară și prost croită, îi spînzura pe umeri. Pantalonii, la fel. În picioare, saboți. Totul nou. Mergea ca și mine, să-și caute hîrțile la comisariat. Îmi spuse:

— O să ai acolo o surpriză neplăcută.

— De ce?

— O să vezi.

La poliție, primirăm hîrțile, îndată ce ne anunțarăm și fără nici un interogatoriu. Tovarășul mă privea răutăcios, rîzînd în barbă. Nu pricepui. Îl întrebai:

— Ce s-a întîmplat?

— Privește-ți hîrțile...

Aveam un pașaport dintr-o hîrtie împăturită în două. Îl cercetai. La pagina a patra, sus de tot, mi se aplicase o ștampilă dreptunghiulară pe care se putea citi: *Azilul de noapte din Lausanne*, cu data zilei și a luni anului 1917, pe care n-o mai țin minte. Dar s-ar putea afla într-o zi, căutînd în arhivele Legației noastre de la Berna. Și atunci s-ar putea protesta, cu un glas mai puternic decît al meu, deoarece această răutate umană de a-mi murdări un document ce-mi servea în orice clipă la stabilirea identității, prezentîndu-l ori de cîte ori căutam de lucru, însemna tăierea oricărei posibilități de a-mi cîștiga existența. Și, în loc să fiu ajutat, oferindu-mi-se azil pentru douăzeci și patru de ore, au contribuit să mă transforme într-un vagabond de profesie.

— Vezi ce ți-au făcut? Ei bine, nu te necăji. Ei fac lucruri și mai rele. Uită-te la mine: vezi cum sînt îmbrăcat? E un costum cum nu se prea vede pe stradă. Tu ești la fel?

— Nu! Nu sînt.

— Bine! Am ieșit din închisoare! Se poate întîmpla oricui, nu? Și cum trăim într-o societate civilizată, iată că-ți sare într-ajutor o asociație de înalte doamne cu inimă generoasă, care vor să te susțină « să apuci pe calea cea bună », odată pedeapsa ispășită. Și uite ce face această societate de doamne nobile: te împopoțonează cu costumul și cu saboții ăștia, ca să se uite toată lumea la tine pe stradă, mirosindu-te cît de colo că ești un răufăcător ieșit de la pușcărie. Și acum, dacă vrei să vezi cum sînt întîmpinat, hai să căutăm de lucru împreună.

Era roșu la față. Stăruia:

— Hai! haide! Dacă ți-e rușine să mergi alături de mine, stau mai departe. Dar, hai odată! o să vezi dacă poți fi un om cinstit!

Privirea lui cerșea tovărășia unui « om cinstit ». Plecarăm împreună, lăsîndu-mă condus. Puțin mai apoi, se opri în fața unei case, cu geamuri la parter. Apucîndu-mă de braț, îmi spuse:

— Aci sînt birourile « marelui garaj A. ». Este firma care angajează cei mai mulți muncitori în clipa de față. Să intrăm! Dar, te previn, poate-ți fac un rău!

În birou, nu se afla decît un tînăr distrat, care ne ascultă păsul, cu gîndul aiurea. Ne răspunse, cu o frază ce se vedea cît de colo că o repetase toată ziua:

— Firma nu angajează decît muncitori atenți, zeloși și pricepuți în meserie. Dacă sînteți din ăștia, prezentați-vă cu acest bilet pe șantierul din strada X, mai jos de gară.

Și ne întinse molatec un petec de hîrtie cu ștampila firmei. Plecarăm. Mă legănam cu gîndul că vom fi angajați. Dar tovarășul meu știa ce ne așteaptă, mai bine decît mine.

— Nu te lăsa dus! Mămăliga aia nu se gîndea decît la femeiuștile cu care valsase în ajun. Dar, la șantier își vor pune ochelarii.

Într-adevăr, contramaistrul care angaja salahori fu un om « cu ochelari ». Ne măsură din cap pînă-n picioare, cu un aer cunoscător. Socotî că a văzut clar prin ochelarii săi, răspunzîndu-ne că echipele erau complete.

Plecarăm. Eram abătut, gîndindu-mă că la venirea serii, voi fi poate silit să mă înapoiez la azil. Și fără să știu de ce, simțeam nevoia să nu părăsesc omul pe care întîmplarea mi-l scosese în cale și în care căutam un sprijin. La rîndul său, căuta în mine același sprijin, cu și mai multă înfocare. Se purta atît de umil și trăda atîta teamă de a nu fi părăsit, încît îmi învinsei cu greu dorința puternică de a-i lua mîna, asigurîndu-l cu însuflețire de contrariul.

Ne așezarăm pe o bancă de pe stradă și, în timp ce îmi frămîntam mințea ce să fac pentru a găsi de lucru pentru două-trei zile, el mi se adresă cu un aer de dezvinovățire:

— Vezi, dragul meu, vezi? Poate te angaja, dacă erai singur. Dar, ce vrei? E așa de bine în doi! Și ce-i drept, te-ai purtat frumos cu mine! Ți-a fost milă, nu? Nu-s om rău!... Dar,... te întrebi, poate, de ce am stat la pușcărie? Ei bine, să-ți povestesc, mărturisindu-ți totul, și-ai să mă judeci. Haide, să mergem! Îți vînd un pont: să mergem pe jos la Cossonay. Nu

e departe și cunosc drumul cel mai scurt. Acolo se află uzine și vei fi angajat. Se angajează într-una, acolo, pentru că munca e grea la laminoare și muncitorii nu fac pureci. Te vei prezenta singur și eu la fel. Apoi, vom fi ca frații. Vrei? Să mergem! Am cițiva gologani și-o să cumpărăm cite ceva de-ale gurii. Haide!

Ca în toate țările care suferă asprimea iernii, cîmpia elvețiană este minunată la venirea primăverii. Cantonul Vaud, prin care treceam, este unul dintre cele mai frumoase ale Confederației. În această țară nu există, ca la noi, bărăganuri pustii, unde grînele acoperă suprafețe de zeci de hectare, iar privirea descoperă rareori un cătun cu pomi roditori. Întreaga Elveție este o mare grădină, care împrejmuiește în chip minunat Alpii cu zăpezi eterne; iar frumoasele sale drumuri vor merita să fie, într-o zi, pline de forfota zgomotoasă și veselă a unei lumi ce va veni.

Ne și apropiasem de Cressier, comună mare pe drumul dintre Lausanne-Cossonay. Tovarășul meu nu îndrăznea să rupă tăcerea dumnezeieștii singurătăți înconjurătoare. Simt sigur că omul acesta, alungat din sînul unei societăți « cinstite » și asupra căruia apăsa condamnarea unei fapte infamante, era copleșit de aceeași fericire de a se simți pătruns de supremul fluid al Armoniei nemărginite, ce vestea o viață nouă prin glasul voios al ciocirleii, al cărei zbor săgeta nemărginirea; prin apariția tainică a mugurelui ce te sărută în trecere, prin firul de iarbă, țepos și plăpînd, care te desfată; și, în sfîrșit, prin mireasma primăvăratecă a pămîntului, care ține să ne destăinuie că moartea este la fel de trecătoare ca și viața, și că eternitatea unui Neant fără sfîrșit nu se află decît în mintea oamenilor.

Aveam inima plină de recunoștință față de această zdreanță omenească, care știuse a-mi ține tovarășie, lăsîndu-mă totodată singur într-unul din acele ceasuri de uitare cînd viața dispăre și nu rămîne decît adevărul, adică visul.

Ne oprirăm ca să ne odihnim puțin și să mîncăm. Eu nu doream decît liniște; lui, însă, îi era foame. Mă lungii pe iarbă, la marginea drumului, iar el plecă în sat ca să caute vin. Se încălzise tare. Închisei ochii, acoperindu-mi fața cu pălăria. Astfel, în răstimpul unei lungi clipe, partea cea mai bună a ființei mele se descotorosi de orice urîțenie materială a vieții mele anapoda și se contopî cu marele Creator, pierzîndu-se, în imensitatea elementelor sale ca o picătură de apă căzută într-un ocean. Și, dacă în acele clipe, marea voce a Celui care nu se exprimă niciodată prin cuvinte, m-ar fi întrebat: « Ce ai dori în acest moment? » i-aș fi răspuns fără să-mi dau seama: « Odihna veșnică! »

[.....]

Nu știu cît a trecut. Mă treziră strigătele unui grup de țărani, mergînd la muncă. Văzîndu-mă tolănit, îmi strigară pe bună dreptate: « Hei, leneșule, la muncă! »...

Nu mă clintii. Dar mașinăria minții începu iarăși să meargă, spre marea mea părere de rău, deoarece cugetarea, gîndurile sînt cea mai grea pacoste pe capul omului. Cine-și poate reduce viața la simpla vegetare, să fie sigur că a cîștigat totul și n-a pierdut nimic. Pentru că iubisem lumea, nerefuzîndu-i nimic, mă vedeam redus la o tristă singurătate care-i mai rea decît moartea. Și, totuși, creatorul a sădit Dragostea și Solidaritatea omenească în ființe ce pot fi pricepute de toată lumea, dar societatea le trimite la oenă. În clipa aceea, aveam nevoie de prezența acestui om detestat și deși vorbirea îi era săracă și se descurca greu cu subtilitățile de gîndire, era ușor să-i descoperi — în timpul pălăvrăgelii — adevărata fire, în fond bună.

Îl zării de departe, apropiîndu-se cu pași grăbiți. Băuse, deoarece gesticula caraghios. Ținea în fiecare mînă cite o sticlă, bălăbănindu-le cu putere. Apropierea lui mă întristă peste

măsură: striga, răcnea, cu o voce de brută, un fel de cîntec ce-l făcea dezgustător. Avea ochii roșii, iar gura i se căsca peste măsură. Îmi fu frică să-l privesc. La sosire, tăcu brusc, puse sticlele jos și rîse prostește.

— Acum o să-i tragem o haleală pe cînte, amice! Apoi, o să ne istorisim povești adevărate. Ai vreuna?

— O să mi-o povestești pe a ta... Pe urmă, vom vedea... Dealtminteri, eu n-am povești extraordinare.

— Nici eu. Dar, ce înțelegi tu prin «extraordinare»? Poate ce se găsește prin romane?

— Depinde ce romane. Sînt și bune și rele. Cele bune trebuie să oglindească viața așa cum este...

— ...Așa cum e, vax! Eu aș vrea să citesc cum ar trebui să fie, dar sînt prea prost pentru lucrurile astea. Te pricepi mai bine?

— Puțin.

— Ia spune-mi, ce urmăresc scriitorii prin cărțile lor?

— Banul, înainte de toate.

— Și apoi?

— Puțină glorie, dacă e posibil.

— Atît?

— Cam atît.

Se opri din mîncat. Aprinserăm țigări. Un timp, se căzni să spună ceva, dar nu izbuti să vorbească. Mă întrebă:

— Ascultă, n-ai obiceiul să-ți bați joc de oameni?

— Nu, n-am acest nărav.

— Bine. Vreau să-ți istorisesc ceva ce n-am spus nimănui pînă acum.

Și luă o înfățișare, căreia nu-i lipsea sinceritatea, dar nici hazul:

— ...Eu, eu am vrut să devin apostol!

Privindu-mă țintă, figura lui îmi cerea neapărat un răspuns. Mă temeam să-i spun ceva ce ar fi înțeles anapoda și l-ar fi jignit. În vorbele de-adînciori pusese toată seriozitatea unui om desnădăjduit. Îi răspunsei:

— E greu să fii apostol.

— De ce? mă întrebă îndată.

— Întîi, pentru că trebui' să-ți pui de acord viața de fiecare zi cu vorbele...

— Apoi?

— Trebui' să ai o credință neșămutată în ceea ce predici: s-o simți, s-o trăiești.

Bleojdi ochii, ascultîndu-mă, și izbi puternic cu pumnul în pămînt:

— Eu sînt un asemenea om!

— Și ce ai vrea să predici? Creștinismul?

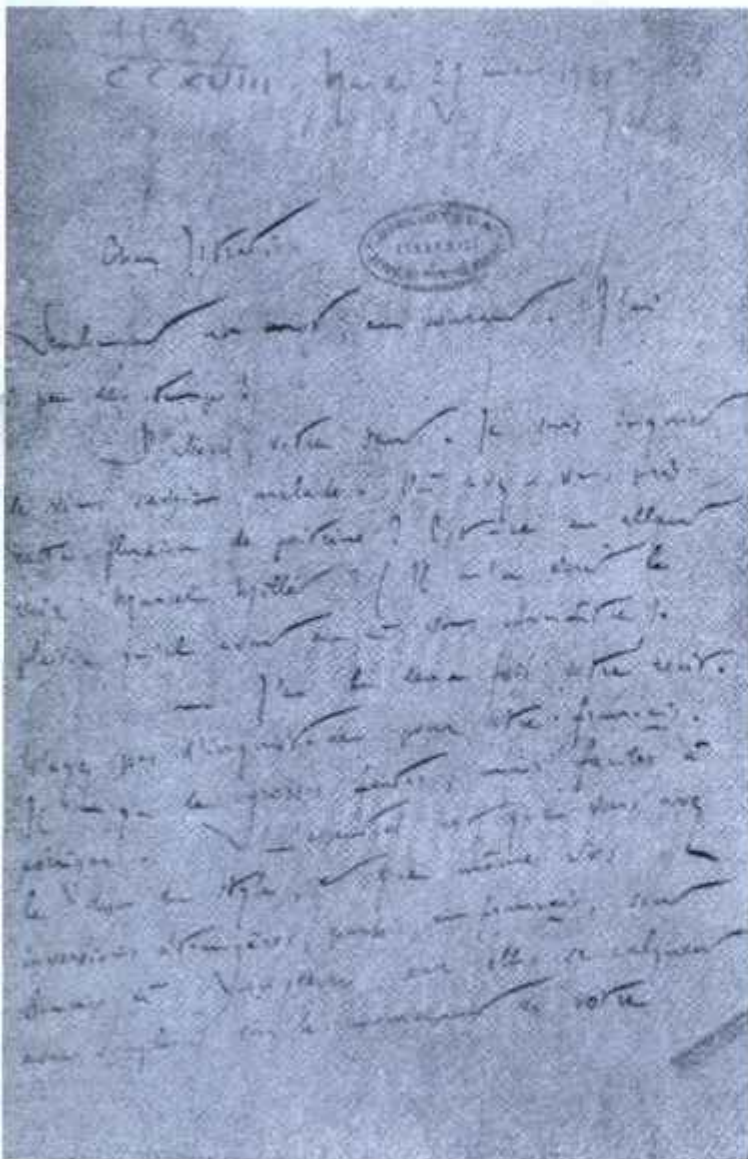
— Mai mult decît creștinismul. Aș vrea să predic oamenilor, să nu rămînă nesimțitori față de un flămînd, dîndu-i bucată lor de pîine, chiar de-ar fi un animal.

— Ai încercat să faci asta?

— Ce? Să predic sau să dau?

— Ambele.

— Da, am dat și dau. Dar alții nu fac ca mine, și atunci am început să-i strîng de gît. M-am făcut bandit! Am vrut să-mi omor fratele. O să-ți povestesc pe drum. Haide!

Scrisoare a lui Romain Rolland către Panait Istrati (29 mai 1921) pe marginea povestirii *O întâmplare*.

Tăcu pînă dincolo de Cressier, pe care-l străbăturăm printre cirezi de vaci frumoase, căruțe cu bălegar și privirile curioase ale copiilor de țărani. Apoi își începu povestea:

— Fratele meu se făcuse misionar. Știi ce-i asta?

— Un om care propăvăduiește credința și caută adepți.

— Nu! Nu-i asta. Un misionar este un pungaș care își înșală stăpînii, cînd nu-și poate înșela sclavii. Sînt, desigur, și din cei care se lasă înfulecați de sălbateci, dar nu toți misionarii merg atît de departe. Și frate-meu, deși destul de curajos, se mulțumi să ciupească gologanii acolo unde era sigur că nu-și primejduiește pielea. Era la fel de egoist ca și părinții noștri, fiind din cauza asta slăbi-ciunea lor. Tata era țesinez și locuia în Algeria, iar mama, algeriancă. Destul de bogați, de pe urma morții lor n-a tras foloase decît frate-meu. Au vrut să-l facă popă, dar un scandal cu o femeie i-a stricat cariera; a plecat să facă avere în războiul din Transvaal. Deci, vezi? Popii au suflet de militari și cînd dau greș într-o meserie, se aruncă în alta. Timp de cîtiva ani, n-am știut nimic de soarta lui. Moartea tatii l-a scos la suprafață. Fiind mai mare și mai învățat decît mine, a pus mîna pe administrația fermei, exploatînd sălbatec pe felahi. Abia acum aflai că pe deasupra era și misionar. Mă revoltai. Făceam tot ce-mi sta în putere pentru a îndulci soarta sărmanilor arabi, dar eram tot atît de calic ca și ei. Frate-meu rădea totul. Pentru el, nu eram decît un « nătărău! » Chiar în fața vecinilor, mă striga numai « Hei, nătărăule! » Asta îmi mări ura. Mă-nțelegi? nu sînt un nătărău. Dar răbdam totul, nădăjduind că într-o zi își va lua din nou valea și că atunci voi fi eu, stăpînul, felahii putînd să-și tragă sufletul pentru un moment. Așteptare

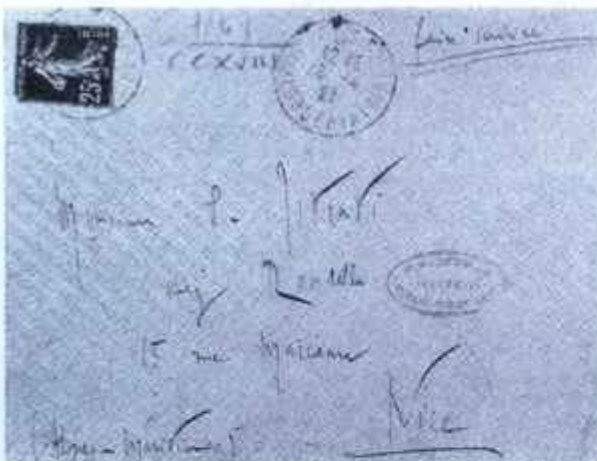
zadarnică. Prindea rădăcini. Ne certam ca pungași la iarmaroc, mai ales cînd îi bătea pe felahi, deoarece îi snopea. Și într-una din aceste certuri, mă pălmui. Acum, trebuie să-ți spun că natura m-a clădit rău; am inimă bună, dar m-aprind iute, și apoi sînt foarte puternic. Un apostol trebuie să fie un om foarte răbdător și slab la putere. Cînd mă trezii pălmuit, îi dădui una în cap cu sapa ce aveam în mină. Fu cît pe-acî să dea ochii peste cap, dar dracul n-a vrut să-l ia. El se răzbună încă și acum pe bieții felahi. Încasai cinci ani. Nu i-am ispășit pe toți: după doi ani, am evadat, fugind în Abisinia. Au trecut zece ani de-atunci, afară de cei patru în pușcăriile elvețiene. În tot acest timp, am fost rîndaș, și am făcut numai bine, da! numai binele! Asta nu se spune! Ție, însă, da! Mi-am dat bucata de pîine ori de cîte ori am întîlnit un om sau un ciine flămînd. Asta înseamnă pentru mine civilizația...

— Pot să te întreb: de ce ai făcut patru ani de pușcărie în Elveția?

— Tocmai voiam să-ți spun. Am avut nenorocirea să-mi iasă în cale unul ca frate-meu. Pămîntul e plin de asemenea frați și pretutindeni te murdărește atingerea lor. De la povestea din Algeria, mă feream să le întîlnesc fie cît de puțin privirea de hienă, care-mi urca singele în cap. Locuiam într-un orașel din preajma unei cariere, unde munceam. Mai jos de casa unde dormeam, se afla o tutungerie ținută de un asemenea monstru. Un monstru sadea! Scurt și gros, un butoi îndopat cu grăsime, un morman de rahat bine chivernisit, care își mișca brațele scurte și groase ca niște pulpe, adunîndu-și banii cu o lăcomie cumplită. Nu servea niciodată doi mușterii deodată; și dacă un muncitor întîrzia să-și scoată gologanul, își mișca unul din degete, groase ca niște cîrnați, spunîndu-i cu un scrișnet de gorilă:

— Haide, dă-i zor!

Mi-am presimțit nenorocirea, în clipa cînd intrai pentru prima oară ca să cumpăr tutun. Nu m-am înapoiat săptămîni în șir. Dar, ursita a fost mai puternică. Spectrul acestui om mă urmărea chiar și noaptea, în pat, și încetul cu încetul, începui să văd într-însul pacostea lumii întregi. Și, într-adevăr, atari oameni făptuiesc tot răul de pe pămînt! Trebuie omorîți ca păduchii! Înapoindu-mă într-o seară de la lucru, nu rezistai ca să nu mă uit în prăvălia lui. Se afla la tejghea, ca de obicei, și mîncea. Nu mîncea, ci înfuleca pe nerăsuflăte. Intrai fără să vreau și cerui tutun, fără a avea nevoie, ci numai ca să-l privesc. Cu botul afundat în crăpelniță, i-a fost greu s-o lase fie și-o clipă numai pentru a mă servi cu degetele-i unsuroase. Mă jur că în poziția în care se afla, puteai săruta un porc; un om însă nu putea fi decît sugru-

mat! Mi se părea că înfulecă nu numai partea lui de hrană, ci și pe cea a tuturor văduvelor nevoiașе, a tuturor orfanilor părăsiți, a tuturor vagabonzilor fără de lucru și fără adăpost. De-atunci, m-am înapoiat mașinal, în fiecare seară, ca să-mi văd căpcăunul, să contemp lu chipul egoismului în persoana lui. Îi dădeam banii, dar presimțeam apropiindu-se clipa cînd trebuia să plătească cu viața lui scîrboasă. Nu știu de ce-mi intrase în cap că dacă l-aș fi omorît, ar fi fost mai puțină nenorocire pe lume. Desigur, nu era adevărat! Ar mai fi rămas destulă, încît n-ai fi putut să-i omori pe toți. Dar, îți spun, nu trebuie să cauți alte temeuri în dreptatea ce am făcut, decît fatalitatea singelui meu aprins. Și, acum, iată cum s-a întîmplat:

În seara aceea, ploua zdravăn, și era tîrziu. În prăvălie, se afla un mușteriu cu care sta de vorbă. Așa ceva nu se prea întîmpla. Îmi iau pachetul cu tutun și ca să-mi dau seama despre ce vorbesc, îmi răsucesc pe îndelete o țigară. Pot să te asigur, că eram în clipa aceea mai calm ca oricînd. Deodată, îl aud pe client spunînd:

— Ia spune, cutare, poți să-mi faci un serviciu?

Și pe călău răspunzînd:

— Orice dorești, cu condiția să nu mă cîmpești la buzunar.

Nu mai auzii nimic. Țigarea mi se sfărîmă între degete și un val de căldură amețitoare îmi năvăli în față. Dau să ies repede, dar mă opresc și scot un strigăt. Mușteriu dispăruse. Eram singuri! Dintr-un salt, mă năpustesc asupra lui și-i înfig mîinile în gît. Strînsoarea fu atît de puternică, încît singele îmi acoperi degetele. Nici măcar nu horcăi; se prăbuși ca un pahar pe care-l atingi cu vîrf ul degetelor. Nu se afla nici suflet, nici viață în acest uriaș bulgăre de grăsime. Murise de frică.

Fără să-mi dau seama ce fac, înșfac cutia tejghelei, iau aproape toți banii din ea și-i rup în mii de bucăți, cu furie. Asta m-a salvat de la pușcăria pe viață. N-au putut să-și explice crima. S-au oprit la nebunie, dar examenul medical mă găsi sănătos. Un avocat tînr pldă în fața juraților, cu pasiune, și convinse juriul că eram obsedat de gîndul dracului. Într-adevăr, la toate interogatoriile, n-am răspuns decît atît: « L-am văzut pe dracul și l-am omorît! » La fel și-n fața Curții cu juri. Mi-au dat patru ani, pe care tocmai i-am ispășit.

— Și prima încercare de crimă împotriva fratelui dumitale?

— N-a aflat-o nimeni. De la fuga mea din Algeria, trăiesc sub alt nume, grație unor acte false. Sint abisinian.

Traducere de Alexandru TALEX

EPISTOLAR

P. L. Caragiale

în jurnalul lui

M. Dragomirescu

ANUL 1906 a fost cu deosebire agitat pentru Mihail Dragomirescu. A fost pentru el, nu e exagerat spus, un an decisiv. Mai întâi, avea de rezolvat statutul său de universitar. Funcționa în învățământ din toamna anului 1894, dar fără a fi obținut catedra de profesor. Toți foștii săi colegi din « prima generație maioreșciană » (P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, Simion Mehedinți, Teohari Antonescu, Pompiliu Eliade, D. D. Evolceanu) fuseseră rostuiți cu catedre la București sau la Iași. Singur Dragomirescu se afla în incertitudine, deținând trecătoare funcțiuni de conferențiar care își schimbau mereu titulatura și mereu amenințate cu suprimarea din buget. Și aceasta — se pare — pentru că fostul său profesor, Titu Maiorescu, nu-l mai agreea de fel. În 1906, așteptatul concurs pentru catedra de literatură română la Universitatea din București fusese, în sfârșit, anunțat. (Pentru asta Dragomirescu făcuse însă ascunse promisiuni de aderare ministrului, M. Vlădescu, personaj de oarecare importanță în gruparea conservatoare takistă. Junimiștii au aflat de « desertarea » lui Dragomirescu și au început să-i aplice tratamentul pe care-l aplicau, de regulă,

dezertorilor). Curînd zvonul pe care-l auziseră junimiștii avea să se confirme. În 1908, cînd Take Ionescu a întemeiat partidul conservator-democrat, Dragomirescu a devenit membru al acestui partid). Dragomirescu a redactat, rapid, pentru concurs, lucrarea Teoria poeziei, s-a îngrijit — prin P. P. Negulescu — de obținerea referatului pozitiv redactat de o comisiune (ad hoc alcătuită) a Universității din Iași. Dificultăți întâmpina, surprinzător, tocmai la București, unde Maiorescu întârziea redactarea referatului. După peripecii chinuitoare, a obținut totuși catedra. Cariera universitară îi era de-acum încolo asigurată.

Cam în aceeași vreme, Dragomirescu «pertracta» pentru obținerea directoratului „Convorbirilor literare”. Maiorescu și ceilalți junimiști hotărâseră mai de mult înlocuirea lui Ion Bogdan, care transformase „Convorbirile” într-o aridă și prăfuită publicație științifică, istoria înghițindu-i vorace spațiul. Dintre toți tinerii junimiști, Dragomirescu era cel mai potrivit pentru demnitatea directorială. Fusesse multă vreme secretarul ei de redacție, era singurul critic literar dintre tinerii junimiști, și avea toate însușirile necesare unui director care trebuia să dea o nouă fizionomie îmbătrînitei publicații. A crezut, de aceea, că va ocupa locul lăsat de Ion Bogdan. În realitate, lucrurile fuseseră încă din septembrie hotărîte, și în defavoarea sa. Jurnalul lui T. Maiorescu din a doua jumătate a anului 1906 abundă în notații privind iminenta schimbare a direcției „Convorbirilor”, care trebuia să revină lui Mehedinți și lui Ermil Pangratti. Dragomirescu era în ochii fostului său profesor un excomunicat, fără putință de revenire. Transcriem cîteva dintre însemnările Jurnalului pentru marcele lor interes documentar: «Ieri la ceai la mine Ermil Pangratti și Simion Mehedinți ca să se sfătuiască cum să se facă de la 1 I 1907 trecerea „Convorbirilor” de sub direcția lui Ion Bogdan sub direcția lor». (Însemnare din 1/14 noiembrie 1906). «...Vreau să asigur Convorbirile de la 1 ianuarie 1907 înainte, cînd se retrage Ion Bogdan, cu toată brașovenia, frate-său Duică, Mușoiu (? n. n.) etc. și e vorba să ia direcția Ermil Pangratti și Simion Mehedinți, cu munca de corectură a lui Gh. Teodorescu-Kirileanu, excelentul folclorist. Aș vrea să iese revista din mitocădnime și să se intereseze de ea Em. Miculescu, Al. G. Florescu, C. C. Arion, C. Hiott, C. Krupenski, Victor Miculescu (dar Gușă Olănescu?), Mișu Săulescu, Petre Missir, Emanoil Antonescu; dar Nicu Filipescu? Să-i invit la un ceai literar săptămîna viitoare? (Însemnare 20 noiembrie / 3 decembrie 1906). «...Seara la masă la noi (urmează lista invitaților n. n.)... Cu d-nii vorbii despre animarea socială a Conv. lit. de la 1 ianuarie înainte. Povestirea scenei de bătărănie făcută de Dragomirescu lui Mehedinți luni seara la întrunirea lor de la Bogdan, scrisoare de scuze trimisă a doua zi lui Mehedinți din partea lui Dragomirescu, dar, ca rezultat final, excluderea oricărei colaborări cu Dragomirescu la Convorbiri literare». (Însemnare 24 noiembrie 1906). Și, în sfîrșit: «...După Voinov, Carp, Jean Miculescu, vine între 11^{le} și 12^{le} dim. și Mih. Dragomirescu la mine, bătăran, închipuit, (suma ideilor lui originale) ura contra lui Mehedinți care ia Conv. lit., că și el vrea să scoată Conv. lit., că e «sentimental», datorește „recunoștință” și mie, și lui Hiott, și lui M. Vlădescu etc., că între noi e acum „divorț”, că ea să zică motive politice determină alegerea lui Mehedinți; am contestat absolut, dar el tot de capul lui bătăran...» (În semnare din 28 noiembrie 1906); cf. Jurnal, Caiet nr. 26, pp. 41, 42, 45,

49—50, B. C. S., Manuscrise, 11376. (A se compara această ultimă însemnare a lui Maiorescu cu relatarea aceleiași scene în Jurnalul lui Dragomirescu).

Correspondența lui Dragomirescu cu Caragiale a început, cum se vede în preajma întemeierii „Convorbirilor critice”, pe care noul profesor o înjgheba răzbunător, cu ajutorul grupului de la fostul „Făt-frumos”, la 1 ianuarie 1907. Correspondența a continuat până în 1910 (vezi în I. L. Caragiale, Opere, vol. VII, Correspondență, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1942, pp. 327—335).

* * *

Paginile pe care le reproducem aici fac parte din Jurnalul lui Dragomirescu (consultat de noi, fragmentar, prin bunăvoința plină de delicatețe a doamnei Laura Dragomirescu). Aceste însemnări sînt notate pe un caiet-dictando obișnuit (broșat), avînd menționată pe eticheta de titlu « Jurnal de lucru. I. Bușteni iulie 1937, M. Dragomirescu ». Caietul jurnal e numerotat. Însemnările pe care le publicăm se află curpinse în paginația caietului, între pp. 157—197. Unele, file cuprind însemnări care ies din sfera de interes a corespondenței cu Caragiale. De aceea nu le-am reproduș. În sfîrșit, o ultimă precizare. Ultima scrisoare a lui Dragomirescu către Caragiale, reprodușă și comentată în acest « Jurnal de lucru » este, cum se vede, datată 5 noiembrie 1907. Correspondența a durat însă pînă tîrziu, prin 1910. E posibil ca Dragomirescu să fi transcris celelalte scrisori în alt caiet pe care noi nu l-am putut consulta (dacă o fi existînd ??). De altfel, valoarea acestor pagini de jurnal trebuie căutată nu numai în scrisorile către Caragiale, cît mai ales, în comentariile lui Dragomirescu pe marginea lor. Iar cele mai revelatoare comentarii le aflăm pe marginea evenimentelor de la sfîrșitul anului 1906 (episodul « alegerii » noului director al „Convorbirilor literare” și cel legat de concursul pentru ocuparea catedrei de istoria literaturii române). Or, acestea se află în paginile de jurnal pe care le încredințăm acum tiparului.

Z. ORNEA

JURNAL DE LUCRU

[Fragmente]

4 august 1937

După amiază după sîntă și ceai — merg la Universitate unde am întîlnire cu Cioculescu.

Pînă vine seriu la conținutul Povesteii Codrului.

Vorbim de Caragiale, după ce-mi dă cele 32 de scrisori pe care le-am scris lui Caragiale și după ce-i dau eu scrisorile primite de la el. Îi destăinuiesc chestia împăciuirii ce nu s-a putut face în 1900 între el și Maiorescu și împăciuirea publică de mai tîrziu, care se aseamănă cu a mea tot cu Maiorescu.

5 aug.

După amiază citeșe din scrisorile mele către Caragiale. Cu entuziasm și cu încordare.

miercuri 25 august 1937

Această sosită, mă sui în patul dres de Vasile Dumbravă și mă odihnesc. Mă deștept la 1 fără un sfert. Cant să așez după dată scrisorile către Caragiale. Scrisorile către Caragiale au datele următoare:

27 nov.	1905	31 iulie	1907	5 nov.	1907	31 ian.	1908
30 nov.	1906	14 aug.	1907	6 nov.	1907	febr.	1908
1 ian.	1907	1 sept.	1907	23 nov.	1907	15 febr.	1908
16 ian.	1907	5 sept.	1907	22 dec.	1907	17 febr.	1908
12 iulie	1907	6 sept.	1907	5 ian.	1908	febr.	1908
13 iulie	1907	9 sept.	1907	7 ian.	1908	23 aug.	1908
29 iulie	1907	5 oct.	1907	7 ian.	1908	9 febr.	1909
30 iulie	1907	28 oct.	1907	17 ian.	1908	17 febr.	1909

În 1905, pe toamnă, Caragiale și-a exprimat dorința să-mi citească lucrările. Eu i-am trimis Teoria elementară a poeziei, Critica dramatică și Dramaturgia română. Caragiale se entuziasmează, și mă proclamă cel dintâi critic în Europa, într-o scrisoare, la care-i răspund următoarele:

[I]

(27 nov. 1905)

Iubite Caragiale,

Cu indiferența pe care știam că o profesezi de câțiva ani încoace pentru literatură și cu toate că dorești să-ți trimit cărțile mele, nu-mi puteam închipui că ai să le citești (așa de repede) și cu atât mai puțin să mă aștept la o scrisoare așa de gentilă din partea ta. De aceea rindurile tale mi-au făcut o plăcere, cum de mult n-am avut în viața mea literară. Această plăcere a dobândit o valoare durabilă și din altă împrejurare. Deși laudele ce aduc eu talentului tău sunt publice, iar cele ce-mi aduci tu în scrisoarea ta au un caracter privat, totuși tu-mi dai mult mai mult, decât am putut să-ți dau eu ție. Eu, prin articolele mele, n-am făcut decât să plătesc, cum se zice, tributul recunoștinței pentru mulțumita ce mi-au procurat-o întotdeauna creațiunile tale și în definitiv eu n-am făcut decât să repet cu mai puțină autoritate ceea ce alții au zis înaintea mea cu mai multă vrednicie recunoscută: articolele mele au fost expansiunea sufletului, când se simte încălzit de soare. Tu, însă, prin scrisoarea ta, mi-ai dat o răsplată, care, venită de la tine, are în adevăr o valoare regală, cu atât mai mult cu cât nimeni în Țara Românească, nu s-ar fi gândit să mi-o dea.

Am dreptul dar să mă bucur că sunt în câștig — și numai o înșoală imi rămâne: ca nu cumva humorul tău, pe atât de neîntrecut pe cât de neastîmpărat, să nu se fi jucat cu credulitatea mea.

Dar, și în acest caz, mă mîngîi cu ideea că vine de la un om ca tine — și vine ... numai pe cale privată.

Îți mulțumesc dar, și te rog să primești expresiunea celei mai distinse prietenii, tu, omul mare, de la omul mic.

Mihail DRAGOMIRESCU

P. S. Cu *Marin Gelea* îmi rezerv să mă [...] desfăt în sărbătorile Crăciunului. Acum altele îmi ard pe suflet.

Era cu un an înainte ca eu să iau catedra de literatură română de la Universitate. Eram în preajma unui concediu în care aveam să scriu, pînă la 1 Martie, data concursului: Teoria poeziei și ediția mărită și completată din *Critica științifică și Eminescu*. Cu toate că mă socoteam junimist și « omul lui Maiorescu » și cu toate că, pentru a-l înlesni raportul, pe care nu l-a făcut, îi duceam lui Maiorescu coală cu coală, părțile tipărite — simțeam în jurul meu, în cercurile amicilor, o atmosferă glacială care s-a adevărit, prin faptul că nici Maiorescu, nici Bianu, care făceau parte din comisiune, n-au vrut, cum cerea legea, să-mi facă raport asupra lucrărilor, și în același timp au lăsat pe Pompiliu Eliade să-mi facă o critică acerbă, pe care n-au subscris-o membrii comisiei, dar nici nu i-au opus nimic ca s-o infirme. Așa s-a făcut că în Senatul universitar m-au recomandat nu profesor, ci agregat și nu pe baza lucrărilor ci pe aceea a propunerilor, ceea ce nu era legal. Ca să fiu numit profesor, ministrul Vlădescu a adoptat concluziile absolut favorabile ale Senatului universitar din Iași și aceasta numai în urma unei scrisori a lui Maiorescu — care trebuie să se găsească undeva — prin care, cum mi-a comunicat cu cîțiva ani în urmă dl. Vlădescu, mă recomandă ministrului că sunt bun la filozofie, dar nu la literatură!!

Aceasta era cauza îngrijorărilor mele.

În ziua de 23 noiembrie, în urma unei vizite, din care n-au lipsit nici lacrimile și care a ținut mai mult de un ceas, m-am despărțit definitiv de Maiorescu, care printr-un act politic căutase să ia „Convorbirile literare” de la Bogdan și să le dea lui Mehedinți, care se relevase și ca literat prin nuvela *Buruiană* și ca polemist junimist prin articolul *Trăncănescu* (Take Ionescu) și ca orator în întrunirile de la „Liric” și de la „Dacia”. Maiorescu credea că Bogdan își dă seama de preferințele sale și tot așa și Mehedinți și Pangratti, care de mult căutau să scape influența ce li se părea că eu o am asupra bătrînului critic. De aceea, de un an și mai bine, fiind vorba la sfîrșitul anului de reformarea „Convorbirilor literare”, Mehedinți și Pangratti adunau într-una pe Bogdan și ajunseseră și la o formulă: « Cum o zice Iancu (adică Bogdan) așa să fie ! ».

Eu bănuiam că Mehedinți vrea să ia „Convorbirile literare” și într-o ultimă vizită ce l-am făcut, l-am luat în brațe și l-am spus sincer: « De ce nu ție tu „Convorbirile” ? » El s-a scuturat și a zis o vorbă mare că nu e amator pentru așa ceva. Cu toate acestea în seara de 27 nov. cînd s-a ținut ședința finală a anului, Mehedinți împreună cu Pangratti au întors foaia. Pînă a nu se deschide ședința, și Mehedinți și Pangratti circula printre « Convorbiriști » întrebînd formula « Cum o zice Iancu, așa să fie » — . Dar Iancu habar n-avea de gîndurile lor politice. Cu gîndul simplu și sincer, el la începutul ședinței cuvîntul și după ce arată pe larg meritele mele în chestiile literare — sfîrșește — spre stupefacția lui Mehedinți și Pangratti — cu vorbele: « Eu propun ca director al „Convorbirilor literare” pe Dragomirescu ». Mehedinți se schimbă la față și-și scoate ceasornicul: « Eu am o treabă », zice el « și trebuie să plec » — « Și eu tot așa » zise Pangratti. Atunci, firește — eram în cauză —

m-am indignat și, îndrjit, l-am apostrofat pe Mehedinți, care se vedea a fi conducătorul intrigii, și i-am zis: « Cînd ai fost veridic? Cînd făceai propagandă să ascultăm ce-o zice Iancu, ori acum, cînd, auzind ce-a zis el, vrei să spargi întrunirea? » Și am adăugat cu glas tare « Taler cu două fețe ». A urmat o învălmășeală, care s-a potolit repede la vorbele mele « Spunîndu-i ce i-am spus, v-am dat argumentul cel mai puternic ca să treceți revista lui Mehedinți! » Și ne-am despărțit pentru totdeauna.

A doua zi m-am dus la Malorescu și l-am imputat că a luat drumuri piezișe ca să scape de mine. Neavînd ce să-mi impute decît șoptele lui Mehedinți și Pangratti că m-aș fi inseris la conservatorii puri și de aceea am fost numit profesor la Vlădescu, îngăima meritele lui Mehedinți și neputința mea de a mai colabora la „Convorbiri literare”. Și ne-am despărțit cu lacrimile în gît, zicîndu-i « După o conviețuire de 16 ani, văd că nu se poate face căsătoria între mine și d-stră ». Și am plecat.

Cu Malorescu, de atunci încolo, n-am mai avut propriu zis relații. Am trimis o telegramă de condoleanțe în 1912 cînd am auzit că D-na Malorescu e bolnavă. Am primit ca răspuns o carte de vizită în care Malorescu mă înștiința că M-me Malorescu se va face bine în 8 zile. Am primit și o telegramă de mulțumiri. Dar, în prezua căderii de la putere, la sfîrșitul anului 1913, Malorescu văzîndu-mă de departe prin sala pașilor pierduți la Cameră, și-a schimbat drumul, a venit spre mine și, în tăcere, mi-a întins mîna și mi-a strîns prietenește pe a mea. Era semnul definitivei împăcări și poate a recunoașterii că mi-a făcut cu șapte ani mai înainte o mare nedreptate.

27 aug. 1937

Scrisoarea ce urmează întrebuițează cuvinte prea tari. Pricina e că, purtarea lui Malorescu, cu politica lui întortochiată dînd greș, dar totuși ajungîndu-și scopul prin însăși voința mea, mă îndignase pînă la paroxism.

Gîndul îndoit de a scoate o nouă revistă, care să concureze „Convorbirile literare”, în caz cînd n-aș mai fi putut face casă cu ele — s-a cristalizat dintr-o dată.

La 29 nov. am convocat pe prietenii de la „Făt frumos” care, mutați în București, mă îndemnau să le iau conducerea la o nouă revistă, și astfel G. Orleanu, Emil Gîrleanu, D. Nanu, Corneliu Moldovanu, A. Mindru, P. Cerna, ne-am întîlnit în camera celui dintîi la Hotel Bulevard și am hotărît definitiv scoaterea revistei.

Cu firea mea leală, le-am arătat avantajile ce pot avea adunîndu-se împrejurul „Convorbirilor literare”, cu Mehedinți în frunte, și neajunsurile ce-aveau să întîmpine dacă ar rămîne în jurul meu. Cu o insuflețire pe care n-am s-o uit vreodată, s-au declarat prietenii mei. Cu toată obiectivitatea ce puseseam în cuvîntarea mea, gîndul de a mă răzbuna pe Malorescu și pe convorbiriștii lui nu mă părăsise. De aceea am și propus ca noua revistă să se cheme „Convorbiri” pur și simplu. După un an avea să devină „Convorbiri critice”. Astfel se înțelege tonul și spiritul scrisorii către Caragiale care urmează

[II]

Iubite amice și maestre,

Nedreptatea lui Malorescu m-a făcut în sfîrșit să mă despărțesc definitiv de dînsul. Dar faptele rele nu trebuie să rămînă nepedepsite și nici fapta sa nu va rămîne¹.

¹ Fapt e că, cu toate sforțările — dintre care cea mai însemnată a fost ruperea lui Cerna de cercul meu, prin darea unei burse și promisiunea unei catedre universitare — „Convorbirile literare” au încetat de a mai juca rolul ce-l pretindea, și Mehedinți, după multă caznă critică, a fost nevoit la urma urmelor, să le părăsească. „Convorbirile critice” avînd un crez serios, s-a impus.

dacă cei nedreptățiți și sacrificați își vor da mina. Și iată pentru ce-ți scriu ție mai înainte de toți²...

Cu toate piedicile ascunse și dovedite ale lui Maiorescu, am izbutit, în fine, să-mi dobândesc o pozițiune (situațiune) independentă: de mai bine de o lună sunt profesor titular la catedra de literatura română de la Facultatea de Litere din București. Pe de altă parte, producția noastră literară, care, în ultimul timp, a devenit foarte bogată, e lăsată în plata domnului. Nici un criteriu obiectiv de judecată, un naționalism orb și desfrinat, preocupății politice în toate manifestările, și nici o pană autorizată, care să claseze scriitorii și să stabilească ierarhia naturală dintre dînșii. În această situație, unii dintre tinerii scriitori s-au gândit la mine, ca să-i conduc, și cum „*Convorbirile literare*“, pentru care atita vreme am făcut atâtea jertfe și morale și materiale, mi s-au luat prin fraudă și au fost date lui Mehedinți, pentru al cărui gust literar tu nici nu exiști, ca scriitor, firese a fost să mă gândesc la întemeierea unei noi reviste, care va purta titlul „*Convorbiri*“ pur și simplu și care sper că va apare la 1 ian. viitor. Va fi o revistă cu preocupățiuni exclusiv literare; va căuta să respecte desăvârșit libertatea de inspirație a scriitorilor, și nu ar avea de grijă decît ca această inspirație să fie mai întîi reală și al doilea să fi ajuns la o cit mai perfectă expresivitate. Este un ideal, care, după cîte știu, este și al tău, și numele și marele tău talent ar fi unul din cele mai puternice de realizat. Iată, iubite amice, pentru ce-ți scriu, iată pentru ce te implor să lași nepăsarea ta jupiteriană și să te cobori printre noi. Marele tău spirit și obiectivitatea profundă cu care te-a înzestrat D-zeu, ar face în mijlocul mișcării literare de la noi, un efect enorm și ai izbuti, sper, să întuneci, sper, pentru totdeauna, fauna aceluia³, care a fost în adevăr cineva odată, dar care astăzi nu visează decît meschine combinații politice, în care se recunoaște... știi tu... a cui mină⁴.

Mă gândesc de ce interes ar fi (în caz cînd n-ai vrea să scoți deocamdată operele tale din saltar) oarecare amintiri din viața ta literară, în care spre a nu izbi prea mult (tare) ai pune în locul numelor adevărate, nume fictive. Mă gândesc cît de bine ar fi, cînd, față în față cu memoriile [*indescifrabil*] în mod retoric ale lui Maiorescu, ai pune pe cele veridice ale tale. În această ordine de idei multe, f. multe, aș avea de spus și eu, dar eu n-am nici talentul, nici autoritatea, nici vîrsta ta, pentru a o face.

Oricum ar fi și orice mi-ai trimite spre publicare, mi-ai face mie, personal, care țin așa de mult la tine, cel mai mare serviciu, dar în afară de asta, cred că în atmosfera

² Certat cu Maiorescu de 16 ani, Caragiale încercase în 1899 să se împace cu el, dar nu izbutise din pricina celor *Două note* ale lui Caragiale.

³ Maiorescu[.]

⁴ D-na Maiorescu[.]

turbure de naționalism zevzec și de politicianism și mai zevec, niciodată spiritul tău nu s-ar pune mai splendid în relief...

Firește, odată cu aceasta, ar fi bine să-ți dau mai multe amănunte asupra modului cum ar apărea noua revistă. Cum însă lucrul se fierbe numai de două zile (divorțul cu Maiorescu s-a întâmplat alaltăieri) nu-ți pot comunica nimic precis, cu atât mai mult cu cât aștept sfaturi — și cele mai importante de la tine.

Avea-va oare rugăciunea mea vreun ecou în sufletul tău? Dacă aș trăi în sufletul tău, numai a zecea parte de cum trăiești tu în al meu, nu m-aș aștepta la un refuz. Dar tu trăiești de atita vreme departe de noi; eu n-am avut grija ca să întrețin în gândul tău, interesul pentru mine; te vor fi cuprins acolo atâtea preocupări multe, străine prin înălțimea și puritatea lor, de meschinăria vieții de aici — că mi se furișează în inimă o îndoială, pe care numai citeva rînduri de la tine mi-o va risipi. Așteptindu-le cu nerăbdare, vă rog, să primiți cu toții atât de la mine cât și de la nevastă-mea călduroase complimente, iar eu ți rămîn, ca totdeauna, și oricum va fi rezultatul

Al tău profund și neclintit prieten și admirator

30 nov. 1906

Mihail DRAGOMIRESCU

În urma acestei scrisori, Caragiale a rămas pe gânduri. El locuia la Berlin stipendiat, probabil — cum sunt mulți și astăzi — de guvernul german și, ducînd politica țării, care pe-atunci era germanofilă, era prieten cu Mite Kremnitz, prietena lui Maiorescu și presupusa traducătoare a operelor lui Caragiale în limba germană. Pe urmă, din pricina aceasta avea de gînd el să scoată o revistă, cum mi-a spus mai tîrziu, la Budapesta, și de aceea și intrase el în prietenșugul Ardelenilor. Era vorba de o diversivune literară, în paguba politicii Românilor de peste munți, la care însă n-a avut curajul, mai pe urmă, să se înhame, poate și din pricina sfaturilor marelui naționalist, Take Ionescu. Oricum ar fi, lui Caragiale nu-i suridea[u] nici eventualele mele atacuri la adresa lui Maiorescu, care făcea aceeași politică de cînd cu articolul celebru din „Deutsche Rundschau“, nici întemeierea unei reviste, care ar fi pompat forțele literare, ce i-ar fi fost trebuincioase. Fapt e că mă sfătuește în scrisoarea de răspuns a lui să las în pace pe Maiorescu și să las în pace și revista.

Dar eu eram pus pe treabă, și treaba era înaintată. De aceea îi răspund în scrisoarea următoare nu prea pe placul lui.

[III]

Mult iubite și mult admirate maestre,

Și, mai înfri, în ziua aceasta de anul nou și aproape în preajma onomasticii tale, dă-mi voie să-ți urez tot ce inima mea caldă poate dori unei adorate ființe ca tine, atât ție, cât și iubiților cuibului tău, să te ție D-zeu spre încintarea

noastră și a urmașilor noștri, cel puțin un veac printre noi și să-ți dea sănătate și voie bună.

Scriscărea ta, cu toate indemnurile ei negative, mi-a făcut o neasemănată plăcere: era un inedit de Caragiale, și eu un lacom după lucruri frumoase! Unde mai pui că acest rar inedit era așa de bogat și-n același timp — amorul propriu, bată-l pustia! — mi-era trimis mie. Îți mulțumesc dragă prietene de această mulțumire și te rog s-o repeți.

Dar vorba românească: « Nici toate ale popii, nici toate ale doftorului. » Te-am admirat cînd mi-ai dat sfatul să las în pace pe frumos caracterizata persoană⁶ despre care îți scrisesem și vei vedea din revistă, dacă eram sau nu sufletește pregătit, ca să-ți ascult sfatul. Seninătatea și obiectivitatea ce vei găsi în revista mea, îți vor dovedi cu măsură că, deși nu sunt nebun ca X, ticălos ca Y, nevrednic ca Z, totuși trebuia să scot această publicație, trecînd peste cel de-al doilea sfat al tău. Aceste două însușiri nu ar fi fost, ele singure, suficiente, pentru pasul curajos, pe care l-am făcut: mai trebuia ceva: literatura. Fără talente literare n-aș fi putut începe nimic, și de aceea în primul rînd mă adreseasem la tine. Dar vorba ta: cu o floare nu se face primăvară. Eu însă de-aici, pe lângă tine, floarea, mai vedeam împrejurul tău o mulțime de floricele care tind de-a binelea să se facă flori. Tu n-ai fost decît ținta, ce trebuia să aibă ele, pentru ca să devină flori cu adevărat: mai marele, înaintașul, idealul lor. Căci pentru mine tu ești simbolul adevăratei arte la noi, și către tine, ca model, cere să îndrept privirile tinerilor scriitori. Cele ce-ți seriu nu sunt nici măguleli pentru tine, nici orbiri de-ale mele. Băieții, grupați împrejurul meu, precum vei constata tu însuși din numărul ce-ți trimit, sunt cei mai mulți scriitori de talent, iar cel puțin unul sau doi dintr-înșii⁶ de un foarte mare talent. Suntem într-o perioadă de înflorire literară: tu și Eminescu de-abia acum ați început să dobîndiți urmași vrednici... Dar oricît aș protesta eu, e cu puțință să mă înșel: cu tăișul de oțel al spiritului tău critic, te rog să mi-i tai, să mi-i diseci, să mi-i arăți că sunt ceea ce tu te temeai *apriori* că sunt: spanachizi sau spanachi — Atunci închidem prăvălia.

Speranța mea însă e că, după ce te vei convinge de seriozitatea pasului meu, cu toate micile scăderi ce vei observa, vei vedea că tinerii mei scriitori sunt *cineva* și merită să fie încurajați — atunci vei lăsa scepticismul tău disprețuitor și vei consimți să vii între noi, unde ești cu entuziasm așteptat și unde vei fi literalmente (oh! oh! ce stil) adorat.

Iubite, iubite Jupiter, lasă Olimpul: sacrificii pămîntești te așteaptă din belșug; schimonosiții titani, ce-ți fuseseră împotriva, s-au ascuns în gaură de șarpe; frumoasa

⁶ Maiorescu[.]

⁶ E vorba de Cerna și Gîrleanu.

Anhope te aşteaptă dormind sub razele lunii şi Io este gata să-şi sacrifice formele dumnezeieşti şi să devină patruped, numai să consimţi să o săruţi odată pe frunte. Nu mai vorbeşte de Leda, care, numai la gîndul tău, se moleşeşte cu drag, şi aşteaptă pierdută şi îndrăzneată în acelaşi timp, albul şi obraznicul lebedoi — pe tine Jupiter Olimpicul. Scoboară-te, o, Jupiter, şi neamul ce blestemi acum te va binecuvînta!

A, nu, zău, că e amuzantă de tot păţania «prienilor» mei. Ei au crezut că toată puterea mea se trage de la Maiorescu şi că e destul să mă despart de el pentru ca să rămîn singur. Cînd au văzut însă că scriitorii, cu toate că eu însumi îi trimeteam la „*Convorbiri literare*“, se ţin de mine şi renunţă chiar la situaţii, pentru ca să nu mă părăsească, au ieşit din rezerva lor — şi goana după scriitori. «Sonetul» sau «viaţa» iată formula.

A ajuns bietul Maiorescu, el, om bătrîn, cu autoritatea lui de cel mai mare critic, cu aureola lui de (fost) şi viitor ministru şi poate prim ministru, cu atotputernicia lui la Academie — a ajuns — faptul e perfect adevărat — să cheme rînd pe rînd pe scriitori la el şi să-i ademenească cu burse (în străinătate) şi cu premii academice⁷ numai să nu scrie la revista mea. Iorga şi-a dat afară din administraţie⁸ pe scriitorii, care-l proslăveau pînă atunci, fiindcă, cu toate ameninţările, aceştia, n-au vrut în ruptul capului, să se lase de mine. Mehedinţi, geograful, devenit deodată directorul unei reviste literare, la care timp de zece ani nu a lucrat mai nimic, umblă cu taşca după manuscrise, promite, pune la cale, face pacturi cu aceia, pe care-i injura pînă ieri — doar de va stîljeni acţiunea sau mai bine zis reacţiunea mea. Pînă acum zadarnică muncă⁹.

Dar eu sprijinesc o idee; e ideea ta, e sufletul operei tale şi mie îmi trebuie şi ajutorul tău. Sunt scriitori, care încă stau nehotărîţi, dar care cu dragă inimă s-ar alia cu noi, dacă am dobîndi un lustru şi mai mare, dacă între noi am avea simbolul ideii, dacă tu ai veni printre noi. Cugetă: hotărăşte-te, iar pînă atunci dă-mi voie să sper.

În speranţa că cuvîntul meu nu va rămîne (suna) în deşert, te rog să primeşti şi oricum mi-ai răspunde — expresia celei mai distinse prietenii şi celei mai curate admiraţii. Totodată vă rugăm atît eu cît şi nevastă-mea — să primiţi amîndoi şi întreaga familie de la noi cele mai sincere urări de sărbători.

Al tău prieten şi admirator

Mihail DRAGOMIRESCU

Gramont 11

⁷ Cazul Cerna[.]

⁸ Cazul Gîrleanu[.]

⁹ Cu o lună mai tîrziu, a putut rupe pe Cerna, cu asentimentul meu, care nu puteam să nu las carieră liberă unui om de talia lui.

1 ianuarie 1907

N.B. Dragă Iancule, te rog să nu-mi mai lauzi scrisul, că precum vezi — așa cum scriu cu din repezeală — e oribil.

[IV]

[Carte postală]

Iubitul meu maestru și amic, ai dreptul să te superi pe mine, dar de șapte zile sunt bolnav și n-am putut aduce la îndeplinire ordinele tale. Și dacă ai ști, că, așa bolnav cum sunt, trebuie să uit și de boală și de tot și să scriu fleacuri *necesare* și lăsând (să las) să aștepte prietenii cei mai necesari. Dar nu; acum fie ce-o fi: nu te mai fac să aștepti.

Al tău prieten,

Mihalache

[16 ianuarie 1907]

Zic și eu ca tine: « Bietul Roman »¹⁰. Pe aici mari lucruri: Tache Ionescu s-a despărțit de Carp. Să știi că ajungem și noi ceva¹¹. Ei, ai lui Dumnezeu, suntem toți, chiar și cei ce, aici, suntem ai dracului (deși nu era cazul cu bietul Ronetti) Al tău cu tot sufletul.

Mihalache

Între timp, Caragiale s-a apropiat cu gândul din ce în ce mai mult de mine. În sfârșit — cu ocazia răscoalei țărănești din 1907 — s-a hotărât să-și părăsească mușenia. Îndemnat probabil și de bucată 1907 a lui Vlahuță, în care acesta lovește în rege spunând că « minciuna stă cu Vodă la masă » și pe care o publicase în „Viața Românească“, Caragiale, cu aceleași intențiuni, dar supunându-le regulilor marii arte, scrie trei fabule: *Duel*, *Temelia* și *Bietul Ion*, fabule în care arată că banul e mai tare decât plugul, că unde e temelia subredă, edificiul, oricât de mare și de frumos ar fi el, se prăbușește și că, dacă faci ca « bietul Ion », sub care simbolizează țărănul, să se răzbune prosteste, sfârșești prin a mânca bătaie. Dar, fără curaj — și plutind între dorința notorietății și între păstrarea secretului — Caragiale îmi trimite cea dintâi fără iscălitură. Eu simt această stare sufletească și i-o public cu semnătura « Un mare anonim ». Publicul îl ghicește, Ronetti îl ironizează, iar Caragiale se supără sau se face supărat că i s-a dezvelit anonimatul. În aceste împrejurări îi scriu următoarea scrisoare:

¹⁰ E vorba de moartea lui Ronetti Roman, autoral piesei *Manasse*.

¹¹ Mi s-a oferit, ceva mai târziu, inspectoratul general al școalelor, și n-am primit.

[V]

Mult iubite și mult prețuite amice,

Am lipsit 12 zile din București și am oprit să mă urmărescă scrisorile ce mi-ar fi venit. Mi-a fost dat astfel ca bucuriile, ce fiecare din misivele tale trebuia să-mi aducă, să le simt toate într-o singură zi — astăzi. Cinci scrisori de la Caragiale, plus două capodopere e prea mult pentru un obișnuit consumator de spanac. Și de nu ți-aș fi dator cu atâtea scrisori, aș fi lăsat măcar o zi la mijloc, ca să mă liniștesc și să-ți răspund mai cum se cade. Dar n-aș vrea un moment să crezi că din indiferență întirzie răspunsul meu — și-ți răspund astăzi și pe dată.

Și mai întâi la cea din urmă: cum ai fi vrut să nu se știe de cine e « fabula » când într-o formă atât de strinsă se cuprinde o idee atât de puternică? La dracu! Proști sunt românii noștri, dar nu atât cit să nu cunoască unghia leului! Și cum vrei să dimulezi pe autorul *Temeliei* și *Bietului Ion*, atât de extraordinare și prin fond și prin formă? Arta lui Caragiale, deși puțin știu s-o analizeze toți o pricep, și de-aș semna pe oricine sub ele, tot numele lui ar rămâne cel mai sigur. Și ai s-o vezi.

Această din urmă vorbă îți arată cit de departe sunt de firea ce mi-o presupui.

De ce să nu public lucrările tale, când sunt frumoase, așa de frumoase?

Ce are a face 1907 al lui Vlahuță, condamabilă și ca poezie și ca tendință, cu adevărul etern și simplu, firesc și tăiat în marmură, al bucăților tale? Ce are a face suprema necuviință, monotonia gingavă, prolixitatea pretențioasă a uneia cu discrețiunea și seninătatea celorlalte? Și unde nu dă Dumnezeu să-ți mai trăznească în minte încă vreo citeva în același gen — pentru noi și fie și anonime! Arta nu are alt stăpîn decît pe sine însăși — și nu știu astăzi în Europa de va fi un altul mai artist decît tine. Poeți, poate, artiști, nu cred. Pușini sunt care să fi biruit materia și să-i dea, în neînsuflețirea ei, mai mult suflet. În orice caz la noi ești unicul — și de-abia unul, doi, care cantă să-ți calce pe urmă... la distanță.

Ah! pelinul tău! Dar pelinul tău e un vermouth exchiz¹². Din asemenea băutură bea Ludovic [al] XIV [-lea], când i-o oferea La Fontaine în *Les animaux malades de la peste*¹³ și cine crezi că n-ar bea-o cu plăcere astăzi la noi, când s-ar vedea că tu ai făcut-o!

Așa dar cele două fabule vor apărea în fruntea numărului 14—17, ce va apărea săptămîna viitoare sub numele, dacă vrei (dar e degeaba!) a altui mare « anonim » și fără notiță. Eu aș fi vrut să fie tot « un mare anonim » — și alăturatul articol, în care Ranetti te batjocorește indirect, ți-arată pentru ce aș dori aceasta.

¹² Franțuzism: *exquis* — ales, fin; n. ed.

¹³ *Animalele bolnave de ciumă*; n. ed.,

Dar îți respect dorința pe cât pot, chiar dacă aceasta ar fi în detrimentul vânzării revistei.

Cît despre plata abonamentului — să nu mai fie vorbă. Noi, ca omagiu, ți-am trimis revista, nu ca abonament. Și avem tot dreptul s-o facem și tu toată datoria să n-o refuzi din partea « Prislei ». Ți-am expediat odată cu aceasta, pot să zic chiar mai înainte, numerele ce-ți lipsesc și te rog să citești pe *Horățiu Căpușa*¹⁴ și să-mi dai sfatul dacă trebuie să mai continui sau nu acest gen de literatură labruyéristă.

M-au mișcat mult, foarte mult scrisorile tale, dragostea ce se vede că-mi porți și care înteește inalterabila mea iubire și nesecatul meu entuziasm pentru tine să te dorească nu numai ca geniu artistic ci și ca om. Scrisorile tale mi-au infipt în inimă hotărîrea să cerc în toate chipurile să mă întîlnesc cu tine pe tărîmuri străine. Sunt nerăbdător să-ți aud glasul, să-ți gust scînteierile minții, să ameteșc la băutura tare și sănătoasă a ironiei tale. Aș vrea să-ți cînt o mare « osana », mai mare decît toate cele pe care le-am cîntat¹⁵ pînă acum și simt trebuința de a veni cît mai aproape de ceea ce mintea ta puternică a zămislit mai mare. Vreau să dobîndesc în conștiința mea un reazăm mai puternic, un orizont mai întins, de unde producțiile tuturor celor noi să-mi pară mult mai neînsemnate, decît îmi par azi, cînd ei singuri domnesc în atmosfera literară actuală... Te doresc cu tot sufletul și aș fi cel mai fericit, dacă, din întîlnirea noastră, va putea ieși ceva, mai mare și mai trainic, decît ce se prețuiește azi în piața noastră literară. Te voi vesti, cum zici.

Rugîndu-te să transmiți din partea mea respectuoase sărutări de mîini Doamnei Caragiale, te îmbrățișez și-ți zic cu frică și speranță.

La revedere cu dragoste de frate mai mic

Mihail DRAGOMIRESCU

[12 iulie 1907]

N. B. Într-adevăr că gravura¹⁶ ce-mi trimiți e rară și-ți mulțumesc. Îmi pare rău că nu ești în țară. Prietenul meu, Costin Petrescu, un adevărat portretist, ar putea să facă din figura ta o mare lucrare, ce n-ar fi rău să se popularizeze ca gravura lui Ibsen.

Ranetti, într-un articol din nu știu care zi, lua la vale pe Caragiale pentru fabulele lui. Și eu mă și simții dator să i-l trimit maestrului. Dar am uitat să-l pun în scrisoarea precedentă. Atunci îi scrisese altă scrisoare, de astă dată, scurtă, a doua zi.

¹⁴ Un articol simbolic în „Convorbiri”, în care atacam pe Cioflec cunoscătorul în artă.

¹⁵ Articolele mele, în contra părerilor lui Maiorescu, din *Critica dramatică*.

¹⁶ Vezi din articolul din „Convorbiri” în care contest că trivialitatea poate să fie literară.

[VI]

Prietene ilustru,

Am uitat să-ți alătur obrăznicia cotoiului Ranetti. Oamenii aceștia trebuie odată puși la locul lor. Eu n-am altă putere decît să le zic „țibu“ [*sic*] cînd vor să intre în ograda literară¹⁷. Mai trebuie cineva să-i scuture și să-i dea de pămînt.

Cu indoită dragoste,

1907 iulie 13/27

Mihalache

Caragiale, deși eram în corespondență cu el, nu-mi răspunsese la scrisoarea de la 1 ianuarie, în care îi explicam de ce țin să scot revista, lucru care lui nu-i prea plăcea. Bucățile co-mi trimitea erau anonime, și una din ele (Ștrul și Șmul) ținea pe Iorga. (« Tu ești tinichigiu, dar eu (Caragiale) sunt giuvaergiu »). De aceea scrisoarea mea are alt ton decît celelalte.

[VII]

Mult iubite și admirate amice,

Mi-a părut foarte rău că, în trecerea D-tale prin București nu m-am învrednicit să te văd. Era poate și nițică supărare, fiindcă așteptam un răspuns la o scrisoare, fie și chiar anonim — și zadarnic îl așteptasem șase luni. Și era și frică. Cine știe cu ce tăietură de vorbă mi-ai fi întîmpinat entuziasmul — și aș fi gustat eu, nu-i vorbă, farmecul literar, dar n-aș fi putut să nu-i simt amarul... practic...

Cu anonima d-tale m-ai răsplătit cu virf și indesat. M-ai făcut oarecum să simt superioritatea generației de scriitori a cărei frunte d-ta ești, și să-mi mai îndrept șira spinării față de quasi-spanachizii de astăzi — și m-am mai răcorit și mi-adat putere să mai reduc pe unii și pe alții la adevărata valoare ceea ce va fi în curînd.

¹⁷ A lui Ibsen.

« Fabula » marelui anonim a venit să turtească pe unul dintre aceștia ¹⁸ — și chiar sub valul anonimatului — dacă-ți place să joci rolul damei voalate — ai putea să faci același lucru și cu alții, de aci încolo. Oricum ar fi, plăcerea literară a acestei fabule care s-a și publicat precum și a misivei prin care « autorele » își îndreaptă greșeala de punctuație, a fost așa de neașteptată și rară, că-ți mulțumesc din suflet că mi-ai făcut-o... De ce nu o repeți?

Aștept cu nerăbdare bombele ce pregătești, și pentru că e probabil să vii în Germania prin august, spre a consulta o celebritate mondială în privința unei suferințe ce nu-mi dă pace, tare te-aș ruga să punem la cale vreo întâlnire... Unde și cum am face?

Mi-e real dor de cuvintul, de sfatul, de spiritul și chiar de ironiile d-tale și n-aș vrea să pierd ocazia de a ne revedea, doi flăcăi (căci voi veni singur) plănuiind un lucru bun și durabil pentru literatura noastră.

Al d-tale cu toată recunoscătoarea dragoste

București 29/12 iulie 1907

Mihail DRAGOMIRESCU

Mijloacele pentru plecarea în străinătate mi le procurase D-na Humpel, sora lui Malorescu, care a continuat bunele relații și corespondența cu mine încă multă vreme. Femeie bătrână, dar entuziastă — după ce i-am scris împrejurările în care m-am despărțit de fratele său, cu care de altminteri nu se prea înțelegea — i-au plăcut întotdeauna spreclerile mele critice, mai cu seamă cînd nu se potriveau cu ale lui Malorescu și a urmărit cu drag evoluția revistei care făcea concurență „Convorbirilor literare”. Știindu-mă suferind, ea mi-a recomandat un doctor din Würzburg. Ca să ajung acolo a trebuit să fac un mic ocol prin Elveția, pe lingă lacurile ce trec pe la Interlaken și s-o vizitez, ca să-i mulțumesc pentru mia de lei, dată ca abonament benevol al revistei. Mi-era plăcut să vorbesc și să discut cu dînsa — cu toate că surzenia de care suferea făcea foarte dificilă convorbirea. Am stat la Brienz, în fața localității unde era în pension D-na Humpel, timp de trei zile, după care am plecat la Würzburg. Am stat o zi la Würzburg, căutînd zadarnic pe renumitul doctor, care era în vîilegiatură și am plecat la Weimar, unde mă aștepta Caragiale. Dar între timp, la 20 iulie stil vechi, am avut un accident pe drumul de la Vulcania la Pucioasa și despre el vestesc mai întîi pe Caragiale.

[VIII]

1907 iulie 30/13 Pucioasa

Iubite și mare amice,

Îți scriu din patul suferinței: răsturnîndu-se o căruță cu noi într-o ripă, am o parte a fetei jupuită și mijlocul zdrelit de de-abea mă pot mișca. Mai greu e însă de (de) biata

¹⁸ E vorba de Iorga.

nevastă-mea, care are un picior rupt și unul scrintit. Îți poți închipui ce-a rămas din visul de aur de a ne revedea mai curînd. Bunul Dumnezeu cred însă că ne va scăpa, cum ne-a scăpat și pînă acum, căci a fost o minune dumnezeiască că n-am fost uciși. Cînd mă voi face mai bine, îți voi scrie mai pe larg. Deocamdată te încunoștințez că scrisoarea ta către administrație a venit la mine și am dat ordin în consecință. Trebuie să știi că numărul fiind de aproape șase coale, a trebuit să apară cu întîrziere.

Te îmbrățișez

Mihalache

După ce s-a făcut vîlvă cu fabulele, Caragiale a căutat să dezmință că el ar fi « marele anonim ». Dar cei de la „Opinia” din Iași, l-au denunțat publicului ca să-l facă serviciu. Caragiale, prefăcîndu-se indignat scrie o scrisoare de dezmințire. „Opinia” îi publică scrisoarea trunchiat. Întreagă l-o publică „Convorbirile” (critice) împreună cu alte două fabule presupuse ca făcute de un alt autor, cu un talent cel puțin egal cu al lui Caragiale.

Iată cartea mea postală.

[IX]

Dragă Iancule,

Ți-au publicat trunchiat scrisoarea. Ți-am republicat-o eu în darea de seamă a fabulelor publicate — care presupun un talent cel puțin egal cu al tău. În sensul acesta am făcut notița, și ne trebuie un premiu ca să-l descoperim (talentul). Eu sper să te văd pe la 10—15 aug. v.

Cu ce nerăbdare nu aștept eu această revedere. Te rog să-mi comunicîi impresiile tale asupra notelor critice din Nr. 14—17. Vale!

Al tău din inimă

[31 iulie 1907]

Mihalache

[X]

Budapesta, Marți 14/27 aug. 1907

Dragă Iancule,

Am sosit cu bine în Budapesta și voi sta o zi, ca să mă pot pune în relațiune cu unii din românii de la „Lupta”. Nevastă-mea s-a liniștit cu desăvîrșire. E la aer curat și la liniște dumnezeiască la Via din Valea Călugărească, unde așteaptă cu răbdare completa vindecare. Vă trimite multe complimente și trebuie să-ți spun că scrisorile tale i-au produs o nemărginită plăcere.

Cînd mă vede, de tine și de ele întreabă întîi.

Te îmbrățișez și te sărut

Mihalache

[XI]

Dragă maestre, eu socotesc să plec de-acîi la 4 septembrie stil nou. Trec prin Weimar. Ce-ar fi să vedem împreună locuința Titanului¹⁹. Aștept răspuns Würzburg, poste-restante.

Cu îmbrățișări cu drag din Interlaken de sub muntele Fecioarei

[1 septembrie 1907]

Mihalache

La Weimar, am găsit așteptîndu-mă în gară, pe Caragiale. Am tras la hotelul lui și am luat împreună o odale cu două paturi. A doua zi am vizitat împreună palatul lui Goethe. Mi-a rămas în minte exclamația lui Caragiale văzînd în ce odăiță întunecoasă a scris, a bolit și a murit: « Cum era să nu strige murind bietul Goethe „mehr Licht“ cînd își ducea viața într-o odale atît de întunecoasă ! » Și a adăugat: « Proști sunt oamenii mari, mă ! Să ai tu gogeamite palat cu odăi mari și luminoase și să te bagi să lucrezi în chițimia asta ». Am vrut să-l duc să vadă și casa lui Schiller. N-a mai vrut. Noaptea am discutat multe și de toate. L-am necăjit că n-a știut să-mi spună cine-i personajul principal din O scrisoare pierdută. Mi-a povestit a doua și a treia oară chestia cu Michiduță care-i dictează la ureche ce trebuie să scrie și cum a doua zi rupe tot ce-a scris din proprie < inițiativă > inspirație. Pe urmă a vrut să-mi vînză pe o mie de lei întreaga lui operă. « Dacă aș avea parale ți-i aș da eu, dar nu ți-aș lua opera. Dacă vrei s-o vinzi poți găsi un preț întreit și împătrit la București ». De fapt i-am mijlocit la editorul Filip să i-o ia pe 4000 lei. Mi-a mai povestit subiectul noli lui piese comice, al cărei personaj principal trebuia să fie Pulcheria, fata Zîzii, Zița cumnata lui Titircă inimă rea, care se măritase cu Rică Venturiano ce-avea să ajungă ministru. Pulcheria e o franțuzită, crescută la Paris și are o intrigă amoroasă cu un prinț. « Mă, Pulcheriei i-am găsit numele, dar nu mă pot fixa în privința numelui prințului ». Eu i-am dat sfatul să nu-i pună nici un nume. Să-i zică pur și simplu Prințul, precum în Scrisoarea pierdută, Cetățeanu[1] furmentat nu are nici un nume. Se pare că închina și el spre părerea aceasta, dar nu știu dacă a urmat-o.

Dar despre revistă n-am vorbit nimic. El o ținea una și bună: « Să vii să-ți citească piesa. N-o am eu mine. E la Berlin ». De la Weimar am plecat la Leipzig unde îl așteptau Racovski și Zarifopol. Și trei zile și trei nopți am stat de conversații la batona rompus, în care strălucea verva lui Racovski, care vrea să în[n]olască lumea și nu știa cum să se întoarcă în țară de unde fusese < exilat > expulzat și mai cu seamă glumele nesecate, prin care lua la vale pe Racovski, cu visele lui de înnoire. Caragiale pare că ar fi vrut să facă o împrietenie între noi patru, dar nu izbutea să arate decît ridicolul fiecăruia dintre noi.

De la Leipzig am plecat la Berlin, unde el și D-na Caragiale m-au primit nu se poate mai bine. Dar, cînd a fost să-mi arate și să-mi citească piesa, mi-a arătat un teanc de foițe scrise mărunt, în care era amănunțit, scenă cu scenă, tot scenariul piesei dar fără pic de dialog. „Ce-i asta Iancule ! Asta nu e piesă ! Unde-i dialogul ?“ — „Dar știu scenă cu scenă tot ce are să spună fiecare personaj“. — „Asta înseamnă, că ai eugetat-o, dar, încă n-ai simțit-o. Ți-a vorbit Michiduță !“ ». Deodată, pare că-l văd, s-a ridicat de pe scaun și a izbușit într-o invectivă la adresa lui Michiduță. « Măi, am

¹⁹ Goethe[.]

foști la Budapesta, am fost pe lacul Balaton. Am fost în insula Rügen, am venit la București, doar
 i-oi găsi locul să-mi vorbească. Să-l ia dracu. »

Și n-a mai fost vorba nici de piesă. Mi-a mai vorbit, țin minte de Cerna, pe care-l credea un simplu
 ideolog, fără vină poetică adevărată. Eu l-am contrazis și i-am arătat că ideile lui Cerna au viață.

Am stat trei zile la Berlin, și am plecat. Ajuns la București i-am scris următoarele cărți
 poștale.

[XII]

Valea Călugărească 5/18 sept. 1907

Iubite și neprețuite amice,

Am sosit cu bine în penaii mei și am găsit toate lucrurile în starea lor normală.
 Numai eu mă căiesc că, lucrurile stînd astfel, n-am rămas mai mult în societatea dstră.
 Nevastă-mea m-a sucit și m-a învîrtit să aflu purtările mele pe acolo, dar a cam stat
 la indoială, cînd am invocat mărturia ta și a conștiinței mele. S-a amuzat mult de
 « impresariatul » de la Leipzig și e cu inima la D-na Caragiale pentru toate vorbele
 bune ce i-a trimis. Eu, la rîndul meu n-am cuvîntesă vă mulțumesc de buna primire
 și mai cu seamă de strălucitele speranțe, ce dă maestrul ... Ah! de cînd dă el speranțe!
 Și cine dă mai multe speranțe decît el! ... Dar patima artei e mai mare decît înfăptuirea
 ei și patria se teme că are să-l înghită, fără să lase în urmă decît urmele Pulcheriei
 și a celorlalți preopinenți... Nu te lăsa, nu ne lăsa! Așteptăm și cu nerăbdare strigăm:
 piesa sau viața!

Cu respectuoase sărutări de mîini Doamnei,

Al d-tale plecat critic

Mihalache

[XIII]

Valea Călugărească 5/19 sept. 1907

Îți mulțumesc de surpriză: am găsit în plicul « Blumenberg. Blumenfeld » pe
 Bethoven, idolul tău — și-aș zice și al meu, dacă eu n-aș avea mai mulți, dintre care
 și unii... români, mitocani de-ai noștri. Dar, pe cînd mă uitam la fața încruntată a
 maestrului, îmi ziceam ce-o fi făcînd celălalt?

I-o fi vorbind Chiriac II și Pulcheria I la ureche — ori rămînem de rușine

Mihalache

[XIV]

9 sept. 1907 Valea Călugărească

Iubite și dulce maestre,

Pentru ce-ai dat sărmanei noastre patrii speranțe zadarnice? Pentru ce ai amenințat degeaba pe « franțužiți ». Pentru ce ai arătat, fără succes, degetul tău celor parveniți?

Acesta ar însemna că, în sinul neamului nostru, nu mai e cu puțință nici un fel de protestare reală. Căci numai tu cu arta ta — cu arta ta cea incisivă și desăvirșită — ai putea face astăzi aceasta. Ceilalți sunt flori la ureche — ființe neexistente.

Ah, mă doare, cind mă gîndesc că divina elocuțiune te-a părăsit!

Prislea cel implacabil

Mihailache

[XV]

București 5 oct. 1907

Iubite maestre,

Îți mulțumesc de carta din Sinaia. M-am făcut vinovat că nu ți-am răspuns, imediat. Și am simțit-o greu. Fără un cuvînt din cînd în cînd de la tine, parcă n-am nici un rost de lucru. Ce fac Pulcheria et comp? Sărutări respectuoase de mîini Doamnei și complimente copiilor.

Te îmbrățișez

Mihailache

Venind la București m-am pus în serviciu comandat — să caut un editor bun platnic pentru operele publicate pînă atunci de maestrul meu, cum îi promisesem. Dintre toți editorii, Filip a oferit mai mult — 4000 de lei. Dar se vede, că, după ce a luat banii și i-a cheltuit, lui Caragiale i-a venit greu să grăbească tipărirea¹⁰. Filip, disperat, aruncă vina pe mine. Caragiale nu trimetea ordinea în

¹⁰ Cum că i-a părut rău că ți-a vîndut opera e faptul că ceva mai tîrziu, a vrut să strice contactul pe temeiul greșelilor de tipar ce s-ar fi aflat în operă, m-a consultat pe mine și eu l-am discutat.)

care trebuia să se tipărească diferitele opere. Și tiparul sta și Filip pierdea un timp prețios, căci era pe toamnă, și opera trebuia să iasă la lumină de Crăciun. A trebuit să intervin, ceea ce am și făcut prin următoarea scrisoare.

[XVI]

Scumpe și mult admirate maestre,

Cuvîntul tău, atît de scump, a devenit, de cînd cu lunga tăcere dureros de neprețuit. E așa de greu un cuvînt pe o cartă postală neilustrată, decît ca numele tău? Ce se va fi petrecind în cuibușorul din Wilmersdorf? Noua operă se topește în căldura proprie și se toarnă în tiparul cu laturi de diamant al imaginației maestre — ori neastîmpărul sufletesc al puterii de creațiune nu lasă să se închege acest tipar, care parcă se teme de colțul de eternitate, ce va avea să închidă într-însul?

Aci, la „Minerva“ e mare vilvă — care deocamdată s-a spart în capul meu.

Ți s-a trimis ordinea în care trebuie să ți se tipărească operele și Filip așteaptă de aproape o lună, disperat, indignat, neastîmpărat, că nu poate merge înainte cu tipărirea, din pricina îndelungatei tale tăceri. Omul așteaptă un răspuns. Dacă nu vrei să i-l dai lui, dă-mi-l mie. Te implor, ca să scap de încurcătura, de care eu sunt învinovățit. Două vorbe și, dacă se poate, numărul de ordine al titlurilor ce ți s-au trimis. Voi avea la tine o atît de mică trecere?

Eu ți-am scris o cartă postală, mai acum trei săptămîni — nu știu dacă ai primit-o. *Modern*²¹ a făcut mare efect, dar nu văd pe nimeni reproducîndu-l (o)... Nu ți-am mai scris însă, pentru că sunt absolut copleșit de treburi. Cu deosebire administrația, căci e o datorie de onoare ca revista să continue, cu atît mai mult cu cît faima anonimă a numelui tău ghicit, i-a dat un mare avînt.

Articolul²² (din) „*din Zeit*“ i-a zguduit pe toți. În „*La Roumanie*“ s-a tradus în franțuzește — îți trimit azi ziarul — și a apărut un articol (în „*La Roumanie*“) în care sub titlul *Qui est tu Caton* ești combătut. Ți-l trimit. Ce-ai zice de un mic răspuns? Firește numai în cazul cînd inspirația dramatică te-ar lăsa liber.

Aștept apariția volumelor tale, ca să-ți croiesc cîteva articole. Dar pînă atunci, te rog, nu mă lăsa, răspunde-mi în chestia Filip.

²¹ 1907[.]

²² 1907[.]

Respectuoase sărutări de mâini Doamnei Caragiale, sărutări copiilor și complimente iar ție cea mai caldă îmbrățișare de la

Cel mai cald admirator

București, 1907 oct. 28

Mihail DRAGOMIRESCU

[XVII]

Scumpe maestre și neprețuite amice,

Am primit amindouă scrisorile tale și-ți mulțumesc, una, că m-ai scăpat dintr-o situație grea, alta că mă mai făcuși să mă bucur de fărâmițele de aur curat ale muzei tale. Nu mă pot împiedica însă să nu fiu nițel supărat. Întîi, cum se poate să tipărești broșura ²³, tu, al doilea Tipătescu, fără să știu și eu, al doilea Farfuridi? Trădare... trădare, de trei ori trădare. Pe urmă: cum se poate s-o tipărești în altă parte decît la „Minerva“, de la care trebuie să nădăjduim ceva mișoare? Tu, prin torpologul literar (pardon!) ești mai mult sau mai puțin legat <de mine> (nu mai vorbesc de înalta legătură sufletească) de mine; prin comerțul literar — de Filip. Avem dreptul să pretindem să te exploatăm, nu numai în folosul tău, dar și al nostru. Crezi că puțin l-a costat pe Filip gîndul „Adevărului“? Crezi că puțin m-a durut pe mine gîndul D-rului într-o Ureche? ²⁴

Cum că te-ai simțit vinovat e faptul că, pe neașteptate, mi-ai trimis în calitate de mare anonim « una mititica » fabula ²⁵. Ai vrut să mă îmbunezi, să liniștești un năduf de critic, cu o operă și să previi o obiecțiune, cu o fabulă. Ai știut cum să mă iei — cu toate că, chiar de nu mi-o trimeteai, ce era să fac? ...

Ori nu cumva mi-ai trimis-o să nu te dau uitării? Cum ți-ai inchipuit una ca aceasta? Eu nu uit pe cei mici, și-o să uit pe cel mai mare? De altminteri (și în afară de broșură, care de sigur va fi relevantă după cum se cuvine operei unui Tacitus modern) chiar în numărul viitor voi avea un articol despre tine *à propos* de apropiata apariție a *Momentelor*, fie că vor apare acum, fie că vor fi aminate.

E un dialog platonice despre tine, scris de Lovinescu ²⁶ care e un « fain băiat ».

²³ 1907[.]

²⁴ Probabil vreo glumă caustică a D-rului Ureche.

²⁵ *Mingliere*[.]

²⁶ Lovinescu, cît a fost sub influența mea, a trebuit să recunoască marele talent al lui Caragiale și chiar al lui Girleanu, pe care mai înainte îl criticase. Pe Caragiale îl critica acerb în „*Convorbiri literare*“ după ce „*Convorbiri critice*“ își încetase apariția.

Și-acum o veste rea. „*La Roumanie*“ nu-ți publică scrisoarea, ci numai răspunsul telegrafic *Caton, c'est moi*. Ce e de făcut? Ce să facem cu scrisoarea, în caz că nu se publică (în „*La Roumanie*“)? Eu deocamdată tac și aștept instrucții de la tine. Știi, « distilarea » numai tu știi s-o faci.

Un lucru iar mă neliniștește. Nu știu cînd iese broșura. Dacă iese după 15 nov., n-ar fi rău să public eu o parte din ea atrăgînd atenția <publicului> din nou asupra <ei> publicului. Căci publicul te așteaptă, și te așteaptă la vadul cunoscut la revista « noastră ». Numărul în care s-a publicat articolul tău <scrisoarea ta> s-a vîndut ca piinea caldă. Și aș dori — poți să-ți închipui — ca acest lucru să se repete cît mai des. Noi nu vrem pămînt, noi vrem lei noi: se încheie anul și polițele scad iar « convorbirile » trebuie neapărat să trăiască! Așa dar « ne dați, ori nu ne dați? » În vederea distilării de care vorbești, lucrul trebuie făcut cam cum spun eu, dar cuvîntul definitiv, la tine, mare maestru, se găsește. Îl aștept.

Fabula cea nouă e firește fff bună; dar pentru vulgaritatea termenilor întrebunțați aș fi voit-o mai cu carne — prea e concisă — prea e esopică. La Fontaine își cere și el drepturile sale. De ce să te mai necăjesc, cînd tu n-ai trebuință de critică ci de căldură admirativă. Așa cel puțin îmi pare. Se vede că nu poți să supui sau mai bine s-o jospui pe Pulcherița — Și-mi pare grozav de rău. Eu mă așteptam să-mi spui că e în 7 luni și... tu nu ești nici măcar în luna de miere. Dar bun e D-zeu!

Și mai vine și secătura de Filip să te siclie cu corecturile! Eu aș zice să lași să iasă cum o ieși ediția aceasta. Păstrează pe *nevarietur*, pentru o alta. Poate că, mai aducînd ceva, peste ce-ai dat, să primești mai mult decît în alte combinațiuni.

Mie nu mi-e de Farfuridi, care, oricît l-ai mai pieptăna, tot Farfuridi cel plin de viață rămîne — mie mi-e de Pulcherița... Pulcherița e aspirația sufletului nostru. Așa să știi... Dă-ne-o că facem un scandal mai mare decît al D-lui Blumenthal!

Cu respectuoase sărutări de mină pentru D-na Caragiale și cu complimente pentru dragii tăi copii, te rog să primești o caldă îmbrățișare de la un mic

Amic ce veșnic te dorește

5 nov. 1907

Mihail DRAGOMIRESCU

PER ASPERA...

Lupta cu «monștrii» solitudinii și ai creației

Panait ISTRATI

NAȘTEREA UNUI SCRITOR

NU EXISTĂ MIT MAI MULT INDRĂGIT în cazul lui Panait Istrati decât acela referitor la spontaneitatea, ușurința și voioșia ce i-ar caracteriza travaliul creator. Naturii simple și generoase a talentului său i se refuză, din principiu, orice complicație; nu numai romanticele chinuri cu mizgălirea la infinit și sfîșierea hîrtiei, dar chiar obișnuitele oscilații ale febrei scrisului rămîn în afara atotputerniciei instantanee a creației sale. « Istrati povestește, precum vîntul suflă și floarea înflorește... » afirmă criticul italian Adriano Tîlgher, rezumînd respectiva impresie cu o formulă sugestivă.

Faptul că nu întîlnim la Istrati elaborări prelungite, un travaliu metodic, trecerea unui op printr-un alambic de prefaceri, cu consemnarea a numeroase variante sau « vîrste » respective, iată un adevăr ce nu se mai cere demonstrat. Dar, în cadrul astfel precizat al unui stil de lucru capricios, și mai exact spus, boem, subordonat temperamentului focos și dezordonat al povestitorului¹, putem crede oare în

¹ Lui Panait Istrati îi plăcea să exalte această ipostază, decretînd spontaneitatea drept lege absolută a creației sale. Într-un interviu („România literară”, nr. 66, 1933), el declara emfatic: « M-așez la masă, cu hîrtie și cerneală. Atît. Fără nici un plan de lucru, fără să știu măcar cu ce am să încep și unde am să sfîrșesc. Și fără note. Vai de mine! n-aș putea să scriu cu note și fișe — cum fac unii scriitori — să mă tai! »

Panait Istrati, fotograf la Nisa.

ignorarea absolută a unor « munci ale facerii », a unor momente de cântare sau de așteptare (pînă cînd « zensurile » operei își găsesc « semnele » adecvate), cu corolarul respectiv al neliniștii și chiar al disperării?

Scrisorile trimise lui Romain Rolland în perioada zămisirii povestirilor ce-l vor face vestit în Franța și în alte țări — cuprinzînd amănunțite destăinuiți de creație² ca și ciorne ale primelor tentative literare — ne dau posibilitatea să înțelegem mai în adîncime alchimia specifică a scrisului său și, totodată, să pătrundem în lumea subterană, de prefaceri geologice care promerg chiar și o operă ce pare născută dintr-o dată, cu Pallas Atena din feasta jupiteriană.

Siguranța cu care Romain Rolland, încă din prima scrisoare, discută despre posibilitățile literare ale corespondentului său — un vagabond străin care încercase să-și taie beregata, la Nisa — este, oricum am privi lucrurile, uimitoare. Înțelegem puțin pe care-l va produce asupra firii ușor impresionabilă a lui Panait Istrati — abia ieșit dintr-o cumplită criză sufletească. Corespondența lui va urmări nu atât să justifice previziunile cunoscutului scriitor francez — să achite procura în alb emisă — cît să declare, pe toate tonurile, bucuria și, mai direct spus, satisfacția față de elogiile cu care este onorat.

O adevărată avalanșă. La 19 martie, două scrisori. Peste o zi, încă două, una purtînd mînjuirea: « Le matin » ș.a.m.d. Abundă exclamațiile, apostrofele patetice. Romain Rolland e numit « Dieu », « Âme sublime ». (Într-o scrisoare, el revendică dreptul de a-l îmbrățișa, de a-și striga afecțiunea,

întrucît se consideră o parte din sufletul său: « oui, je le suis, je veux mourir si ce n'est pas vrai! moi qui vous porte dans le cœur depuis ma naissance et qui vous cherche à travers les espaces depuis une éternité »)³.

Este ușor să surprinzi clamearea gesturilor, frazele naive, chiar săriturile peste cal, cu atât mai mult cu cît scrisorile sînt redactate dintr-o răsufflare, fără un control prea mare al frazelor. (O scrisoare se termină cu această scuză: « Excusez ce griffonnage. Je n'ai pas le temps de transcrire et je n'y tiens pas ».)⁴

Mai important e însă să percepem, dincolo de tumultul vorbelor, accentele sincere ale unor zguduiri sufletești. Prietenia unui scriitor de prestigiu lui Romain Rolland i se oferă cuiva care încercase să-și pună capăt vieții din pricină că sentimentul prieteniei nu-i mai lumina existența (moartea îi răpise rînd pe rînd pe Mihail și pe Ștefan Gheorghiu). Mai mult: în scrisorile lui Romain Rolland, sobre dar iradiînd înțelegere și compasiune, Istrati regăsește acea afecțiune caldă care-i evocă ambianța familială (și aceasta dispărută prin moartea mamei). O lectură a corespondenței ne documentează în privința adîncului sentiment al dragostei filiale — în sensul cel mai propriu al cuvîntului — dragoste pe care o nutrește Istrati față de protectorul său, cu explicabile rezonanțe în substructura-i sufletească, dacă ținem seama de faptul că el fusese lipsit de afecțiunile unui părinte. O va mărturisi în felul său tranșant, subliniind că este zgduit de scrisorile primite de la Romain Rolland, nu pentru cuvintele amabile referitoare la disponibilitățile sale literare, ci pentru « devotamentul patern » pe care nu l-a cunoscut și pe care i-l arde. El își încheie scrisorile « sdrusîndu-i mîinile » și semnînd cutremurat de emoție: « Votre fils » (« Fiul dumneavoastră »).

Rolland va căuta să tempereze larma gesticulației afective, sfătuiindu-l să nu irosească zadarnic focul

² Aceste scrisori alcătuiesc, în fapt, un admirabil jurnal al primelor povestiri istratiene.

Valoarea documentară și literară a corespondenței am mai subliniat-o, cu varii prilejuri. Ne rămîne să precizăm — dat fiind profilul publicației noastre — că pentru reconstituirea laboratorului de creație al lui Panait Istrati vom valorifica în special acea parte a arhivei sale care-și păstrează caracterul inedit. (O selecție a scrisorilor din această perioadă a văzut lumina tiparului în « Viața românească », XX, nr. 1, ianuarie 1967, sub titlul: Panait Istrati — scrisori inedite către Romain Rolland; Debuturile literare ale lui Panait Istrati și, respectiv, Viața românească, XX, nr. 2, februarie 1967.

³ « Da, sunt, și să-mi fie dat să mor dacă nu-i adevărat; eu, care vă port în inimă de la nașterea mea și care vă caut prin spații de-o veșnicie ».

⁴ « Scuzați zîmgăleala asta. N-am timpul să trec pe curat și nici nu țin ».

pasiunii, ci să-l concentreze și să-l valorifice într-o operă volită.

Un îndemn care nu trezește prea mult entuziasm. La temerea și la avertismentul lui Rolland ca nu cumva ceea ce era mai bun în el să se fi ars, să se ardă inutil în patimi, el răspunde pasiv: « C'est doucementement vrai. L'Élan n'y est plus celui qui faisait parler les pierres autrefois »⁵. Realizarea operelor care să facă să supraviețuiască visurile, viețile dragi dispărute? « ...cela dépend davantage de quelques bonnes volontés que de mes forces. Réduit à ce que je suis, je ne peux que sombrer... glorieusement »⁶. Neîncredere în propriile-i forțe? Esilări în a primi paharul pe care i-l întinde destinul? Sau, ca și în alte situații, Istrati ar dori ca totul să treacă pe seama împrejurărilor și nu a propriilor eforturi (beneficiind numai de momentele festive, de sărbătoare, nu și de cele ale calendarului monoton și arid — cotidian)? Să obervăm că, deși de mai mulți ani nutrește gândul realizării unor opere « volute », Istrati nu mitizează actul creației până într-atât încât acesta să devină unica-i sursă de satisfacții în viață. Un vagabondaj pasionat în tovărășia unui prieten sau o activitate înfălcărată pe tărâm social poate valora pentru el tot atât de mult cât și înfăptuirea operei. Este ceea ce îi și declară lui Romain Rolland: « De la vraie littérature? Mais voici, je le [sic] corect la) fais ici, avec vous, et cela me suffit... »⁷ În altă scrisoare, de mai târziu, el va mărturisi sincer: unicul stimulente de a scrie, în prezent, îl constituie gândul că e singura cale de a câștiga și de a reține stima și afecțiunea lui Romain Rolland. Ne mai rămâne să constatăm că Istrati caută în același timp să găsească un reazim în afară pentru a birui o seamă de dificultăți reale și deloc agreabile pe care le descoperă acum când, sub îndemnul sever ale maestrului, începe să-și materializeze proiectele literare. Fraza care clama că dialogul prin corespondență cu Romain Rolland îi ține loc de

cea mai adevărată literatură, continua cu remarcă: « surtout quand on a le verbe si pauvre et le vocabulaire si restreint »⁸.

Și iată prima povestire trimisă protectorului său Une rencontre. (Ea poate fi citită în acest număr al „Manuscriptum-ului”, pp. 65—74).

Subiectul nu ne este total necunoscut, fiind reluat peste ani într-o bucată publicată de „România literară” din 1933.

Momente din existența aventuroasă și precară dusă de Istrati în Elveția din timpul primului război mondial. În centru: ospitalitatea, cu urmări nepidcute, la „Asilul de noapte” din Lausanne care acuză filantropismul civilizației burgheze. (Povestirea din „România literară” se va intitula: Civilizație. Autobiografie.) Povestirea de față se vrea, de altminteri, în chip expres, ilustrarea unei teze sociale, amintindu-ne, prin această orientare, de schifele sale mai vechi din „România Muncitoare” și din „Calendarul muncii”. Narațiunea cuprinde și descrierea unui tip pitoresc de vagabond, cunoscut în azil, care e obsedat — într-o manieră acut personală — de acte justițiare. ⁹ A încercat să-șiucidă fratele, în Algeria, pentru că se comporta samavolnic cu cei din categorii sociale inferioare. În Elveția, o crimă: victima este proprietarul unui debit de tutun, un ins urât și meschin, care când mînca părea că înfulecă « toată plinea orfanilor ». Neînșușindu-și banii tutungiului (ci rupându-i în bucăți) va fi condamnat numai la patru ani închisoare. Cu toate aceste antecedente, personajul arde în sinea lui de dorința de a deveni un... apostol. Îi iscodește pe Istrati cum anume s-ar putea instrui într-o asemenea « misiune ». (În Civilizație. Autobiografie, lucrurile vor fi privite printr-o prismă mai terestră și mai convingătoare: respectivul individ se dovedește un simplu borfaș, el își ia adio de la tovarășul său de azil furtiv o bicicletă și dispărînd cu ea.)

Fabulația povestirii dezvăluie, e cert, și naivități românești. Partea ei rezistentă stă însă în altceva: în substratu-i confesiv, în pasiunea, și, de fapt, în voluptatea cu care autorul îmbrățișează splendorile

⁵ « Este dureros de adevărat. Nu mai am clanul care făcea altădată pietrele să vorbească ».

⁶ « ...asta depinde și mai mult de bunăvoința unora, decît de forțele mele ».

⁷ « Literatură adevărată? Păi, uite, o fac aici, cu dumneavoastră, și-mi ajunge ».

⁸ « mai ales cînd ai un verb atît de sărac și un vocabular atît de restrîns ».

Panait Istrati (Olanda, 1933).

naturii (și ale întregului univers) și, concomitent, se răzvrătește împotriva mizeriei și a nedreptății umane. Istrati ar putea să spună ca și Camus: « J'ai été placé à mi-distance de la misère et du soleil »⁹. (O comparație tentantă, dar care prin complexitatea ei ar cere o discuție spectrală).

În același sens merg și observațiile lui Romain Rolland. El laudă « micile pagini » consacrate unei visări însoțite în mijlocul cîmpurilor și sentimentul de comuniune cu natura și cu Universul. Restul, marele scriitor francez nu se sfințește să spună: « e mai puțin izbitor, mai puțin personal ». Firește, el are grijă să-i însușească corespondentului său încredere în posibilitățile literare, declarându-i că, și așa cum e, povestirea ar putea fi publicată într-un ziar sau o revistă de gândire liberă. « În orice caz — încheie solemn Romain Rolland — poți avea încredere. Vocația dumitale de artist este evidentă ».

Panait Istrati însuși, cu o luciditate perfectă, înțelege imperfecțiunile povestirii. El își reproșează greșeala « de a suda două cazuri și două fapte diferite într-unul singur ». « Le voyant encombré, je me suis dégoûté. Mettez-le de côté. On utilisera la description, (la partie bonne), et l'idée que poursuis [sic! corect: je poursuivais] là-bas, autrefois »¹⁰. « Je vous en écris d'autres — avec les mêmes parties bonnes que vous avez remarqué [sic! corect: remarquées] et qui ne courent pas le danger que vous me signalez... »¹¹.

Din această etapă de prefaceri, în presă, n-a parvenit să apară decât o singură bucată literară, publicată cu concursul lui Romain Rolland, în „L'Humanité”, la 27 martie 1921, Nicolai Triganov (care, dintr-o greșală de tipar, a apărut Triganov).

Povestirea nu se prezintă cu particularități deosebite, este însă prețioasă prin aceea că ne oferă argumente în plus privind modul în care, și acest autor, vestit prin spontaneitatea actului de creație,

⁹ « Am fost plasat la jumătatea drumului între mizerie și soare ».

¹⁰ « Văzîndu-l încurcat, m-am dezgustat. Puneți-l de-o parte. O să folosim altă dată descrierea (partea bună) și ideea pe care-o urmăream acolo ».

¹¹ « Am să vă scriu altele — cu aceleași părți bune pe care le-ați remarcat și care nu sunt păscuri de primejdie pe care mi-o semnalăți ».

il s'agit de, et il y avait déjà
vingtaine d'hommes assis
autour d'une grande table rectan-
gulaire. Ils parlaient peu et à
basse voix. La plupart ne se con-
naissaient pas, probablement. Il y
avait beaucoup d'étrangers de travail
qui venaient parler. Ceux-ci étaient
obscurs. Les autres avaient
été l'un des héros. C'était, je
crois, les habitués de l'école. On ne
connaissait point.
Un moment après mon entrée, un
homme en habit blanc et tête nue, l'air
sérieux de l'école, s'assit en passant
me demandant un peu de papier.
- Vous voulez du papier?
- Oui, pour et une sorte de lettre, et
un peu de papier à peine de se par-
tir. - Oui. Et il était là, en effet, pour
le papier. Je m'assis.
- Oui.
Et me parla de suite, mais en peu
de temps. En fait et me regarda
le nouveau se marchant. C'était
qu'il avait remarqué mon trouble.

Et il l'avait, en effet, remarqué.
Monsieur M. vint peu après et me
demanda mes papiers. Je lui donnai mes
papiers, qu'il alla, après en avoir l'un
petit de suite, enfoncer dans son habit.
- Vous irez demain matin à l'école
au poste de police. On ne peut pas
- me dit-il, en revenant, avec un sourire,
et me rassurant à paroles intelligentes.
Puis il me parla de mes papiers.
Lui, j'aperçus de nouveau le
petit objet de la tête invisible, inquiet
et gêné par la face. Mais ça s'est dit
une autre histoire.
On me donna ensuite un peu
de papier plein de sang et une lettre, et
tandis que les autres venaient rapidement
le voir, à moi il me fut impossible
malgré moi, d'être plus d'une
seconde. C'était de la peine de me
à

Page de manuscrit la povestea O Intinglare.

cunoaște chinurile căutării întru găstirea formei
celei adevărate. În Nicolae Tiganu întâlnim o primă
schiză a caracterului lui Codin. Importante sînt
mărturisirile provocate de debutul său beletristic
în presa franceză. Istrati nu este deloc mulțumit:
« Publicarea în „L'Humanité” a povestirii mele
a avut un efect contrar celui așteptat. Nu voi accepta
niciodată să mi se publice povestirile așa cum ies
ele de sub pîna mea și l-am rugat pe Després ca a
mîna franceză să aibă grijă de povestirea mea gîn-

dită și scrisă în românește ». Iar mai departe, din
nou, aducînd ca argument cultul formei: « Doresc
același lucru și în franceză, și dacă nu există
nimeni care să mă ajute, să vrea să colaboreze cu
mine, ei bine, atunci renunț ».

Așadar, Panait Istrati se gîndește la o colaborare
cu un autor francez (nu cumva chiar cu Romain
Rolland?). Aceleași ezitări în a înfrunta « chinurile
creației » care, hiperbolizate de romantici, se dovedesc
totuși teribil de reale — de unde dorința că

dacă nu sînt eludate să fie măcar împăstăgite, să treacă și pe seama altcuiva, mai de meserie? Adevărul e că intervin și dificultățile reale, de natură să demobilizeze, ale exprimării într-o limbă străină, cu tainele ei specifice, ca și un întreg complex de frământări ținînd de pușindătea mijloacelor artistice de care Istrati dispune, ca urmare a unei educații incomplete, de autodidact. Este primul care înțelege aceasta: «Opera mea nu s-ar putea ridica mult deasupra mediocrității, pentru că lumea și pasiunile mele nu mi-au dat răgaz să-mi „cultiv ogorul”, să-mi îndogălesc terenul, și nimic nu e mai trist ca spectacolul unui artist ignorant, chiar dacă e artist în suflet...». Dilema vine de aici: «Dorința mea e prea puternică, iar mijloacele mele neputincioase».

În scrisoarea din 17 aprilie 1921, Romain Rolland comentează o nouă povestire trimisă de Istrati. Pe lângă la traversée¹² și care, în paginile ei cele mai bune, amintește pe Rousseau din Confesiuni. Dar e inegală, Rolland îl învață să stăpînească materia vie, palpitantă, a creației, să-și disciplineze izbucnirile spontane. Laudă episoadele de la început, singurătatea populată cu imagini din amintiri, «bucuria dăimitală de vișeluş alergînd prin noapte», apoi schimbarea bruscă de dispoziție, neliniștea, lacrimile, toate «plîne de grație și de tandrețe poetică». Nu-i place continuarea — descrierea unui concert — ca și încheierea «pușin naivă (iartă-mă) și nu se leagă prea bine».

Povestirea cuprinde o evocare a primei nopți petrecute pe vaporul care-l duce în prima escapadă spre Orient. Este, într-adevăr, bine redată trecerea bruscă — sub jocul fluidului capricios al memoriei afective — între dispoziții sufletești contrarii — bucuria exuberantă de «vișeluş» ori spaima, realizînd distanța care se interpune între el și mamă, și poate pentru totdeauna.

Accentele lirice imprimă o tensiune emoțională textului narativ.

Povestirea este însă grevată de un apel prea insistent la mijloace retorice: «O, noapte de neuitat! Și voi, clipe trăite!...» etc.

¹² Povestirea a fost reprodusă, în traducere românească, de «Viața românească» (XX, nr. 11/1967, pp. 19—23), cu titlul *Căldătorind pe mare*.

Finalul, nu încapă discuție, este cu totul parazit, într-un stil emfatic și didacticist: «Ducîndu-mă la culcare, lmi scosei pălăria și strigai în spre bernă populată cu mii de ființe nevăzute ce mă înconjurau: „Trăiască Solidaritatea Universală a lumii de mine!”».

Pana la Istrati nu reușește încă să se dăruie, cu toate forțele sale, muncii de creație. Scrie la intervale mari, cînd se nimerește și fără a putea capta energia sălbatică (demonul ce sălășluiește înlăuntrul său). Un motiv deloc neimportant îl constituie, desigur, ingerințele impuse nemilos de lupta pentru asigurarea traiului cotidian. (Este fotograf ambulant, în vecnic conflict cu poliștii, nedispunînd de autorizația necesară).

În scrisorile către Romain Rolland își etalează acest vis utopic: să trăiască undeva izolat, proprietar al unei cabane și al unui hectar de pămînt — totuși «fără drept de moștenire» — în care să cultive legumele necesare nutriției și să trăiască «cum urea», delectîndu-se cu «aprofundarea literelor».

Dincolo de continua sa disponibilitate spre un plan himeric, fantasmatic, al existenței, simțim anumite accente mai reale, mai grave. Pentru prima dată, Pana la Istrati pare a fi preocupat mai serios de problema condițiilor materiale care să-i îngăduie valorificarea capacităților lui literare, pentru prima oară intuiește și trăiește primejdia de a rămîne toată viața un ratat. Vina de a nu se fi realizat pînă acum o aruncă total pe seama împrejurărilor nefavorabile, a lipsei de timp (mai tîrziu va înțelege că lucrurile sînt ceva mai complicate, că timpul obînuuit, mecanic, obiectiv, nu corespunde automat cu cel de creație, subiectiv, situat oarecum în afara timpului). Iar soluția nu se gîndește s-o caute în eforturi conștiințioase, treptate — așa ceva îi repugnă din capul locului — ci, în felul său predilect, cu mijloace bruște și spectaculoase.

Într-un rînd, vrea să ceară ajutor pecuniar lui Romain Rolland (se gîndește chiar la 3—4 ani de existență asigurată). Din fericire, realizează nedelicatatea gestului și scrisoarea cu pricina rămîne neexpediată.

Scrisoarea din 9 mai (1921) ne introduce și mai direct în intimitatea luptelor sale cu «monștrii» (expresia îi aparține), reprezentanți deopotrivă ai angoaselor existențiale și ai tenebrei creației. Merită a fi citat în întregime acest pasaj: «Pourquoi, tout à coup, ce sentiment de solitude, d'isolement chez moi? — O, je le sais bien! C'est l'idée nette que j'ai de ma faillite. Avant, avec l'insouciance de l'homme de peuple, je laissais tout pour l'avenir: ça viendra! Mais voici que ça ne vient pas, ou ça vient, s'approche un instant, pour s'éloigner davantage. Et je deviens gris, et je perds les forces, et mon étoile s'en va! A vrai dire je me suis fichu de cette étoile: je n'ai rien fait pour qu'elle brille, et je ne pouvais rien faire... J'ai vécu!...»¹⁰

Înainte, pierdut în masa truditilor anonimi, Istrati păstra o încredere negoditoare în posibilitățile sale, deoarece eluda de fiecare dată prezentul, atașându-se unui viitor intangibil. Iată-l însă acum pus să-și înfruntă proiectele și descoperind că totuși arta este altceva decât viața (el care credea că e suficient să «trăiești» cu intensitate «clipe unice» și, spovedindu-te, să realizezi o mare operă), mai precis o altă viață, cu legile proprii, cu luptele și cu aventurile ei specifice. Nătlucile se apropie o clipă, pentru a se îndepărta și mai mult. Tu poți să sori plin de însuflețire, dar rezultatul să fie cenușiu, mediocru... O muncă torturată din care nu lipsese și momente de dezolant plictis (nu mai puține ca în meseria de fotograf).

Istrati se lamentează neputincios, lăsându-se, în schimb, cu vădită plăcere, atras spre povestirea — în lungi scrisori — a diverselor peripecii din cariera sa de vagabond.

Totuși, sfaturile și reproșurile adresate de Romain Rolland în legătură cu termenele de realizare a

operei (mereu amânate) încep a da roade. Ambitios, Istrati a părăsit Nisa și peregrinând prin satele din Alpii Maritimi și-a asternut pe hîrtie «mes sentiments, mes pensées, mes joies et mes chagrins toujours en parlant avec vous. Il doit y avoir là-dedans bien de sottises, certainement, mais du cœur aussi, à coup sûr, car c'est de moi»¹¹ (Scrisoarea din 22 decembrie.)

Există încă să-i trimită lui Romain Rolland ceea ce a realizat, dorind să i se înfrîngă «avec quelques enfants bien lavés, peignés et endimanchés...»¹².

Peste o zi se hotărăște brusc să-i trimită lui Romain Rolland manuscrisul: «je me décide subitement ce matin de vous envoyer le tout, tel quel. Dans ma hâte, je trouve que beaucoup de papiers se sont perdus, d'autres manquent de suite, et partout désordre et incohérence. N'importe...»¹³ Un puternic caracter de «inachevé», în consonanță și cu specificul talentului său, Istrati sfîrșește acolo unde alții abia încep. Prin excelență spontan (și febricitar), el se consumă integral în momentul asvîririi pe hîrtie a ceea ce simte și gîndește. Și-apoi îi este teamă să recitească. Nu cunoaște voluptatea altora care, odată materialul creației turnat într-o formă, de abia se îndrăgostesc de lucrul lor, îl trec prin mai multe variante (și filtre), îl gîfuiască etc., într-un cuvînt, dau drumul în lume unor copii cu adevărat «bien lavés, peignés et endimanchés».

Promite că, îndată ce sezonul fotografiatului va fi trecut, «je me mettrai [sic!] au printemps à continuer mes écrits abandonnés»¹⁴.

Se declară însă la Panait Istrati simptomele unei noi alergii epistolare. Romain Rolland este asaltat cu o avalanșă de scrisori în care setea de afecțiune

¹⁰ «De ce, dintr-odată, acest sentiment de singurătate, de izolare, la mine? — Oh, știu prea bine! Este ideea clară pe care-o am despre falimentul meu. Înainte, cu nepăsarea omului din popor, lăsam totul pe seama viitorului: o să vină ea vremea! Dar uite că nu vine, sau vine, se apropie o clipă, ca să se îndepărteze și mai mult. Și devin cenușiu, îmi pierd puterile, și steaua mea apune! La drept vorbind, mi-am cam bătut joc de steaua asta: n-am făcut nimic pentru ca să strălucească, și nu puteam face nimic... Am trăit!...»

¹¹ «sentimentele, gîndurile, bucuriile și neplăcerile mele vorbind mereu cu dumneavoastră. Aici, fără doar și poate, trebuie să fie o mulțime de prostii, dar cu siguranță, și sufletul, pentru că-i de mine»

¹² «cu niște copii bine spălați, pieptănați și gătiți».

¹³ «În dimineața asta, mă decid brusc să vă trimit totul, cum o fi. În graba mea, cred că multe hîrtii s-au pierdut, altora le lipsește continuitatea, și, peste tot, dezordine și incoerență. Nu contează...»

¹⁴ «o să m-apuc la primăvară să-mi continui scrierile abandonate».

și plăcerea de a tăfășui tind să devină un naiv alibi față de obligațiile severe ale continuității scrisului. (Istrati avea o fire prea febrilă și prea schimbătoare pentru a putea menține mereu treac în el clanul muncii de creație. Era rob stărilor de moment imprecise și contradictorii).

Am evocat cu alt prilej¹⁸ acest moment precum și scrisoarea lapidară și rece, necrușătoare, în care Romain Rolland îi declară că nu așteaptă de la el « scrisori exaltate » ci « Opera ».

Cu amorul propriu definitiv lezată, el va cutreiera iarăși Alpii Maritimi, după care îl vom găsi la Paris. Survine cunoscutul gest samaritan al prietenului său parizian, cismarul Gheorghe Ionescu, care-i asigură pensiunea în casa unui prieten de la l'Houill și apoi în subsolul atelierului său.

După o tăcere de o jumătate de an, este reluată corespondența cu Romain Rolland. Prima scrisoare din 30 iunie (neexpediată) face referiri la manuscrisul său, precizând: « N'ayant jamais abordé de sujet si vaste »¹⁹. La 4 septembrie: vestea că i-a expedit un volum de 406 pagini.

« Je l'ai écrit dans quatre mois tourmentés et vécus dans le passé. Le temps compris entre avril et septembre — tout l'été — je l'ignore presque entièrement: des petits oisifs de Présent — lorsque ceux qui m'aiment, apparaissent, le Dimanche et dans une courte vacance, vos oeuvres en main, poussées par votre souffle, me dire un bonjour et une parole d'encouragement, plus nécessaire à eux qu'à moi car moi, j'avais la poussée du torrent inconnu, insoupçonné, irrésistible, qui m'avait emporté d'une façon que j'ignorais totalement. Comme c'est terrible d'appeler le Passé !... »

Mais que d'obstacles mauvais dans le chemin de ce torrent !... Dix fois dans une journée je jetais ma plume pleurant de rage et prêt d'abandonner cette entreprise: lutter avec une langue si imparfaitement possédée; laisser sa plume en pleine vision pour un misérable accent grave qui est peut-être circonflexe; pour un r ou un l qui sont peut-être

doubles; chercher, fouiller d'énormes dictionnaires pour trouver le verbe conjugué au temps qu'il me fallait — et puis, après avoir trouvé, ou, plus souvent, non trouvé la malédiction qui m'était utile être sur que j'avais perdu l'idée qui m'était chère — dites, mon ami, ça n'était pas là de quoi devenir fou à être enfermé dans un asile ? ...[...]

Este satisfăcut de ceea ce a realizat? « Je ne sais rien ! Je vous le jure: vous pouvez la jeter au feu, comme vous pouvez — et cela vaut la peine — la passer à l'imprimerie, et dans un cas comme dans l'autre je croirai à vos lumières. Tout ce que je puis vous assurer c'est que j'ai voulu être sincère, et oru souvent l'avoir été, mais peut-être que je me suis trompé: ce ne serait pas la dernière fois »²¹.

¹⁸ « Am scris [volumul n.n.] în patru luni frământate și trăite în trecut. Timpul dintre aprilie și septembrie — adică toată vara — nici nu știu când a trecut: cu mici oaze ale Prezentului, cind cei care mă iubeau își făceau apariția, duminicile, într-o vacanță, avind cărțile dumneavoastră în mîini, îmboldiți de suflul dumneavoastră, să-mi spună un bună-ziua și un cuvînt de încurajare, mai necesar lor decît mie, căci eu eram purtat de un torent necunoscut, nebănuit vreodată, irezistibil, care mă ținea cu el într-un mod de care habar nu aveam pînă atunci. Cît de teribil e să evoci trecutul!... »

Dar și cîte obstacole blestemate în drumul acestui torent!... De zece ori într-o zi aruncam tocul din mîină, plîngînd de furie, gata să mă las păgubas! Să lupti cu o limbă atît de imperfect stăpînită, să-ți lași tocul jos în plină fantezie, pentru un mizerabil de accent grav, care, ar putea să fie și circumflex, pentru un r sau pentru un l care, sunt, poate, duble; să cauți, să scotocești în dicționare enorme pentru a găsi verbul conjugat la timpul la care-ți trebuie — și, pe urmă, după ce ai găsit sau, de cele mai multe ori n-ai găsit blestemăția de care aveai nevoie — să-ți dai seama că ai pierdut ideea — spune, scumpul meu prieten, nu crezi că aș avea de ce să-mi pierd mințile și să fiu bîn de dus la balamuc?»

²¹ « Habar n-am! Vă jur că o puteți arunca pe foc, iar dacă merită, s-o trimiteți la tipografie și, atît într-un caz cît și în celălalt, am încredere în priceperea dumneavoastră. Tot ceea ce vă pot asigura e că am vrut să fiu sincer, și cred că am fost, de nenumărate ori, sincer: dar, s-ar putea să mă înșel: n-ar fi nici prima, nici ultima oară ».

¹⁸ Vezi monografia Panait Istrati, Editura pentru literatură, 1964.

¹⁹ « Neabordînd niciodată un subiect atît de vast ».

9 mai

Mon ami ! Je suis noyé dans la banalité qui m'entoure. Pas un usage, pas une parole intelligente, pas un seul compréhensif. Plaisir à côté de mon appareil appareil, sur la promenade je me regard. fouille en vain la plat des promeneurs; et la laideur de ce monde s'étend presque sur la belle nature. Je n'aime plus rien. Tout me semble sec comme la sauge des th passants. Je voudrais me trouver de nouveau sur quelque sentier isolé de la Suisse, vers la tour d'Or, vers ~~Saschat~~, la Vallée de Joux, au Mt. Oris. Je voudrais surtout Suisse de nouveau les gorges de l'Orbe, depuis Vallarbe jusqu'aux Elécs, où la lumière arrive à peine, et où la rivière, solitaire et complètement perdue par endroits, parle avec les rochers qui la caressent et avec elle même. — Orbe, Vallarbes, belles richesses sur le Jura suisse; Luchet. ~~Tout~~ qui rappelle mi-haute dans cette France rétrospective d'aujourd'hui, d'aujourd'hui quelque chose de la grâce et des espérances que j'avais à ce moment-là !...
 Vie méchante ! Tu me colles le présent, mais tu ne penses rien de mon passé !...

Pourquoi, ~~tout à coup~~, tout à coup, ce sentiment de solitude, d'isolement, chez moi ? — O, je le sais bien ! C'est l'idée que j'ai de ma faiblesse. Avant, avec l'incertitude de l'homme du peuple, je laissais tout pour l'avenir; ça viendrait ! Mais voici que je ne vient pas, ~~viendrait~~, s'approcher un instant, pour s'éloigner davantage. Et je deviens pauvre, et je perds les forces, et mon étoile s'en va ! Et moi dire je me suis fichu de cette étoile : je ne m'ai rien fait pour qu'elle brille, et je ne pourrais rien faire... J'ai vécu ! Molière, confondu avec les gens de ma classe, je me sentais guérir de beaucoup d'une autre société, et il aurait fallu qu'ils soient bien méchant pour que je tombe dans la misère. — Je donnerais beaucoup pour retourner à la Vallarbe, entre autres, et mes rendements avec le bon monsieur C., mon patron peintre, robuste Suisse plein de vie, grand travailleur, mangeur, buveur et bon marcheur. Il m'aimait, et moi; il avait surtout mon français qui je débatais impatiemment d'une façon à se tordre les côtes de rire. — Il n'est pas bête, ce gros, disait-il, en me montrant aux vœux, mais il mêle des mots des terres avec des mots du roussin !... Et le samedi soir,

Problema sincerității este enunțată grav, în legătură cu caracterul confesiv declarat al creației sale.

« Je n'ai fait que coordonner et souder », menționează Istrati, precizând: « tout est calqué sur la vérité des mes souvenirs »²². Încearcă însă unele neliniști, îi e teamă că a apucat « pe un drum greșit în ceea ce privește forma abordată ». Inițial el s-a gândit la o noulă de 100 până la 120 de pagini, dar: « Avec la voiture d'Adrian partie au trot au commencement du livre, je me suis mis en tête — (première partie, troisième chapitre) — de faire une randonnée sur les lieux de son passé — vu la nouvelle envergure de l'œuvre que j'envisageai à Paris — et avoir le moyen de rentrer à temps vers la fin du premier volume. Mais le coup de fouet fut si bien donné que nos chevaux se sont emballés, et maintenant, je suis à ma quatre centième page dans une course qui demande au moins encore quatre cents pour rentrer du passé de l'adolescence et continuer après de... de courir de nouveau dans un passé moins éloigné, pour moi, et présent pour le lecteur »²³.

De refuzat efortul silit de a nu se îndepărta de proiectul inițial — un roman-ciclu în genul lui Jean Cristophe și, totodată, manifestările de înzestrare ale talentului care, năruș, face ce face și o ia razna pe cărările labirintice ale unui trecut poetic²⁴.

²² « N-am făcut altceva decât să coordonez și să sudez ». « Totul e calchiat pe adevărul amintirilor mele ».

²³ « Plecând cu briga lui Adrian, la trap, la începutul cărții, mi-am pus în cap (partea întâi, capitolul trei) să fac o plimbare prin locurile trecutului — având în vedere marea anvegură a cărții pe care o plănuim la Paris — și să găsesc o subtilitate de a mă întoarce la timp, spre sfârșitul primului volum. Dar lovitură de bici a fost atât de bine dată, încât caii au cam luat-o razna și am ajuns la a 400-a pagină dintr-o lucrare care mai are nevoie de încă cel puțin patru sute ca să însă din trecutul adolescenței și să continue să... alerge din nou într-un trecut mai puțin îndepărtat pentru mine și prezent pentru cititor ».

²⁴ Această dilemă va continua să-l frământa. În alte scrisori, se plinge din nou: « sunt depășit de un material care îmi dă toate planurile peste cap ». « Astfel, Stavru și sora lui, Chira Chirilina, s-au prezentat revendicându-și locul (100 pagini) cu toate că-i aminam pentru mai târziu... ».

« Puis, si je ne meure pas et si votre verdict est quelque peu favorable, vont suivre: Adrien et Mikhail, L'Epreuve, Théodore, Notre Enfance, Nos mères, Gros nuages, Entre le Rêve et la Réalité, Le Désastre d'une Foi, et enfin: Encore le Flambeau! dont un partie de cette vaste matière vécue je l'écrirai en collaboration avec Ionesco qui possède mieux que moi la documentation »²⁵.

Sfîntă candoare! Lui Istrati i se pare că, dacă Ionescu dispune de o documentație mai mare în legătură cu vreun subiect, e de la sine înțeles că poate să-i fie coasociat, ba chiar cu drepturi primordiale. În aceeași scrisoare se vdicărește că n-a avut « nici o posibilitate de a mă documenta », lipsă care în ochii lui trebuie să apară capitală: « Tous mes papiers, toutes mes notations faites depuis un vingtaine d'années, toutes les ressources qu'un [sic! în loc de dont un] homme a besoin pour écrire un livre vrai, sont engloutis dans deux désastres: la mort de ma mère en 1919, et celui de ma tentative ».

Mai mult, unul dintre motivele pentru care se grăbește să-i expedieze lui Romain Rolland capitolele de îndată ce apucă să le termine este și acesta: « prezența lor mă înspăimîntă și sunt obsedat de gândul că fac rău scriind. Am impresia că voi fi luat drept plâsmuitor de povești — și acest lucru nu e adevărat ».

Panaît Istrati scrie, așadar, aceste povestiri cu un acut sentiment al vinovăției, simțindu-se complice al manifestărilor insurgente ale talentului pe care le blamează, dar pe care nu le poate reprima (întocmai ca cel care s-a obișnuit cu o otrăvă și continuă s-o ia, deși știe că face un rău, un act nepermis).

Ce forme exagerate poate îmbrăca acest conflict interior ne putem da seama dintr-o altă scrisoare (22 decembrie 1922), în care, comunicând că e preocupat de capitolele *Moartea lui Anghel*, *Cosma* și *Dragomir* se scuză, precizând că respectivele povestiri — unele dintre cele mai frumoase din întreaga operă istratiană — « le păstrez ca rezervă, în cazul când Adrian vă va stîrni mila, cu lumea lui banală, lipsită de ideal și de pasiune ».

²⁵ « Pe urmă, dacă nu mor și dacă verdictul dumneavoastră va fi cît de cît favorabil », vor urma: *Adrian și Mihail*, *Încercarea*, *Theodora*, *Copilaria noastră*, *Mamele noastre*, *Nori grei*, *Între Vis și Realitate*, *Dezastrul unei credințe* și, în sfîrșit, *Din nou Facla*!, o poveste din această materie trăită scriind-o în colaborare cu Ionescu care are, mai mult decît mine, documentația necesară ».

de disparaître en 1921. Ah ! si j'avais pu prévoir que j'entendrais un jour, votre parole directe !... »²⁶.

În cea mai docilă tradiție a concepțiilor naturaliste, Panait Istrati are mistica « documentației » crezând că, în măsura în care aceasta este mai exactă, opera e mai « adevărată ».

Dincolo însă de unele bliblieli în încercarea de organizare a materialului creației, de neliniștea cu care așteaptă verdictul lui Romain Rolland, Istrati este înflăcărat de rezultatele muncii sale, crede de-acum în sfârșit sa : « a fost o vreme când am vrut să mor și am încercat să mă sinucid. Timpul acela s-a dus și acum am motive să vreau să trăiesc, motive pe care înainte nu le aveam ».

Un post scriptum îl arată chiar gata să se apuce de munca dificilă, neplăcută (pentru el) a refacerilor, a rescrierii opului : « dacă răspunsul dumneavoastră nu e prea negativ binelui pe care îl urez acestui manuscris, atunci voi fi gata să pun din nou pe nicovăla ceea ce n-a fost încă destul de bine sfârșit ».

²⁶ « Toate hîrțile mele, toate notițele luate de vreo douăzeci de ani încoace, toate mijloacele de care un om are nevoie pentru a scrie o carte adevărată, s-au prăpădit în două dezastre: moartea mamei-mii în 1919 și cea a tentativei mele de dispariție din 1921. Ah, să fi putut bănuî că într-o zi voi auzi glasul dumneavoastră adresîndu-mi-se numai mie !... ».

...Renunșăm să derulăm mai departe filmul atitudinilor sale din acești ani, cu alți mai mult, cu cît odată înfeles resortul lor iduntric, luptele cu monștrii creației și ai existenței se înscriu pe o orbită previzibilă.

Să ne oprim, în final, la scrisoarea trimisă de Istrati din Saint-Malo, unde e surprins de apariția Kyrei Kyralina în „Europe“, cu prefața lui Romain Rolland.

Aceeași descriere a mizeriei care se face simțită în forme atroce. În ziua când apare Kyra Kyralina, seara, el cu prietena lui se culcă flămînzii. (Evenimentul coincide în mare cu sărbătorirea a 39 de ani). A doua zi, descoperirea la post restant revista.

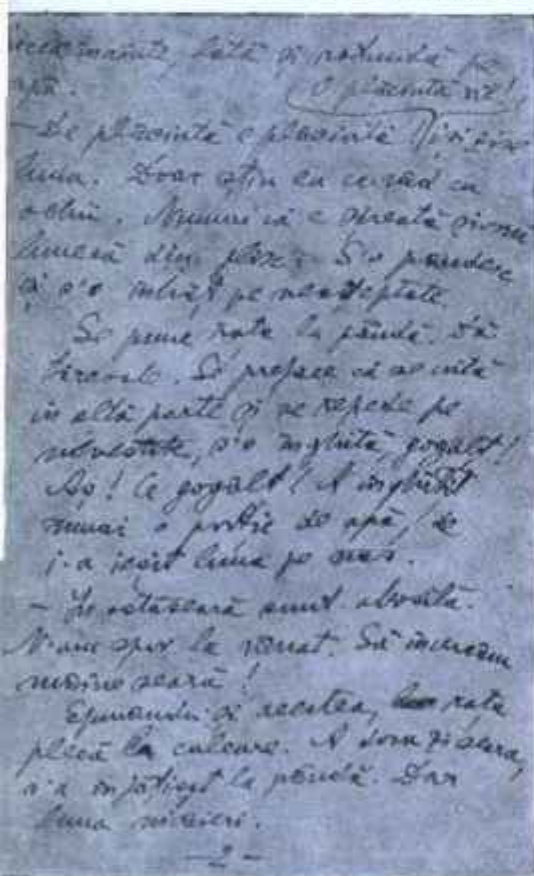
Adîncă emoție pe care i-o produce prefața lui Romain Rolland — a vărsat lacrimi din abundență — nu este exprimată zgometos, în nesfîrșite declarații sentimentale (de prea multe ori îi fusese sancționată izbucnirile patetice) : Istrati se mulțumește să constate sobru că prefața « a depășit cu mult așteptarea mea ». Și, în loc de manifestări exaltate ale sentimentului recunoștinței, angajamentul luat solemn — ca un jurămînt — în fața lui Romain Rolland de a lupta : « Nu mă mărginesc la mulțumiri. Vă promit și mă angajez în fața dumneavoastră să lupt ».

AI. OPREA

...AD ASTRA

Filă din manuscrisul povestirii *Rafa și Luna*.

Cezar PETRESCU

Trup indesaț de răzeș voinic, cu gesturi largi și precipitare în glas; ochi expresivi, străjuți de sprincene stufoase, cu gene nop-tatice, feminine. Privirile sale căpătau o catifelare bizantină, ase-meni privirilor blajine din inconostasele schiturilor moldave, când omul acela cu debit verbal debordant se încingea la sfadă.

M-a impresionat Cezar Petrescu, cunoscut în mediul lui familiar de la Bușteni, acum aproape trei decenii în urmă.

Intenționam să-l determin să participe cu o conferință despre procesul propriu de creație — într-un ciclu de asemenea mărturisiri literare organizat periodic la Ateneu, conferințe care se bucurau de interesul publicului larg.

A fost puțin stinjenit, dar apoi, cu verva lui cuceritoare a început să-mi explice mirat că-i ceream să vorbească despre un lucru pe care niciodată nu încercase să-l precizeze. Mi-a mărturisit că scria la întâmplare, nu după un program bine stabilit, ci după inspirație, după buna dispoziție. Credea în vocația scriitorului mai mult decît în muncă și în exercițiul literar.

E curios că cel mai prolific romancier autohton, ambiționînd să realizeze o cronică epică a secolului al XX-lea, după cunoscutul

model al lui Zola, era mai curînd captivat de jocul unei fantezii aprinse, capricioase, decît de urmărirea atentă a cotidianului. L-am și întrebat, mi se pare, cum poate trăi în solitudinea de la Bușteni. Nu mai țin minte ce mi-a răspuns. Poate că a spus ceva despre experiența lui gazetărească, de anii de zile măcinați în redacții, comentînd faptul divers, întocmind cronica politică sau pe aceea de scandal a publicației la care lucra. Solitudinea era deci, numai aparentă, moment firesc de organizare a impresiilor și a gîndurilor. Romancierul trăia, de fapt, toată drama generației lui, conștient de misiunea socială a scrisului său.

Toate acestea le-a spus de altfel și în textul conferinței, publicat acum pentru prima oară.

Dan SMĂNTĂNESCU

Creator, creație și...

ONORAT AUDITORIU,

UN CELEBRU HUMORIST, AFLÎNDU-SE ODATA LA STRÎMTOAREA ÎN care mă găsesc și eu față de dumneavoastră, a descoperit o soluție în același timp bravă și lașă.

Întîmpinat cu încă nemeritate aplauze, s-a adresat publicului cu înduioșătoare modestie:

« Doamnelor, Domnilor, mi s-a cerut să iau cuvîntul și să vorbesc despre literatură... Ce-aș putea, oare, să vă spun nou? Vai!... Homer e mort... Virgil e mort... Mort și Dante... Mort și Shakespeare. Mort Goethe... Mort Balzac... Iar eu? Nici eu nu mă simt tocmai bine!... »

După care a făcut o reverență, stînga-împrejur și dus a fost, însoțit de un adevărat delir de aplauze. Un delir de aplauze recunoscătoare.

Auditoriul asistase într-adevăr la cea mai scurtă — și deci cea mai plăcută conferință literară.

Nu vă bucurați. Din nefericire n-aveți acest noroc. Rămîn aci. *Răminem* aci, să suferim împreună.

Nu sunt humorist și încă mare humorist, nici american, ca autorul memorabilei și genialei conferințe despre care vă istoriseam și după care mă tem că veți ofta astăzi cu nostalgie, anume: Mark Twain.

Căci nu e o născocire de romancier povestea. E autentică. S-a petrecut în vremea cînd America trimitea Europei humorști, să ne înveselească puțin sufletele noastre ostenite [...]

Europa a trimis cîndva noului continent pe Cristofor Columb și pe Amerigo Vespucci, pentru a o scoate din neant. America ne-a trimis cadou îndărăt cartoful și porumbul, ceea ce a fost bine; tutunul, ceea ce a fost mai puțin bine.

Conferință ținută la Ateneul Român în ciclul: „Procesul de creație al operelor proprii”, în ziua de 17 aprilie 1943.

creaturi^{• 1}

Lera, Petru

Pe urmă Franța i-a trimis Americii pe Lafayette — marchizul și mareșalul (nu patronul *Galeriilor Lafayette*) — ca să lupte pentru libertatea Statelor-Unite. America i-a trimis Franței și Europei în schimb filoxera, ceea ce a fost rău. Rău de tot. Vă rog să mă credeți, căci am oarecare competență, deși nu râvnesc să uzurp glorioasa autoritate în materie a prietenului Păstorel Teodoreanu [...]

După această vicleană paranteză, deduceți ușor că am rămas tot suspinând cu gândul la soluția eroico-disperată a marelui humorist american. (Ca și dumneavoastră, de altfel).

Ocolesc subiectul conferinței care m-a adus, cam cu sila, în fața dumneavoastră.

Îl amin. Nu din lașitate. Din pudoare. Este atât de greu să-ți spovăduiești public ființa ta intimă, să te povestești, să întinzi cadavrul viselor pe masa de autopsie!

Am fost rugat a explica, a lămuri: Cum scriu?... De ce scriu?... Cum m-apucă și cât mă ține.

Aș fi invitat și eu la rîndul meu organizatorii acestor conferințe să se adreseze în prealabil unui măr, bunăoară, și să-l întrebe: «Mă rog frumos cum faci Dume-neata merele?... Și de ce faci mere, iar nu portocale, sau măcar lămii, despre care auzim că e mare lipsă pe piață?...»

Vă asigur că mărul n-ar răspunde nimic. Dar nimic. N-ar ști să răspundă, chiar dacă ar putea să vorbească.

Mărul face mere fără să știe de ce și cum. Destul să le facă bune — ceea ce nu întotdeauna se întâmplă chiar merilor Johnatan.

Intervine însă pădurarul, adică în speță criticul, estetul; intervine biologul, botanistul, gata să ne dea o sumă de explicații mai mult sau mai puțin savante pentru a ne lămuri din afară acest mister al creației. Ba încă mai atribuindu-și adesea și rolul de a interpreta, de a clasa, de a disciplina, de a dirija — tot din afară — acest proces al creației.

Nu cred însă că mărul are cuvînt [;] ar fi prea încîntat de această interpretare, clasare, disciplinare și dirijare. Căci idealul grădinarului, adică al criticului, e o perfecțiune adesea în sterilitate. Idealul și strădania grădinarului e să răstignească merii pe spalier, să ofere consumatorilor struguri și portocale fenomen, fără simburii; pere enorme, dar fragile care trebuiesc conservate în culcuș de vată, mere standardizate.

Din punct de vedere grădinăresc, un foarte lăudabil și adesea realizabil ideal.

Din punct de vedere al mărilor, un ideal mai puțin ispititor, fiindcă tinde spre o subjugare a personalității, spre acea perfecție sterilizată și uniformă inanimată, despre care vă pomeneam.

În sinea sa, chiar pădurețul cel mai mizerabil, ar fi mai încîntat să fie lăsat în pace a face pădurețele cum le știe și cum a apucat el de la Dumnezeu, decît să confecționeze la comanda grădinarului, chiar [a] criticului, o recoltă artificial standardizată, după rețete din manualul bunului critic, pardon! voiam să spun, bunului grădinar.

Ca bătrîn și scorbuos pădureț literar, vă rog să mă credeți pe cuvînt.

Revenind deci la întrebările mai sus amintite și care alcătuiesc subiectul acestui ciclu de conferințe, să încercăm măcar a le disocia, dacă nu a răspunde.

A scrie e o meserie? o vocație? o predestinare?

E adesea o osîndă. O osîndă, aș spune, biologică. O funcție biologică. Un act vital.

Mă gîndesc la chestionarul completat și semnat de copilul Mihail [sic!] Eminescu, feciorul căminarului Gheorghe Eminovici, cînd a intrat în clasa I a gimnaziului austriac din Cernăuți. Ce știa oare acest copil al cîmpurilor, al codrilor și lacurilor, venit de la Ipotești Botoșanilor!? ce știa el despre poeți, poezie, literatură?... Totuși, la întrebarea «ce carieră intenționează a alege pentru viitor» spre stupefaccia directorului de gimnaziu și în deosebi spre indignarea părintelui său, asprul căminar, copilul a răspuns neted: *Dichter, poet!* și a semnat simplu: Mihail Eminovici.

Era o carieră? Este o carieră? Era o rațiune de existență pe care copilul și-o identificase, o intuise încă din vîrsta nebuloasă în care alți copii de atunci visau să devină, din feciori de căminari, mari vornici; în care copiii de azi se visează aviatori, vedete de cinematograful sau măcar miniștri, căci de deputăție suntem deocamdată înțărcați.

A scrie, pentru scriitorul născut, iar nu făcut, este suprema sa rațiune de existență. O fatalitate. Expresia sa vitală. Eliberarea sa. Trăirea sa.

Tot ceea ce trăiește fantomal în marginea acestei funcțiuni biologice — mențin biologice! — e lăaturalnic și accesoriu, trecător, accidental, subordonat mistuitoarei pasiuni de creație.

Iubire, familie, ispite sau onoruri sociale, avere, perspectiva altor mai comode și îndestulate cariere, toate sunt devorate de această tortură și voluptate creatoare, căci este tortură și este voluptate în același timp, ca orice naștere care-și are tributul durerii.

Legenda meșterului Manole, ziditorul monastirii Curtea de Argeș, este un simbol teribil al acestui destin.

O vamă cruntă și neîndurată pîndește creatorul la fiecare răspîntie a vieții, cerindu-i să aleagă între desăvîrșirea operei și între îndeștările căldute și molcuțe ale celorlalte existențe, cruțate de acest devastator blestem. Iar creatorul, cu adevărat uns cu harul divin, nu pregetă nici o clipă în alegerea sa. Sacrifică și zidește acolo, în operă, tot ce i-a fost scump și ar fi însemnat poate promisiunea unei fericiri pămîntești.

Luceafărul lui Eminescu nu apare astfel decît o replică la legenda meșterului Manole cu un aport de tragică și directă experiență personală, de expiere personală.

Este adevărat că ne rămîne, nouă, scriitorilor, cîteodată, o melancolică și slabă consolare.

Anume calea de a pune într-o operă, de a ne oferi într-o operă, o existență imaginară pe care realitatea ne-a refuzat-o. Ne refugiem în acele existențe imaginare, pentru a uita ceea ce am pierdut, fericirile pe lângă care am trecut, nu le-am văzut ori am fugit de ele.

Ne refugiem în acest univers himeric, pentru a ne mîngîia de o realitate trivială, monotună, fără orizont, crepusculară, cum e amurgul acestei lumi, unde cei care cad, o fac fără noblețe, iar cei ce se ridică o fac într-o îmbulzeală gălăgioasă și lipsită de stil. Dar Dumneavoastră, cititori, ce căutați oare altceva într-o carte?

Opera întregă a unui scriitor este urmărită de cîteva teme, ca și viața tuturor, de altfel. Un leit-motiv, o obsesie. Silueta unei femei în filigrana paginilor. Setea de absolut. O palpitare aeriană și nostalgică. O promisiune de grandoare, sau puritate, sau de armonie. Acestea în viața de toate zilele le-am pierdut, au fost sacrificate, s-au scrumit în arderea de văpaie care e prețul unei opere încheiate — dar au rămas acolo, în carte, pentru delectarea dumneavoastră, cetitoare și cititori, lăsîndu-ne pe noi cu minile goale, mai săraci, într-un univers deșert și calcinat, ca un arid și rece peisagiu lunar.

Cum mijeste? Cum se manifestă înțlia oară simptomul acestei vocații? stig-matul acestui blestem?

Ce l-a făcut oare pe copilul Eminescu, să răspundă în chestionarul gimnaziului din Cernăuți, că năzuiește a deveni poet și nu altceva?

Demonul lăuntric, desigur. Precocel demon lăuntric. Sau scînteia divină. Căci în procesul creației, cred că divinitățile cerului și cele luciferice ale infernului își dau mîna, ca în laboratorul doctorului Faust.

Fiindcă sunt condamnat de titlul acestui ciclu de conferințe să mă refer la unele amintiri personale, subiective, cu toată modestia-mi care poate nu este decît o imper-tinentă și sublimată vanitate, am să vă povestesc două episoade de debut literar.

Coincid cu prima decadă de la începutul veacului, fiindcă sunt vechi ca și veacul. Și amîndouă sunt amintiri de școală.

Una de pe cînd eram elev în clasa I a Liceului Internat din Iași, elevul lui Calistrat Hogaș, acel pitoresc și bărbos haiduc care a cutreierat munții Moldovei cu o pelerină vastă de conspirator, cu opurile clasicilor latini și elini în buzunar, totuși cu ochi atît de proaspeți la frumusețile unei naturi aspre, sălbatice și grandioase.

A doua amintire, din anul imediat următor cînd mă aflam elev în clasa [a] II[-a] a unui gimnaziu provincial și cînd aveam profesor de limba și literatura română

un cărturar mai puțin cunoscut, Nicolae Apostol, dar nu mai puțin decisiv în destinele elevilor, deoarece înaintea mea fusese și profesorul lui Mihail Sadoveanu.

Amîndoi acești dascăli au identificat în copilul de 11 și 12 ani, care eram atunci, o predestinare, dacă voiți vocația, eu spun: demonul lăuntric.

Venerabilul Calistrat Hogaș, om de mare cultură și de bun simț, era profund dezgustat de ineptia programei analitice de atunci. I se supunea în silă. Dar n-avea încotro. Pe lista compozițiilor obligatorii, pentru niște puști de 11—12 ani, stătea scris de exemplu: *O furtună pe mare*.

Mare nu văzuseră decît doi sau trei dintre noi. Poate nici Calistrat Hogaș în persoană, el fiind un fidel îndrăgostit al munților — iar moda plajelor, a pieluții tăbăcite la soare, a helioterapiei, a thalas[s]ioterapiei, a recordurilor de înot fiind pe atunci cu totul necunoscută.

Mare nu văzusem așadar. Furtună pe mare nici atît. Totuși, trebuia să zugrăvim o furtună pe care n-am văzut-o, pe-o mare pe care n-o cunoșteam.

De aceea ne comanda, supărat grozav pe programa analitică, pe noi, pe mare, și pe univers: « Hai! mîzgăliți-mi acum o furtună pe mare! ».

Vă imaginați ce record de năzdrăvane născociri puneam cu toții la bătaie, pentru a ne conforma programei analitice.

Cu indulgență, Calistrat Hogaș ne miluia cu note onorabile, trecînd peste toate balivernele noastre și privindu-ne chiar suspect, ca pe niște mari mincinoși în germen (în devenire, — cum s-ar spune acum), cînd unul o nimerea mai curățel, zugrăvind ceea ce nu văzuse nici prin vis. Am credința chiar că-și pusese ochiul pe mine de pe atunci, după unele asemenea suspecte simptome.

Confirmarea temerilor, i-a venit ceva mai tîrziu, spre sfîrșitul anului, cînd înaintînd paralel cu programa analitică, am ajuns la un capitol de lectură care se numea, mi se pare, *Batrahymachia* [sic! *lapsus calami* pentru *Batrahomimahia*] — lupta broaștelor cu șoarecii, — un fel de parodie burlescă și stupidă a poemelor homerice — operă ce sper că a rămas îngropată în negura timpului și a programelor școlare de pe atunci.

Cu aceeași scîrbită înfățișare, Calistrat Hogaș ne-a comandat răstit de pe catedră un extemporal: « *Rezumați Batrahymachia!* ».

Apoi, a scos o carte din buzunar, pe adevăratul Homer, sau un Virgil, sau Horațiu, sau Lucrețiu — și s-a cufundat în lectură.

Rezumați... Ușor a spune. Mie mi s-a părut încă și mai ușor pentru motive cu totul personale. După o veche strategie școlărească, știam că venerabilul nostru dascăl culege extemporalele alternativ, la o anume serie de bănci. Nu făceam parte din acel lot pe acea zi. Scăpasem cu bine și cu notă onorabilă la un extemporal precedent cu subiectul poate: *O ascensiune pe Gaurisancar* sau poate, *Amintirile unui vîntător de urși albi*. (Așa era programul).

Cunoscîndu-mă deci eliberat de orice grijă și împins de demonul exhibiției literare, mi s-a părut cel mai potrivit prilej pentru a-mi uimi colegii, în recreație, cu o senzațională parodie a parodiei după Homer. În clasă, după cum era năravul care nu mă îndoiesc că va fi rămas și acum, căci e al tuturor școalelor și epocilor din lume, se întimpla să existe un coleg poreclit Buratecul, altul Chițcanul, nu lipseau alții cu alte porecle din regnul zoologic — și de asemenea porecle nu

scăpaseră nici unii din dascăli — aceștia, moșteniți din generație în generație, cu porecele lor cu tot, de amfibii, de moluște, de celenterate, de crocodili, de tapiri — cum era însăși [sic/] cazul lui Calistrat Hogaș, tapirul.

M-am așternut deci frenetic pe lucru. Dar cum mă simțeam dăruit și cu oarecare har al desenului, am adăogit și figurile respective în text, zugrăvind o homerică luptă a porecelor din clasă: bănci și catedră.

Eram atât de absorbit de pasionanta mea primă procreație literară, încât atunci cînd Calistrat Hogaș s-a dat jos de pe catedră și a început a culege caietele, intervertind ordinea imuabilă prin nu știu ce malițios capriciu al hazardului, n-am mai avut prezența de spirit să rup foile, să ascund caietul, să născocesc orice soluție salvatoare. L-am oferit — și în aceeași clipă prevăzînd într-o fulgerătoare viziune de groază o catastrofă mai teribilă decît toate taifunurile și erupțiile vulcanice din programa analitică, am așteptat desfășurarea evenimentelor cataclismice, în ora următoare, cu inima cît un purice. Mărturisesc că tot mai aveam unele disperate sau criminale speranțe. Pînă atunci poate mor eu, poate moare Calistrat Hogaș, poate arde liceul, poate pierde teancul cu caiete pe stradă sau poate pleacă în munții Neamțului să aștepte focul cu ele, împreună cu părintele Ghermănuță, pentru a pereli hribii la jarul fatalei mele inspirații... De cîte speranțe, oricît de crude, de cîte minuni, oricît de blînde, nu se acată un copil de 11 ani în teroarea cumplitelor ispășiri ce-l așteaptă? Căci nu mă aștepta numai nota unu la studiu și la purtare; poate conferința profesorilor în cancelarie — fiindcă îi transformasem în homerici eroi cu urite porecle din regnul zoologic și cu pocite ilustrații în text. Prin acest purgatoriu mai trecusem ca unul care n-am fost niciodată un elev model. Dar Calistrat Hogaș, în disprețul lui Pestalozzi și a acestor pedepse reglementare ne aplica, de predilecție, potrivit vârstei și apucăturilor noastre nedomesticibile, un mai prompt și poate mai eficace regim de represiuni fizice, pe care noi îl numeam *cercel*.

Anume în loc să ne încondeieze în catalog cu batalioane de unu la conduită, ne pofta cu un semn de deget aproape de el, la catedră și ne ținea o predică directă și foarte simțită, cu cît își însoțea vorbele cu o încheștare de unghii în lobul urechii, care o pornea gingaș de tot și mergea progresiv pînă ce ne simțeam cu adevărat pătrunși de virtutea dureroasă a predicii.

Aceasta mă aștepta. Cercelul! Și am suspinat. Am suspinat fără să mai împărtășesc colegilor glorioasă ispravă pe care o săvîrșisem întru a smulge aplauzele lor. Era primul meu eșec literar. Poate acela la care am fost mai sensibil trei zile în șir, toată viața mea de om și de scrib.

După trei zile, la ora următoare de limba română, Calistrat Hogaș a intrat ca de obicei — s-a instalat pe catedră, și-a pus ochelarii pe nasul de tapir și m-a privit ca pe o ciudată dihanie, pe sub ochelari (căci de asta îi puneam, ca să privească pe sub dinșii). M-a privit iar eu așteptam pămîntul să mă înghită.

Liceul Internat din Iași era însă o clădire foarte solidă; partioaseaua nu s-a despicat, pămîntul nu m-a înghitit.

Calistrat Hogaș a ridicat mîna dreaptă, păroasă și imensă, a încirligat arătătorul: « — Poftește aicea, Homerașule! ».

Ca mielul la tăietoare, m-am înfățișat tot mai sperînd o catastrofă izbăvitoare în ceasul al doisprezecelea, ultima secundă.

« — Ce este aceasta? » a întrebat, bătind cu dosul palmei pe foile caietului cu text și cu poze.

« — Extemporalul meu » ...am răsuflat agonic.

« — Așa ai văzut tu *Batrachyomachia*, mucosule? »

« — Așa... » am mărturisit, ștergindu-mă la nas. « Să vedeți că... »

« — Ce să mai văd?... Am văzut... Bravo! Pleacă urechea, Homeeere! »

Am plecat urechea, așteptând unghiile să-mi pipăie gaura de cercel de rigoare. Calistrat Hogaș a apropiat unghiile cornoase, a început a strînge gingaș cleștele, iar eu am început și eu a mă strîmba de durerea care trebuia să vină, o așteptam, mă durea înainte de a mă doare... Însă minune! Unghiile n-au strîns. Cleștele a simulat. Era o pedeapsă convențională între complici. Dascălul mă ierta. Mă absolvea. Își absolvea un viitor confrate. Ba chiar mi-a și oprit caietul.

Încît primul eșec literar s-a transformat astfel în primul succes literar.

A însemnat aceasta un avertisment al vocației literare? un simptom? preludiul?

Desigur nu, căci fusese numai o joacă insolentă de copil. Dar fiindcă un profesor cu atîta prestigiu și atîta finețe literară sub aspectul hirsut, fiindcă recunoscuse în gîngania omenească de atunci o vagă promisiune, care nu se cuvenea sancționată ci încurajată; în amintirea mea o socot de o neasemuită însemnătate. A lucrat în mine. M-a îndrumat să-mi pipăi anume înclinări de a transfigura sau de a desfigura realitatea prin scris sau desen — ceea ce înceta a mai fi numai o joacă obraznică de copil. Era mijirea vagă de conștiință a unei predestinări.

Al doilea epizod, de astă dată într-altfel decisiv, s-a petrecut în anul următor. Schimbam de școală și de profesor. Dascălul de limba și literatura română, fostul dascăl al lui Mihai Sadoveanu, mă luase sub grijă deosebită. Aș spune alarmantă. Îl dezorienta și îl scandaliza anarhia lecturilor mele: Vlahuță și Max Nordau, Delavrancea și Victor Hugo, Balzac și Dimitrie Anghel, Brătescu-Voinești și Dostoievski, Dickens și Jean-Marie Guyau, Zola și Vasile Conta. Toate acestea la 12 ani! Zadarnic încerca să introducă o disciplină, o ierarhizare, o adaptare a lecturilor la vîrstă. Zadarnic încerca să descifreze un fir conducător și în tumultuoasele compoziții, rezumate, repovestiri, care spargeau coaja programei analitice.

Era și un altfel de om, la antipodul lui Calistrat Hogaș. Un bărbat înalt, voinic, chipeș, ordonat, îmbrăcat ca un duce și sever ca un jude de instrucție, cu o organică repulsie pentru tot ceea ce înseamnă surpriză, fantezie, necunoscutul, hazardul. Un elev tipic al retoricei franceze cu orice scriere și vorbire, cu orice lecție, supusă unui plan doct: introducere, dezvoltare, concluzie, după catehismul de două mii de ani al lui Aristot.

Cu acestea, firește, nu mă împăcam. Cu acestea luptam. Iar el avea sentimentul că luptă cu un fel de mic monstru, un homunculus, care tulbura ordonata rânduială a universului și a manualelor de stil și compozițiune.

< Însă lecțiile mi-au folosit, deși nu le urmăam. Mi-au folosit tocmai fiindcă nu le urmăam, tocmai fiindcă împotriva lor, printr-o instinctivă rezistență, izbuteam să-mi descopăr, să-mi afirm, ceea ce aș numi o individualitate, o personalitate, dacă n-ar suna prea orgolios cuvintele. >¹

¹ Pasajele între < > sînt anulate de autor în ms original.

În acel timp, și sub oblăduirea acestui dascăl de o rară probitate profesională, dar de o sensibilitate artistică incomparabil mai redusă decât a hirsutului și instinctivului, boemului Calistrat Hogaș, mi-am descoperit în clasa [a] II-a de gimnaziu, vocația, predestinarea.

Episodul se cuvine poate reținut, nu pentru rezonanța interioară și subiectivă pe care a lăsat-o cu urme neșterse și decisive în mine, ci dincolo de mine, pentru consemnarea unui fenomen literar.

Conform aceleiași programe analitice, într-o teză-compoziție de fine de an, profesorul Nicolae Apostol ne-a dictat acest funebru și lugubru subiect: *Amurg în cimitir...*

Ce însemna pentru copilul de 12 ani de atunci, cimitirul orașului nostru?

Era un loc foarte umbros, foarte pitoresc, foarte pustiu, lângă un vast cîmp unde se desfășurau defilările de 10 Mai; unde se desfășura bălciul anual cu circuri, paiețe și tobe; unde se mai desfășurau și jocurile noastre gălăgioase de oină — singura îndeletnicire sportivă a juneței școlarești din acele vremuri. Seara, osteniți de joacă, adeseori ne răslețeam cîțiva să ne odihnim la umbra pomilor pe lespezile cavourilor, ori pe băncile din cimitir; să fumăm tușind și lăcrămînd primele țigări; să devastăm cireșii și să ducem gazdelor — încă nu eram la vîrsta idilelor — prea frumoase buchete de flori, recoltate de pe morminte.

Nu aveam pe atunci nici în cimitirul de acolo, nici în oricare altul de oriunde, nici un mort scump. Nu-mi adumbrise încă viața aripa negrului inger al morții. Nu mă chemau umbre, muștrări, amintiri mohorîte, de nicăieri. Nu cunoșteam nici cu ce deget sinistru de os, bat în nopțile de singurătate, spectrele celor care nu mai sunt și i-ai uitat, părăsindu-i să moară pentru a doua oară.

Acestea toate erau încă străine de mine, fiindcă eram numai un copil, cu tot haosul lecturilor păstrîndu-mi încă sufletul intact de copil: căci copiii sunt feriți de conștiința și de misterul morții.

Iar deodată, în foșnetul foilor de hirtie și în ronțăitul penițelor din clasă, după primele rînduri indecise, cimitirul în care dădeam buzna asudați, să vorbim, să ne hîrjonim, să rîdem, să fumăm clandestin, să devastăm cireșii de fructe și mormintele de flori; — deodată, prin nu știu ce sucitură de planuri, printr-un simplu declic, printr-o neagră magie, cimitirul acela s-a învăluit de mîhnite umbre, a devenit deodată solemnul și sacrul, tragicul lăcaș al morților.

Nu reminiscențe de lecturi literare, nu o compozițiune cu introducere, dezvoltare și concluzie după toate tipicurile manualelor de stil și compoziție, nu aceasta cred că voi fi scris. Și nu acesta ar fi fost fenomenul. Ci viziunea unei alte realități pe care ochii o înregistraseră, dar o trecuseră în arhiva subconștientului, pentru a reînvia transfigurată cu o vastă melancolie și în cadența balansată a frazelor pe care abia mai tirziu aveam să o descopăr la Chateaubriand.

Pe măsură ce scriam, mă pătrundeam de această realitate a unei lumi unde nu mai este nici bucurie, nici durere; mă înduioșeam de ea, coboram în adîncimi ignorate de mine și care nu mai erau ale unui copil...

Nu importă elogiul și uimirea dascălului; uimirea aproape indignată fiindcă îi părea că a asistat la ceva anormal — ca o rață care ar fi ouat ou de pîn.

(Nu importă și fiindcă în entuziasmul său de om puțin pregătit entuziasmelor, în aceeași zi când ne-a adus tezele și m-a copleșit de laude, în aceeași zi m-a supus fără voie, cu o deplină candoare la un alt examen, pentru el plin de decepții. Ca un fidel elev al retoricei franceze, socotind că poezia e ultima și sublima expresie a creației literare, m-a îndemnat să-mi pun proza în versuri, s-o încorsetez într-un poem și să mă prezint a doua zi cu dînsa în proșap la el în vasta-i bibliotecă, cu busturi de marmură și tomuri legate în piele sumbră.

M-am supus. M-am dus acasă. Am aprins lampa. Am început a scrie și a șterge, mai ales a șterge. M-a apucat ziua. Poemul poticnit în versuri șchioape, nu mai exprima decît o grotească desfigurare a ceea ce firesc și spontan, așternusem pe hîrtie, descoperindu-mi singur calea de expresie. Aceasta a fost prima și ultima mea tentativă poetică. Spre decepția dascălului meu, care ca atîția critici de mai tîrziu m-ar fi voit altceva și altfel, după rețeta grădinierească despre care vă aminteam.)

Nu acestea au avut așadar vreo însemnătate. Ci procesul lăuntric, aș spune misterios, ocult, care s-a petrecut într-o singură oră, cînd scriind, prin actul mecanic al scrisului, am atins o coardă care probabil de mult vibra surd în mine, dar care abia atunci a eliberat aceste vibrații legilor armonice de expresie.

Pot spune că din acea zi s-a născut scriitorul. Sigur este că din acea zi, de la vîrsta de 12 ani abia împliniți, nu mi-am recunoscut alt destin, în afară de cel scriitoricesc.

Există undeva, în toate nimicurile adunate de o mîină gîngasă și grijulie; există în vreun pod, în vreo ladă, un maldăr imens de caiete, de foi volante, de manuscrise: schițe, romane, fragmente de roman, chiar capitolele unor cicluri de romane (cum vedeți, țigheala mea e ceva mai veche), o întreagă maculatură literară a copilăriei și adolescenței mele, căci cu începere chiar din vacanța acelui an, nu mai percepeam universul decît printr-o interpretare scriitoricească; nu mai vedeam, nu mai simțeam, nu mai gîndeam decît întru această finalitate: literatura.

Nu vă spuneam eu că a scrie e o osîndă? un blestem? o fatalitate biologică?

Un dulce blestem, o dulce osîndă, care ne transportă într-un univers himeric și aerian; himeric și aerian, chiar cînd e înfășurat de tristețe; în vreme ce realitatea rămîne să se tîrîie desnădăjduit și hid, pe scoarța terestră, sclavă unor mai triste și imuabile legi din care nu poate evada.

Căci ce face în definitiv scriitorul? Ca și călătorul, deformează, transfigurează evenimentele și peisagiile, indivizii și caracterele, retușează, transpune, uzurpă realitatea — e un fel de mincinos sincer, un mitoman incurabil.

(N-aș dori să se supere confrății, chiar cei care se cred mai realiști pentru această franșă² definiție, care nu este decît un elogiu iar nu o ofensă adusă breaslei noastre romancierești.)

O carte, chiar cea mai sumbră și dezolantă, în fond nu este decît visul care se răsbumă pe realitate.

Unii autori se refugiază din realitate în feerie.

Alții o maltratează, așternînd mai negre culori peste negrele umbre ale realității — dar și unii și alții, avem iluzia cel puțin, dacă nu izbutim în de aievea;

² Franțuzism: *franche*, pentru *francă*.

— avem iluzia de a crea un univers propriu, în care viața scapă de legile vieții, în care eroii plăsmuiți de noi reîncarnează tot ce am iubit, am urît, am sperat, am deplins, am admirat — acei cițiva eroi unici, care revin în fiecare carte, cu alte măști și cu succesive pseudonime.

Cum nasc aceste personaje? De unde vin?

Marele Tolstoi a răspuns magistral pentru noi mărunții epigoni, cînd afirma că absolut toți eroii săi, inclusiv eroinele, inclusiv Natașa și Ana Karenin și Maslova și Neckludov și Petre Besuchov și Karataiev, Napolen și Alexandru I, prințul Andrei Bolconsky și Ivan Ilici, caii, cîinii, pisicile, servitorii, mușicii, soldații, copiii, moșnegii, toți erau tot el, Tolstoi, proiectat în afară, o sută de alți Tolstoi posibili, pe care i-a urzit dintr-un unic fir de păianjen lăuntric.

În orice viață omenească, chiar în cea mai banală și mediocră, există o permanentă combustie, o nebunie extraordinară și contradictorie, o succesiune de ridicări și căderi, de eroisme și abjecții, de aspirații și capitulări, o zonă secretă, misterioasă, păstrată în umbră, pe care nici individul singur nu o cunoaște și care se pacifică numai o dată cu moartea, în imobilitatea orizontală a cadavrului. Abia după aceasta și numai pe măsură ce trec anii, în amintirea celor dimprejur se selecționează, se decantează, se clarifică, în perspectiva timpului, o dominantă de caracter, o individualitate curățată de zgura și de scorile contradicțiilor cotidiene.

Cine poate pretinde că-și cunoaște desăvîrșit ființele cele mai aproape de el și mai scumpe — chiar mama, copilul, iubita, iubitul, prietenul? Cunoaștem anumite fațete ale unei persoane, anumită latură a sufletului, cum luna arată pămîntului de mii și de mii de ani, numai una și aceeași emisferă. Unitatea lor secretă ne scapă, e mascată de haotica și contradictoria succesiune a actelor și reflexelor cotidiene, a vieții mărunte care e nestatornică și fluidă ca neconținutul clipot al rîurilor.

Romancierul va să găsească această unitate secretă pentru a construi un personaj.

Iar personajul astfel construit, fatal e simplificat și schematic, unitar, artificial, pe cînd persoanele cele vii ale realității sunt mult mai enigmatice și mai nuanțate. Ne scapă.

Avem, este adevărat, avem amăgirea că descindem cu o lampă de miner în labirintul conștiințelor, pentru a descoperi zone necunoscute în aceste tenebre și a le consemna apoi într-un personaj apocrii, care trăiește o dramă apocrifă.

Însă numai amăgirea.

Căci procesul de creație al acestor personaje nu e rezultatul observației, oricît de minuțioasă și lucidă am crede-o, ci e cu adevărat o naștere, o refontă a substanței tale sufletești migrată într-un alt personaj posibil.

Observația se reduce adesea la înregistrarea unor elemente plastice — folosește pentru a da plasticitate personajului, o iluzie de realitate, contur și volum. Conținutul interior nu-l putem împrumuta însă realității pentru a-l transplanta fidel într-o ficțiune romanescă, fiindcă nimeni nu cunoaște în absoluta realitate sufletească pe nimeni — toți trăim într-o mare și dezolantă singurătate, despărțiți pe veșnicie de cel mai apropiat seamăn.

Romancierul poate observa, înregistra, consemna, anume gesturi exterioare, ticuri, feluri de a vorbi, de a reacționa ale unor ființe de-aieva, care se prelucrează mai apoi în opera sa, dau o vigoare și o aparență veridică personajilor reconstruite, adesea sintetice, îmbinate din contopirea altor două sau trei ființe în carne și oase care l-au impresionat într-un fel sau altul — viața lor sufletească însă, n-o poate nici împrumuta, nici copia, nici potența, fiindcă rămâne de-a pururi insesizabilă. Aceasta el va s-o creeze din propria sa substanță, din harul său divin sau luciferic, fiindcă un tip sau un caracter de roman e un comprimat de adevăruri umane, nu o copie fidelă după natură.

Spuneam că în opera unui scriitor revin, fără să-și dea seamă, anume teme, anume leit-motive personale, care înseamnă accentul, timbrul unic specific al autorului.

Tot așa revin anume personaje, deghizate în alt costum, traversind epoci și evenimente, conflicte, schimbând de nume și de situații, dar instalându-se în roman, invadând romanul, adesea împotriva autorului.

Le-aș asemăna cu acei pasageri din tren, cărora le faci loc în compartiment, fiindcă storceau în picioare pe culoar. Dar îndată ce au intrat, încep a vorbi, a te chestiona, a-ți povesti fără să-ți întrebi unde merg și de ce călătoresc, de ce boală sufăr și cum au fost operați, flecăresc, te calcă pe picioare, deschid fereastra, o închid, îți cer chibrit, îți smulg vrafu de ziare să-l răsfoiască și să comenteze evenimentele, nu se ogoiesc o clipă — și chiar când au adormit cu capul rezemat de umărul tău și cu gura căscată, încă n-ai scăpat de el [*sic!*], fiindcă începe a sforăi pe toate gamele o simfonie wagneriană care te scoate pe tine din compartiment pe culoar, să deschizi geamul și să devii subit antiwagnerian.

Care autor nu s-a pomenit oare cu asemenea personaje pe care le-a introdus pentru un rol secundar în acțiunea romanului — și au început, ca să zicem așa, să-și facă de cap?

De obicei sunt aceleași personaje, după cum și în tren, cam aceeași categorie de pasageri te invadează, te chestionează, n-au discreția să-și respecte singurătatea.

Și mă întreb dacă nu cumva, tocmai aceste personaje care încep a trăi peste intenția și voința ta, reliefându-se, dacă nu tocmai acestea sunt cele mai vii și mai autentice? — fiindcă nu le poți înăbuși viața lor autonomă!...

Sunt de sigur tipuri umane care te-au obsedat, au dormitat — fără să sforăie de astă dată! — în subconștient, au căpătat acolo o ființă plastică și psihică, s-au prelucrat, își așteptau momentul și apar cu o mai covârșitoare autenticitate de viabile creații decât personajele de primul plan ale romanului, care rămân uneori numai pale fantome, artificiale creaturi — numai de două dimensiuni în loc de trei — un plăcaj inert sub care nu circulă și nu palpită seva vieții înlăuntru.

Poate tot așa, în austerile meditații ale vrunei alt Sfintul-Antoniu, în locul Madonei cu boabe de lacrimi pe obrazul pal, irumpe triumfal o andaluză cu șerpuitoare piruete de dans, cu șalul de flacăra, cu tropot păgîn de tocuri și chiote acompaniate de castaniete...

Sinceritatea față de lector, ca și față de personajele mele, mă silește să mărturisesc că adesea, după ani de zile, după ce o carte scrisă a fost de mult uitată și s-a

îndepărtat de mine, la o întâmplătoare lectură, cu prilejul unei reeditări, mă surprinde prin schimbarea de planuri și de importanță a personajilor. Cele în care credeam, la care țineam, pe care speram că le-am realizat pentru a fi un porte-parole al autorului, s-au estompat. S-au înstrăinat. Vii și proaspete apar altele, pe care le-am socotit accesorii. Probabil fiindcă pe cele dintii le-am avut în cap; pe celelalte le-am avut în inimă.

Iar pentru un scriitor nu este atât de important ceea ce are în cap, cât ceea ce are în inimă.

O operă de artă nu se creează jonglind cu ideile generale, într-un univers prismatic. Aceasta e treaba moralistilor, a filozofilor, a eseiștilor. Căci între scriitorii care au talent și n-au idei și între scriitorii care au idei, dar n-au talent, aş opta fără şovăire pentru categoria talent — mucuri de idei generale aflându-se pe toate uliţele şi la toate mesele de cafea, într-o ţară de oameni atât de deştepti ca România.

Destinul romancierului e a face să trăiască, aşadar, posibilul, nu a fotografia realitatea; după cum pictorul interpretează prin temperamentul său artistic un portret, pe cînd fotograful prin mijloace mecanice reproduce pur şi simplu o figură.

În monografia unui ilustru pictor de avangardă, citeam acest episod, care nu e o butadă.

Lucra de o lună la portretul unui contemporan care poza pentru posteritate, cu degetul la timp. Dar după fiecare şedinţă, refuza să arate tabloul, întorcîndu-l cu faţa la perete.

De la o vreme, neliniştit, modelul a întrebat:

— Ei? Cum merge? Merge?

— Da, a răspuns pictorul, aprinzîndu-şi calm pipa. Sunt mulţumit. *Începi să semeni cu portretul meu.*

Autorul monografiei continuă: « Acestea sunt poate cele mai impresionante şi adevărate, mai pline de miez cuvinte, pe care le-a rostit vreodată un pictor. Şi cine ştie dacă nu le-a spus oare şi Leonardo da Vinci în faţa portretului Mona-Lisei? »

Sunt de perfect acord.

Şi iată de ce, bunăoară, cînd după o discuţie, după un miez de noapte, cu prietenul meu de atunci², Pamfil Şeicar, a născut ideea romanului, *Comoara Regelui Dromichel* — iată de ce am procedat într-un mod cu totul bizar, care l-a scandalizat ca şi pe fostul profesor de stil şi compoziţie de odinioară, Niculaie Apostol.

Geneza acestui roman e centrată pe un personaj — Zaharia Duhu — care îşi avea o corespondenţă în realitate. Un autentic căutător de comori, un pitoresc, chiar prea pitoresc căutător de comori, care într-o comună din judeţul Buzăului, şi-a cheltuit răzăşia, căutînd — cum spuneau consătenii — potcoave de cai morţi.

Acesta a fost personajul central, aceasta, tema iniţială.

În aceeaşi noapte, cînd am cunoscut anecdoticele cazuri şi chiar în cursul discuţiei, o sumă de alte teme care subsistau în mine, se aşteptau organizate, au cristalizat pe

² Se cunoaşte ruptura care a intervenit între cei doi după colaborarea la „Hiena” şi la „Gîndirea”, dovadă a totalei neaderenţe a autorului *Întunecării* la orientarea politică extremistă a lui Pamfil Şeicar.

acest subiect — încît romanul a și luat formă — iar în două luni a și fost scris, încheiat, dat la tipar.

Prima idee a amicului meu de pe atunci, Pamfil Șeicaru, a fost să ne urcăm chiar a doua zi în automobil și să mergem la fața locului, ca să... mă inspir de la realitate. Adică să copiez realitatea.

Firește, am refuzat. Un romancier nu este un reporter.

Nici un observator de laboratoriu experimental.

Individul îndealvea nu mai interesa — fiindcă îl și plăsmuisem pentru mine, mai interesant decît realitatea, așa cum cerea, îl dicta, îl voia economia romanului. Și fiindcă desigur, personagiul real s-ar fi interpus între personagiul plăsmuit de mine, introducînd elemente străine, tristul, mediocrul aluat al realității.

Eu vedeam în el un personagiu-simbol. O pasiune. Și știți bine că o mare pasiune e tot atît de rară ca o carte mare. Mă temeam ca realitatea să nu amortizeze cumva o viziune care depășea fie și numai cu un milimetru — realitatea.

Romanul l-am scris așadar, cum mi-a ajutat mintea și puterile.

Căutătorul de comori cel în carne și oase, mi-a trimis imediat după apariția cărții un lung răvaș, începutul unui întreg ciclu de răvașe, unde foarte cuviincios și foarte flatat, că ajunsese erou de roman, se simțea totuși dator să-mi atragă atenția asupra unor regretabile erori care se cereau neapărat rectificate la o a doua ediție.

Anume: că el n-ar fi găsit comoara, ca să se lepede de ea, cum eronat pretindeam eu. Că pe pămîntul său nu s-a descoperit nici un zăcămint de petrol. Că tot el — îmi garanta — tot el va găsi comoara Regelui Dromichet, ca să-i dea mai bună întrebuințare decît i-o atribuisese anemica mea imaginație. Și așa mai departe...

Ca să-l consolez, am fost într-adevăr să-l văd și să-i cer... scuze, în satul său — și n-am regretat, căci într-un fel, într-alt fel, într-un sens mai mult caragialesc, era un personagiu destul de pitoresc și interesant. Dar n-am regretat mai ales că am dat ascultare instinctului scriitoricesc, care m-a apărut s-a fac aceasta înainte de a scrie romanul — fiindcă dacă l-aș fi văzut, dacă l-aș fi ascultat, dacă m-aș fi lăsat cîtuși de puțin impresionat de *realitate* — această realitate invada în viziunea mea, o altera, denatura întreg sensul romanului și transforma personagiul central într-o parodie a intențiilor mele, dintr-un personagiu mytic, un fel de Mitică.

M-ar fi împins să scriu alt roman. Un roman caragialesc.

Știu. O asemenea mărturisire e de natură să confirme părerile unor anume critici, cari țin neapărat să te învețe personal cum să scrii și în genere cum se scrie. Aceasta îmi amintește anecdota pe care am auzit-o la Paris, din gura altui humorist celebru, de astă dată european.

Povestea humoristul cum s-a pomenit odată la țară, la el, cu un nepoțel foarte isteț, care însă întîia oară vedea cîmpul, oile, vacile, cîinii, în patria lor, a naturii.

Iar cum mergeau amîndoi pe cîmp, ținîndu-și nepoțelul de mîină, au întîlnit o turmă de oi și de miei. Un miel a scos un behăit subțire, ridicînd botul din iarbă.

Și atunci, băiețașul foarte deștept, s-a adresat berbecuțului, admonestîndu-l foarte sever:

— Nu știi tu, mielule, că nu se behăiește așa? Un miel, trebuie să behăiască: Beehee! Nu: Meehee!

După care, humoristul întorcându-se acasă, a ținut să asigure mama copilului: — N-avea nici o grijă despre fecioru-tău! Cariera lui e gata făcută. Are să fie critic literar, de vreme ce se simte în stare să învețe oile cum să behăiască!

Astfel de critici sunt îndestui. Și se recrutează în deobște din cei care au eșuat scriind romane insipide și ilizibile; sinistre romane în care behăind pe cont propriu au făcut — cum spune românul — să rîdă și oile!

Ce le rămînea altceva după asemenea mortifiantă experiență personală: ce le rămînea decît să învețe pe alții cum se scrie?

Împotriva acestor prea docti critici, așadar, nu cred că observația este condiția esențială a unui romancier. Chiar a unui romancier realist. Vreau să spun observația imediată, dirijată, sistematizată. Este nevoie să *vezi*, nu să observi. Să ai darul de a vedea ceea ce nu înregistrează aparatul fotografic. Detaliul de mică importanță, dar definitiv. Amănuntul de o valoare sintetică, pentru a caracteriza un om sau o situație. Observația care se înregistrează de la sine prin trăire și tot de la sine se filtrează prin temperamentul său, prin sita fină a subconștientului, unde fecundează și germinează — dacă se poate spune — personaje supranaturale, adică mai veridice decît natura.

În această privință, nedepășitul maestru al tuturor, Balzac, concurînd starea civilă cum ambiționase, a izbutit ceva mai mult decît să zugrăvească o epocă și caracterele, tipurile, moravurile acelei epoci. A populat epoca următoare cu tipurile sale, căci opera sa e o prefigurație a societății din cel de-al doilea imperiu francez — epocă mișunînd de tipuri balzaciene, pe care Balzac nu le-a copiat după natură, le-a anticipat, le-a creat; ca apoi natura, realitatea, societatea, ele să le copie cu două decenii mai tîrziu după opera sa.

Cum a fost cu putință un asemenea miracol? Prin logică? Prin judecată? Prin observație cu fișe? Prin o minuțioasă compulzare [*sic*!] de arhivist a legilor care conduc evoluția caracterelor și moravurilor într-o societate?

Nu. Căci observația lui Balzac, mult discutată ca observație, se limita la elementele care crează atmosfera și redau mediul, cadrul personagiilor: un oraș, o stradă, o casă, o cameră.

Oamenii, personagiile, conflictul lor îi aparțineau cu totul. Le inventa pe de-a întregul. De aci începea miracolul, cînd printr-o genială intuiție și printr-o devorantă pasiune, Balzac își trăia personagiile, se identifica pînă la absurd cu ele, trăia halucinant existența lor, atît de halucinant încît pe patul de moarte a cerut să-i fie chemat, nu medicul său curant — ci un medic dintre personagiile sale, în care avea — evident — mai multă încredere. Cum medicul acela n-a venit, Balzac a murit. Ceea ce mă face să cred că el avea dreptate.

Vedeți bine că pentru a face credibil un roman, este nevoie mai întîi ca tu autor să crezi pînă la halucinare în existența personagiilor tale, a conflictelor de conștiință a dramelor prin care trec.

Se poate realiza aceasta cu uscate fișe de observații, cu un lucru raționalizat zilnic — atâtea lucruri, atâtea foi! — într-o regularitate și cu o punctualitate de șef de birou?

Poate. Întrucît mă privește, după o perioadă de incubație, de germinație, care durează uneori luni și alteori ani — în care timp într-adevăr acumulez informații, date, tot ce e necesar cadrului și atmosferei, mediului exterior, cînd pe al doilea plan al tuturor actelor din viață, am conviețuit numai cu obsesia acestui roman și a personagiilor — cartea începe a se preciza și personagiile a căpăta contur, volum, cele trei dimensiuni.

Iar cînd s-au realizat toate și mai ales cînd s-a precizat ultimul capitol și ultima pagină — căci toate într-un roman, personagii, intrigă, conflicte, spre acest capitol final se organizează și converg; atunci nu-ți mai rămîne decît să fugi undeva departe de rumoarea mulțimilor, să te închizi în casă, să te izolezi, să întorci spatele peisajului de la fereastră, să te așezi la masă și să scrii, mai just să transcrii din memorie romanul într-o transă, în lucru neînterupt de 10—12—14 ore pe zi. Timp în care universul exterior a dispărut și nu mai prezintă nici un interes. După cum interes nu mai prezintă nici ființele de aieva din jurul tău, cu dramele lor cu tot, căci acestea nu sunt decît unitățile statistice ale realității: persoane, nu personagii.

Renunțarea aceasta la viață, dezertarea aceasta ciclică de la viață și de la tot ce ar fi însemnînd, poate, o cheazășie a unei fericiri terestre, personale, e vama pe care creatorul trebuie s-o plătească neapărat operii.

Iar aceasta, numai aceasta, nu floricelele de stil, nu arabescurile în vid, nu fioriturile de fraze — căci pentru romancier înțietatea acordată stilului înseamnă lipsa de material și de imaginație, cum spune Thibaudet — numai această intimă și devorantă trăire cu personagiile, cu subiectul, numai aceasta dă o tensiune scrisului de roman, ritmul, adică adevăratul și unicul stil al romanului, accentul unei opere, timbrul personal al unei creații, miragiul unei realități care deși apocrifă, devine într-o carte mai învăluitoare, mai pregnantă și mai patetică, decît realitatea din jurul lectorului.

Mă apropii de încheiere.

Dintr-o dublă experiență, de ascultător și de conferențiar, cunosc că după primele trei sferturi de oră, auditoriul nu mai știe ce ascultă; iar după o oră, conferențiarul, el, nu mai știe ce spune.

Înainte de a încheia așadar — fiindcă orice supliciu are un sfîrșit! — permiteți-mi să mă întreb odată cu dumneavoastră:

— Dar toate acestea, cărți, romane, cicluri de romane, personagii urzite din firul tău de paing, conflicte fictive, drame apocrife, acest univers de hîrtie, la ce bune toate?... Întru ce rost pe lume?...

Mai cred că scriitorul, dincolo de fatalitatea de a plăsmui un univers himeric care-l sustrage de la trăirea deplină în universul cel de aieva; mai cred că scriitorul acestor timpuri și acestui neam al nostru, mai cred că are și o misiune.

Misiunea de a servi.

Nu exclusiv de a desfăta lectorul, chiar cînd se pare că o carte oricît de captivantă a luat numai pentru aceasta ființă.

O carte pune probleme.

Nu desleagă probleme, căci romancierul nu are a demonstra ceva. Nu e geometru.

Dar romancierul pune probleme, fiindcă și ca om, nu numai ca scriitor, e urmărit de anume teme care revin ca temele simfonice, lăsînd însă semnul întrebării deschis, ca răspunsul să-l descopere cititorul, să planeze asupra cărții, cum atîtea întrebări planează asupra fiecărei vieți și fiecărui destin îndealvea.

Tema de care am fost urmărit încă de la înfiia mea carte, este destinul nostru românesc.

Omenirea întreagă, toate alcătuirile lumii vechi, trec printr-o criză. O criză ce va să schimbe fața și conținutul lumii.

Iar destinul nostru individual e depășit, absorbit, tîrît, într-un destin continental, mai mult, planetar, cum istoria n-a cunoscut.

Mă gîndesc cu melancolie, dar nu cu desnădejde — căci nu ne este îngăduită deznădejdea și cu atît mai puțin resemnarea; — mă gîndesc că aproape aceleași concluzii le rosteam unei conferințe la Cluj, în sala Teatrului Național românesc de la Cluj, chemat de tinerii scriitori și gazetari ardeleni, în vara anului 1940, ultima vară a Clujului nostru.

Am părăsit atunci sala și am căutat singurătatea, pe străzile cetății care doi ani au adăpostit tinerețea mea și adevăratele mele începuturi literare.

Era o seară cu umbre lungi. Și pe străzile acelea mărginașe, de pe țărmul Someșului, unde se aflase cămăruia începuturilor noastre de scriitori împreună cu romancierul de mai tîrziu Gib Mihăescu, regretatul autor al *Rusoaicei*, *Pavilionului cu umbre*, *Donna Alba*, *Brațul Andromedei*; pe străzile acelea, singuratec pelerin, îmi strîngea inima o presimțire cum am și scris-o a doua zi.

Era o seară cu umbre lungi și încărcate de mîhnite presimțiri.

Iar în tăcerea acelor ziduri, după douăzeci și ceva de ani, deodată i-am simțit pașii tovarășului meu din anii Clujului; i-am simțit umbra alăturîndu-se, pășind, nevăzută, pășind tăcută, pe străzile Clujului unde au fost drumurile tinereții noastre de odinioară.

Nu întreba nimic. Dar îl știam alături însoțindu-mă în acest pelerinagiu scurt al tinereții noastre, cum de atîtea ori am mers tot așa, alături, fără să ne vorbim, cuprinși de gîndurile noastre care atunci erau altele, ale tinereții și ale proiectelor și ale speranțelor, nu ale neguroaselor presimțiri.

Nu întreba nimic.

Îi ghiceam însă întrebarea, întrebarea lui din lumea umbrelor, acolo, pe străzile Clujului asupra căruia apăsa un presentiment, ca o altă mai uriașă umbră de aripă neagră ce sta gata să se desfășoare.

— « Dar voi, confrății mei, tovarășii mei, prietenii mei, ce ați făcut? Voi ce faceți? Voi ce veți face? ».

«...ZILELE ÎNCEP SĂ CURGĂ MOLCOM

Cele câteva scrisori ale lui Eugen Lovinescu, aflate — acum — în atenția noastră, nu ne pot da, în nici un caz, curajul atacării frontale a unor căi de acces, spre multiplele fire de legătură dintre — să zicem — critic și romancierul lui preferată, care a fost H. P. Bengescu.

Rezerva se justifică o dată mai mult, cu cît stocul nostru de scrisori — nici măcar într-o perfectă cronologie — făcînd parte dintr-un pachet ce trebuie să fi fost masiv — nu acoperă, îndeobște, un capitol necunoscut. Totuși consecințele oficiului pe care-l facem în paginile revistei noastre, nu pot fi decît utile: va aduce, poate, tocmai ceea ce-i lipsește: lumină, culoare, precizie și, de ce nu, și farmec. Farmecul pe care-l procură lectura, ca atare, a textului epistolar, cînd acesta emană din mîna omului care s-a îndeletnicit toată viața cu scrisul. Pentru că, fără îndoială, un dar — implicit — nealterat al acestei specii de comunicare, între oameni de (și fără) condei rămîne acela de a arăta așa cum sînt. Mai mult decît alurea — în cazul lui Lovinescu — predestinat să l se arboreze atîtea măști, comunicarea prin corespondență, ni se pare o revelație, descoperind în toată integritatea lui autenticul său portret ori, poate, cel mai puțin contrafăcut.

Dintr-un amplu dialog epistolar, purtat, așadar, în decursul unei lungi și neîntrerupte prietenii, oferim doar fragmente, numai de-o parte a lui, dar cu suficiente subînțelesuri și de partea cealaltă.

Nu este exclus, ca una dintre cititori, existența schimbului epistolar dintre Lovinescu și Hortensia Papadat-Bengescu, să le fie cunoscută; întrucît ecurile au străbătut cu o vitală necesitate în exegezele lovinesciene¹. Toate acestea nu suplînesc oarecare savoare, pe care — spuneam — ne-o procură lectura, ca atare, a textelor integrale.

Cu tot caracterul lor discontinuu, scrisorile aflate în colecția Muzeului literaturii române sînt învăluite parcă într-un voal de mister; le lipsesc convenționala formulă de introducere și de încheiere. Ele sînt dovada unei perfecte cunoașteri reciproce, a unei perfecte camaraderii. Unitatea epistolară vine astfel dintr-un structural acord, al celorlași lungimi de undă dintre cei doi corespondenți. În prim plan stă dialogul artei — mereu susceptibil a se reînnoi, a se reexprima, desfășurat în jurul problemelor de creație, satisfacția a sute de pagini scrise de romancierul Lovinescu în retragerea calmă a

¹ Ileana Vrancea, *E. Lovinescu — critic literar*, E. P. L., 1965. (Au fost consultate de autoare și scrisori din colecția M. L. R.).

PE VERSANTUL CELALT...»

Fălticeniilor, indemnuri asidue la lucru, adresate aproape — dictatorial — prietenei sale: «... tinărul B. vine la două seri odată (nu îndrăznește în fiecare seară) de mă tulbură cu admirația lui circumstanțială pentru opera domniei tale. Se pare că ești genială... Oricum, consimt și eu că ciclul <opera> romanelor trebuie dus mai departe... Lasă deci viziunile florentine² și continuă istoria familiei Walter-Coca... E o datorie de conștiință să o apuci și nu în cap, ci pe hirtie». (Scrisoarea din 2 august 1932)

Lipsa de reticență străbate în mai toate scrisorile criticului. Sinceritatea — fără «menajamente» — țesută însă într-un clan de aspirație, este privilegiul absolut, al comunicării totale, dintre cei doi. O dovedește odată mai mult, returnarea manuscrisului său citit, însoțit de rindurile de apreciere ale criticului, cu speranța că: «...n-ai văzut decât un omagiu și un interes liber», el și de dispoziția de a primi bucuros... «reobservațiile domniei-tale» (Scrisoarea din 19 iulie 1930). Răspunsul la care aspira-se cu atita interes lectorul manuscrisului nu întârzie să sosească, prompt, spre a-i confirma — măcar în parte — justetea observațiilor sale, dar mai cu seamă, deplina franchețe a prieteniei, de care se bucura din partea corespondentei: «Am primit grațioasa domniei-tale scrisoare și îmi pare bine că cele câteva observații de ordin critic au primit oarecare recunoaștere, neprofitabilă pentru acum dar poate utilă pentru compoziția viitorului roman³ care trebuie să aibă un centru și o dezvoltare concentrică». (Scrisoarea din 30 iulie 1930).

Avea ori nu, Hortensia Papadat-Bengescu nevoie de indemnurile persistente, venite în fiecare scrisoare din partea prietenului său? Întrebarea se însinuează, doar pentru uzul discuției. Faza de cenaclu, în accepția ei obișnuită fusese de mult depășită. Și unul și celălalt trăiau o epocă de deplină maturitate în plan profesional. Și-apoi fiecare artist autentic, găsește în el însuși forța de a birui orice inerție, dar, se ivește din cînd în cînd o stea, călăuzitoare care luminează pînă la capăt un drum. Un Panait Istrati l-a avut pe Romain Rolland; un Proust n-a avut însă șansa să fie citit de Gide... Hortensia Papadat-Bengescu a avut în Lovinescu, ceea ce istoria literară a dezbătut cu prisosință. Amfitrionul „Sburătorului“ nu e însă scutit de orgoliul directorului de scenă, care ține cu artista căreia i se încredințează rolul principal, să se prezinte impecabil la spectacolul de gală, și regia începuturilor de stagium a cenaclului sburătorist miza

² S-ar putea să fie vorba de *Medievala* — piesă nedeterminată, la care H. P. B. lucrase, însă cu un deceniu în urmă (?).

³ Poate *Drumul ascuns*.

pe succesul lecturilor Hortensiei Papadat-Bengescu: «Trebuie să zorești nu numai pentru lecturile care vor începe, ci și pentru editor — altfel nu are nici un haz».

Există însă un context larg de repere, dincolo de foiletonul critic elogios cu care criticul întâmpina orice nouă apariție editorială a Hortensiei. Ochiul lucid al lui Lovinescu a vegheat, dezinteresat ca un alt Pygmalion. Dar nici unul nu s-a lăsat înșelat de aparențe. Romancierul înșuși, mulțumit și nemulțumit, raportează cu orice prilej — echitabil — potrivit pactului mutual, respectat de ambele părți. Lucrul ei, lucrul lui sînt o permanentă alternanță de planuri: «Eu aici lucrez cu febră; greutatea morale nu le-am înlăturat deocamdată prin faptul că memoriile cu acel volum I nu vor cuprinde decît anii 1900—1916, așa că punctele nevralgice sînt ocolite».

Lucrul la romanul Bizu își află în confesiunea epistolară o tentă de autopersiflare, reacție care l-a întâmpinat pe scriitor pe parcursul elaborării romanului: «Eu merg moale cu capul meufantezist debordant și romanțat: sînt la p. [sic!] 270, tot la Munchen, mi-am substituit persoanei mele un nemțisor Bizu sau Karl Klenze zis Carol Cleanță...».

Îndoielile l-au încolțit, e împede, nu de puține ori. Nefiind un romancier înăscut, Lovinescu, are dreptul, potrivit unei noi viziuni care ni se propune, la schimbarea unghiului de judecată asupra operei sale beletristice, și, deși numai în parte, textele noastre înregistrează, deopotrivă, explozia de mulțumire a sutelor de pagini încheiate, trădență și impasul, delicat, pe care l-a ridicat în speță, proza — ca problemă de creație: «Cît despre romanul meu, am ajuns la p. [sic!] 300 și nu s-a isprăvit încă partea întâia; sînt foarte mulțumit de ce am scris, cu toate rezervele asupra celor ce voi scrie, adică asupra romanului propriu-zis... Am plantat un Creangă foarte savuros, care vorbește autentic în limba lui. Pentru desfășurarea ulterioară, sînt însă sumbru și pesimist. Nu știu pe unde să apuc drama Em[inescu]. — Caragiale], — Veronica, pentru a nu cădea în reportaj și romanțare». (Scrisoarea din 27 iulie 1935).

În vasta corespondență pe care a purtat-o Lovinescu de-a lungul întregii sale viațe, dictată de imperativele carierei de literat, schimbul de scrisori cu Hortensia Papadat-Bengescu se va integra, păstrîndu-și însă caracterul ei particular-premeditat.

C. BREZU

MLR 3154

19 iulie 1930

Cele cîteva rînduri italienești, amic[ă] scumpă, sub anvelopa *Ancorei*, au constituit pentru mine o enigmă insolubilă de la început; numai stampila poștei din Constanța mi-a dat explicația acestei farse ingenioase — și inutile. Sînt singur. Înțeleg că ai primit rîndurile mele de apreciere și n-ai văzut decît un omagiu și un interes liber; de ai ceva de obiectat la cele observate, voi primi bucuros, prin nevoia de a fi exprimat pe italienește, reobservațiile domniei tale; cred că ai primit și manuscrisul și ai văzut cam de ce e vorba...

Eu aici lucrez cu febră; greutatea morale nu le-am înlăturat deocamdată prin faptul că memoriile în acest vol.[.] I nu vor cuprinde decît anii 1900—1916, așa că punctele nevralgice sînt ocolite... E drept că tot ce am scris la Paris este rezervat pentru vol.[.] II, cînd se va pune problema întreagă. După zorul cu care scriu s-ar putea întîmpla ca materialul

prim să fie isprăvit chiar la 1 August; material anecdotic, poate amuzant, dar nu de mare cinste; cum însă totul n-ar putea face un volum de 300 de pagini, de la 1 August, ne mai avînd ce spune, mă voi vedea silit să o trag de păr, și, după teoria mea, din acea clipă să încep a face *artă*; te pomenești că partea aceea va fi mai prețioasă.

Iată, amică scumpă, cum stă lucru [I], odată cu

omagiul meu deosebit

MLR 3155

Fălticeni, 30 Iulie 930

Am primit grațioasa domniei tale scrisoare și îmi pare bine că cele cîteva observații de ordin critic, au primit o oarecare recunoaștere, neprofitabilă pentru acum dar poate utilă pentru compoziția valorosului roman ¹, care trebuie să aibă un centru și o dezvoltare concentrică. Cu lucrul meu, nu știu de e bun sau rău; de cîteva <săpt.> zile totul e isprăvit din gros, și ca să zicem așa, cu vervă, sau cu aparența ei. Am început operația de eliminare și merge mult mai greu decît îmi închipuiam; ce am scris mă nemulțumește cu totul; adevărul e că nu există inspirație ci muncă; am prelucrat vreo cincizeci de pagini; dar nici aceste nu mă mulțumesc; în această zi de sterilitate, de pildă, mă încapățînez <mulțumesc> să iau o pagină sau două și să le transcriu de patru-cinci ori. Nu adaug nici un element nou; retoușez [*sic!*], schimb cadența cuvintelor — și totul pare transfigurat; îmi dau astfel pal-pitații, îmi forțez ritmul respirației, ceea ce mă obosește repede... și iată... asta îmi pare că e arta!...

Nu știu de va ieși cartea sau cum va ieși, dar la fiecare pagină simt că mă scufund în misterul acesta de nimic al artei, de care puțini își dau seama... Sper totuși să mă reculeg din această morbiditate ritmică și să duc la bun sfîrșit lucrul început și promis...

Încolo, vremea e prielnică și clementă; zile egale, nici prea calde, nici de tot reci, cu lungi preumblări serale prin ogoarele active și vesele de fremăt de muncitori și de zgomote de treier... În această dezbatere cu mine, și în această acalmie a naturii, voi sta pînă la 1 Septembrie... Cu sentimentele mele de cordială afecțiune

[L?]

MLR 3156

Fălticeni, 2 August 932

Scumpă doamnă și amică, am primit, în sfîrșit, scrisoarea ultimă; pentru cealaltă, par acquit de conscience, aș putea face o cercetare la poștă; dacă n-a fost francată ori insuficient francată, ca e la rebutul poștal; aceasta mi s-a întîmplat de curînd, de unde și sugestia... Între 10-11 seara, cum stau totdeauna pe balcon, tînărul B. vine la două seri odată (nu îndrăznește în fiecare seară) de mă tulbură cu admirația lui circumstanțială pentru opera domniei tale. Se pare că ești genială... Oricum, consimt și eu că ciclul <opera> romanelor trebuie dus mai departe, cu orice preț, ca o operă capitală și de mare valoare și pentru noi și pentru domnia ta... Lasă deci viziunile florentine și continuă istoria familiei Walter-Coca, atît

¹ *Drumul ascuns* (?).

de echivoc și inexplicabil angajată. E o datorie de conștiință să o apuci imediat și (scrie) [nu] în cap, ci pe hirtie. Aștept să-mi scrii că ai început... De ai un exemplar din *Drum*², trimite urgent dlui I. Cantacuzino (ziarul „*Vittorul*”/Cal. V. [victoriei]) — critic necesar. Eu merg înainte cu opul meu fantezist, debordant și romanțat; sunt la p. 270, tot la München, mi-am substituit persoanei mele un nemțșor Bizu sau Karl Klenze zis Carol Cleanță, fiul unui inexistent armurier; de nu știu cele zeci de pagini are viziuni de copilărie (actualmente e în Italia cu cismele lui Petit-poucet) toate în vis... E complicat, mă amuză, dar nu știu cum se va topi cu ce am scris înainte. Ne trecem doar timpul! [...] Cred că primești tot ce-ți trimit (nu e prea mult?) și ai citit și Perp. II³

Cu salutul meu amical

MLR 3157

9 August 1934

Scumpă prietenă, zilele încep să curgă molcom pe versantul celalt al vacanței și dacă și azi auzi de grozăviile caniculare de la București, mi-ar veni să cred că vacanța s-a dus și plecarea m-ar îmbia. Totul vine și din senzația că aici am isprăvit ce aveam de făcut. În patru zile revizia *Odiseii* e «va fi» isprăvită; e drept că mai rămâne o suprarevizie, și numai abia atunci voi ști dacă aceasta nu-mi va cere alte două-trei săptămâni de lucru! Și cum totul se face cam mecanic, satisfacția lucrului împlinit e mediocră; în schimb, mă tot conving că epopeea asta e imensă și că toate amănuntele sunt de un tușeu de mare precizie. Dacă văd că suprarevizia merge repede, atunci m-apuc de versiunea a doua a romanului⁴; ei, acolo, e acolo! satisfacția e activă, ca orice e pe cont propriu. Zilele de aici sunt tot așa de blinde cum ți-am scris; puțin chiar cam fade prin lipsă de «evenimente» de accidente și variație.

Numai romanul îmi va da iar gustul realității. Mă bate gândul să fac și un tur pe la mănăstirile bucovinene, dar sunt greu de urnit; cu mașina scump, cu trenul, tot cîrpituri de personale... Cum merge lucrul? Gîndește-te bine că anul acesta te așteaptă une «rentrée» și un rol activ și la înălțimea unei noi generații sburătoriste care nu te cunoaște personal, te admiră — și te așteaptă — dar tot eu te aștept mai mult; cu multă prietenie

[L?]

MLR 3158

Duminică 12 Mai 1935

Se împlinesc două săptămîni de cînd sunt aici, și nu primisem nimic, ca răspuns, de la dta. Lucrul îmi părea extraordinar, și făceam fel de fel de presupunerî, dintre care boala. Am primit aseară scrisoarea cu fot[ografia]; cred că s-a pierdut ceva, care nu-mi închipui să nu fi fost

² *Drumul ascuns*.

³ Cel de al doilea foileton al lui Perpessicius, la *Drumul ascuns*.

⁴ Unul din romanele ciclului *Bizu*, probabil, neapărat pînă la această dată.

chic cînd n-am avut niciodată să mă plîng de așa ceva. S-a dus și-a doua săptămînă și-aștept cu nerăbdare să treacă și a trei[a], care va fi cea mai rea. Inspirația mea a fost atît de [cuvînt indescifrabil] încît în 13 zile m-a lăsat à sec.

Deși în ultimele zile a trebuit să mă contingentez voluntar ca să nu las de lucru și pentru săptămîna a treia, romanul⁵ meu s-a isprăvit așa cu (p) 450 p. Ce mă fac eu fără ocupație? Cele vreo zece cărți luate cu mine, constat că sunt ilizibile. Alt roman nu-mi vine să încep. Romanul meu s-a dezvoltat dintr-o [cuvînt indescifrabil] fără nici o [cuvînt indescifrabil] e ceva organic și predestinat. Aș mai vrea să-i introduc alte pasagii, ca să-mi fac de lucru. Paharul e plin, nu mai încap nici o picătură. Nu mai găsesc nici un epizod, nici un amănunt, deși și astănoapte am stat vreo două ceasuri pe o bancă în pădure, excogetînd. Inutil. Totul e deplin (pe) buclat; nu-mi rămîne decît să-l pecetluiesc în plic (și) și să-l dezmozmîntez în Iulie pentru a-i da redacția literară; acum are o redacție numai materială. Dar ce fac în restul timpului, care s-a pus iarăși pe frumos?... Duminică splendidă (tot răcoare și lume puțină și terasele și grădinile aproape goale. Luna Mai pentru localnici trebuie să fie o lună de sacrificii).

După cum ți-am spus, plec Vineri și duminică dimineața soresc; seara e ședință; vino cu nuvela. Români puțini; nici un cunoscut; sănătatea excelentă. Cred că nu e bine să ici inclusiv K[arlsbad]; se poate lăsa (dacă ai valută și ți se dă) mult mai (mult) ieftin decît fac ei. Sunt, de pildă, inutile două mese à cele 28 K[arlsbad—supple cure]. Obligatorii cînd te poți dispensa de una ori poți să o înlocuiești cu altceva mai simplu și mai de regim. În necunoștință de cauză eu am făcut *di/glo/nda*; nu (cămî) că-mi pare rău, dar asta o faci odată, la început. Mai vorbim cînd mă întorc. Deși scrisoarea aceasta nu mai poate primi răspuns, sper să-ți mai scriu odată. Cu toate sentimentele mele afectuoase

[L?]

MLR 3159

27 Iulie 935

Bine ai venit, doamnă scumpă și prietenă; cred însă că te au salutat ziarele trimise ieri, înaintea mea, printre ele era și unul cu un articol despre *Logodnicul*; în această ordine de idei, procură-ți *Gazetă* [sic!] cu data (cred) de 16 Iulie cu un art. de Vladimir Streinu. N-am citit decît un extras în altă gazetă; cred că e un detractor cu forme de influență cioculesciană. Azi a apărut și „*Familia*” cu poeziile și articolul, în condiții de distribuție, pe care le iau drept o ofensă. Nu vor mai vedea ceva de mine!... Sunt (aici) numai de două zile aici; am fost două zile la București și două zile pe drum, ceea ce a produs oarecare suspendare în producția mea. [...]. Cît despre romanul meu, am ajuns la p. 300 și nu s-a isprăvit nici partea întâia; sunt foarte mulțumit de ce am scris, cu toate rezervele asupra celor ce voi scrie; adică asupra romanului propriu zis. Căci pînă acum sunt încă în retrospectiv. Am plantat un Creangă foarte savuros, care vorbește autentic în limba lui. Pentru desfășurarea ulterioară sunt însă

⁵ Diana, din același ciclu — Bizu.

sumbru și pesimist. Nu știu pe unde să apuc drama Em[inescu]. — Carag[iale]. — Veronica, pentru a nu cădea în reportagiu și romanțare; de abia peste vreo 4 zile voi fi precizat asupra destinului cărții mele... Aștept de la domnia ta, prietenă, noutățile drumului; eu îți trimit noutatea afecției mele

[L?]

MLR 3160

Sîmbătă 3 August 935

Nu fără oarecare mulțumire, prietenă scumpă, îți scriu; te-am bombardat cu o scrisoare, o c[artă]. p[ostală]., zece ziare (plus *trei* azi) cu adresa incertă și cu semne de întrebare asupra ei, te-am rugat să mi-o comunici; mă lași fără răspuns o săptămână, și azi omiți să-mi dai adresa! Nici cu francarea nu știu dacă e bună, așa că nu știu dacă primești tot ce-ți trimit de aici. Iar, doamna nu-mi spune nimic! Înțelegi că sunt indignat; indignarea mea vine și de aiure[a]: d. Gh., pe lingă că mă viră în pagube directe, mă viră și în altele, indirecte; după cît se pare, nu s-a prezentat la apel, deoarece « am » primit o somație de plată cu mult prea oneroasă. I-am scris de patru ori să mă lumineze cum stă cazul și nici nu mi-a răspuns! I-am scris chiar acum o scurtă epistolă, prin care îl anunț că rup orice legătură cu dînsul. Necuviința aceasta mă umple de venin și eu îți caut pricină. Ca să te mai amărăsc te invit să citești ultimul No[.] din Rev[ista]. fund[ațiilor]. reg[ale]., unde Cioculescu te ereintază à fond: bine-ți face! Despre Bălăuca — mergerea mea la Iași, etc. nu-ți spun nimic pînă ce nu vei binevoi să-mi dai adresa exactă și să-mi comunici dacă îți vin ziarele. Atît îți pot comunica că s-ar putea să vin pe la B. cam pe la 12—13 A[ugust]. pentru două zile, să-mi văd de chestia mea fiscală, cînd sper să am plăcerea de a te vedea; cu afecția unui om indignat

[L?]

MLR 3161

22 August 936 Fălticeni

Nu știu dacă mai ești o Karlsbadiană, ori ai plecat spre țară — Wo die Citronen blühen⁶. Eu abia am sosit de la B. unde am stat trei zile, dar mi-am pierdut cinci — ceea ce arată puținul interes pentru lucrarea mea, pe care o pot abandona așa de ușor. Timpul pe aici mediocru, cu ploii ce nu-s încă dezastre. La B. am văzut pe toți amicii. I-am trimis lui Amaru două mii de lei colectați (Dinu Nicodin etc.). Ghil. a strîns o mie de lei și cu plin entuziasm mi-a scris o scrisoare, predată de la mină la mină, propunîndu-mi facerea unei societăți de ajutor al scriitorilor, făgăduind să adune... *un milion* pe an! E cel mai formidabil iluzionist din cîți am văzut. Totul pentru o mie de lei (?) obținuți de la doi prieteni. Noroc că l-am răcorit eu. Am făcut o conferință de radio pentru Amaru — la 10 sept[embrie]. Nicodin a cerut o copie ca să o citească la un consiliu de administrație. Speră să obțină ceva mai substanțial. Dar bietul băiat e tuberculos... așa că totul e nimica toată. Ziua ultimă mi-a fost rău la B.

⁶ Unde înfloresc lămiile; citat dintr-o faimoasă poezie a lui Goethe:

Kennst du das Land wo die Zitronen blühen? (Cunoști tu țara-n care înfloresc lămiile?).

Te-ai este cu la spun mince pînă ce nu ve
 bine nu m. nu dau adresa exactă n-a m
 camuier dau în via pîndele. Alut de
 pot comu se că n-a putea n-a m pe la
 B. cam pe l. 12-13 A. pentru dnu. nle,
 2° mi vîd de chetia mine. fucule, cand
 gale se am pleasa de a la vedea, cu
 efectia cumi m. m. d. p. m.

— quasi-leșin pe stradă prelungit printr-un malaise⁷. Mi s-a luat o pintă bună⁸ de sînge, ca pe vremea lui Molière, și mă simt mai bine. De azi mă pun la regimul suprimării totale a mesei de seară — două săptămîni cît mai stau aici. Să vedem ce e. Mă întoc la 4 Sept [embrie]. De adresa lui P. nu mai am nevoie; ce trebuia să apară n-a apărut. Cu salutările mele afectuoase. Eram să uit principalul! Tinărul *Faur* a convins pe Ciornei să-ți tipărească *Rădăci-nile*; te caută de zor. Ești așteptată deci cu o lansare grozavă. Pune-te pe scris, scumpă prietenă[.]

[L?]

MLR 3162

Simbătă 17 iulie 1937 Fălticeni

Fiindcă se pare că pleci, scumpă prietenă, pe ziua de 19 — mă grăbesc să-ți scriu din timp ca să-ți ajungă rîndurile mele înainte de plecare. Pe aici e încă foarte frumos, cu alternanțe de ploii rezonabile. Lucrul meu merge, pot spune, prodigios; cînd vei fi primit aceste rînduri voi fi avut 200 pp. scrise — și ceea ce e mai prețios o linie perfect trasă — cu desnodămîntul

⁷ Franțuzism: stare proastă.

⁸ Idem: măsură de capacitate.

gata. Lipsesc firește în minte, scenele de legătură, dar acele vin să se organizeze pe măsura compoziției — deoarece, de data asta, compoziția e liniară, și organică — scena atrage scena, și nu pe sărite și pe apucate. Metoda e mult mai bună. Te scutește aproape de a avea un plan. Regretabil e că sănătatea mi se resimte pe măsura activității mele prea intense; am început a avea ușoare fenomene de amortire — ceea ce mă îngrijorează. Am mai scris 6 foiletoane; unul a apărut Miercuri, și cred că altul trebuie să fi apărut azi... Pe măsură ce vor apare [*sic!*], ți le voi trimite la K[arlsbad], ca și ziarele bine înțeles (cred că cele trimise la B. — le-ai primit). De mă voi simți bine, voi merge la sfârșitul lunii la Mangalia și voi face [...] tot litoralul, vreo două-trei zile. Iată, prietenă scumpă, bilanțul meu, și aștept vești de la K[arlsbad]. Cu urări și toată vechea mea afecțiune

[L?]

MLR 3163

Luni 23 August 1937 Fălticeni

Bine ai venit, scumpă prietenă, căci îmi închipui că ai venit. Am primit ultimele scrisori de la Karlsbad; mă bucur că era o simplă lene epistolară răscumpărată apoi. Mica mea diversivune a fost destul de nereușită; nu există nici o cameră liberă la Brașov — și același lucru la Sinaia. A trebuit pur și simplu să mă întorc la București; cel puțin acolo aveam domiciliu și pe urmă la Fălticeni, unde nu fac mare ispravă, romanul fiind isprăvit în forma primă. De acum pe lucru, scumpă prietenă! Trebuie să zorești nu numai pentru lecturile ce vor începe ci și pentru editor — altfel nu are nici un haz. Cred că de cum ai venit — ca cititoare a „*Universului*” ai înregistrat trăsnetele căzute asupra capului meu. Cum e necesar să le știi proveniența, îți trimit unul din cele două articole ale mele apărute în interval *Brânza și talentul*, cel mai viguros. Mai sunt și altele ce o să apară cu toate plictiselile ce le prevăd. Destin. Îți mai trimit și ziarele obișnuite. Ți-aș mai trimite și ceva din ploile locale care abuzează — dar nici Bucureștii nu duc lipsă, deși acolo se repară așa de repede timpul. Iată tot ce aveam de bun venit, în afară de afecția mea veche

[L?]

„...m-or troieni

PERPESSICIUS

PAGINI DIN J.U.R.N.A.L
(1959—1966)

Multe dintre paginile de critică literară ale lui Perpessicius conțin amintiri despre Brăila, orașul său natal, despre profesorii din liceu și din facultate, despre colegii săi de literatură.

Redactarea unor pagini memoriale l-a atras mereu pe tatăl meu, care a lăsat între filele caietelor sale de lucru multe notații personale.

Jurnalul anilor 1959—1966 este cel mai continuu dintre caietele memoriale ale autorului volumului *Dictando divers*; el conține notări succinte, care se volau cîndva dezvoltate, despre oameni și despre evenimente, precum și despre plăcerile și durerile intelectualului, resemnat și solitar, care a fost Perpessicius.

d. d. p.

drag/aduceri aminte..."

2

3

1. Cimpina, 1967.
2. O fotografie din copilărie (1898).
3. Elev în clasa a V-a de liceu (1905—1906).

I

16 august 1959

Încă neconsolat de moartea lui Robert Kemp — („*Les Nouvelles Littéraires*” cu n-rul respectiv nu mi-a parvenit încă) și astăzi aflu în „*Les lettres françaises*”, ultimul nr. venit, de moartea lui Francis de Miomandre.

...A doua mare pierdere pentru mine.

(de reluat)

15. IV. 1960

Ședință de lucru la M. L. R. (Muzeul literaturii române). Dificultăți.

— la *Telegrame*, în cartier. Film inegal, haotic, lipsit de priză... citeva scene epizodice (măturătorul f. bun).

Lipsește viziunea regizorală unitară, punctul de vedere al spectatorului e neglijat.

20. IV. 1960

Lacrimofilie. Pentapolin citește reportagiul regisirii lui Erik Peugeot și nu-și poate reține lacrimile, ca-n anii adolescenței, cînd joacă pe Floarea în *Cinel-Cinel* și plinge la repetiție pentru că nu e travestit în fată.

23. IV. 1960

Incredibilă veste. V. Beneș, cu care discutăm acum două zile, a murit. Plec de la bibliotecă uluit.

1 mai 1960

Transmisie la Radio.

Pentapolin își rememorează copilăria și adolescența de la Brăila — zece maiuri-le, patronul liceului (Nicolae Bălcescu), corurile de Înviere, de pogribanie, călătoriile în baltă cu crapul la tavă, etc. etc.

4. Perpersicius — vânat de Jean Steriadi (desen în peniță).
5. Cu soția, la Ulnara (1939).
6. Cu familia, la Călmănești (1957).
7. București, 1950.

5

6

7

4

14 august 1960

La Ipotești, prin Botoșani; de reconstituit drumul, compania. Serbarea. Marea oficialitate absentă, totuși.

16 august 1960

[Mrea Neamț (n.n.)]

Invitat la Sadoveanu. Vizită de un ceas. Impresii. «Cum se poate?» articulat perfect. La plecare — merge singur și foarte bine, flancat de soție și de fratele agronom-siamezul — până în poartă — de unde privește pierdut Cetatea Neamțului pe care eu unul, n-o văd cu cele 12 dioptrii, în timp ce el, cu ochii liberi...

Cobor cu V. S. până la Mănăstire; despre neurologul pesimist și exemplul lui Ravel.

8—9—10 sept[embrie], 1960

De reconstituit ultimele zile și drumuri: Văratec, Agapia, Humulești, Bicaz, Lacul Roșu-Gheorghieni — Tușnad — Brașov — Predeal — București.

La Muzeu și la Bibliotecă.

Surpriză puțin plăcută: Tudor Vianu internat în spital, pe urma unui infarct. Excluz a-l vizita. Transmit acasă urări de sănătate.

Excelent articol în bloc. Savin Bratu despre primii critici ai lui Sadoveanu. Recunoașterea meritelor lui Iorga.

Ad. Brailoiu
 Eminescu Galon Jarquentes

Ceasta — 1890 (?)

*
 în ambianța lui G. Ionescu,

*
 în jurul P. Poniș

*
 Măscă în Zor...

Într-o zi de înmormântare —

o mie de oameni în fața mormântului

Dei — o pînă de ochi

Și în toată viața, în toate circumstanțele

Și în toate celelalte cazuri

„Cuvântul” — în M. H. Ionescu

1/2

9

8. Ultimul caiet de poezii: *Ad. Brailoiu*
 zise. (Cîrmă)

9. *Dimbul Morii*, 1965.

10. *Persepolis* și fiul său (1966).

10

4 oct[ombrie]. 1960

Scenă dezagreabilă cu Harabagiu de la garajul Academiei. Ajung cu 1/2 oră mai târziu. Proiecte de reclamație sfîrșind cu „H. e probabil din neamul Vencovilor”.

— Convorbire cu [indescifrabil].

— La plecare, stupid accident pe scara ce duce în holul Bibliotecii. *N-a fost să fie*. Dureri mari. Refuz asistența medicală. Marin Bucur despre articolul *Sadoveanu la 50 de ani* din *Dictando divers*. Și despre acest volum. Mă conduce pînă la mașină.

— Acasă. Dureri excesive. Mline la radiografie. Nu sunt eu cel ce m-am

salvat la Muratan, în 1916, izbit de dum-dum și [trîntit lecțiune incertă] la pămînt?

Sunt incredințat că se vor scrie, la dispariția mea, un număr de necrologuri albe (aluzie la necrologurile, de la natură negre, despre care vorbeam într-un articol din „Cuvântul”). Vianu și l-a scris, cînd am fost premiat și l-a tipărit în volum. Marin Bucur, după cite dedusei ieri, din lectura *Dictando*-ului *divers*, și care e un sensibil, n-ar fi exclus să scrie. Poate și Jebeleanu, Cicerone, Aug. Z. N. Pop, ș. a. m. d. Și accidentală asta — cu atît mai stupid cu cît n-aveam un minut de pierdut: lucru, pînă la sfîrșitul anului.

1—15 ianuarie 1961

— *Darclée* în mahala. Hotărît: film *haotic*. Silvia Popovici o mare artistă. Arta Florescu (+ megafonul) o mare cîntăreacă. *Sudajul* vocilor minunat. Actori banali — soțul cretin.

În bloc: filmul, un dezastru. *Verdi* o capodoperă. Și *Caruso*.

Un film cu adevărat spiritual, inteligent și omenesc: *Le confident de ces dames* cu Fernandel, pe care nu-l mai văzusem și care e un comic dintre cei mai mari, discret adică — un histrion.

Pe Davidoglu îl cunoscusem la ședințele de Comitet ale Uniunii. Părea un om de treabă, de bun simț. Modest și asociabil. Din literatura lui cu minerii și alte teme actuale, nu știam decât o piesă de debut, oarecum gorkiană, oarecum sămănătoristă, oarecum Panait Mușoiu, pentru că era pe vremea cînd mă duceam la teatru, la Studio, din plăcerea de a vedea pe vechiul meu prieten din copilărie, Ghibericon, Domnul Ghibercea în familie, fratele lui Nae Ionescu, căruia eu îi aranjase pseudonimul, cu gîndul la Oberon și care avea obiceiul, să apară la marginea rampei, și, cum eram în primele rînduri, să se facă a roști surd și în apartă, ca pe vremuri în escapada de la Măcin: „mă, Mitiș, mă!”

Acum Davidoglu taie și spinzură la Fondul Literar, întrebîndu-se dacă Gheorghe Banea, marele mutilat de război, care zace în hruba liceului Sf. Sava, purtat cu căruciorul și rostogolindu-se pe dușumea din lipsă de sprijin, care a scris documentul antirăzboinic de o cutremurătoare umanitate *Zile de lazar* și volumul de schițe dobrogene, atît de [granitice lecțiuni incertă], *Vin apele*

— este un scriitor — dacă văduva lui Nicușor Beldiceanu merită un ajutor ș. a. m. d. — căci a avut grija să le taie ajutoarele lunare, stabilite de comitetul anterior.

Stă pe Calea Victoriei și l-am rugat să facă doi pași pînă la subsolul de la Sf. Sava — dar vederea unui cărturar și scriitor — martirizat — îl îngrozește.

Un film execrabil *Pescuitori în apă tulbură* — în timp ce cartea *La rabouilleuse* e extraordinară.

Teodor Grigoriu, suita teatrală în stil clasic — în sfîrșit bine că ne-a mai scăpat de folclorul nerumegat. — Un compozitor cu largi perspective.

Maria Casarès despre Gerard Philippe: «Influențabil, poate. Dar cînd i-am spus *cameleon*, frumosul lui ris complice ținu să-mi reamintească că-și alegea totdeauna frunza pe care se așeza.»

Concert nr. 5 în mi bemol major de Beethoven pentru pian și orchestră. Sunt note de pian pure ca lacrimi de cristal.

10 martie 1961

La Nicolae Tabacu — unde în 1937 era prohodit Densusianu, nu se poate pătrunde la părintele Gala Galaction, pe care nu l-am mai văzut de 5 ani și mai bine. Se zice că arată ca un sfînt.

Se pleacă la Cernica, unde Emil Botta citește, imi spune Rosetti întors la 4 1/2, pagina testament din Galaction.

Colloquiu cu pseudonimul meu

Figura de Grund

În noaptea de 10-11 octombrie de la 1960
 A scris o scrisoare adresată lui C. Petrescu
 care fusese scrisă în 1959
 în 1960, dar.

†
 Din 1960 și până în 1961
 Seara de 10 octombrie (1960) la 1961

†
 Măsurătorile

†
 Perpetrarea

†
 Deosebit de (V. 1960)

†
 Cameră de audiere (1960)

Revoluția
 Deosebit de
 10 octombrie
 1960

†
 Măsurătorile
 1960

11. Ultimul caiet de poezii.

Colloquiu cu pseudonimul meu (Cioră) 1960

12. În grădina casei, împreună cu soția, cu strănepoata și cu
 fiul său (1970).

11

Trec la Casa Scriitorilor, unde e depus
 Cezar Petrescu. E liniștit și impunător.
 Pare că doarme.

+

Seara, obosit și îngrijat de cuvântul
 ce trebuie să țin a doua zi, la Mamouret
 cu L. Sturdza-Bulandra. Spectacol in-
 cîntător. — Dna Bulandra inimagina-
 bilă. — Extraordinară.

Tirziu acasă, mă uit prin volumul cu
 mențiuni, despre Cezar Petrescu.

11 martie 1961

Sculat la 7 — redactez pînă la 11
 1/2. — Obosit. — Rău cu ochii. O. Han
 bună părere despre textul meu.

— Seara la cinematograful. *Frumoasa
 aventură*. Cam lung. Lipsit de grația
 franceză.

12 martie 1961

— Ghid muzical Hector Berlioz.

Admirabile exemplificații muzicale: *Sim-
 fonia fantastică*, *Damnațiunea lui Faust*,
Harold în Italia.

— H. Oprescu și pliantul pentru muzeu.

— seara 7—10 1/2 la Liza (Cucova)
 și cele trei fete ale ei. Impresii.

— succesul handbaliștilor noștri la
 Dortmund.

21—22 martie 1961

De la 12 noaptea — 7 dim., noapte
 oribilă — colică renală cu dureri supra-
 umane. — Se repetă noaptea din martie
 1949. La 7 1/2 dr. Papadopol. Injecții.
 Apoi prostrație și somn. S-a eliminat
 piatra?

Toate proiectele date peste cap.

26 martie 1961

Simfoniile Beethoven (G. Georgescu).
Simfonia I.

Simfonia [a] III-a (Eroica), construcție solidă și bogată în nuanțe: marcia funebre (al lui Chopin, pentru muritori, sfișietor) grav pentru un drum lung al unui erou — cu popasuri, reculegeri...

Scherzo — surprinzător, reconfortant — sună cornuri de vânătoare pe sub pădurile viitorului.

Finalul grandios (N. B. Desigur trebuie auzită indefinit).

— Îmi amintesc de când eram student, în 1910—11, la concertele Dinicu.

11 aprilie 1961

Pe seară, Moșu II face să răsună odaia de desubt, cu dușumeaua nouă. Dimineața a luat biscuitul. Cine ar putea bănuși?

12 aprilie 1961

— La Bibliotecă.

— Omul cosmic o realitate.

Senzațional.

— La 1 vin pentru masă și oculist.

— Porumbaca moartă foudroyant.

— Moșu II bolnav. Abia se mai târăște.

Otrăvit?

Întorși de la dr. la 3 1/2, îl găsim învelit și rece pe dușumeaua nouă. Moșu I gemuse o noapte întreagă. Nu-mi vine să cred. Se duce cu el o parte din viață, din amintirile noastre comune de 11 ani. Îmi promiseseam, trecută luna asta grea, să mă plimb cu el seara, în curtea din față. Refuz să cred că l-au otrăvit. Prea ar fi odios. Poate că atit i-a fost dat să trăiască.

Zi neagră.

În așteptarea drului Schobesch, care pledează otrăvire.

13 aprilie 1961

Emoția și lacrimile și continua tânguire a Miței, care-l iubea și pe care Moșu II o iubea la nebunie. În zilele când venea la serviciu, o simțea înainte de a fi sunat. «Ce deștept era!» Când la prinz coboară cu mîncarea la subsol are lacrimi în ochi. Cum o să minince fără Moșu. Neconsolarea Miței mă consolează puțin.

— Seara, Giuri, care i-a făcut groapa peste drum de Pussy, în grădină, îl îngroapă. Stau cu băiatul, și tăcem. El i-a adus flori. Mă întorc la lucru, zdrobit. Trebuie să încep să uit.

SCRIITORI ROMÂNI ÎN ARHIVE STRĂINE

Correspondența dintre Victor HUGO și Hermiona ASACHI-QUINET

«CONSERVEZ-MOI VOTRE
PRÉCIEUSE AMITIÉ QUI EST
UNE BÉNÉDICTION ET MA
GLOIRE».

(Hermiona QUINET)

Aceste cuvinte, care ar putea servi drept motto la o mare și delicată prietenie, le adresa Hermiona Quinet, cu prilejul unei plecări temporare din Paris, lui Victor Hugo. Când îi scria aceste rânduri, la 18 iulie 1881, Hermiona se apropia de 60 de ani, iar poetul francez împlinise, cu câteva luni în urmă, 79.

Coleg de generație cu Edgar Quinet — Hugo era născut în 1802, iar Quinet în 1803 — cei doi bărbați se cunoscuseră personal în 1831, așadar în preajma vârstei de 30 de ani.

Idealurile comune și lupta pentru libertate, progres și independența popoarelor, care animau, în 1848, alături de poporul francez, spiritele de elită ale Franței, au unit pe poet și pe istoric. Imediat după revoluția din februarie 1848, amândoi vor fi deputați în Adunarea Națională, Quinet reprezentând stînga republicană, Hugo, ales pe lista de dreapta.

La 17 iulie 1851, așadar înainte de lovitură de stat din 2 decembrie, Hugo ținu în Adunare un discurs împotriva planurilor și a intențiilor lui Ludovic-Napoleon Bonaparte, căruia ziarul „L'Événement”, inspirat de poet, îi susținuse, în primul său număr, de la 1 august 1848, candidatura la președinția Republicii.

Urmind politica tatălui lor, cei doi fii ai lui Hugo Charles și François-Victor sînt arestați, la distanță

de câteva luni unul de celălalt și închisi în faimoasa Conciergerie, de unde, nu după mult timp, își vor urma părintele în exil. Înainte de a fugi din Franța, Victor Hugo mai încearcă, între 2 și 4 decembrie, să organizeze o acțiune de rezistență împotriva loviturii de stat, care avea să-l instaleze împărat pe Napoleon al III-lea. Încercare zadarnică. În seara de 11 decembrie 1851, Hugo trece clandestin frontiera, în Belgia, folosind un pașaport cu numele Lanvin. La 3 decembrie i se transmisese următorul bilet, adresat de Alexandre Dumas-père lui Bocage: «Dragul meu Bocage, astăzi, la orele șase, au fost promiși 25.000 franci celui care va aresta sau ucide pe Hugo. Dumneata știi unde se află. Să nu iasă din casă sub nici un cuvînt. Al. Dumas»¹. Peste o lună, la 9 ianuarie 1852, apărea un decret semnat de Ludovic-Napoleon Bonaparte prin care se prevedea expulzarea «de pe teritoriul francez, de pe cel al Algeriei și din coloni, pentru motive de siguranță generală» a unui număr de 67 de «vechi reprezentanți ai Adunării». Printre aceștia, figurau V. Hugo — la nr. 15 — apoi Baune, Schoelcher, Charras. Decretul preciza că dacă vreunul dintre proscriși va fi găsit pe teritoriile interzise «poate fi deportat».

¹ Victor Hugo, *Histoire d'un crime, déposition d'un témoin*, Paris, 1877.

De la Bruxelles, loc temporar de exil, unde se afla cu Alexandre Dumas-père, cu sculptorul David d'Angers, cu Edgar Quinet și cu mulți alții — majoritatea fugiți în noaptea de 11 decembrie — Hugo va fi silit să plece pe insula Jersey, cea mai mare dintre insulele anglo-normande, unde se instalează cu ai săi, la 12 august 1852, la Marine-Terrace, despre care ne lasă o admirabilă descriere, în al său William Shakespeare. Va fi însă repede expulzat și de aci, de către autoritățile locale, la 27 octombrie 1855. Publicase, în luna aprilie a aceluiași an, faimoasa Scrisoare către Ludovic Bonaparte. De la 31 octombrie 1855, Hugo va locui pe mai mica insulă anglo-normandă, Guernesey, unde, în mai 1856, își cumpără proprietatea Hauteville-House, în care se instalează cu familia. Exilul lui Hugo va lua sfârșit odată cu cel al tuturor proscrisilor, la izbucnirea războiului franco-german, în toamna lui 1870. Hugo se repatriază la 5 septembrie 1870. La 6 septembrie, revin în Franța prietenii de idei și de suferință, soții Quinet. Amarul exilului, dar, mai ales, continuarea cu îndrăjire a luptei pentru idealurile politice, pentru dărîmarea imperiului al doilea și reinstaurarea Republicii, au legat adînc și pentru tot restul vieții lor, pe Hugo și pe soții Quinet.

Victor Hugo a cunoscut-o pe Hermiona Quinet în septembrie 1869, la Lausanne, unde aceasta își întovărășea soțul la Congresul pentru pace. Impresia pe care i-o făcu soția de origine română a vechiului prieten fu, desigur, foarte bună, de vreme ce, peste cîteva luni, cu prilejul morții tatălui acesteia, poetul Gheorghe Asăchi, Hugo îi trimitea o emoționantă scrisoare de condoleanțe.

Correspondența dintre Victor Hugo și Hermiona Quinet, pe care o publicăm mai jos, atestă o prietenie condusă cu mare finețe și afecțiune de ambele părți. Hermiona este o obișnuită a casei lui Hugo, ei acordîndu-i-se privilegiul de a-l vizita în ziua dedicată în acest scop familiei. Îi va trimite cu regularitate lucrările sale. «Iertați-mi ambiția de a voi să fiu citită de către Victor Hugo», Hugo răspunde întotdeauna afabil: «Ce să vă spun, doamnă? V-am citit cartea. Ar trebui să vă sărut mîna și să tac. Ce pagină ați scris despre mine! Aveți asupra-mi efectul acelei zîne din poveștile Orientului care oferea un diamant unei stînci. Stîncă accepta și din diamant făcea o stea pe bătrîna ei frunte neagră. Accept și eu, doamnă, și-mi pare că acum am asupra-mi o rază din sufletul dumneavoastră».

Atență la toate evenimentele ce străbat existența prietenului ilustru, Hermiona caută să-l consoleze

în durerile profunde, să fie alături în marile bucurii. Este printre cei dintîi care trimite condoleanțe la moartea fiului lui Hugo, la Bordeaux, în 1871, la aceea a Jullietei Drouet, la Paris, în 1883. Cînd, la 27 februarie 1881, poporul francez sărbătorește în chip grandios pe poet, Hermiona Quinet se amestecă în mulțimea care aclamă sub geamurile sărbătoritului: «...am amestecat florile mele umile cu laurii, cu coroanele de aur ale întregii Franțe. Am stat trei ore sub ferestrele dumneavoastră, am văzut surîsul de fericire iluminîndu-vă chipul drag, și am plîns».

Relația de prietenie dintre poetul național al Franței și scriitoarea de origine română constituie încă un punct de tangență între cele două culturi, română și franceză. Prin inteligență, cultură, educație și înzestrarea pentru scris, această distinsă intelectuală a secolului al XIX-lea a stîrnit interesul și admirația unor mari personalități. «În ceea ce mă privește — îi va scrie, entuziast, Victor Hugo — eu nu voi deznădăjdui atîta vreme cît vor exista orașe ca Parisul, popoare ca Franța, bărbați ca Quinet și femei ca dumneavoastră».

••

Din corespondența dintre Victor Hugo și Hermiona Quinet se cunosc pînă în prezent 25 de scrisori, 7 adresate de poet, iar 18 de Hermiona, acestuia. Scrisorile lui Hugo sînt tipărite, aflîndu-se încorporate în cele patru volume ale Corespondenței sale; cele ale Hermionei Quinet, cu excepția uneia singure, indicată la locul respectiv, sînt inedite.

Întreaga corespondență trimisă de Hugo se află, împreună cu toate manuscrisele sale, la Bibliothèque Nationale din Paris, conform testamentului său. Scrisorile primite de către marele scriitor se conservă la Musée Victor Hugo, care este situat în Place des Vosges, la nr. 6.

Aci am aflat 17 din cele 18 scrisori pe care i le-a adresat Hermiona Quinet și pe care le publicăm acum. Am socotit util pentru dezvoltarea cercetărilor de istorie literară din țara noastră, precum și pentru studiul relațiilor dintre literatura franceză și cea română, să valorificăm acest fond de documente aflat în arhive străine.

Conformîndu-ne normelor științifice de editare, reproducem și scrisorile lui Victor Hugo către Hermiona Quinet — deși acestea au fost deja date publicității — în scopul de a înlesni cititorului urmărirea caracterului și evoluției acestei interesante prietenii.

Elena PIRU

[I]

Hauteville-House 14 décembre 1869,

Madame,

Ce sombre mois de décembre est fait pour le deuil. J'apprends le malheur qui vous frappe. Trouvez bon que je mette ma douloureuse sympathie à vos pieds. J'ai eu le bonheur de vous voir à Lausanne, à côté de mon cher et noble ami Edgar Quinet.

C'est presque un droit à votre souvenir et vous me permettez d'offrir à votre belle âme éprouvée l'hommage profond de mon respect.

Victor HUGO

[M-me Edgar Quinet, *Edgar Quinet depuis l'exil*, II-e édition, Paris, 1889, p. 355; Victor-Hugo *Correspondance*, tome III (années 1867—1873), Paris, Albin Michel, 1952, p. 227].

[II]

Veytaux, 22 décembre 1869

Monsieur,

Il appartenait à votre cœur, à votre génie de répandre une lueur de joie dans un cœur filial en deuil.

[I]

Hauteville-House, 14 décembre 1869

Doamnă,

Mohorita lună decembrie este făcută pentru doliu. Am aflat de nenorocirea care v-a lovit¹. Îngăduiți-mi să vă depun la picioare simpatia mea îndurerată. Am avut fericirea să vă văd la Lausanne², alături de iubitul și nobilul meu prieten Edgar Quinet.

Este aproape un drept față de amintirea dumneavoastră și-mi veți permite să ofer frumosului dumneavoastră suflet încercat omagiul profund al respectului meu.

Victor HUGO

[II]

Veytaux, 22 decembrie 1869

Domnule,

Le-a fost dat inimii dumneavoastră, geniului dumneavoastră să răspîndească o licărire de bucurie într-o inimă de fiică îndoliată.

¹ Nu numai Victor Hugo scrie Hermionei cu prilejul morții lui Gheorghe Asachi, ci și vechiul prieten al lui Edgar Quinet, Michelet, care cunoscuse pe literatul român în 1855; (vezi articolul nostru *Hermiona Asachi-Quinet*, în numărul anterior; pp. 178—188). La 6 decembrie 1869, marele istoric francez se adresa doamnei Quinet: «Doamnă, ieri chiar scriam lui Quinet că de mișcați am fost de nenorocirea care v-a lovit. Cunosco întreaga durere a acestei pierderi. Nimeni n-a contribuit mai mult ca tatăl dumneavoastră la trezirea geniului adormit al frumoasei țări românești, al acestui popor pe atunci copil... Îi intuia și-i aprecia dificultățile, obstacolele enorme ce i-au stat, desigur, în cale, precum și eforturile perseverente care au avut un rezultat atât de fericit.

Sentimentele noastre pentru Veytaux sînt neschimbate, fiți sigură.

Credeți, în această împrejurare, în simpatia mea cea mai afectuoasă. » [M-me Edgar Quinet, *Cinquante ans d'amitié, Michelet-Quinet*, (1825—1875), Paris, 1899, p. 329].

² Între 14—18 septembrie 1869 are loc la Lausanne *Congresul pentru pace* prezidat de Victor Hugo. Acum revede Hugo pe Edgar Quinet, pe care-l cunoștea din 1831, acum face cunoștința Hermionei. În programul *Congresului* figura chestiunea Statelor Unite ale Europei, Edgar Quinet ține cu acest prilej conferința *Renașterea conștiinței umane*. Importanța *Congresului* rezida în faptul că reunea pe aproape toți exilații francezi care părăsiseră țara în urma loviturii de stat din 2 decembrie 1851: se aflau deci la Lausanne toți cei considerați «oamenii viitorului», cum îi numește Hermiona Quinet, care ne-a descris acest moment în lucrarea sa *Edgar Quinet depuis l'exil; op. cit.*, p. 353: «Victor Hugo la locul de onoare, domina pe toți ceilalți de pe scaunul său înalt; Edgar Quinet era la stînga lui, în spatele lor, acel erou tinăr, generalul Bossak, mort pentru Franța doi ani mai tîrziu, în bătălia de la Dijon. Fiii lui Victor Hugo, Charles și François erau și ei prezenți, ca și domnul Paul Meurice; afară era un soare splendid, un cer albastru-azuriu; figurile străluceau, se simțea certitudinea unui triumf apropiat, se simțea vitejia. Între discursuri era un du-te-vino continuu pe culoare. Acolo s-a întîlnit în voie Victor Hugo cu cei pe care avea să-i numească de-atunci înainte prietenii săi de la Veytaux». Hermiona mai nota (*op. cit.*, p. 352): «Această zi de la Lausanne a devenit o dată pentru Edgar Quinet și soția sa, din cauza afecțiunii atât de calde pe care avea să le-o arate de-atunci încolo Victor Hugo».

Que mon père eût été heureux de votre lettre! Lui, qui n'imaginait pas de plus belle fête que de me donner une œuvre de Victor Hugo.

Ce nom glorieux m'apparaissait comme une étoile au plus haut du firmament, mais si loin, si loin de moi! Qui m'eût dit alors qu'un jour j'entendrais votre voix amie prononcer des paroles si bienfaisantes.

Il m'est doux d'ajouter la gratitude à l'admiration de toute une vie. Adieu Monsieur, aimez-nous un peu, car nous sommes à vous de cœur.

Recevez l'hommage de mes sentiments dévoués,

H. QUINET

Cher et illustre ami, un mot de vous est une joie. Recevez tous mes remerciements et mes vœux. Que vous souhaiter dans ce monde? Le triomphe de la justice, sans doute. Mais en vous lisant, on croit qu'elle est déjà accomplie.

Félicitez, je vous prie, de ma part, vos dignes fils. Il y a plaisir à les voir tenir si bien à côté de vous, leur rang de bataille.

Cît de fericit ar fi fost tata de scrisoarea dumneavoastră! El, care nu-și inchipuia sărbătoare mai frumoasă decît să-mi ofere o operă de Victor Hugo.

Numele acesta glorios îmi apărea ca o stea în punctul cel mai înalt al firmamentului, însă atît de departe, atît de departe de mine! Cine mi-ar fi spus atunci că într-o zi voi auzi vocea dumneavoastră prietenă pronunțînd cuvinte atît de binefăcătoare!

Îmi este plăcut să adaug recunoștința la admirația de o viață întreagă.

Adio, domnule, iubiți-ne puțin, căci noi sîntem ai dumneavoastră din toată inima.

Primiți omagiul sentimentelor mele devotate,

H. QUINET

[Adăugat de Edgar Quinet:]³

Drag și ilustru prieten, un cuvînt al dumitale este o bucurie. Primește toate mulțumirile și urările mele. Ce să-ți doresc în această lume? Triumful dreptății, fără îndoială. Dar, citindu-te, s-ar crede că ea este de pe-acum împlinită. Felicită, te rog, din parte-mi, pe demnii dumitale fii⁴. E o plăcere să-ți vezi ținîndu-și atît de bine locul în luptă alături de dumneata.

³ La aceste rînduri, Hugo răspunde lui Quinet, la 30 decembrie 1869, de la Hauteville-House: « Dragă Quinet, îmi lipsesc cuvintele ca să-ți spun cît de mult m-a mișcat scrisoarea dumitale. Îmi vorbești de fiii mei în termeni delicați și afectuoși. Depune emoția mea la picioarele nobilei dumitale soții. Să fim profund uniți, prieten admirabil. Viitorul are nevoie de spiritul dumitale mare și de inima dumitale puternică. Forța inimii este cea mai mare dintre toate. Dumneata o ai. Și la acest dar suprem adaugi toate luminile înalte ale gîndirii. E ceva de profet în dumneata.

Te iubesc și te îmbrățișez,

Victor HUGO

(În: M-me Edgar Quinet, *Edgar Quinet depuis l'exil*, pp. 355—356).

⁴ Este vorba de cei doi fii ai poetului, Charles Hugo (născut la Paris, la 2 noiembrie 1826, mort la Bordeaux, la 13 martie 1871) și François-Victor Hugo (născut la Paris, la 27 octombrie 1828, înecat din viață, la 26 decembrie 1873). Amîndoi frații Hugo au împărtășit convingerile politice ale tatălui lor, suportînd, firește, și consecințele. Victor Hugo îi caracteriza astfel: « Și ei, ca și tatăl lor, își iau tinerețea în serios și văzîndu-și tatăl muncind, muncesc și ei. La ce? La secolul lor. Ei lucrează pentru limpezirea problemelor, pentru îmblînzirea suferințelor, pentru luminarea conștiințelor, pentru adevăr, pentru libertate ». Și Hugo continuă ironic: « Primele lucrări le sînt răsplătite: sînt decorați de tîm-

La victoire viendra. Elle est déjà visible dans chacune de vos paroles.

Adieu, cher et grand justicier de l'avenir. Votre dévoué de cœur et d'âme.

Edgar QUINET

Victoria va veni. Ea este de pe-acum vădită în fiecare vorbă a dumitale.

Adio, drag și mare împărțitor al dreptății viitorului.

Al dumitale devotat cu inima și cu sufletul,

Edgar QUINET

(Original francez. Paris, Maison Victor Hugo, *Fonds Edgar Quinet*, F. H. 2976; fragment tr. în rom. Elena Piru: *Victor Hugo și Hermiona-Quinet, Asachi: „Gazeta literară”, XIV, 1967, nr. 48, joi 30 noiembrie, p. 8*).

[III]

Veytaux, 24 februarie 1870

Monsieur,

Les témoignages d'amitié que Veytaux a reçu de Guernesey sont une des heureuses dates de ma vie; si vous saviez la joie infinie que nous cause la seule vue de votre écriture, vous sentiriez combien nos cœurs sont à vous.

Et puis, je n'ai pas oublié les paroles adorables que vous m'avez dites à Lausanne sur mon petit livre. Et maintenant j'oserai vous l'envoyer. J'ose même vous en parler d'avance. Les journaux vont

[III]

Veytaux, 24 février 1870

Domnule,

Dovezile de prietenie pe care Veytaux-ul le-a primit de la Guernesey fac parte dintre datele fericite ale vieții mele; dacă ați ști ce bucurie fără margini ne produce numai vederea scrisului dumneavoastră v-ați da seama cât de mult vă aparțin inimile noastre.

Și-apoi, eu n-am uitat admirabilele cuvinte pe care mi le-ați spus la Lausanne

puru, unul cu șase luni de închisoare, pentru că a combătut eșafodul, celălalt cu nouă luni, fiindcă a apărut dreptul de azil. (*Mes fils*).

Charles Hugo era închis la faimoasa Conciergerie, la 30 iulie 1851, și peste câteva luni, la 18 noiembrie, îl ajunse aci fratele său. Victor Hugo își petrecea mai tot timpul la închisoare, în preajma fiilor săi; nu după multă vreme aceștia aveau să-l urmeze în exil.

Charles a scris romane, nuvele și o izbită piesă de teatru care s-a jucat la Paris, în martie 1861; François-Victor și-a consacrat un deceniu din relativ scurta sa existență pentru traducerea în limba franceză a operei integrale a lui Shakespeare, întreprindere încheiată cu succes, apreciată elogios, între alții, de Henri Guillemin în al său *Victor Hugo par lui-même*, Paris, 1964.

Totuși, cum se întâmplă aproape întotdeauna cu descendenții oamenilor iluștri, și în cazul de față, opera fiilor a fost strivită de covârșitoarea personalitate a tatălui.

Lipsit, în genere, de fericire în viața intimă de familie, Victor Hugo a fost lovit în destinele tuturor copiilor săi. Primul fiu, Léopold, nu trăi decât câteva luni (iulie — 9 octombrie 1823); Léopoldine (28 august 1824 — 4 septembrie 1843) muri la 19 ani, înecat în Sena, la Villequier, odată cu soțul ei, Charles Vacquerie, care încercase s-o salveze. Moartea ei zguduitoare — pe care tatăl avea s-o afle din ziare abia la cinci zile după accident — îmbogăți literatura franceză cu capodoperele poetice *À Villequier* și *Dolorosa*. Charles și François-Victor se sting din viață de timpuriu, la distanță de doi ani unul de altul — în ordinea în care au venit pe lume — ambii la vârsta de 45 de ani. În sfârșit, Adèle (n. 28 iulie 1830), își încheie zilele dementă. (A fost internată, în februarie 1872, la Saint-Mandé).

Paginile pe care Victor Hugo le-a consacrat celor doi fii ai săi (*Mes fils*, 1874) rămân unele din cele mai tulburătoare din întreaga sa operă.

publier un extrait des Mémoires d'exil (second volume) précédé, selon l'usage, d'un mot de la rédaction. Et notre cher „Rappel“ n'en dirait rien? Dans ma vive sympathie pour ce vaillant combattant je lui ai donné en septembre la fleur de mon nouveau volume. Les deux chapitres ont paru, mais sans une seule ligne de la rédaction. On m'en a exprimé des regrets de la façon la plus aimable et l'assurance que „Le Rappel“ réparerait cette omission, surtout si j'envoyais un nouvel extrait.

Mais à qui l'adresserai-je? Monsieur Charles Hugo est en prison, Monsieur François Hugo, en exil... Ai-je tort de remonter à la source et d'espérer de votre amicale intervention? Non, je sais que tant de gloire et de génie sont inséparables de la bonté et que vous accueillerez avec indulgence ces lignes qui vous prouvent ma confiance; n'êtes-vous pas l'excellent ami de mon mari? Laissez-moi espérer un peu d'intérêt pour ces pages d'exil et recevez, Monsieur et illustre ami, l'expression de mes sentiments les plus profonds d'admiration et d'affection.

H. QUINET

Mon mari vous envoie ses meilleures amitiés.

despre cărticica mea⁶. Și-acum voi încerca să v-o trimit. Îndrăznesc chiar să vă vorbesc despre ea cu anticipație. Ziarele vor publica un extras din *Memorii din exil* (volumul al doilea), precedat, conform obiceiului, de un cuvânt al redacției. Și dragul nostru „*Rappel*“ nu va spune nimic? În via mea simpatie pentru acest brav combatant i-am dat în septembrie floarea noului meu volum. Cele două capitole au apărut, dar nici un rînd din partea redacției. Mi s-au exprimat regrete în modul cel mai amabil și asigurarea că „*Rappel*“-ul va repara această omisiune, mai ales dacă voi trimite un nou extras. Dar cui să-l adresez? Domnul Charles Hugo este în închisoare, Domnul François Hugo, în exil... Greșesc oare îndreptîndu-mă către sursă și sperînd în intervenția dumneavoastră prietenească?⁷ Nu, eu știu că atîta glorie și atîta geniu nu pot fi lipsite de bunătate și că dumneavoastră veți primi cu indulgență aceste rînduri care vă dovedesc încrederea mea; nu sînteți dumneavoastră excelentul prieten al soțului meu?

Lăsați-mă să sper că aceste pagini din exil vă vor stîrni puțin interesul și primiți, domnule și ilustre prietene, expresia sentimentelor mele celor mai profunde de admirație și de afecțiune.

H. QUINET

Soțul meu vă trimite cele mai bune sentimente de prietenie.

(Original francez. Bibliothèque Nationale de Paris. Secția Manuscrise. Nouvelles acquisitions françaises, 24809. În volumul: *Victor Hugo. Lettres à Paul Meurice, 1846—1885*. Cf. și Marin Bucur, *Documente inedite din arhivele franceze privitoare la români în secolul al XIX-lea*, doc. CLXVI, p. 303).

⁶ Se referă la primul volum de *Mémoires d'exil*. (Bruxelles—Oberland), Paris, 1868, pe care soții Quinet îl numeau „le petit livre“, „little book“. O parte din aceste „memorii“ au fost publicate înainte de apariția cărții — 30 septembrie 1868 — în „*Revue des Deux Mondes*“, tom IV, din 1 iulie 1868, sub titlul: *Meyringen. Un mois dans un moulin. Souvenirs d'un voyage en Oberland*. Volumul al doilea, pe care Hermiona îl anunță lui Victor Hugo prin această scrisoare, apare în 1870.

⁷ La 4 martie 1870, de la Hauteville-House, Victor Hugo trimite lui Paul Meurice scrisoarea Hermionei, însoțind-o de următoarele rînduri: „Dragă Meurice, citește această scrisoare a doamnei Quinet. Citeva rînduri ale dumitale în fruntea unui fragment ar face-o fericită și mindră; îi vei face, nu-i așa, această onoare și această fericire?“ (Victor Hugo, *Correspondance*, tome III, p. 242).

[IV]

1870, 14 martie

A Madame Edgar Quinet.

Il va sans dire, Madame, que sitôt votre lettre reçue, j'ai écrit au „Rappel”. Je dis souvent que je n'y ai aucune influence, mais ceci le prouve. Je pense que ma lettre a été oubliée. Qu'on oublie un souhait exprimé par moi, c'est tout simple; mais si le souhait est pour vous, c'est moins simple. Tout le monde au „Rappel” vous aime, vous honore et vous admire ainsi que notre illustre et cher Quinet; mais ils sont dans un tourbillon, en pleine fumée et en pleine poussière du combat. De là, bien des omissions. Ainsi ils n'ont pas fait d'article sur L'Homme qui rit; ainsi je n'en vois paraître sur ce grand livre, La Création. Je vais écrire de nouveau. Ne pourriez-vous dire à M. Michelet, notre ami commun, de rappeler ma lettre à M. Meurice? Je voudrais lire dans le „Rappel” un grand article sur le livre de Quinet et sur le vôtre.

[IV]

1870, 14 martie

Doamnei Edgar Quinet,

E de la sine înțeles, doamnă, că imediat ce am primit scrisoarea dumneavoastră am scris la „Le Rappel”⁷. Spun mereu că eu nu am nici o influență acolo, iar împrejurarea acesta o dovedește. Cred că scrisoarea⁸ mea a fost uitată. Că se uită o dorință exprimată de mine, este foarte simplu; dar când dorința este pentru dumneavoastră e mai puțin simplu. La „Le Rappel” toată lumea vă iubește, vă onorează și vă admiră, ca și pe ilustrul și dragul nostru Quinet; dar ei sînt într-un vîrtej, în plin fum și în praful luptelor. Din cauza asta, o mulțime de omisiuni. Astfel, n-au publicat articolul despre Omul care ride⁹, după cum nu văd să apară unul despre această mare carte, Creștinismul¹⁰. Voi scrie din nou. Nu ați putea spune domnului Michelet, prietenul nostru comun, să reamintească scrisoarea mea domnului Meurice¹¹? Aș vrea să citesc în „Le Rappel” un articol mare despre cartea lui Quinet și despre a dumneavoastră.

⁷ Ziarul „Le Rappel” apare la Paris, la 1 mai 1869. E lesne de înțeles profilul acestei publicații dacă amintim că aci scriau mulți dintre exilații de la 2 decembrie 1851; între colaboratori erau și fiii lui Victor Hugo, precum și Paul Meurice. (Pentru acesta vezi mai jos, nota 11).

⁸ Este vorba, desigur, de scrisoarea pe care poetul o adresa, la 4 martie, lui Paul Meurice. S-ar deduce că după scrisoarea sa din 24 februarie, Hermiona Quinet ar fi intervenit din nou la Hugo cu privire la cele solicitate atunci. (Vezi mai sus, doc. III).

⁹ Roman de Victor Hugo, apărut la Paris, în 1869.

¹⁰ Lucrare de Edgar Quinet, publicată în 1869, inspirată de doctrina evoluționistă. Ecoul ei în epocă nu întârzie; istoricul român A. D. Xenopol relatează din Berlin, la 5 iunie 1870, lui Iacob Negruzzi: „...citesc acum un op interesant de Edgar Quinet: *La Création*”, anunțându-l că-i va trimite „zilele astea” o dare de seamă asupra cărții. Sub titlul *Opul lui Edgar Quinet, La Création*, aceasta apare în „Convorbiri literare”, IV, 1870. Iar în *Istoria ideilor mele*, A. D. Xenopol spune: „...mă îndreptai iar către o întrebare generală în analiza Operei lui Edgar Quinet, *La Création*, operă admirabilă a unui poet-filozof care cel dintîi aduse geologia în cîmpul istoriei și puse principiul cel mare că evoluția de la o vreme va părăsi materia pentru a trece în domeniul inteligenței, iar cataclismul trecut al pămîntului s-a prefăcut acum în schimbările neîncetate ale civilizațiilor.

Astfel începu acea clătinare neîncetată a minții mele într-o istorie pragmatică și teoria ei, care s-a menținut și accentuat și în drumul lungii mele cariere științifice”. (Apud I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IV, București, 1933, p. 385).

¹¹ Autor de romane și de piese de teatru, jurnalist. A colaborat la „L'Événement” și la „Le Rappel”

Prieten intim al lui Victor Hugo. La 13 martie 1871, lui i se adresa, la moartea fiului său, poetul: „Meurice, 18, rue Valois. — Nenorocire cumplită. Charles a murit astăzi seară, în 13. Apoplexie fulgerătoare. Să vină imediat Victor”. (Cf. Henri Guillemin, *Victor Hugo par lui-même*, p. 154). A fost unul dintre executorii testamentari ai lui Victor Hugo, care-și scrisese dispozițiile testamentare la 31 august 1881 (așadar cu aproape patru ani înainte de moarte): lasă toate manuscrisele Bibliotecii Naționale din Paris.

Datorită lui Paul Meurice care, în 1902, oferi orașului Paris cărți, desene și amintiri intime ce aparținuseră marelui scriitor, lua ființă actualul *Musée Victor Hugo* din Place des Vosges.

Mes fils, à cause de moi, ont dû s'interdire toute immixtion dans la critique; mais j'insisterai près de notre cher Meurice. Je n'ai pas reçu votre livre. (M. Lacroix n'en fait pas d'autres) mais je sais qu'il est noble, doux et charmant. Et comment en serait-il autrement? Vous êtes une belle âme à côté d'une grande âme.

Je me mets à vos pieds, Madame, et j'embrasse Quinet.

V. H.

(Victor Hugo, *Correspondance*, tome III, pp. 243–244).

[V]

Hauteville-House, 8 avril 1870

À Madame Edgar Quinet

Que vous dire, Madame? J'ai lu votre livre. Je devrais vous baiser la main et me taire. Quelle page vous avez écrite sur moi! Vous me faites l'effet de cette fée des contes d'Orient qui offrait un diamant à un rocher. Le rocher acceptait et du diamant faisait une étoile à son vieux front noir. J'accepte aussi, Madame, et il me semble que maintenant j'ai sur moi un rayon de votre âme.

Cette page est exquise et tout le livre est comme cette page. Vos mémoires d'exil ont le vivant reflet du grand et doux maître qui est apôtre en même temps que poète, et qui s'appelle Quinet. Vous êtes un talent charmant et un cœur vaillant.

Je suis triste. Je viens d'enterrer un vieux compagnon de ma solitude; je vais ouvrir votre livre, il me scurira et me consolera. Que c'est bon la lumière vraie! Et c'est de cette lumière-là que toute votre âme est faite.

J'embrasse mon cher Quinet et je lui demande la permission de rester le plus longtemps possible à vos pieds.

Victor H.

(Victor Hugo, *Correspondance*, tome III, p. 247).

Fiii mei, din cauza mea, au fost nevoiți să-și interzică orice amestec în critică; dar voi insista pe lângă iubitul nostru Meurice.

N-am primit cartea dumneavoastră (domnul Lacroix¹² nu mai scoate altele), dar știu că este nobilă, frumoasă și plină de farmec. Și cum ar putea fi altfel? Sinteți un suflet frumos alături de un suflet mare.

Sint la picioarele dumneavoastră, doamnă, și-l îmbrățișez pe Quinet.

V. H.

[V]

Hauteville-House, 8 aprilie 1870

Doamnei Edgar Quinet

Ce să vă spun, doamnă? V-am citit cartea. Ar trebui să vă sărut mina și să tac. Ce pagină ați scris despre mine! Sinteți pentru mine asemenea acelei zâne din poveștile Orientului care oferea un diamant unei stinzi. Sinca a acceptat și a făcut din diamant o stea pe bătrîna sa frunte neagră. Accept și eu, doamnă, și îmi pare că acum simt asupra mea o rază a sufletului dumneavoastră.

Pagina aceasta e delicată și întreaga carte e ca această pagină. *Mémoires* dumneavoastră din exil au reflexul viu al marelui și blîndului prieten care e în același timp apostol și poet și care se numește Quinet. Sinteți un talent fermecător și o inimă bravă.

Sint trist. Am înmormîntat pe un vechi tovarăș¹³ al siguranței mele; voi deschide cartea dumneavoastră, ca-mi va suride și mă va consola¹⁴. Cît de bună e lumina adevărată! Și sufletul dumneavoastră este în întregime făcut din această lumină.

Îmbrățișez pe scumpul meu Quinet și-i cer îngăduința de a sta cît mai îndelung cu putință la picioarele dumneavoastră.

Victor H.

¹² Editor, împreună cu Verbockhoven, al volumului *Mémoires d'exil*.

¹³ Editorul corespondenței lui V. Hugo notează că poetul însuși a însemnat pe scrisoare numele celui dispărut: Kesler.

¹⁴ Cu toate aceste copieșitoare elogi, exemplarul din *Mémoires d'exil* aflat în biblioteca de la Hauteville-House este cu paginile netălate. De altfel, după Henri Guillemin, lucrul se poate generaliza și pentru alte opere, întrucît se scrie acesta despre lecturile lui Hugo, la p. 27 a lucrării sale deja citate de noi: «Nu iubea bibliotecile. „Urăsc această copieșire”, spunea el: nu-l interesau niciodată cărțile în sine. La Hauteville-House, lucrările pe care le avea — primea cu sutele — se-ngrămădeau

[VI]

Monsieur,

Votre douleur est la nôtre; nulle parole ne dira jamais à quel point c'est que nous vous aimons tous! Que n'aurais-je donné pour être un moment auprès de vous hier soir!

Mon mari du moins vous a vu et entendu; il a pu serrer vos mains, il m'a dit votre calme sublime, votre force d'âme; mais moi je pleure pour nous ce fils adoré, ce brillant avenir brisé, ce talent digne de vous et que j'ai tant admiré. Nous en étions heureux et fiers pour vous, pour la République. Est-il possible, mon Dieu, qu'un si grand désastre de cœur atteigne Victor Hugo, après les grands désastres de la patrie!

Adieu, Monsieur, nous souffrons avec vous et vous nous êtes plus cher que jamais.

H. QUINET

Bordeaux, 15 mars 1871

(Original francez, Maison Victor Hugo, Fonds Hugo, 2981).

[VI]

Domnule,

Durerea¹⁵ dumneavoastră este și a noastră; nici un cuvânt nu va exprima vreodată cât de mult vă iubim cu toții! Ce n-aș fi dat să fiu o clipă lângă dumneavoastră ieri seara!

Soțul meu, cel puțin v-a văzut și v-a auzit, v-a putut strânge mâinile; mi-a vorbit despre calmul dumneavoastră sublim, despre tăria dumneavoastră sufletească¹⁶; dar eu plîng pentru noi acest fiu adorat, acest strălucit viitor sfărîmat, acest talent demn de dumneavoastră și pe care eu îl admiram atît. Eram fericiți și mîndri de el, pentru dumneavoastră, pentru Republică. Este cu puțință, Dumnezeu, ca un atît de mare dezastru al inimii să-l atingă pe Victor Hugo, după marile dezastre ale patriei!

Adio, domnule, suferim împreună cu dumneavoastră și ne sînteți mai drag ca oricînd.

H. QUINET

Bordeaux, 15 martie 1871

la noroc. În adolescență, devorase cărțile, mai apoi le-a pierdut gustul. Lecturile sale de om care lucrează continuu și care are merou o carte pe șantier nu mai erau — cam de pe cînd avea 25 de ani — decît în scopuri utile și comandate de nevoia imediată de a se documenta.

¹⁵ Încă de la 17 februarie 1871, Victor Hugo se afla, împreună cu fiul său Charles și cu familia acestuia, la Bordeaux, unde urma să se întrunească Adunarea Națională. Pentru același motiv, erau acolo și soții Quinet. La 13 martie, moare subit Charles Hugo. În foarte interesanta sa carte *Choses vues*, Hugo descrie împrejurările în care a amurit fiul său.

De la Bordeaux, Charles Hugo fu transportat la Paris pentru a fi înmormîntat alături de bunicul său, generalul Hugo, în cimitirul Père-Lachaise. În mormîntarea avu loc în ziua de 18 martie. O mulțime imensă alcătuiă cortegiul. Hugo era însoțit de fiul său, François-Victor. (Soția — frumoasa Adèle, care-l trădase cu Sainte-Beuve — încetase din viață la 27 august 1868 și-și dornica acum somnul de veci în cimitirul de la Villequier, alături de fiica sa, Léopoldine, și de ginere; cealaltă fiică, Adèle, dădea de mult semne de demență). Pe înăsură ce cortegiul funebru înainta, lumea striga, văzînd pe bătrînul Hugo: «Vive la République». În această împrejurare nenorocită, cunoscînd Victor Hugo pe Courbet, în fața mormîntului, marele pictor întinse o mînă părintelui îndoliat și, cu ochii în lacrimi, îi spuse simplu: «Eu sînt Courbet». (Victor Hugo, *Choses vues*).

¹⁶ Victor Hugo notează (*Choses vues*): «15 martie. — N-am dormit de două nopți; am ațipit puțin astă noapte.

Edgar Quinet a venit ieri seară. Văzînd sicriul lui Charles depus în salon, a spus: „Îți spun adio, spirit mare, talent mare, suflet mare, frumos la chip, mai frumos încă la gîndire, fiu al lui Victor Hugo!” Am vorbit împreună despre acest spirit superb, plecat dintre noi. Eram calmi. Paznicul de noapte plîngea, ascultîndu-ne».

[VII]

[1871.] 15 martie Bordeaux

Madame,

Vos paroles me pénètrent comme une lumière. Vous êtes la grande compagne d'un sublime esprit. Je suis accablé de douleur. Les cœurs comme le vôtre sont le point d'appui de ceux qui souffrent. Aimez-moi. J'embrasse Quinet.

Je suis à vos pieds,

Victor HUGO

(Victor Hugo, *Correspondance*, tome III, p. 279).

[VIII]

Versailles, 29 juin '72

Monsieur,

Soyez remercié du bien que vous nous avez fait après des jours de profonde angoisse. C'est une joie personnelle de découvrir dans le progrès toujours croissant du Génie, la plus belle démonstration de l'Infini, de l'Immortalité.

L'Année terrible me semble la plus haute œuvre de Victor Hugo et dans ce volume resplendissant Les deux trophées, Paris incendié, L'Enterrement, apparaissent comme trois âmes triomphantes. La Patrie vous a inspiré; tout cela est très grand, parce que le sentiment est très vrai. Vous avez aussi réalisé mon rêve: reconquérir nos frontières intellectuelles perdues! La gloire des proscrits et la Régénération par la République s'affirment encore une fois par votre immortelle Année Terrible.

Recevez, Monsieur, l'hommage de mon admiration et de mon affectueuse reconnaissance.

H. QUINET

(Original francez. Maison Victor Hugo, Fonds Hugo, 2982).

[VII]

[1871.] 15 martie, Bordeaux

Doamnă,

Cuvintele dumneavoastră mă pătrund ca o lumină. Sinteți marea tovarășă a unui spirit sublim. Sînt copleșit de durere¹⁷. Inimi ca a dumneavoastră sînt un punct de sprijin pentru cei ce sufăr. Iubiți-mă. Îl îmbrățișez pe Quinet.

Sînt la picioarele dumneavoastră,

Victor HUGO

[VIII]

Versailles, 29 iunie '72

Domnule,

Fiți răsplătit pentru binele pe care ni l-ați făcut după zile de profundă amărăciune. Este o bucurie personală să descoperi în progresul mereu crescînd al Geniului cea mai frumoasă demonstrație a Infinitului, a Nemuririi.

Anul îngrozitor¹⁸ îmi pare cea mai înaltă operă a lui Victor Hugo și în acest volum strălucitor *Cele două trofee, Parisul incendiat, Înmormîntarea* apar ca trei suflute triumfătoare. Patria v-a inspirat; toate acestea sînt mărețe pentru că sentimentul este autentic. Ați realizat, totodată, și visul meu: recucerirea frontierelor noastre intelectuale pierdute. Gloria proscrisilor și Regenerarea prin Republică se afirmă o dată mai mult prin nemuritorul dumneavoastră *An îngrozitor*.

Primiți, domnule, omagiul admirației mele și al recunoștinței mele afectuoase.

H. QUINET¹⁹

¹⁷La 14 martie, Hugo le scria lui Paul Meurice și lui A. Vacquerie: «Dragi prieteni, nu mai văd, scriu printre lacrimi; mi-e inima zdrobită. Charles a murit».

¹⁸Celebra culegere de poeme a lui Victor Hugo — publicată la 20 aprilie 1872 — în care autorul evocă, precum se știe, prăbușirea celui de-al doilea imperiu și fondarea republicii a treia. (Perioada dintre august 1870—iulie 1871).

¹⁹Hugo răspunde de astă dată direct lui Quinet: «Marcie meu prieten, cuvintele dumitale admirabile mă mișcă profund. Sînt mîndru simțind că sufletul meu comunică cu al dumitale. Gîndirea dumi-

[IX]

Versailles, 5 april 1873
Bd. de la Reine, 67

Monsieur,

Votre génie indulgent a fait un si tendre accueil au *Mémoires d'exil*. Recevez avec la même bonté Paris. Journal du siège.

N'est-ce pas une témérité de raconter ces jours immortels après l'Année terrible?

La passion de la liberté, de la France, de ses vraies gloires, voilà mon excuse.

J'espère que ce livre, plus heureux que La République de mon mari, arrivera à bon port entre les mains illustres et amies auxquelles nous l'adressons. Pardonnez-moi l'ambition de vouloir être lue par Victor Hugo.

Mille tendres souvenirs de votre ami.

Permettez-moi, Monsieur, de vous rap-
peler encore une fois la profonde et affec-
tueuse admiration de

votre toute dévouée

H. QUINET

(Original francez, Maison Victor Hugo, Fonds Hugo, 2983).

tale este unul dintre piscurile spiritului omenesc din acest veac. A avea dreptate în fața dumitale înseamnă a avea dreptate în fața conștiinței eterne. Îți string mîna și sînt prietenul dumitale.

VICTOR HUGO
Paris, 30 iunie 1872

Doamnă, ați pus în scrisoarea dumneavoastră inima dumneavoastră mare. Vă mulțumesc înduioșat și sînt la picioarele dumneavoastră.

V. H.

(Cf. M-me Edgar Quinet, *Edgar Quinet depuis l'exil*, p. 406)

²⁰ Paris. Journal du siège par M-me Edgar Quinet, précédé d'une préface d'Edgar Quinet. Paris, 1873. Cartea ținește un scop, lămurit în prefața de Quinet: «Dacă dezastrelor noastre trebuie să ne folosească la ceva, atunci este necesar să păstrăm nu numai amintirea faptelor, ci și emoția spontană din fiecare zi. Căci aceasta se uită cel mai repede. În curînd vor veni istorici erudiți care vor altera spiritul și sensul evenimentelor după cum va conveni sistemelor lor. Cine ne va da însă mărturie despre prima impresie produsă de aceste calamități, dacă nu va rămîne undeva un vestigiu în emoționanta cronică a unui contemporan?»

Hermiona Quinet relatează că: «Gambetta a patronat această carte. Georges Avenel i-a făcut o dare de seamă în „La République française”.» (Cf. *Edgar Quinet depuis l'exil*, p. 418).

Edgar Quinet a scris și ei o lucrare despre asediul Parisului: *Le siège de Paris et de la défense nationale*.

²¹ *La République, conditions de la régénération de la France*, de Edgar Quinet, Paris, 1872. În prefața cărții, autorul se autodefineste: «Si je suis quelque chose, je suis un esprit de liberté».

[IX]

Versailles, 5 aprilie 1873
Bd. de la Reine 67

Domnule,

Geniul dumneavoastră îngăduitor a făcut o primire atît de mișcătoare *Memo-riilor din exil*.

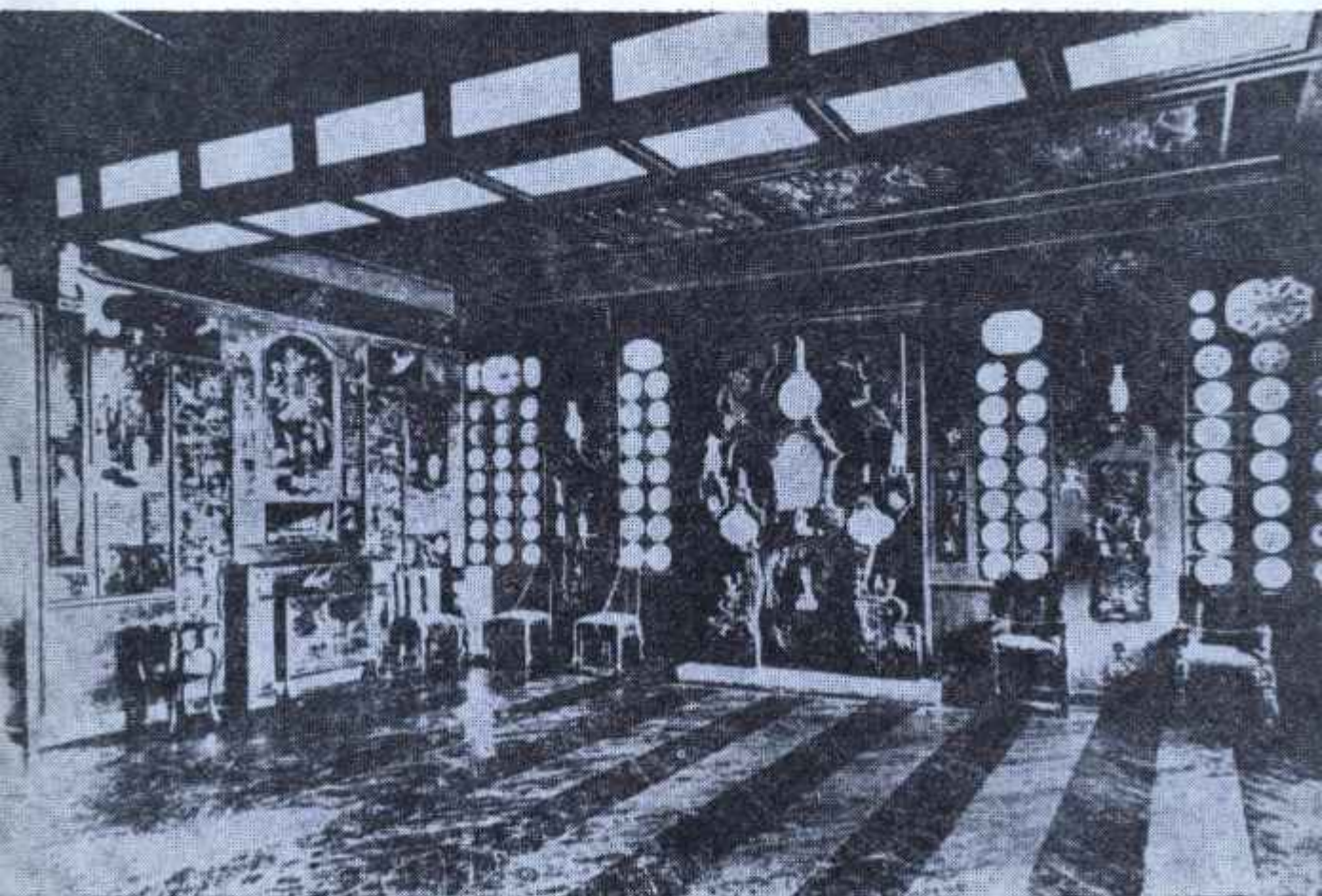
Primiți cu aceeași bunătate Paris. Jurnalul asediului.²⁰ Nu e oare o îndrăzneală să povestești despre aceste zile nemuritoare după *Anul îngrozitor*?

Pasiunea pentru libertate, pentru Franța, pentru gloriile sale adevărate, iată muza mea. Nădăjdiesc că această carte, mai norocoasă decît *Republica*²¹ soțului meu, va ajunge cu bine în mîinile ilustre și prietene cărora o adresăm. Iertați-mi ambiția de a voi să fiu citită de Victor Hugo.

Mii de amintiri duioase de la prietenul dumneavoastră.

Permiteți-mi, domnule, să vă reamintesc profunda și afectuoasă admirație a foartei devotate dumneavoastră,

H. QUINET

Salonul chinezesc din casa lui Victor Hugo.

[X]

[1873]²² H[auteville]-H[ouse]
14 april

À Madame Edgar Quinet.

C'est une belle chose, Madame, qu'un esprit appuyé sur un cœur, et pas d'esprit plus grand que celui de Quinet, pas de cœur plus noble que le vôtre.

În biblioteca de la Hauteville-House se află un exemplar din *Republica* purtând dedicația: « À Victor Hugo, son Edgar Quinet ». Volumul este netăiat. (Cf. Jean Delalande, *Victor Hugo à Hauteville-House*, p. 119).

²² Anul stabilit de editorul *Correspondenței* lui Victor Hugo.

[X]

[1873] H[auteville]-H[ouse]
14 aprilie

Doamnei Edgar Quinet.

Frumos lucru, doamnă, un spirit sprijinit pe o inimă și nu există spirit mai mare ca acela al lui Quinet, nici inimă mai nobilă ca a dumneavoastră.

Vous jugez avec quelle émotion je lis votre livre plein de tout ce que j'aime et de tout ce que j'admire, plein de Paris, de la France, de Garibaldi, de Quinet, de vous. J'y suis nommé et je suis fier. Quelle belle âme vous êtes, et que de pages éloquentes. Quant à moi, non, certes, je ne désespérerai pas tant qu'il y aura des villes comme Paris, des peuples comme la France, des hommes comme Quinet, et des femmes comme vous. J'embrasse votre illustre et cher mari et je mets à vos pieds tout mon respect, Madame.

Victor HUGO

Hélas, non, je n'ai pas reçu la République de Quinet.

(Victor Hugo, *Correspondance*, tome III, p. 356).

Vă dați seama cu câtă emoție citește cartea dumneavoastră²³ plină de tot ceea ce iubesc și de tot ceea ce admir, plină de Paris, de Franța, de Garibaldi²⁴, de Quinet, de dumneavoastră.

Figurez și cu în ea și sint mîndru²⁵. Ce suflet frumos sînteți și cite pagini elocvent! Cît despre mine; nu, desigur, nu voi deznădăjdui atîta timp cît vor exista orașe ca Parisul, popoare ca Franța, oameni ca Quinet și femei ca dumneavoastră.

Îmbrățișez pe ilustrul și scumpul dumneavoastră soț și depun la picioarele dumneavoastră, doamnă, întregul meu respect.

Victor HUGO

Vai, nu, n-am primit *Republica*²⁶ lui Quinet.

²³ Paris, *Journal du siège*.

²⁴ Soții Quinet au întîlnit pentru prima oară pe Garibaldi în septembrie 1867, cu prilejul *Congresului pentru pace și libertate* de la Geneva, unde Edgar Quinet ținu conferința *La mort de la conscience humaine*, care fu primită cu răceală de către asistență, cu excepția lui Garibaldi.

În cartea sa *Mémoires d'exil. Bords de Léman* (1870), Hermiona a consacrat un capitol lui Garibaldi, reluat parțial și în *Edgar Quinet depuis l'exil*, în care relatează sosirea crouni național al Italiei în Elveția și desfășurarea congresului. Garibaldi veni la Geneva cu trenul; soții Quinet îl întâmpinară în gară la Villeneuve, cîndu-și druin printr-o mare de oameni adunați să primească pe marele luptător pentru libertate. Atrăgîndu-i-se atenția că pe peron se află Quinet, Garibaldi ar fi exclamat: « Edgar Quinet? Acest om pe care îl slăvește Europa întreagă? » Cei doi bărbați se îmbrățișară; pana entuziasă a Hermionei notează: « Ah, ce importanță are uitarea mulțimilor, ricanarea nerozilor, cînd ai trăit un astfel de moment, cînd, pe acest pămînt al discordiei două suflete mari « au îmbrățișat frățește! » (*Edgar Quinet depuis l'exil*, p. 322).

Cei doi Quinet vor întîlni din nou pe Garibaldi, în februarie 1871, la Bordeaux, unde aveau loc în acea perioadă, din pricina războiului cu germanii, ședințele Adunării Naționale. Alături de Victor Hugo, Louis Blanc, Edgar Quinet, Garibaldi era deputat în Adunare. În *Paris, Journal du siège*, Hermiona Quinet rememorează, în pagini emoționante, ceasurile petrecute la Bordeaux în tovărășia lui Garibaldi; luptătorul italian părăsea localitatea, întorcîndu-se la Caprera sa, mîhnit că i se refuzase cuvîntul în Adunare, după toate actele de eroism pe care le săvîrșise în războiul franco-german în calitate de conducător al faimoasei « armée des Vosges », care apăraseră Bourgogne, Charollais, Bresse etc.

²⁵ Iată ce scrie Hermiona despre Hugo:

« 2 noiembrie, ziua morților. În scara aceasta, întorcîndu-ne de la cîmîturul Montparnasse, unde am depus o coroană pe un mormînt, găsîrăm în curtea noastră pe cineva pe care întinericul ne-mîpiedică, la-nceput, să-l recunoaștem; am fi fost dezolați dacă i-am fi ratat vizita.

De la primul sunet al vocii l-am recunoscut, era Victor Hugo.

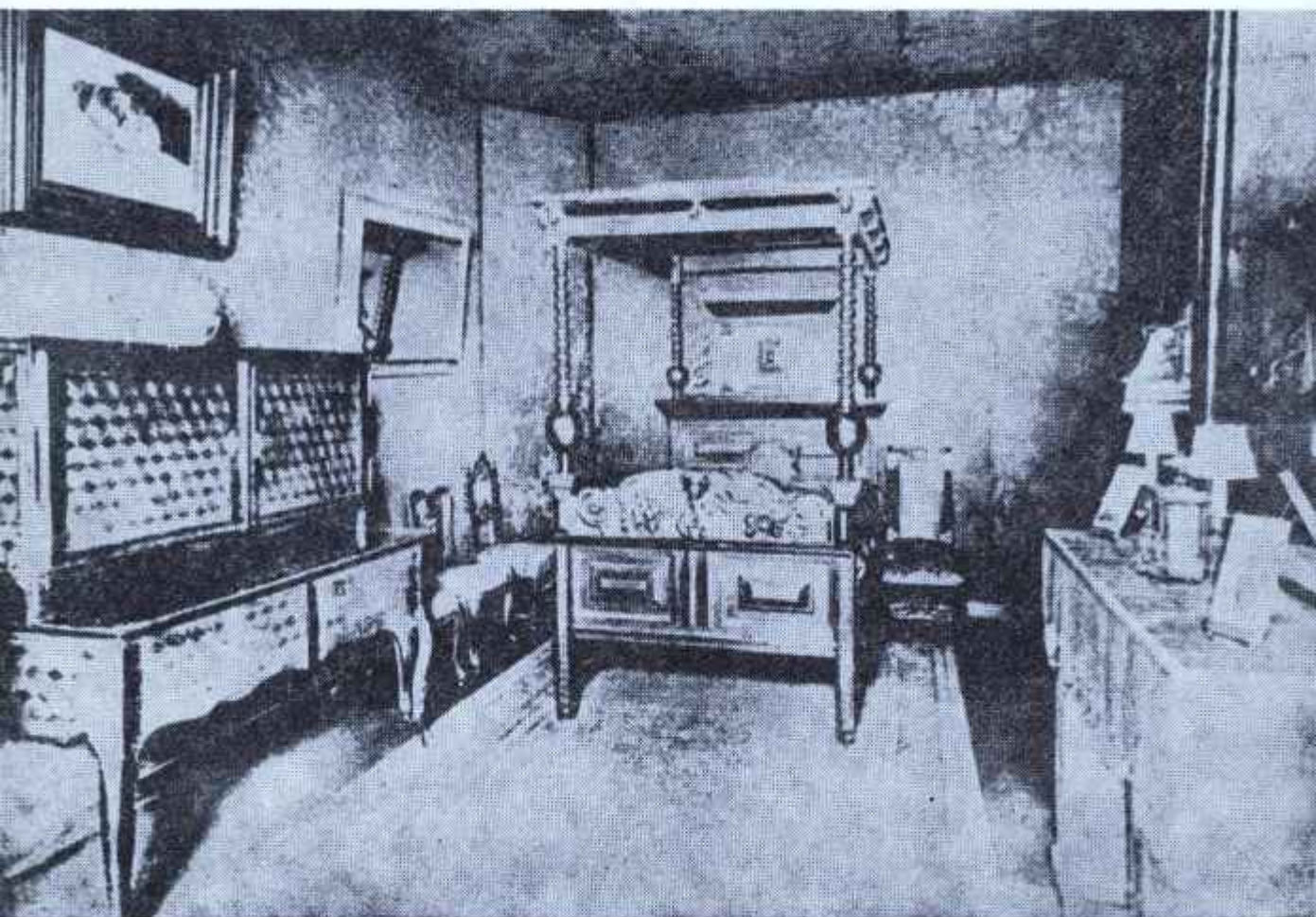
Ce oră am petrecut cu el la gura sobei, cînd, în sfîrșit, am reușit să aprind focul și cînd în lumina flăcărilor am revăzut figura unuia din cele mai frumoase genii! — „Cine ne-ar fi spus la Lausanne, acum un an, la *Congresul pentru pace*, că ne vom revedea în Parisul asediat? — Da, răspunse el și aș fi neconsolat dacă nu m-aș afla aici în aceste zile atît de mărețe! ” Ne reamînti discursul său profetic despre un ultim război... groaznic, fatal. „Nu, Franța nu e pierdută, spunea el, dar, în fine, nu se poate ascunde faptul că două sute de mii de prusaci din Metz vin să se-ntîlnescă cu cei șase sute de mii la Paris și o masă de opt sute de mii de oameni apasă asupra noastră. Trebuie să facem o spîrtură prin această masă”. Și, mai departe, Victor Hugo spune: „Europa va trece, poate, printr-o epocă de pangermanism, așa cum noi am trecut prin douăzeci de ani de imperiu, dar o țară ca Franța nu poate pieri”. (*Op. cit.*, pp. 144—145).

²⁶ În cele din urmă a primit cartea; (cf. mai sus, doc. IX, nota 20).

(*Va urma*).

Victor Hugo
me de Kappard, 70
à mardi 16 novembre
1826

Reconstituirea camerei mortuare a lui Victor Hugo din Avenue Victor Hugo. Toate piesele sînt autentice.

SCRIITORI STRĂINI ÎN ARHIVE ROMÂNEȘTI

Correspondența dintre

Jan Urban JARNÍK
și
Titu MAIORESCU

Începând din 1875 și pînă la 1923, doi aproape o jumătate de seac, Jan Urban Jarník¹ a fost partenerul unui neîntrerupt dialog, purtat cu cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii și ai culturii românești din această epocă. Fiind convins că relațiile epistolare constituie nu numai un mijloc eficient pentru însușirea limbii române, ci și o cale sigură de a cunoaște societatea românească, — Jarník a cultivat acest gen cu o pasiune într-adevăr voltairiană. El a scris cu o mare dezinoal-tură tuturor românilor, pe care i-a cunoscut fie n diferite centre universitare din Europa (Viena, Praga, Paris) sau în cursul călătoriilor făcute în țara noastră. De la ostașii ardeleni, umili și neștiutori de carte, descoperiți de el prin lazaretele din Praga, în cursul primului război mondial, și pînă la Titu Maiorescu, N. Iorga, Simion Mehedinți sau I. L. Caragiale, Jarník a îndrăgit pentru fiecare dintre interlocutorii săi punți de cordialitate și amicitie. Epistolele lui, scrise într-o limbă neaoș românească, sînt un mesaj al omeniei și al profundei sincerități cu care a iubit graiul poporului nostru. Materialul epistolar, care formează conținutul acestui interesant dialog, e rînduit în cîteva volume și așteaptă, în momentul de față, să vadă lumina tiparului.*

* * *

Jarník l-a cunoscut pe Titu Maiorescu cu prilejul vizitei sale la București în vara anului

1879. Deși Maiorescu avea atunci numai 39 ani i-a făcut totuși lui Jarník impresia puternică a unei mari personalități. Mult mai tîrziu, cînd și-a redactat confesiunile (Drumul pe care am mers)², Jarník descrie cu emoție sosirea lui în capitala României, la 7 mai 1879 — nu lipsită de oarecare peripeții. Din întâmplare, a nimerit la hotelul „Concordia”, unde a rămas o singură noapte. A doua zi, a pornit în căutarea profesorului Constantin Georgian, fostul lui dascăl de limbă română, pe care îl cunoscuse la Paris, în 1874. Voia să închirieze o cameră particulară, unde să se poată mișca mai în voie. Însă Georgian se mutase și Jarník n-a putut să-i dea de urmă. Atunci, a apelat la inginerul Mihail Lazaru, de fel din Ardeal, pe care Jarník îl cunoscuse cu cîteva ani mai înainte la Viena. Fără prea multe dificultăți, au izbutit să închirieze o cameră pe strada Tîrgoviștii — astăzi, Calea Griviței — nr. 111, la familia Aleman.

Ziua următoare, Jarník bate la ușa lui Maiorescu din strada Mercur, însă fără succes. Criticul român plecase pentru cîteva zile în provincie. La întoarcere, aflînd de sosirea lui Jarník, Maiorescu trimite un om de serviciu să-l caute pe la toate hotelurile din capitală. Cei de la „Concordia” cunoșteau noua lui adresă și chiar în ziua aceea tîndrul Jarník a fost poftit să ia masa de prînz la Maiorescu. Amfitrionul i-a propus să-l găzduiască pe tot timpul șederii sale în București,

¹ Jan Urban Jarník (1848—1923) a fost profesor de romanistică la universitatea Carol al IV-lea din Praga.

* Scrisorile, aflate actualmente în colecția mea, mi-au fost oferite de profesorul Maximilian Křepinský, elevul lui Jarník.

² Extras din „Convorbiri Literare”, XLIII, 1909.

însă, modest cum era, Jarnik a refuzat să dea curs acestui gest de neașteptată ospitalitate. În schimb, a acceptat să ia micul dejun și prinzul în fiecare zi în casa din strada Mercur. Uneori, mai ales pentru micul dejun, se ducea și la doctorul Kremnitz.

Maiorescu a fost față de Jarnik curtenitor, elegant și generos. « În vremea petrecerii mele la București — spune Jarnik — am primit ajutoare altă de multe, materiale și morale [din partea lui Maiorescu, n. n.]. La așa afabilitate și bunăvoiență față de mine niciodată nu puteam să mă fi așteptat și aceasta fără contenire, de la început pînă în ziua plecării mele ».³

În casa lui Maiorescu, tînărul Jarnik a cunoscut toată protipendada literelor românești din acea epocă. Lînd parte la reuniunile de fiecare miercuri, Jarnik a trăit clipe de neuitat în societatea celor mai de seamă scriitori români din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

« Ceea ce însă mă face să nu uit niciodată momentele petrecute în casa lor — povestește Jarnik — este că tocmai acolo am avut prilejul să văd mai des pe poetul Mihai Eminescu. Și eram mulțumit mai cu seamă după ce poetul m-a poștit la el, arătîndu-mi mai multe manuscrise și între ele mai cu seamă cunoscuta culegere a lui Golescu⁴ și împrumutîndu-mi niște cărți, de pildă, lucrarea

Dr. Ivan Iovan Jarnik

³ Ibidem, p. 103.

⁴ Culegerea poartă titlul: *Pilde, povăzuiți, cuvinte adevărate și povești*, adunate de dumnea-lui vornicul Iordachi Golescu. După cum se știe, aceste texte n-au fost niciodată publicate în întregime, deși tocmai în această perioadă circula în manuscris. Întrebarea este, cum de a ajuns în posesia lui Eminescu? Gh. Dem. Teodorescu ne informează că manuscrisul a fost încredințat, foarte probabil de Al. Golescu, lui Vasile Alecsandri. Poetul de la Mircești l-a dăruit Societății „Junimea” din Iași, unde putea fi consultat de cei care frecventau această societate literară (Vezi G. Dem. Teodorescu, *Cercetări asupra proverbelor române*, București, 1877, pp. 8—9). E mai mult ca sigur că Eminescu a luat, spre consultare, ms. de la „Junimea” și în vara anului 1879 îl avea la el, acasă. După aceea, autorul *Luceafărului* i l-a împrumutat lui Ispirescu, mai ales că la Iași se făcuse și o

lui Anton Pann⁶. Maiorescu l-a introdus pe Jarník la şedinţele Academiei Române şi tot datorită lui a putut să-şi prelungească şederea la Bucureşti peste două luni, ceea ce altfel n-ar fi fost cu putinţă, deoarece nu avea nici un fel de subvenţie pentru această călătorie. Fără a stărui mai mult asupra acestui prim contact, pe care Jarník l-a avut cu elita culturii româneşti de dincoace de Carpaţi, se poate spune că momentele trăite de el la Bucureşti au fost dintre cele mai tulburătoare şi mai emoţionate.

* * *

Correspondenţa dintre Jarník şi Maiorescu a început în toamna anului 1877, când România era angajată în Războiul de Independenţă. Deşi

copie după această colecţie, care a rămas acolo. E sigur că Ispirescu nu i l-a mai restituit lui Eminescu, ci l-a depus la Academia Română în ziua de 22. I. 1882 (Analele Academiei Române, seria a II-a, 1882, tomul IV, *Dezbaterile*, p. 58).

Primul care a comentat şi care a publicat o serie întreagă de exemple din proverbele lui Iordache Goleşcu a fost A. Lambrior în articolul său *Literatură populară* (cf. „*Convorbiri literare*”, 1875 pp. 66—83). La data aceasta, ms. se afla în minile lui Al. Goleşcu, zis Arăpila (1819—1891). O parte din materialele de paremiologie a fost folosită şi de Iuliu Zanne. Din cele zece capitole, cît cuprinde manuscrisul, Zanne a inclus în colecţia sa capitolele I-V şi X, însemnând cu ms. I redacţia de la Bucureşti, şi cu ms. II copia de la Iaşi. (Vezi I. Zanne, *Proverbele românilor*, Bucureşti, 1895, I, pp. XIX—XXXIV). La rîndul său, Ispirescu a publicat o serie de „glume” din acest manuscris (Vezi, *Basme, snoave şi glume*, adunate din gura poporului de Petre Ispirescu, Craiova, 1883, pp. 129—143).

⁶ Cf. *Drumul pe care am mers*, p. 107.

nu pătrunsese încă destul de bine în tainele limbii noastre, tînărul Jarník publică totuşi, în limba germană, un studiu despre limba basmelor populare române⁷. Broşura aceasta, de altfel foarte interesantă, îi parvine lui Maiorescu, prin intermediul lui Gaster care, pînă la mijlocul lunii decembrie 1877, se mai afla încă la Bucureşti. Maiorescu citeşte textul şi-i adresează autorului o lungă scrisoare în limba germană, cu data de 4/16 octombrie 1877.

După ce apreciază că „este o lucrare solidă (wohlgeordnete Arbeit), bine încheiată şi de o eleganţă pregnantă”, criticul român, care cunoştea limba germană la perfecţie, formulează câteva observaţii de nuanşe, relevînd faptul că autorul nu sesisase corect valoarea semantică a unor locuţiuni sau a unor forme de limbă populară românească. Măgulit de aprecierile pozitive ale lui Maiorescu, Jarník publică, mult mai tîrziu, în traducere românească, partea expozitivă din textul scrisorii⁸.

La această epistolă, tînărul Jarník răspunde imediat, la 19 octombrie, şi dialogul continuă pînă pe la 1885. După cum se poate vedea, în timp ce scrisorile lui Jarník sînt scrise cu o deosebită căldură, naturaleţe şi spontaneitate, ale lui Maiorescu sînt sumare, sobre, în adevăr „maioresciene”.

Traian IONESCU — NIŞCOV

⁷ Cf. *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen* în „*Jahresbericht der k. und k. Unterrealschule in Wien*”, Leopoldstadt, Wien, 1877. Textul a fost tradus de Jarník sub titlul *Însemnări cu privire la limba basmelor populare române*, în „*Ion Creangă*”, VI, 1913, 5, pp. 129—136; 6, pp. 161—168; 7, pp. 193—201; pp. 228—261.

⁸ Cf. „*Ion Creangă*”, III (1910), 5, p. 131.

JARNÍK

[I]

Viena, la 19 octombrie 1877

Prea stimat domn,

Întorcându-mă azi din școală, am aflat cartea și scrisoarea ce d-ștră ați avut bunătatea de a mi le trimite. Nu am voit să cred ochilor mei, citind cu ce indulgență d-voastră ați primit broșurica mea. Am fost mulțămît cu atât mai mult că rîndurile aceste[a]* sunt scrise de un bărbat învățat român care, mai mult decît toți alții, este competent să judece despre nivelul lucrării mele¹. [Î]mi iau libertatea să vă mulțămesc din inimă, de binevoînța d-stre. Vă mulțumesc deja mai înainte [și] de critica ce veți avea binevoînța a o publica în *Convorbiri*². S-înțelege că vi sunt foarte mulțămîtor și pentru observațiunile cu tot de bine fondate despre cîteva puncturi³. Vă mulțămesc și pentru cartea frumoasă a d-stre ce am avut ocaziune[a] de am citit-o deja în timpul petrecerii mele la Paris, unde dl. prof. Gaston Paris⁴ mi o a împrumutat. Desigur, acum voi avea mai [mare] folos studiindu-o decît atunci, fiindcă în timpul acela nu am fost decît la începutul ocupațiilor mele cu limba strămoșească a d-stre. Să primești [sic!] d-stră încă odată mulțămirile mele cele mai sincere.

Imediat după primirea scrisorii d-stre, m-am dus la Gerold⁵ să văd dacă-i cu putință să împlinez a d-stre dorință. Acolo am aflat că afară de cîteva exemplare pentru autor(ul)**⁶, nu s-a tipărit nimic separat și că dacă vorești să ai lucrarea d-lui Jung, trebuie cumpărat tot anul 1876⁷. La fine, s-au înduplecat a-mi vinde aceste numere unde se află lucrarea, cu preț de 5 fl[orin] ce mi-ați trimis, și cum puteai vedea și din nota ce am alăturat-o. D-stră știți fără nici o îndoială că în numărul cel din urmă de „Ausland“⁸ se află o critică foarte defavorabilă despre lucrarea d-lui Jung, din partea unui dl. Schieker⁹. Nici nu vi e necunoscut că dl. Jung a fost numit prof. extraord[inar] la universitatea de Praga.

În ce privește broșurica mea, nu e de mirat că nu ați putut să vi o procurați, fiindcă exemplarele ce am făcut să [se] fi tipărit separat, nu le-am vîndut, dar [le-am] trimis gratis bărbușilor învățați,

* [...] Adăugat de noi, spre a completa sensul frazei.

** ((...)) Particule și cuvinte, grosit intercalate în text de Jarník. Aceste două note se referă la toate scrisorile.

¹ E vorba de studiul lui Jarník, *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen*. Separatabdruck aus dem II. Jahresbericht der k.u.k. Unterrealschule in Wien, Leopoldstadt, Glockengasse 2, Wien, 1877.

² Jarník se referă desigur la scrisoarea lui Maiorescu, în limba germană, din 14/16 octombrie 1877.

³ În legătură cu această lucrare, Maiorescu n-a publicat nimic în „*Convorbiri*“.

⁴ Gaston Paris (1839—1903), învățat francez, membru al Academiei Franceze. A fondat revista de filologie romanică, „*Romania*“. După apariția lucrării lui Julius Jung, *Roemer und Romanen*, Innsbruck, 1877, Gaston Paris îi face o lungă prezentare în „*Romania*“ (1878, pp. 608—619), situîndu-se și el printre cei care negau continuitatea daco-romanilor în Dacia traiană.

⁵ Carl Gerold (1783—1854), fiul lui Josef Gerold. Cunoscută casă de editură la Viena. La data scrisorii (1879), Carl nu mai trăia, însă întreprinderea se numea „Carl Gerold's Sohn“.

⁶ E vorba de lucrarea lui Julius Jung, *Anfänge der Rumänen. Kritisch-ethnographische Studie* publicat în „*Zeitschrift f. die österreichischen Gymnasien*“, Wien, XXVII. Bd. 1876, pp. 1—19, 81—111 și 321—342. Deci, cine voia să și-o procure, trebuia să cumpere colecția întreagă a acestei reviste pe 1876.

⁷ „*Das Ausland*“. Ein Tagblatt f. Kunde des geistigen u. sittlichen Lebens der Völker mit besonderer Rücksicht auf verwandte Erscheinungen in Deutschland, München, Nr. 1—2 din 2. I. 1828.

⁸ E vorba de Johann H. Schwicker (1839—1902) care, începînd din 1873, a funcționat ca lector de literatura germană la Institutul politehnic din Budapesta. Între 1887—1901, Schwicker a fost membru în parlamentul maghiar. În cunoscuta dispută roesleriană Schwicker a avut o poziție dușmănoasă față de teza continuității românilor în Dacia.

care s[e] ocup[ă] cu limbile romanece. [Î]mi place foarte bine că mă aflu în posesiunea de câteva puține exemplare și că în modul acesta [i]mi e cu putință să împlinesc și această dorință a d-stre.

Ce păcat că în vacanțele anului trecut, 1875/76, nu mi-a fost dat să viu la București, din cauza războiului.

Dacă nu aș fi fost împiedicat de a face așa, poate în ziua de azi aș și românește pe deplin și aș fi îmbogățit biblioteca mea românească, încât aș putea să trag nădejde[a] c-o produce ceva((de)) însemnat despre limba românească. Fără cărți, ce să faci? Bibliotecile din Viena sunt foarte sărace în privința asta și cit privește pe mine, năjlo[a]cele mele nu mi-au permis până acum, să-mi procurez multe afară de cele mai trebuțioase. Cu câteva zile mai înainte m-am adresat către un domn cunoscut la București cu cererea să-mi procure((ază)) cu cel puțin cea mai mare parte ce-a fost tipărit de producțiunile muzei populare române și aștept cu nerăbdare răspunsul d-sale. Poate va da Dumnezeu că într-o zi [i]mi va fi permis să mă duc la București și să trag tot folosul ce-mi va fi cu putință de petrecerea mea acolo.

Trebule să mă grăbesc de a termina, ca să nu ostenesc paciența d-voastre. Într-același timp vă rog pe d-stră să mă lertați că am îndrăzneala să vă răspund românește și nădăduesc că aceasta nu-mi va fi luat în sens rău, chiar dac-ați găsi în rîndurile mele mai multe greșeli în contra gramaticel și spiritului limbii române, decît ați aștepta din partea unuia care s-a îndrăznit de s-a apucat d-un lucru așa de greu, adică de studiul limbii ((de)) un[ui]*popor străin.

Vă rog să primiți expresiunea simțămintelor mele cele mai respectuoase.

Dr. Ioan Urban JARNÍK

JARNÍK

[II]

Viena la 17 mart [ie] 1878

Onorate domn,

Desigur voți fi umilit primind această scrisoare din parte-mi. Vă rog să mă lertați că am îndrăznit a vă molesta din nou cu frazele mele pocite în limba românească.

Trag nădejde că ați primit lucrarea lui Jung sau mai bine [zis] cele trei numere de „Gymnasial-Zeitschrift“, unde se află lucrarea această¹.

Dar să nu mai întîrziez a vă spune de ce m-am hotărît să vă scriu. Iată lucrul. Aș dori să mă fac Privatdocent de limbe romanece în universitatea din Viena și cum știți prea bine trebule să prezentez una sau mai multe lucrări, care să probeze că sunt demn de căpătat „Venia legendi“². Fiind, pînă în ziua de azi, ocupat într-o școală reală, ca profesor de limbă franțuzească, îmi pierd cea mai mare parte a timpului cu învățămîntul, ca și cu lecțiuni private, fiindcă fără cele din urmă nu mi-ar fi cu putință să susțin familia mea, adică femeia și bălatul, care se află tocmai în vîrstă de trei luni³. Ace[a]sta a fost singura cauză că, deși am început multe lucrări de o însemnătate oarecare, nu am putut pînă acuma să termin((ez)) decît opusorul⁴ meu ce l-ați[sic!] și domniavoastră și un indice complet la dicțio-

¹ Vezi n. 6 la scrisoarea precedentă.

² *Venia legendi* lat. = permisiunea de a ține cursuri (= de a citi). Pe baza titlurilor și lucrărilor științifice, autoritățile germane acordau candidaților, la intrarea în cadrele învățămîntului superior, dreptul de a ține

cursuri — exprimat prin această formulă latină.

³ Jarník se referă la primul său fecior, Hartvik, care se născuse la 12. XII. 1877.

⁴ Iarăși e vorba de „*Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen*...“

narul etimologic[al] lui Diez⁶, ce se tipărează tocmai acum la Langenscheidt⁷ în Berlin. Afară de acest[ea], aş prezenta şi lucrarea mea ce am făcut pentru ca să mă fac doctor, adică un studiu despre o formă în vechea limbă provençală Plerabras şi poate încă un studiu despre fonologia traducerii cele[i] mai vechi((e)) în limba franceză a psalmilor⁸. Cele două lucrări din urmă le-aş putea prezenta numai în manuscris.

Am spus că doresc să mă fac docent de limbi romănice, dar mai bine ar fi să zic de limba şi literatura românească, fiind acesta obiectul ce aş propune exclusiv, cel puţin câţiva ani, în cursurile mele. Ştiu eu foarte bine cât de imperfect[ă] este cârticica mea, că este un fragment foarte mic de o lucrare ce nu ar putea să fie decât rezultatul ((ale)) unei munci de mai mulţi ani, dar important((ul)) este, mi se pare, să se constate((ze)) că autorul are nişte calităţi şi cunoştinţe, ce permit să se aştepte ceva de la el în viitor. Ace[sta] o poate zice numai un român născut şi un român de autoritate a domniei voastre.

Vă rog dar pe domnia voastră să aveţi bunătatea, dacă-i cu putinţă să publicaţi recenziunea ce mi-aţi făcut-o în amabila domniei-voastre epistolă, cât se ((mai)) poate de curând, sau româneşte în vreun ziar din ţară sau (şi aceasta mi-ar fi încă mai ((mult)) plăcut şi folositor), nemţeşte, de ex., în „Centralblatt“⁹ sau în una din reviste[le] ce s-ocup[ă] cu limbile romănice.

Vă asigur încă odată pe domnia-voastră că n-aş cuteza niciodată să mă adresez((u)) la domnia-voastră cu o asemenea cerere, dacă nu mi-aţi fi promis însuşi[i] de a face o critică de un asemenea lucru de nimica. Făcând aşa, nu numai mi-aţi face mie un serviciu foarte mare, dar aţi aduce folos, aşa cred eu, şi limbii strămoşeşti a domniei-voastre, fiindcă nu vi poate fi indiferent ca să fie în Viena un docent, în universitate, care să lătească cunoştinţa limbei şi literaturii româneşti. Ca docent aş putea să influenţez şi pe directorul bibliotecii de universitate de aici, ca să se cumpere cel puţin cărţile cele mai trebuincioase, ce lipsese cu totul până acuma.

La fine, vă rog încă o dată să mă iertaţi că am fost aşa de îndrăzneţ şi mă voi bucura că cererea mea o să fi[ie] împlinită din partea domniei-voastre.

Cu toată stima, al domniei-voastre devotat

Dr. Ioan Urban JARNÍK
I Salzthorgasse 5 Wien

JARNÍK

[III]

Viena, 31 decembrie 1879

Prea stimată domnule,

Cu ocaziunea anului nou primiţi, vă rog, d-voastră ca şi stimată d-voastre familie, urările mele cele mai călduroase. [Î]mi lipsese cuvintele şi talentul pentru ca să îmbrac felicitarea mea într-un rind de haine frumoase, dar să fiţi convins de sinceritatea simţămintelor mele.

⁶ Fr. Diez, *Dictionnaire étymologique des langues romanes*, Bonn, 1853; ediţia a III-a, 1869, 2 vol. şi J. U. Jarník, *Index zu Diez etymologischem Wörterbuch der romanischen Sprachen*, Berlin, 1878, p. 237.

⁷ Gustav Langenscheidt (1832—1895), profesor la Berlin, a fondat în 1856 o editură. Împreună cu Chr. Toussaint a pus bazele unei metode pentru editarea de dicţionare şi de gramatici ale diferitelor limbi europene.

⁸ Foarte probabil că Jarník se referă la traducerea psalmilor lui David în limba franceză de către Clément Marot şi Théodore de Bèze (cf. *Les Psaumes de David*, mis en rime française par Cl. Marot şi Th. de Bèze, Geneva, 1577).

⁹ E vorba de revista „*Literarisches Centralblatt für Deutschland*“, fondată în 1850 de Friedrich Zarnacke (1825—1891).

Cu zioa de mine se sfîrşesc vacanţele de Crăciun şi-mi pare rău, fiindcă nu mai voiu avea atît timp liber la dispoziţiune, cît am avut în zilele trecute. M-am silit să le întrebunţez cum se cade şi anume pentru ca să pregătesc cursul meu la universitate în semestrul de vară, în care am de gînd să citesc asupra limbii franţuzeşti în secolul al 16-lea şi să explic într-aceiaşi timp şi nişte texturi din timpul acesta, date la lumină prin Darmesteter şi Hatzfeld¹. Pe lingă asta, mă mai ocup cu aranjarea colecţiunii poeziilor populare româneşti, care mi-a fost dată prin dl. Moldovan², o lucrare la care mă ajută dl. Bérseanu, petrecînd în fiecare duminică cîteva ceasuri la mine.

Ce[ea] ce mă interesează mai mult (cel puţin deocamdată) în limba română este studiul frazeologiei şi-al sintaxei şi aş dori, ca, în timpul cel mai scurt, să fac nişte lucrări într-amîndouă privinţele. Pentru-ca să fiu însă în stare să fac aşa ceva, ar trebui să am mai multe cărţi scrise în limba curat românească şi într-un stil popular. Lipsindu-mi orice mijloace ca să-mi procurez cărţile dorite, mi-am luat îndrăzneala de am scris d-lui Jacob Negruzzi să binevoiască a mijloci ca membrul societăţii Junimea să-mi dea cîte un exemplar al lucrărilor lor.

Vă rog şi pe d-voastră în privinţa asta şi să credeţi că numai dorinţa mea cea fierbinte să fac şi eu ceva pentru studiul limbii române şi lipsa absolută a mijloacelor trebuincioase m-a adus ca, după multe îndoieli, să fac un asemenea pas.

Copli[i] mîei sporesc şi ne aduc multe plăceri, mai cu samă băiatul cu toată zburdălnicia şi zglobiclunea lui (sau tocmai printr-asta) este ((eu)) cît se ((mai)) poate [mai] amabil. Şi fata, pare-ne-se, este mai dezvoltată decît a fost băiatul într-aceiaşi vîrstă.

Acuma, avînd abuzat destul de paţienţa d-voastre şi furat timpul cel preţios al d-voastre, trebuie să termin((ez)). Îmi permit a ruga pe d-voastră să binevoiţi a comunica urările şi complimentele mele şi d-lui şi d-nei Kremnitz³.

Şi rămîn al d-voastre plecat

Dr. Ioan Urban JARNÍK

II Mărgareu 1

MAIORESCU

[IV → III JARNÍK]

Bucureşti, 23. I. 1880

Iubite domnule Jarník,

Vă mulţumim cu toţi de amabila D-voastră scrisoare şi felicitare de anul nou şi v-o răspundem cu aceeaşi cordialitate.

În alăturare, vă trimit sub bandă 5 din broşurile publicate de mine. Cartea mea principală, Criticele, cred că o aveţi.

Cu amicale salutări

al D-voastră devotat

T. MAIORESCU

¹ Vezi, A. Darmesteter — A. Hatzfeld, *Morceaux choisis des principaux écrivains en prose et en vers du XVIe siècle*, Paris, 1876.

² E vorba de canonicul Ioan Micu Moldovanu.

³ Wilhelm şi Mitte Kremnitz, ambii de origină germană. Soţul (1843—1897), stabilit

în Bucureşti, în 1875, a fost medicul curţii regale, soţia (1852—1916) a publicat în limba germană poezii, nuvele şi romane pe teme româneşti (*Rumänische Dichtungen*, Leipzig, 1881) şi traduceri din Slavici (*Neuen rumänischen Skizzen*, Leipzig, 1881).

JARNÍK

[V → IV MAIORESCU]

Viena, 4 martie 1880

Prea stimate domnule,

Mi-e frică dacă n-am întârziat prea mult ca să vă mulțumesc d-voastre pentru amabilitatea ce ați avut, trimițându-mi prețioasele lucrări ale d-voastre. Vă mulțumesc și pentru rîndurile cele amabile, ce ați binevoit să mi le scrieți și așteptase cu atît mai mult onoarea aceasta, fiindcă știu cît de ocupat sunteți d-voastră și cît de greu trebuie să vă vie ca să vă găsiți numai la alte scrisori, decît la cele de neapărată trebuință. Și mie într-adevăr [i]mi vine greu să scriu la epistole și drept dovadă să știți că și scrisoarea aceasta o scriu în clasa înfîlă reală șezînd la masă, pe cînd față cu mine 38 școlari se căznesc să traducă în limba lui Molière cîteva fraze nemțești, scriind traducerea în caieturile lor. După cum mi se pare e-am scris și în scrisoarea mea cea din urmă, prea sunt ocupat cu învățătura altora, n-am avut însă altă scăpare, dacă n-am vrut să caz într-o pozițiune financiară nesuferită [i]mi pare bine [d]in contra e-am izbutit să capăt niște lecțiuni plăcute și blîndor plătite. Pe lângă lecțiunilor [sic] de limba franceză, mai dau și una în limba mea strămoșească unei dame care, prin seriozitatea și hărnicia cu care se pune la lucru, face ca lecțiunea aceasta să fie cea mai plăcută dintre toate ce am dat vr-o dată în viața mea.

Văzînd că din cauza lipsei de timp nu sunt în stare să aduc la căpătîiu vr-o lucrare mai lungă și mai serioasă și venîndu-mi greu să nu mă procopsesc în nici o privință, în decursul anului acesta, m-am apucat, după o întrerupere de 14 ani, iară de studiul limbii ungurești care, după cum stau lucrurile la noi poate să-mi fi[e] de folos; pe lângă considerațiunile (1) [le] aceste[a] mai practice, am un interes într-adevăr științific să mai învăț și o limbă care este deosebită de toate celelalte limbi, cele cunoscute. Apoi mai continuez studiul limbii albaneze cu indigenul meu de Scutari¹; am început să pricep, scriu și vorbesc blîndor limba aceasta sau să zic mai bine dialectul albanez din Șodra².

Aș dori să știu: ales-[u]-s-a ceva sau ba din colaborarea d-lui Slavici la cartea *Die Völker Oesterreichs* supz redacțiunea lui Helfert? Mi-ar părea rău dacă nu, fiindcă sunt convins că dl. Slavici³, ca nici unu[1], ar fi în stare să descrie starea materială și intelectuală a românilor din Austria.

Trag nădejde că și d-voastră și on[orata] d-voastre familie și rudenii vă aflați sănătoși și rugîndu-vă pe d-voastră să binevoiți a le spune complimentele mele, ca și altor domni care [i]și mai aduc aminte de mine, termî((ez)).

Al d-voastre devotat

Dr. Ioan Urban JARNÍK

II Malzgasse 1

¹ La această dată, Jarník funcționa ca docent la Universitatea din Viena și, dorind să învețe albaneza, a luat lecții cu un tânăr albanez aflat în capitala Austriei, Marko Shantoja — foarte probabil din orașul Skutari.

² Șodra = denumirea turcească pentru Skutari (alb. Shkoder). La această epocă, Albania aflîndu-se sub stăpînire otomană, ținutul din nord de pe lîngă Adriatica, în suprafață de 11. 700 km.² forma vilaetul Șodra. Dialectul

de care vorbește Jarník este graiul gheg din această regiune a Albaniei.

³ Ioan Slavici a publicat o monografie, însă cu titlul: *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*, Wionn, Teschen, 1881. Lucrarea face parte din colecția *Die Völker Oesterreich-Ungarns. Ethnographische u. kulturhistorische Schilderungen*, inițiată de istoriografia austro-ungară.

JARNÍK

[VI]

Viena, 23 septembrie 1880

Prea-stimato domnule,

De mult mă pregătesc să vă scriu d-voastre o scrisoare și tot o aminam,¹ din mai multe cauze, care ar fi de prisos să le înșir aici. Destul că, în sfârșit, îndrăznesc iară să vă răpesc câteva momente din timpul așa de scump al d-voastre.

Este vorba de o creștomafie română ce aș vrea să fac împreună cu dl. Ispirescu². D-lui v-a și împărtășit d-voastre ce[ea] ce s-a făcut până acuma și ce[ea] ce vroiam să mai facem, așa dar nu trebuie să mai vorbesc mult asupra lucrului acestuia. Am să observ((ez)) numai atîta relativ la listele ce l-am trimis d-unei lui că listele aceste[a] le-am făcut în grabă și că n-am gîndit nicidecum să se iee bucăți din toți autorii trecuți acolo. Pentru aceasta le-am și împărțit în trei liste după valoarea lor (cel puțin după cum am putut să judec fără ca să-l fi citit pe toți) și în lista a doua am citat pe autorii, din care numai cîțiva să se aleagă, pe cînd în lista[a] treia am pus [pe] cei ce mai rămîneau, gîndind că, cine știe, poate ici, colea și dintre înșii [sic!] să se mai afle unu[i] sau altul cu vr-o poezie sau cu o bucată de proză, care ar merita să figureze într-o carte, al cărei a scop, pe lângă cel((ui)) literar, este gramatical, ca și lexical.

Eu chiar de la început tot am nădăjdut că d-voastră nu-mi veți refuza sprijinul în lucrarea aceasta și-mi pare rău că, petrecînd la București, nu m-am hotărît să o fac, fiindcă atunci m-aș fi sfătuit cu d-voastră și de bună samă aș fi fost mai îndîintat. Ideia o am avut de mult, numai n-am gîndit c-aș putea să o pui în lucrare, chiar acuma. Mai târziu[sic!], hotărîndu-mă și unindu-mă cu dl. Ispirescu am preferit (și poate, sau să zic mai bine, desigur am făcut rău) să nu vă vorbesc d-voastre pînă a nu fi fost făcut un început și lucrarea puțin înalînată.

Am fost hotărît să fac partea mea la lucrare((a)) cît se mai poate de bine și într-un mod conștiințios, iată însă c-am aflat despre un lucru care, dacă se adevărește, nu numai că poate să-mi iee pofta de lucru, ci să și strice planul meu. Vreau să vorbesc de concurența cu care mă văd amînițat din partea d-lui Gaster care, după cum veți ști mai bine [i] și petrece acum vremea la București. Îi credeam ocupat cu cumpunerea unei gramatici istorice române, o lucrare care acum doi ani într-o scrisoare, ce-mi scrisese, o a reclamat pentru d-lui.

Lucrurile stînd așa, este întrebare, dacă este de crezut că dooă chrestomafii române, eșind laolaltă sau una după alta, pot exista? Lucrul acesta m-a adus într-o mare nedumerire și numai d-voastră sunteți în stare să mă faceți să scap din încurcătura. Dacă d-voastră sunteți de gînd că se poate și dacă ne mai făgăduiți că ne veți sprijini cu sfaturile cele prețioase ale d-voastre, nedumerirea în care ne aflăm amîndei va dispărea cu totul și ne vom pune la lucru cu o sîrguință îndoită.

Știînd foarte bine că d-voastră n-aveți timp de prisos să-mi scrieți mie o scrisoare lungă asupra obiectului acesta, voi fi mulțumit dacă la întîia ocaziune, unde dl. Ispirescu va avea fericierea să vă vază, îl veți povățui despre cele ce trebuie de făcut.

Acum aș sfîrși, dacă n-aș spera că are să vă intereseze pe d-voastră, ca și pe stimata d-voastre familie, să aflați ceva asupra mea și asupra familiei mele. La 21 Iulie, st[il] [il] n[ou] mi s-a născut un

¹ În adevăr, Jarník pusese la cale cu Ispirescu alcătuirea unei creștomafii a literaturii române. Deși lucrarea a fost începută, totuși din motive obiective, ea n-a putut fi terminată

al doilea băiat, pe care l-am botezat și l-am pus numele de doi nași ((1)) ai săi, adică Jaroslav, Ottokar¹. Ace[sta] a și fost cauza cea principală că nu ne-am dus la țară, ci am petrecut vacanțele aicea. Așa am putut cel puțin să lucrez ceva, să pregătesc cursul meu la universitate: Über die Wortbildung in den romanischen Sprachen mit besonderer Berücksichtigung des Kamösischen und Rumänischen². Cu câteva zile mai înainte, s-au început școlile și-am să fiu ocupat iarăși bineșor, ca și în anul trecut. După cum stau lucrurile până acuma, voi avea 17 oare la școala reală, 10 la două gimnazii și 2 la universitate, adică 29 ceasuri pe săptămână sau aproape 5 ceasuri pe zi, afară de duminică. Pe lângă asta, aș mai dori să capăt vr-o lecțiune privată, așa ca până la sfârșitul anului să fiu gata cu punerea în ordine a bugetului meu. De lucrat nu-mi prea rămâne timp mult, mai cu seamă ocupându-mă ((mai)) cu studiul de vr-o trei limbi, ce doresc să cunosc.

Băiatul meu cel mare se face voinic și a și început să cunoască și să scrie niște litere ca: o, i, e, s-înțelege că nu-l silim, ci că face așa, jucându-se. Nevasta mea, ca și fata (Ida) stau bine și nici eu, cu toată munca, n-am să mă pling, numai băiatul cel mai mic este cam prea gingaș și ar fi de dorit să devie mai tare.

Mă rog de iertare e-am îndrăznit să vă vorbesc de lucrurile cele din urmă; în timpul petrecerilor mele la București, am avut însă prilej să văd lămurit că d-voastră, ca și stimata familie și rudele d-voastre vă interesați și de familia mea și lucrul ăsta m-a făcut de am vorbit și despre lucrurile scriind la o altă persoană în pozițiunea d-voastre, nici nu le-aș pomeni. Rugându-vă să binevoiți a prezenta complimentele mele stîm[atei] doamnei și d-șoarei Maiorescu, d-lui și d-nei Kremnitz și a saluta pe d-nii, pe care am avut fericirea să le [sic] cunosc în casa d-voastre.

Am onoare să fiu al d-voastre devotat.

Dr. Ian Urban JARNÍK

II Malchasse 1

MAIORESCU

[VII → JARNÍK]

București, 5 octombrie 1880

Stimate domnule,

Am întârziat a vă răspunde, fiindcă voiam a mă întâlni mai întâi cu d. Gaster.

Sunt două zile de cînd am putut vorbi cu D-sa; era și d. Ispirescu față. În adevăr, d. Gaster are de gînd de a face și D-sa o creștomafie română și vă propune prin mine, ca să o faceți împreună. Dacă vă convine așa, eu mă însărcinez cu plăcere a vă fi intermediar pentru scrisoarea de răspuns ce l-ați adresa-o.

Scuzați, vă rog, scurtimea acestei scrisori; mă grăbesc, fiindcă trebuie să plec cu drumul de fier pentru 3 zile în provincie.

Al D-voastră devotat,

T. MAIORESCU

Familia mea vă mulțumește de complimentele trimise și vă trimite pe ale sale.

¹ Jaroslav s-a născut la 21. VI. 1880 și a murit de tuberculoză la vîrsta de 22 ani. Studia desenul și geometria descriptivă.

² Jarník se referă la Hertvik (1877—1938), care a funcționat de asemenea ca profesor de romanistică, cu specială privire asupra limbii și a literaturii române, la universitatea din Brno.

19 iunie, 5 Octombr
1880

Scumate Domnule,

Am întârziat a vă răspunde, fiindcă
voiam a mă întoarce mai întâi cu
D. Gaster.

Sunt două zile de când am putut
vorbi cu Dne; era & D. Ispirescu fată
În adevăr D. Gaster are de gând de a
face & de o enciclopedia română & de
propune prin mine, ca să o faceti impo-
sibilă. Dacă vă convine așa, cu mi
încredințare cu plăcere & vă fi intermediar
pentru scrierea de răspuns la adresa
adresa - o. ~~adresa~~

Scuzați-vă rog, scurtimea acestei
sursoi; mă grăbesc. fiindcă trebuie să plec
cu trenul de fer pentru 3 zile în
provincie.

Alături devota

T. Macoreu

Familia mea vă mulțumește de
completentă. Trimite & vă trimite
pe & la vobă

JARNÍK

[VIII → VII MAIORESCU]

Viena, 20 octombrie 1880

Prea stimate domnule,

Mă grăbesc să răspunz la scrierea d-voastre. Mărturisesc drept că nu m-am așteptat la atita din partea d-lui Gaster, care acum doi ani, fiindu-i propus din partea citorva domni să facă o gramatică română împreună cu mine, a refuzat. [I]mi pare bine e-acuma și-a schimbat părerea și nu-mi vine în gînd să refuz((ez)) și eu. De mult m-am gîndit la această lucrare și așa de mult m-am împrietenit cu ideea să fac eu însumi sau cel puțin să conlucrez la o crestomație română pentru străini, încît mi-ar veni foarte greu ca gîndul meu să rămînă neisprăvit. Cu totul [sic] acesta, trebuie să spui că n-aș lucra cu atita plăcere și cu atita osîrdie dac-aș ști că o lucrare analoagă are să fie publicată peste puțin din partea unui alt care, avînd pe lingă alte avantajuri și mai mult timp liber decît mine, ar putea să fie gata mai devreme.

Aceste[a] sunt deo posibilități dintre noi, care nici una nici alta nu mi-ar prea plăcea. Acum însă vine încurcătura cea mai mare. Cum știți d-voastră, m-am asociat pentru lucrarea ce am avut de gînd să fac cu d. Ispirescu, mai cu samă pentru ca să scoată paginile din autorii români, din care am numai o mică parte la îndemînă. D-lui s-a trudit pînă acuma foarte mult și a scos o mulțime de texturi. Considerînd aceasta, eu nu poiu să fac altfel decît să declar că mai bine renunț, deși cu durere de inimă, la conlucrarea cu dl. Gaster, dacă d. Ispirescu s-ar simți vătămat printr-aceasta și n-ar renunța de bună voie la învoiala noastră.

Munca ce o a avut pînă acuma, n-ar trebui să li fost făcută în zadar, dacă d-lui ar consimți să ne cedeze materialul adunat și să se mulțumească cu mulțumirile noastre, ce i le-am exprimat [sic] în prefață. S-ar putea și așa, ca d-lui să tot lucreze, cum a lucrat, să i se facă partea cuvenită tot în prefață și, într-aceiași timp, să aibă și partea sa la cîștigul material, dacă are să fie. Eu m-aș simți fericit dacă d-lui tot ar conlucra la carte((a)) și aș dori să aibă tot folosul material și moral; greutatea este numai (așa cum mi se pare) în numirile ce s-ar pune pe titlul. Deși lucrarea așa cum se împarte în texturi cu notițele biografice, într-o introducere gramaticală și într-un glosar s-ar putea foarte bine împărți între trei lucrători, totuși mi se pare că punerea de trei numiri ale autorilor nu prea ar avea haz.

D. Ispirescu, în cunoscuta lui modestie și neocupînd un post public ca mine și cum are să ocupe dl. Gaster, nu are tocmai trebuință neapărată ca numele d-lui să figureze chiar pe pagina cea d-întăi((1)) a cărții.

Atita ajunge din partea-mi deocamdată, pentru ca să se vadă ce opinie am eu despre lucrul acesta. Și fiindcă d-voastră ați fost așa de amabil încît v-ați propus de intermediar între d. Gaster și mine, vă rog să binevoiți să întindeți mijlocirea d-voastre și pînă la d. Ispirescu. Nici nu trebuie să vă luați tocmai după cuvintele mele, poate că și o altă combinație ar fi posibilă, care nu mi-a venit în minte. Eu lucrul întreg îl pun între mînele d-voastre, rugîndu-vă să vă puneți iară în relațiuni atît cu d. Gaster, cît și cu d. Ispirescu.

Domnilor acestora eu nu le voi scrie acuma, știînd foarte bine că cîteva cuvinte din partea d-voastre au mai mare valoare decît mai multe pagini de-ale mele. Și chiar dac-aș vrea, n-aș avea timp[ul] trebuincios, avînd de lucru cu pregătirea cursului meu la universitate, ce-l încep sîmbăta viitoare.

Rugîndu-vă să faceți din parte-mi complimentele mele familiei întregi și rudelor ((ale)) d-voastre, rămîn al d-voastre devotați

Dr. Ioan Urban JARNÍK

MAIORESCU

[IX→VI JARNÍK]

București, 18 octombrie 1880

Domnul meu,

Am mai vorbit ieri cu D. Gaster. Mi-a spus acum definitiv, că nu poate să lucreze cu cineva împreună la creștomafii sau la gramatici, fiind lucrări prea individuale.

Părerea mea este ca D-voastră împreună cu d. Ispirescu să faceți lucrarea înainte și să vă grăbiți a o publica. Am spus aceasta și d-lui Ispirescu.

Cu deosebită considerare,

al D-voastră devotat

T. MAIORESCU

JARNÍK

[X]

Viena, 1/13 ianuarie 1881

Prea stimate domnule,

Mă folosesc de prilejul ce mi se prezintă prin sosirea Anului Nou, pentru ca să vă spun urările mele de bine cele mai cordiale și sincere. În timpul petrecerii mele la București, am aflat în casa d-voastre o primire așa de amabilă încât nu pot altfel decât să vă păstrez în inima-mi simfămintele cele mai vii de recunoștință și de stimă.

Permiteți-mi dar, lipsindu-mi cuvintele ca să exprim toate cele ce simț, să vă urez d-voastre, împreună cu familia și cu rudeniile d-voastre, toate fericirile de pe lume și vă rog să binevoiți a-mi păstra acea favoare, cu care m-ați onorat, și în viitor, în năzuințele mele în privința limbii și literaturii române.

Al d-voastre plecat

Dr. Ioan Urban JARNÍK

JARNÍK

[XI]

Viena, 8 aprilie 1881

Prea stimate domnule,

Iertați-mă, vă rog pe domnia voastră, că viu iară cu o cerere. Poate că vi mai aduceți aminte că în timpul petrecerii mele la București m-ocupam cu copierea unei colecțiuni de cîntece adunate cam pe la 1864—65 la îndemnul d-lui Moldovan prin studenții¹ din Blaj¹. Pînă a nu m-întoarce

¹ Materialul acesta folcloric i-a fost încredințat lui Jarník de Ioan Micu Moldovanu în vara anului 1879, pe cînd se afla în vizită la Blaj. (Cf. *Doine și strigături din Ardeal*, date la iveală de Dr. Ioan Urban Jarník și Andrei Bărseanu, Editura Academiei Române, București 1885, prefață, p. VIII, p. 528.) Luînd drept colaborator pe Andrei Bărseanu, Jarník a

publicat cunoscuta colecție de cîntece populare, însoțită de un *Glossaire des chansons populaires roumaines de Transylvanie* (Collection Bărseanu-Jarník), redactat în limba franceză de Jarník, p. 324 + XVI. Ediția următoare, publicată peste zece ani, la Clureu, Brașov, avînd un caracter „poporal”, a apărut fără acest glosar.

atunci neașă, am izbutit să le transcriu toate pe câte o foaie, să însemn variantele, așa încât acum numai se vedea că este ceva ce este și ce va putea să se facă din ea.

Fiind prea ocupat cu alte lucrări și văzând nesiguritatea colecției, din cauza lipsei unei ortografii omogene și fonetice, m-am asociat cu domnul [1] Andrei Băresanu, pe care și domnia voastră îl cunoașteți. Domnia lui luase materialul întreg, după ce l-am fost aranjat noi en-gros, după conținut (ul), împreună cu el la München, unde petrecuse iarna și acum întorcându-se le-a adus aicea, transcrise cu mîna lui, iară pe foile deosebite, dar în mod că s-ar putea tipări îndată.

Ceea[ce] însă ((ce)) mă oprește deocamdată, ca împreună cu scrisoarea acesta să vă trimit și lucru[1] de care este vorba, este că în timpul vacanțelor de Paști, aș vrea să mă apuc să compun un glosar, care are să conțină nu numai ardelenismul, peste care dăm în texturile aceste, ci și toate celelalte, ce mi se par interesante și importante.

Vine acum tipărirea cărții? Să căutăm pe un editor? Cam cu anevoie am afla, fiindcă cartea cu toată importanța ei, are să fie destul de voluminoasă și să albe un cerc restrîns de cititori. Singură Academia din București ar putea dacă, la o cercetare despre valoarea intrinsecă a poeziilor aceste și despre punerea lor la rînd, ar putea, zic, să mijlocească ca lucrarea aceasta să vadă lumina zilei, tipărind-o cu însuși [sic!] spesele ei sau acordîndu-ne un ajutor pentru scopul acesta.

S-înțelege că despre aceasta se va putea hotărî, lucrarea fiind de față: scopul scrisorii aceste este următor[ul]. Știu că tocmai acum s-a întrunit Academia, nu știu însă, dacă pentru [ea] să se facă o așa hotărîre, este de lipsă să se primească de către Academia întreagă sau numai de partea aceea, care în tot timp[ul] conduce afacerile Academiei la București. Aș vrea să știu mai înainte, dacă nu există a priori vreo dificultate în contra proiectului acesta, într-un cuvînt, dacă este de nădăjduit ca noi, adresîndu-ne către Academie, printr-o asemenea cerere, să izbutim. Dacă este de lipsă ca lucrul acesta să se primească în plin și să se trimită pentru scopul acesta și texturile acolo, eî se poate de curînd, o am face noi, fiindcă, după opinia mea, lucrul principal aicea este valoarea intrinsecă a texturilor; mai pe urmă, am putea să terminăm cu celelalte, ce poate nu vom putea isprăvi deocamdată.

[1] Mi place mult lucrarea aceasta, deși mi-a adus muncă multă pînă acum, aș lucra însă cu o ardoare și mai mare, dac-aș ști că este de sperat că, prin sprijinul Academiei, se va putea și tipări. Pe paginile din urmă, îmi permit a transcrie tabla materiilor după aranjarea noastră.

În privința creștomatiei, poate că nu mai este ceva nou pentru d-voastră c-am încheiat contractul cu Max Niemayer * la Halle a[m] S[alle].

Rugîndu-vă să mă iertați și să binevoiți a-mi scrie în curînd, mă recomandez stim[atei] familiei [a] d-voastră.

Al d-voastră devotat

Dr. Ioan Urban JARNÍK

II Malgassas 1

MAIORESCU

[XII→XI JARNÍK]

București, 24 aprilie 6 mai 1881

Stimate domnule,

Scuzați întârzierea răspunsului. Am fost de vacanța Paștilor prin Transilvania și de-abia alaltăieri m-am întors.

Scrisoarea cu propunerea D-voastră pentru Academie a sosit prea târziu¹. Se votase deja Budgetul Academiei pentru 1881—1882 echilibrat pînă la un ban și nu mai putea fi vorba de alte cheltuieli. Dar la martie anul viitor este speranță, dacă voiți să așteptați pînă atunci cu prea interesanta D-voastră publicare.

Al D-voastră cu deosebită stimă,

T. MAIORESCU

[XIII]

JARNÍK

Viena, 18 martie 1882

Prea stimată domnule,

Într-aceiaș[i] timp cu scrisoarea aceasta trimit la Brașov d-lui Bărseanu, semnată de mine, o suplică către Academia din București în afacerea cîntecelor din Ardeal, despre care vă și scrisesem acum un an. Peste puțin, vor sosi la Academie trei volume de poezii scrise cu mîna și lucru de căpetenie este dacă prețul lor are să fie judecat așa de mare, încît Academia să creadă că merită a fi date la lumină și să ne sprijinească în lucrul acesta.

În cît privește mai cu seamă glosarul, observ că vacanțele trecute întregi le adoperasem la scoaterea cuvintelor; ca să fiu mai cu liniște, luasem o odaie în școala din Pottenstein, unde petreceam 8—10 ceasuri pe zi, nefăcînd altă decît scoțînd la cuvinte. Pare lucru incredibil și este cu totul adevărat c-am însemnat pe fețele fiecare cuvînt ori cît de des să se afle în poezii; așa dar, eu aș fi în stare să zic de cîte ori provine un atare cuvînt în texturile aceste[a]. Se înțelege că în glosarul cu totul c-are să fie complet încît să nu lipsească nici un cuvînt, nu voi oare grămădi toate citațiunile aceste[a], ci numai la cuvinte mai rare și unde este ceva deosebit de observat, dar pentru materialul drept substrat de o lucrare, cred că este neapărat să fie adunat tot.

Glosarul acesta e menit mai cu seamă sau poate să fie mai bine, numai pentru străini, care doresc să citească atari poezii în original și le vine greu, din cauza lipsei unui dicționar complet și comod. Din cauza aceasta m-am și străduț să nu lipsească măcar un cuvîntel, știînd din propria-mi experiență cît de neplăcut este, cînd într-un glosar, care se dă de complet, se afle lacune, mai mici sau mai mari.

¹ Propunerea lui Jarník și Bărseanu s-a discutat în ședința din 15 martie 1882; cînd a fost însărcinat Vasile Alecsandri să facă un raport despre această colecție (Vezi *Analele Academiei Române*, seria a II-a, tomul IV — *Dezbaterile*, București, 1882, pp. 133—134)

Scopul rindurilor aceste[a] este ca în caz că D-voastră ați recunoaște meritul lucrării și valoarea internă a poezilor, să vă rog să binevoiți a ne sprijini cererea la onorarii membri ai secțiunii literare, ca și înaintea înalt Academiei întregi. Prea mult timp pierdusem cu lucrarea aceasta, însă nu voi zice că l-am pierdut, dacă izbutim în întreprinderea noastră.

Nu cred că este de lipsă să tîgăduiesc, c-am mare nădejde să fiu ((de)) numit la universitatea boh[emă] din Praga de profesor extraord[inar] de limbile romanice și atunci aș avea timp destul să mă ocup cu lucrări științifice, mai cu seamă despre limba română, că de cultivarea acestel[a], ori vrei, ori nu vrei, nu mă voi lăsa niciodată.

Să-mi și permiteți să expun mulțumirea mea c-am izbutit așa de bine recomandînd în loc de mine, d-lul Helfert¹, pe dl. Slavici pentru compunerea unei lucrări despre românii din Austria. Succesul, ce are cartea aceasta în străinătate((a)), dovedește că de bine îl cunoșteam pe dl. Slavici².

Vă poate și interesa pe d-voastră că, cu patru săptămîni, a început să iasă la lumină într-o revistă literară, care se numește „Svĕtozor“, la Praga, articolele ce la timpul său scrisesem în „Osten“. Pînă acuma au [a]părut trei articole cu titluri[le] următoare: 1. Tîrgul moșilor la București; 2. Serate literare; 3. Academia română. Astăzi are să iasă un al patrulea articol³.

Acuma însă să sfîrșese că cu rindurile mele Vă luasem destul de vreme prețioasă. Vă rog dar să binevoiți a spune complimentele mele tuturor membrilor ((ale)) stimatei d-voastre familii și să primiți însuși expresiunea deosebite[i] mele stime.

Dr. Ioan Urban JARNÍK
II Lampigasse 33

¹ Josef Al. Helfert (1820—1910), om de stat și istoric austriac. Profesor la Cracovia, fost subsecretar de stat și ministru al învățămîntului; a publicat mai multe lucrări de istorie. De unde se vede că publicarea colecției „Die Völker Oesterreich-Ungarns. Ethnographische u. kulturhistorische Schilderungen“ era o inițiativă patronată de guvernul austriac.

² Monografia lui Slavici apăruse în 1881.

³ În adevăr, Jarník a publicat și în cehă aceste impresii din călătoria făcută în Transilvania, sub titlul: *Aminții din vremea petrecerii mele printre Români (Vzpomínky na pobyt mezi Rumuny)*, în revista „Svĕtozor“, Praga, XVI, 1882, după cum urmează:

1. Tîrgul moșilor din București (nr. 9, pp. 102—106).

2. Serate literare (nr. 10, pp. 115—118).

3. Academia Română (nr. 11, pp. 127).

4. De la Sibiu la Sighișoara (nr. 12, p. 138).

5. Făgărașul și împrejurimile (nr. 13, p. 151—152).

6. La Brașov, (nr. 14, pp. 163—166).

7. Din nou la București, (nr. 15, pp. 172—174).

Aceste foiletoane au apărut mai întîi în limba germană, sub titlul *Reisebriefe eines Philologen* în „Der Osten“, Viena, XIII (1879), nr. 20 din 18. V, pp. 3—5; 30 din 27. VII, pp. 2—3; 31 din 3. VIII, pp. 4—6; 34 din 24. VIII, pp. 2—4; 40 din 5. X, pp. 3 și 42 din 19. X, p. 4. Mult mai tîrziu, Jarník le-a publicat și în românește: *Serisori din călătoria unui filolog în „Transilvania“*, Sibiu, XLVIII (1917), 1—6, pp. 34—72. După aceea, scrisorile lui Jarník au apărut într-o broșură, intitulată *Între români; Serisori din călătoria unui filolog*, Sibiu, 1917. Broșura e însoțită de o prefață și de o conferință ținută de Jarník în toamna anului 1878 la Universitatea din Viena: *Asupra însemnătății studiului limbii române* (pp. 41—49). Conferința fusese publicată mai întîi în limba germană; *Ueber die Wichtigkeit des Studiums der rumänischen Sprache*, în „Der Osten“, Viena, XII (1878), Nr. 44 din 3. XII, pp. 2—7.

[XIV]

JARNÍK

Smíchov, 7 octombrie 1882

Prea stimată domnule,

Cunoscînd interesul ce-l purtați d-voastră pentru mine îmi permit a vă da de știre că în sfîrșit am ajuns la ținta năzuințelor mele, fiind ((de)) numit de profesor extraordinar de filologie română la universitatea boemă din Praga. Acum trei săptămîni, m-am mutat alcea împreună cu familia mea. M-am mutat așa de vreme, pe cînd cursurile abia încep peste o săptămîină, ca să sfîrșesc cît se ((mai)) poate de curînd cu mutarea, care niciodată nu este ceva prea plăcut. La mine a fost și o altă împrejurare, care mă silea să mă mut cît mai curînd, fiindcă peste puțin au să ne vie un nou adăos la familia destul de numeroasă și de aceea nevasta mea nu s-ar putea transporta așa de lesne mai tîrziu. Poate că d-voastră cunoașteți Praga și veți putea să vă faceți o idee despre locul unde locuiesc, dacă vă spui că locuința mea se află la Smíchov, Karlsgasse 10, și că fereștile odăilor (sunt patru) dau în grădina principelui Kinský, care alcătuiește ca un zid înaintea noastră. O odăie am închiriat și tocmai astăzi s-a mutat domnul, care o luase în chirie. Într-adevăr, eu, în momentul de față, n-am lipsă de tusaltru odăi[le] și ebiria fiind cam naltă (500 fl[orini] austriaci), trebuie să caut pe cineva care să mă contribuie și el cu ceva. Trebuie știut, că plata mea de profesor nu este tocmai prea mare: mi s-a acordat deocamdată 2020 fl[orini]. Dacă n-ar fi speranța că pentru conducerea seminarului roman voi căpăta vreo 400 fl[orini], nu știu zău cum aş putea trăi cu familia mea așa de numeroasă. Slavă Domnului, cei puțin copii sunt sănătoși și așa nu trebuie să pierd bani pentru leacuri, să fie numai tot așa.

Puteți să-mi credeți că mă aflu ca într-o lume nouă, putînd să gîndesc numai și numai la cultivarea științei, ce mi-o am ales; în privința limbii românești însă mi-i frică să nu uit acel puțin ce știam și poate și știu acum. Singurul mijloc de scăpare este să citesc cît se poate de mult și să reînnoiesc corespondența cu bărbai români, numai să nu li se urească a corespunda cu unul, care, la fiecare pas, comite o greșală, nu numai în contra genului limbii lor strămoșești, ci și în contra regulilor gramaticale.

Cît doresc să-mi fi[e] dat să vin iară între români, să reînnoiesc cunoștințele făcute, să fac cunoștințe noi, să văd mai cu seamă stimată familia d-voastre, care s-a purtat față cu mine cu atîta bunătate, încît n-o voi uita în veci. Trag nădejde că cît de des [i]mi aduc aminte de persoanele cele scumpe și ele cîteodată gîndesc la mine. La sfîrșit, o rugare: n-ar fi cu putință să capăt o fotografie a d-voastre și a membrilor stimatei d-voastre familie, de dl. și d[na]. Kremnitz și poate și de unul sau alt((ul)) domn din cei ce mă cunosc? Vă rog să fiți d-voastră interpretul rugărilor mele fa aceste persoane și să primiți expresiunea înaltelor mele stîme și recunoștințe.

Prof. Dr. Jan Urban JARNÍK

Smíchov bei Prag
Karlsgasse 10

MAIORESCU

[XV → XIV JARNÍK]

București, 10 octombrie 1882

Stimate domnule Jarník,

Mulțumesc pentru scrisoarea D-tale și te felicitiez pentru numirea de profesor la Universitatea din Praga, despre care numire dealtminteri aflasem din gazete de mai înainte.

Familia mea, precum și D. și D-na Kremnitz, îți trimit complimentele lor și sunt foarte simțitori la buna D-tale aducere aminte.

În alăturare, o fotografie a mea din cele ce dorești să le ai. Deocamdată numai atât, până voi putea avea și pe celelalte.

Dacă vrei să fii o corespondență urmată în limba română, fiica mea Livia¹, care știe bine românește și are timp liber, este cu plăcere dispusă a te ține în curent mieli noastre mișcări literare.

Cu deosebită stimă,

ai D-tale

¹ Livia Maiorescu (1863—1946) a fost o distinsă intelectuală. A tradus câteva schițe din spaniolă, engleză și din germană, romanul *Bate la ușă* de Carmen Sylva (București 1887).

Dragoș VRÂNCEANU

Două scrisori de la Giovanni Papini

Aceste scrisori, împreună cu o ilustrată din Paris (pe care n-o mai vedesese), mi-au fost trimise de Giovanni Papini ca urmare a unei lungi confesiuni, pusă pe hârtie într-o noapte și expediată lui a doua zi. Sosisem de curând la Florența. Aveam douăzeci și unu de ani. Treceam prin acele mutații de umoare, între sceptic și exaltat, proprii vârstei. Undeva, în noul oraș care mă primise ca pe un om singuratic, trăgând valizele după mine în căutarea unei gazde, știam că exista, ca într-un atelier de vraci, din care ies aburi și fulgere, Giovanni Papini. Nu-l mai urmărisem aproape în nimic altceva, după Omul sfârșit, tradus de G. Călinescu și publicat la București, dar faima lui era ajunsă la apogeu. Ea putea, în adevăr, să dea încă un sens — pentru mine — Florenței, care nu prezenta pentru moment decât unul senzațional istoric și artistic. Nu cunoscusem încă nici un scriitor italian, nici mai tînăr, nici în vîrstă. Eram acolo de numai cîteva luni. Dar noul spectacol nu putea rămîne la el însuși, orielt de încărcat de civilizație, de pitoresc, de artă depozitată, de oameni noi, ar fi apărut. Demonul sau duhul literar, care nu era deloc o emanatie livrescă, ci un zbucium de viață deo-cîndată secret, își căuta cuvîntul.

Nici o urmă de vanitate n-a lucrat în hotărîrea de a-i scrie ceva lui Giovanni Papini. Prin buimăcirea din Omul sfârșit trecusem toți. Acele pagini erau o mîndă întinsă oricui. Nu mai știu cum, într-o seară, am scris pînă tîrziu — într-o limbă italiană încă imperfectă — o mărturisire lungă, plină de gravitate și complet gratuită (nu urmăream nimic, nici măcar cunoștința lui personală), în care îmi descărcam niște îndoieli speculative, comprimate în zădar de înecîntarea de climă și de privilegiți arhitectonice din care trăiam în fiecare zi. Florența era un oraș sever, fără multă mișcare, ciudat prin conformismul său evident și prin sobrietatea sa urbandă, care părea a nu mai căuta nimic nou în afară de propria splendoare seculară, ce se oferea ca frumusețea unei femei mereu în plină tinerețe și fără preocupări ostentative. Voiam poate să ies din această colivie de aur în care abia intrasem.

Papini mi-a răspuns imediat printr-o scrisoare care m-a emoționat prea mult pentru ca să mă duc să-l vizitez fără întârziere. Dălmînteri, îmi comunica plecarea lui, tocmai atunci, la Paris și mă aștepta la întoarcere. Peste trei zile, am primit salutările lui din Franța. Erau simple și călduroase. Aceste răspunsuri nu le-am pus

deloc în legătură cu ființa lui fizică și socială, care se afla departe de mine. La întoarcere, am primit o nouă scrisoare, aceasta tot din afara Florenței. Am respirat din nou ușurat, ca în fața amănării unei întâlniri amoroase, care puneă prea multe probleme de ordin sufleteș. Cuvintele lui Papini «poate pentru binele nostru», prin care mă consola de amnarea întâlnirii, mi s-au părut ambigue, ghicind șoădelile mele caracteristice totdeauna în momentul de a traduce o frământare lăuntrică într-un gest exterior hotărât. Ele mi-au provocat o pornire de răscăld, poate numai un pretext în plus de ezitare. Confesiunile spirituale aduc după ele o reacție de pudoare, care vrea să cîștige timp pentru a fi înlăturată.

A trebuit ca mai târziu — lăsînd să treacă emoția aceasta a primului contact epistolar — să mă abandonez unui prilej de simplu protocol, provocat de apariția în limba română a unui articol al meu despre Gog, spre a da înțilă oară mîna cu Giovanni Papini.

23 iulie 1971

[I]

3, via Vico
13 maggio 1928

Caro Signor Vranceanu,

non mi avevano detto che lei era venuto a cercarmi: forse non ha lasciato il suo nome. Son dolentissimo che non mi abbia trovato: la sua lettera è stata per me una delle più grandi gioie degli ultimi tempi. Vorrei risponderle, a voce, tante cose. Ma io parto per Parigi martedì e sarò fuori di Firenze un paio di settimane. Sarà ancora qua alla fine del mese? Spero di sì. L'avvertirò appena torno.

Molto cordiali saluti dal suo

G. PAPINI

[I]

Via Vico, 3
13 mai 1928

Dragă domnule Vranceanu,

nu mi s-a spus că m-ați căutat: poate că nu v-ați lăsat numele. Îmi pare nespuse de rău că nu m-ați găsit. Scrisoarea dumneavoastră a fost pentru mine una din cele mai mari bucurii din ultima vreme. Aș vrea să vă răspund, prin grai, atîtea lucruri. Plec însă marți la Paris și voi lipsi din Florența vreo două săptămîni. Mai sînteți aici la sfîrșitul lunii? Nădăjduiesc că da. Vă voi scrie imediat ce mă întorc.

Multe cordiale salutări de la al dumneavoastră,

G. PAPINI

16 giugno 1928
 Dr. Vranceanu,
 Vogliono che si stia ancora lontano — forse è per ben nostro?
 Desideravo tanto di vederla appena tornato da Parigi ma son rimasto a Firenze pochissimi giorni e così stanco che a gran fatica son riuscito a far le poche cose che mi permettevano di fuggire alla mia montagna. Quassù sono un altro, più nuovo e forte, e lavoro.
 Sinreich le avrà spiegato il caso e fatte le mie scuse. Io tornerò in ottobre e spero di vederla allora, e a lungo. Intanto mi scriva, se vuole, e la risponderò con lettere meno brevi di questa. Sinceri saluti dal suo
 G. PAPINI

Dragă Vranceanu,
 Via Cămpului, 16
 Citta

[II]

Pieve S. Stefano
 (Arezzo)
 16 giugno 1928

Caro Vranceanu,

vogliono che si stia ancora lontani — forse è per ben nostro?

Desideravo tanto di vederla appena tornato da Parigi ma son rimasto a Firenze pochissimi giorni e così stanco che a gran fatica son riuscito a far le poche cose che mi permettevano di fuggire alla mia montagna. Quassù sono un altro, più nuovo e forte, e lavoro.

Sinreich le avrà spiegato il caso e fatte le mie scuse. Io tornerò in ottobre e spero di vederla allora, e a lungo. Intanto mi scriva, se vuole, e la risponderò con lettere meno brevi di questa. Sinceri saluti dal suo

G. PAPINI

[II]

Pieve S. Stefano
 (Arezzo)
 16 iunie 1928

Dragă Vranceanu,

intimplarea face să rămănem încă departe unul de altul — poate pentru binele nostru?

Doream atât de mult să vă văd îndată că m-am întors de la Paris, dar la Florența m-am oprit foarte puține zile și atât de obosit încît cu multă greutate am putut să fac cele cîteva lucruri care îmi îngăduiau să fug în munții mei. Aici sus mă simt altul, mai proaspăt și puternic, și lucrez.

Sinreich v-a explicat poate situația și v-a transmis scuzele mele. Mă voi întoarce în octombrie și nădăjduiesc să vă văd atunci, pentru multă vreme. Între timp scrieți-mi, dacă vreți, și voi răspunde cu scrisori mai puțin scurte decît aceasta. Sincere salutări de la al dumneavoastră,

G. PAPINI

«Cred fanatic în viitorul acestui neam plin de talent...»

Reproducem mai jos, două scrisori, inedite, trimise de Emil Isac la 23 și, respectiv, la 25 aprilie 1937, publicistului ardelean George Moroianu.

Sînt rînduri de mulțumire pentru «articolul omagial închinat de G. Moroianu¹, în paginile „Universului“, memoriei avocatului ardelean doctorul Aurel Isac², tatăl poetului, unul din principalii apărători ai românilor în procesul *Memorandumului* (1894).

Natură confesivă, Emil Isac găsește aici prilejul să-și exprime, cu aceeași sinceritate caracteristică, adinca nemulțumire și revoltă față de moravurile politice ale vremii, precizînd o dată mai mult importanța actului istoric *memorandist* în lupta de eliberare națională a românilor ardeleni, rolul *Memorandumului*, considerat ca o primă etapă în distrugerea monarhiei austro-ungare, bazată pe asmuțirea neamurilor unul asupra altuia.

Păstrate la Arhivele Statului din Brașov, cele două epistole constituie încă un document relevant în definirea profilului cunoscut, de artist militant, de intelectual progresist ferm, al poetului,

Florin SALVAN

[I]

Cluj, la 23 apr. [ilic]. 1937

Scumpe Doamnăle Moroianu,

[F. 1] *Îți mulțumesc pentru admirabilul articol publicat asupra tatălui meu în „Universul“³. D-ta care ai fost părtașul acestui glorios proces⁴, care a sguđuit atît de puternic temelii Statului feudal, care a ținut în robie un neam daco-roman, erai cel mai indicat să scrii acest articol,*

¹ Licențiat din 1892, al Institutului de comerț din Anvers, aflat, în preajma și în timpul procesului *Memorandumului*, la Paris, unde-și completa studiile la Școala de științe politice, George Moroianu, care era în acel timp și Președintele Ligii Naționale române din Paris, a desfășurat, împreună cu alți tineri români, aflați la studii în străinătate, o importantă activitate propagandistică printre ziariști, oameni politici etc. din Franța, din Belgia și din Anglia, în sprijinul procesului *Memorandumului*. A asistat și ultimele trei zile ale procesului, la Cluj. George Moroianu prezintă această activitate în lucrările sale: *Legăturile noastre cu Anglia*, Cluj, 1923, pp. 14—20 și, mai ales, în *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté (Luptele românilor transilvăneni pentru libertate)*, Paris, 1933, cap. II—VI.

² Dr. Aurel Isac (1846—1932).

³ Cu prilejul împlinirii a cinci ani de la moartea lui, „Universul“, n. 113/24 septembrie 1937.

⁴ Poetul se referă la procesul *Memorandumului*, judecat la Cluj, între 7—25 mai 1894.

Cluj 23 febr. 1937

Scumpă Doamnă,

Te mulțumesc pe din urmă pentru articol publicat
în ziarul "Patriei" în "Universal". Pe care ai
fost portretizat acestui glorios proces, care a readus
la publicitate lumina statului feudal, care
a ținut în Robie un neam daco-român, crei
cel mai indicat să scrii acest articol, care
nu va fi uitat niciodată. Și dacă parastasul
a "reuzit" ca să-i spun așa: discret și modest, cum
a avut defunctul să fie, a avut un rezultat moral
neprețuit: am dovedit, că Românii uită și este
de neuitat, și iată, ce n-ar putea să se ierte
nicicând. Te rog, primește aceste cuvinte de
mulțumire pentru frumosul D-tale articol nu protocolar,
și dă-mi voie să constat că poetul Ionel
Bontea nu m-a înșelat, că D-ta publicistul unanim

care nu va fi uitat niciodată. Și dacă parastasul a « reuzit » ca să-i spun așa: discret și modest, cum a cerut defunctul să fie, a avut un rezultat moral neprețuit: am dovedit, că Românii uită și este de neuitat, și iată, ce n-ar putea să se ierte nicicând. Te rog, primește aceste cuvinte de mulțumire pentru frumosul D-tale articol nu protocolar, și dă-mi voie să constat că [...] poet al tristeții românești m-am bucurat, că D-ta publicistul unanim [F.2] recunoscut al procesului Memorandului, ți-ai făcut și de astă dată numai datoria, completând poate prin această lucrare valoroasă operă: Luptele românilor din Transilvania pentru libertate..., scrisă în franțuzește și răspândită în lumea civilizată. Îți fac o promisie, de care cred că o să mă pot ține: memoriile

tatălui meu se vor publica illo tempore, cu atenția și prudența necesară (căci statui nu se pot dărîma, dar voi încerca să pun cunună de lauri în loc de spini pe fruntea aceluia, care poate o merită în trecut și în viitor...)

Al D-tale foarte devotat și sincer stimător,

Emil ISAC

[II]

Ciaj. Ia 25 Apr[ilie], 1937
Str. Șaguna No. 22

Scumpe domnule Moroianu,

[F.1] *Ți-am scris o scrisoare de « mulțumire » pentru articolul publicat în „Universul“, care scrisoare te așteaptă la domiciliu, ori la Academia de Înalte Studii⁵, în care scrisoare, nu ți-am « mulțumit », ci am constatat, că D-ta fiind părtașul glorioasei lupte a Memorandului, ți-ai făcut datoria și de astă dată. Articolul apărut a făcut o impresie excelentă mai ales în fașa Excelențelor, care au ostracizat în viață și chiar după moarte pe Aurel Isac. Parastasul a fost o reuniune familiară de modeste resurse [F. 2] oportuniste și a asistat propriu zis, numai conștiința unor oameni de bun simț. N-a fost decît dl. Decan al Baroului, Dr. Dragomir, cu asistența avocaților, din partea ligei⁶ dl. Dr. Olariu și prof. Braharu, popor (mănăsturenii credincioși tatălui meu...). S-a depus o cunună la mormînt, încolo, marii fruntași au mistuit acasă, căci deși parastasul era anunțat și era un timp admirabil, n-au venit veșnicile primadone politice, cu zîmbetul lor fățarnic și cu invidta indifferenței.*

Deosebirea este, că eu nu mă voiu « răzbuna » publicînd integral memoriile lui Aurel Isac fără menajamente, căci nu putem răsturna statui ca să ridă dușmanii noștri politici[...]

[F. 3] *În ce privește amputarea articolului D-tale de către un secretar de redacție — căci de obicei bucătăria internă a unui jurnal o fac tineri grăbiți — te rog să nu o leai tragic, căci de multe ori se fac astfel de operații neînțelese, dar scuzabile prin incapacitate doctrinară.*

Cîte n-am avut eu în viață, iluzii și deziluzii, de cîte ori am fost lovit cu pietre în loc de flori, și resemnat, mi-am făcut datoria totdeauna! Am moștenit desigur de la tatăl meu un singur lucru, foarte prețios pentru viața unui om: tactul european. Nu mă dor loviturile uneori balcanice, căci nu ne putem supăra niciodată pe națiunea din care facem parte, pentru greșelile și răutățile unor statui în presumpție, chiar dacă [F. 4] aceste sunt făcute din gips și carton aurit, și nu din marmură. Își strîng călduros mîinile și te rog, să fi [t] convins, că eu nu uit nimic, chiar dacă sunt obligat să iert multe, poate totul. Nu peste mult se va face revisia istoriei moderne a Ardealului și atunci, fiecare își va primi locul potrivit. Din salonul unde se lăfăiesc unii fără rușine, vor ajunge la bucătărie, ori poate și mai înapoi, căci așa va fi. Este imposibil, ca să nu

⁵ Titlul exact: Academia de înalte studii comerciale și industriale.

⁶ Liga culturală.

se facă revidia valorilor intelectuale din trecut și prezent, fi[i] sigur, iubite domnule Moroianu, căci idealist incorigibil cum sunt, cred în acest proces de revalorizare și vei vedea că și D-ta, vei avea mulțumirea sufletească perimată poate [F. 5] să fi[i] apreciat după marile servicii aduse cauzei românești, căci am avut plăcerea să te citesc integral din cele ce mi-ai trimis, și să fac clișeu D-tale intelectual și etic. Nu mai [sic!] legat cu o prietenie (iartă-mi tonul familiar...) prin articolul publicat asupra lui Aurel Isac, căci nu în calitate de fiu, ci în calitate de cetățean mai tânăr în ani decât D-ta, mă simt obligat a lua apărarea personalității tatălui meu, pe care l-au tratat chiar unii dintre Mogulii politici cu o ignorare perversă. Dacă vei avea ocazia să vorbești cu d. Ovid Densusianu, care trăiește și este asemenea un mare neîndreptățit, îți va spune și Dsa, ce impresie i-a făcut tatăl meu în anii 1912—1913 când a fost [F. 6] în Cluj, ori și mai autentic, întreabă D-ta pe oricare figură de adevărată intelectualitate, să-ți spună ceea ce D-ta ai avut ocazia să o ști[i], vorbind de atâtea ori cu admirabilul roman Aurel Isac, tatăl meu a fost o personalitate adevărată de pură esență științifică și nu te va supăra « amputarea » articolului scris despre A. I., dictum — factum!

Petrece-ți vacanța în liniște și lasă-ți persoana fizică pentru cîtăva vreme de-asupra psihicului muncit, și să te revăd idealist cu puteri întărite la locul de comandă. Cred fanatic în viitorul acestui neam plin de talent, pe care cu toții să-l servim contra oportuniștilor, cu abnegațiune și devotament. Azi este Duminică. Unii se duc la biserică să se « pocăiască », eu azi stau, la [F. 7r^o] altarul sufletului răposatului meu părinte, și simt, că la acest altar au dreptul să se închine toți aceia, care nu l-au uitat și l-au iubit stimîndu-l pe Aurel Isac.

Îți voi arăta scrisoarea primită chiar azi a D-lui Dr. G. Dobrin de la Lugoj, care confirmă ceea ce știam totdeauna, că apărarea în procesul Memorandului ⁷ o pregătise cu ajutorul lui Amos Frîncu și Coriolan Brediceanu deja în februarie 1894, în cancelăria lui din Str. Regina Maria 31, bunul și curatul Dr. Aurel Isac. Deși relativ tânăr și poate nici nu « competent » ca istoric, nu-mi pot schimba părerea, că [F. 7v^o] acest proces al Memorandului, să-l consider ca o primă etapă serioasă a distrugerii Monarchiei Austro-Ungare, susținută atîta vreme artificial de o infamie a destinului istoric. Și realmente, « pasivitatea » înțeleasă filozoficește, n-a dat dreptate acelor, care prin « activitatea » politică umilă și ridicolă au cerșit milă de la Habsburgi și au crezut în « grația » Împăraților austrieci, care au impilat neamurile asmușindu-le reciproc, unul asupra altuia, ca în fond, să susțină o Dinastie ticăloasă cum era a Habsburgilor de odinioară.

Cu sărutări de mîini Doamnei,
Te rog să fi[i] de perfecta mea stimă,

Emil ISAC

N.B. Dacă îl vezi pe Tiberiu Brediceanu, te rog predă-i salutări și amintește-i de cele spuse despre C. Brediceanu.

⁷ Dr. Aurel Isac a fost apărătorul lui Gh. Pop de Băsești (V. Netea, *Istoria Memorandului*, București, 1947, p. 234).

SPICUIRI

«...Să vizilăm împreună locuri pe unde a trecut odată gloria străbună»

Ultima perioadă a activității lui Cezar Bolliac este dedicată mai cu seamă publicisticii social-culturale.

Sucesiunea de importante evenimente politice, transformările revoluționare pe care le cunosc Țările Române după realizarea idealului unionist în 1859, au avut un răsunet deosebit în scrisul celui «spirit original, fantastic și fecund»¹ — cum l-a caracterizat în epocă G. Sion pe autorul *Clăcașului*.

În anii imediat următori Unirii, Bolliac susține cu un rar devotament, prin largi campanii de presă, programul de măsuri democratice propus și aplicat de guvernul Kogălniceanu, la fel de înflăcărat cum odinioară aderase la actul revoluționar patruziști, convins de importanța lui istorică în destinul României moderne.

E cunoscută seria de studii și de articole cuprinse în ciclul *Monastirile din Țara Românească*² în care Bolliac pleda cu insistență pentru seculari-

zarea averilor mănăstirești. Campania de presă se baza pe o temeinică cercetare a situației, întreprinsă de poet în ambele țări românești. Datele necesare redactării articolelor sale cu privire la «românirea» mănăstirilor închinete, din Moldova, problemă tratată mai sumar de Bolliac, i-au fost furnizate, așa cum arată Ovidiu Papadima³, de un succint memoriu pus la dispoziție, după afirmația poetului, de un anonim.

O scrisoare necunoscută pînă azi, intrată de curînd în posesia Muzeului literaturii române⁴, aduce câteva lămuriri prețioase asupra «anonimului», în cauză.

Pe baza ei sîntem îndemnați a crede că «amicul» moldovean căruia i se adresează aici Bolliac, nu ar fi altul decît Costache Negruzzi. Legături de prietenie și o strînsă corespondență existau între cei doi încă din preajma anului 1840.

În transcrierea epistolei de față am ținut să respectăm ortografia originalului, specifică epocii de tranziție a scrisului nostru.

Flaviu SABĂU

¹ Vezi, *Convorbiri literare, Pleiada poezilor români* în „*Revista Carpaților*”, II (1861), pp. 337—345.

² Publicate în coloanele ziarului „*Românul*”, al lui C. A. Rosetti, în 1861 și în 1862.

³ În *Cezar Bolliac*, Editura Academiei R. S. R., București 1966, p. 243 și următoarele.

⁴ M. L. R., nr. 16. 103.

București 25 Mar [ie] [1]862

Scrisoarea D.[umita]le amice 'mi a răsipit splina¹ ce mă înconjură și demisia D-[umita]le m-a făcut să sper că Provedința nu va perde cetatea în care mai trăiește un om: fii bine cubîntat [cubîntat] și pentru stăruința în cameră a celui mai ager deputat.

Eu cîtu pentru cea ce mă pribește [privește] în scrisoarea D.[umita]le nu vîd altu decît că frumosul ce există² în inima D-[umita]le-ți ite [îți] reflectă [sic!] imaginația asupra mea. N-amu făcutu nimic, amice, și eacă ași pute merita ceva din cele atribuite mie în orice scrisore aru fi numai pentru că amu și eu o inimă ca a D.[umita]le.

Doresc să vîd Moldova și speru să viu acolo curîndu. Cîndu te ași [sic!] putu găsi negreșit că nu mi vei refusa să vizitamu împreună [sic!] căte-va locuri pe unde a trecut odată gloria străbună.

Iubește mă citu te iubesc

BOLLIAC

¹ E vorba de adaptarea în românește a neologismului *spleen*, de origine engleză.

² Ca și în alte cazuri de reminiscență ale grafiei cirilice de pînă la introducerea alfabetului latin în scriere, aici Bolliac folosește semnul „I” („g”) din alfabetul chirilic pentru „x”.

Gib. I. MIHĂESCU și pasiunea pentru teatru

Se cunoaște interesul și, mai mult, pasiunea cu care Gib. I. Mihăescu a urmărit materializarea proiectelor sale în domeniul dramaturgiei. O investigație chiar sumară a arhivei sale¹, ne dezvăluie măsura în care a lucrat asupra textelor, — mergând pînă la mai multe variante pe aceleași teme — marchează nu atît manuscrisele sale de proză, cît pe cele de teatru. (Să se fi identificat pentru Gib. împărăția Thaliei cu domeniul inaccesibil, morganatic al unei Donna Alba?).

O incursiune în corespondența prozatorului ne pune în fața unor noi dovezi privind viața preocupată, eforturile singuricioase, voiața de finalizare care însoțesc ambițiile sale de dramaturg.

Desprins de puțină vreme de Cluj, unde alături de Cezar Petrescu trăise anii de febră ai constituirii unei noi publicații literare, simțindu-se, într-un fel, izolat în Drăgășani, Gib. ține să continue prin scrisori lungile lor conciliabule. Dintr-una din aceste epistole către Cezar Petrescu, datată «Drăgășani, 7 sau 8 decembrie 1925», răzbat preocupări intense, întrebări neliniștite, pentru soarta operei sale. Mai tîntî, câteva detalii foarte concrete (aș zice prozaice) privind, între altele, dactilografierea manuscrisului unei piese. Apoi, destăinuri intime, semnificative asupra unei existențe mediocre, provinciale.

«1) Ce s-a făcut cu volumul²? Il editează Rosenthal?

2) În ce condiții?

3) Cînd îl pune sub tipar?

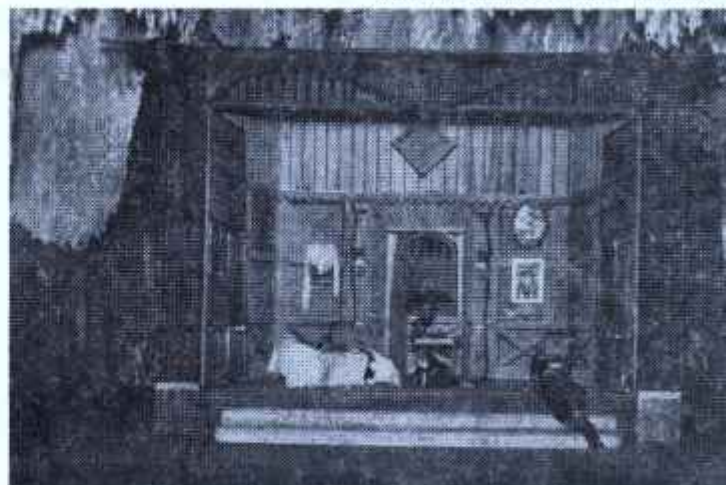
¹ Vezi articolul Gib. I. Mihăescu, dramaturg celebru?, în „Manuscriptum“ nr. 1(2)/1971, pp. 90—113.

² Nu știm despre ce volum e vorba. Iacob

Actul al II-lea, scena a 7-a — cu actorii Marioua Ventura (Lăuna) Romold Bulfinski (Iaric) și A. Pop Marțian (Geo).

Scena a 7-a din ultimul act al piesei Pavilionul cu umbre (Marioua Ventura și Romold Bulfinski).

4) Dacă d-ra de la Fundație a terminat de transcris piesa la mașină? »

Piesa ar putea fi Pavilionul cu umbră sau Confrății, ambele deja redactate la data aceea.

În legătură cu Pavilionul cu umbră — indiscutabil, momentul de strălucire din cariera lui de dramaturg — Gib. încearcă sentimente de intensă participare la destinul lucrării în curs de montare, după cum ne informează scrisoarea adresată lui Corneliu Moldovanu (directorul de-atunci al Teatrului Național din București),

trimisă cu o lună înaintea premierei (3 martie 1928).

Este preocupat de distribuție, pe care o consideră, așa cum a și fost, de prim rang, pârindu-i însă nerezolvată problema numirii directorului de scenă. De fapt, obiectul intervenției sale pe lângă conducerea teatrului, acesta este: de a se încredința montarea piesei lui Soare Z. Soare, inițiat deja în tainele ei, familiarizat cu viziunea autorului.

București, 4 Februarie 1928

Mult stimat Domnule Director General,

Din grija, mai mult decât binevoitoare, ce a-ți (sic!) avut-o la distribuirea rolurilor în piesa mea, am crezut că e cu totul inutil să mai fiu preocupat de alegerea actorilor sau a directorului de scenă — și aceasta cu atât mai mult cu cât printr-o fericită — pentru mine — coincidență, intențiunile mele s-au nimerit a fi într-o perfectă concordanță cu sigurele dv. cunoștințe asupra însușirilor fiecărui din artiștii ce mi-ați indicat.

Apropiindu-se însă reprezentațiile d-rei Ventura² și cum dl.] Eneșcu era ocupat cu pregătirea Fedrei și a Meșterului Maule așa că, material, nu avea timp să se ocupe de piesa mea, am rugat pe dl. Soare Z. Soare, care pregătea numai Lorenzaccio și cu care, încă de astă toamnă stabilisem unele puncte de vedere asupra reprezentării piesei mele, ca să se reocupe dînsul de Pavilionul cu umbră.

Îmi place să nădăjduiesc deci, domnule Director General, că nu-mi veți nesocoti rugămintea de a încredința direcția de scenă a piesei mele d-lui Soare Z. Soare, cu care am recitat-o în amănunt stabilind în comun tot ce anticipează punerea ei definitivă în repetiție.

Mulțumindu-vă din nou pentru concursul ce l-ați acordat de la început Pavilionului meu, vă rog să primiți asigurarea recunoștinței mele.

Gib. I. MIHĂESCU

Tonul accentuat reverențios ca și învâluita diplomație la care apelează scriitorul, se lasă lesne descifrate, dacă ținem seama că Pavilionul cu umbră e singura lui piesă care a văzut lumina rampei, și nu chiar atât de repede cum se crede, ci după aproape doi ani de așteptare. (Manuscrisul piesei a fost depus, — conform cererii

care l-a însoțit, aflată astăzi la Arhivele Statului — la 19 august 1926.)

În completarea «dosarului» acestei piese, publicăm două fotografii din spectacolul Pavilionul cu umbră, pe care directorul Muzeului Teatrului Național, George Franga, a avut amabilitatea să ni le pună la dispoziție.

dedicația autorului de pe fila de gardă a volumului:

«Domnișoarei /MARIOARA VENTURA/ care a făcut să /răsune sub degetele puterii/ sale vrăjite, până la /supremele înălțimi/ și intensități, /vagile acorduri de ris și de amar/ închise în slovele de față; închină această carte/ AUTORUL».

Rosenthal înființase, în 1925, Editura „Renașterea”, anunțând planuri mari privind editarea lui Panait Istrati (aici a apărut volumul *Trecut și viitor*), cît și a altor scriitori, prieteni de-ai lui. Editura va da însă repede faliment.

² Despre ce a însemnat interpretarea personajului principal (*Liana*) de către Marioara Ventura, nimic nu vorbește mai limpede, decât

Diana CRISTEV

«poezia» ciornelor de poezie

DINTR-UN CAIET Cristian SÂRBU

Într-un număr anterior¹ al revistei² editam începutul unui roman inedit de Cristian Sârbu. Într-un sat pe Bărăgan, text precedat de o notă lămuritoare³ în care, printre altele, în § Descrierea fizică (a ms.-ului), menționam: «Pe verso-ul filei 179 (pe recto se termină romanul) se află ciorna unei poezii inedite, fără titlu. [...] Pe f 186 (v^o) — continuând pe coperta a III-a [a caietului «cu pătrățele» cuprinzând romanul] — o poezie inedită, fără titlu».

Fie-mi îngăduiți amendarea propriei prezentări anterioare. În realitate, pe f 186 (v^o) se află o poezie iar pe coperta a III-a a caietului, o alta. Avem, asadar, de a face, nu cu două, ci cu trei poezii⁴. Confuzia a fost posibilă, atât datorită înruderii tematiche (diatribă la «boieri», cit și similitudinilor prozodice (strofă de 5 versuri, rimate a b a b, ritm identic).

În privința datării (fie și aproximative) a celor trei ciorne, avansează, ca ipoteză plauzibilă, perioada 1921—1925⁵.

¹ Cf. „Manuscriptum”, II, 2 (3)/1971.

² Loc. cit., pp. 115—126.

³ Loc. cit., pp. 111—114.

⁴ În momentul în care menționam existența poeziilor inedite în caietul cuprinzând romanul, ignoram meritoria intenție — devenită apreciazabilă realizare — a Editurii Minerva de a tipări o nouă culegere de versuri de Cristian Sârbu, *Pasărea de stea*, cu un cuvânt înainte de G. G. Ursu, București, 1971, volum frumos imprimat, bine conceput și vrednic de toată lauda. Antologia, realizată în redacție, printr-o selecție din ediția pe care am tipărit-o în 1963, selecție la care «s-a adăugat o suită de poezii inedite, descoperite în manuscrisele rămase de pe urma regretatului poet» ar fi putut beneficia și de prezența acestor 3 poezii, dacă editorii de azi m-ar fi ținut la curent cu intenția lor, nu zic, neapărat, în temeiul *copyright*-ului moral pe care-l aveam asupra ediției mele, dar, măcar în speranța sporirii *addendel* (altminteri, bogată: 61 de piese) cu alte uitate, răzlețe sau rătăcite versuri.

⁵ Pentru argumentare, vezi articolul citat,

Titlurile, între croșete, îmi aparțin.

Scriind [Orașele pământului...], C. S. a întors caietul în așa fel încît marginea exterioară (stînga) a f 179 (v^o) a devenit margine superioară, iar cotorul caietului, baza paginii. Textul ocupă, în această poziție a caietului, jumătatea din dreapta a paginii.

Poezia [Vă ospățați...], de pe f 186 (v^o) este scrisă păstrîndu-se cotorul în axă verticală.

Poezia [Am rătăcit o zi întreagă...], de pe coperta a III-a a caietului, de asemenea. Primele 5 strofe ocupă 2/3 din suprafața copertei, spre marginea exterioară dreaptă, menajînd astfel un spațiu spre cotor, spațiu în care strofele a 6-a și a 7-a sunt scrise de-a curmezișul.

*

Pentru a nu îngreua lectura acestor piese «muzicale» (care, chiar dacă aflate în stadiul de laborator, propun cititorului imagini îndrăznețe, metafore pline de originalitate, asocieri sintactice insolite, specifice, în ordine stilistică și compozițională, manierei poetice a lui C. S., manieră pe care o caracterizăm drept «inocență sintactică»⁶), am adoptat următoarea metodă de transcriere:

- Transcrierea cursivă — fără eventualele întreruperi ocazionate de ștersături, de reveniri, de șovăieli, etape de lucru pe care le-am ordonat ca variante la subsolul paginii — a ultimei forme (ultimă, în acest stadiu de elaborare, dar nu definitivă).
- Includerea între croșete, atât a ameliorărilor de ortografie, cit și a propunerilor mele de punctuație.
- Variantelor de cuvînt, de sintagmă, de vers, ori de strofă anulate de poet au fost transferate în subsolul paginii și numerotate cu o cifră corespunzătoare numerotării versurilor din textul stabilit.

Ipoteze (I) și Ipoteze (II), p. 112, respectiv, p. 113.

⁶ Loc. cit., § Argumente, p. 112.

Pentru valoarea intrinsecă și pentru unicitate, semnalez (chiar dacă procedul nu e uzitat) următoarele versuri, sintagme și variante izolate, care trăiesc independent și în afara contextului.

[Orașele pământului...]: v. 1; v. 5 (savanele frunților); vv. 15—16 (cu duminică de mină și, mai ales, variantele v. 16, muzeul sufletului etc.); vv. 19—20; v. 24 (femeia bordiciilor).

[Vă ospățați...]: vv. 1a-2a; v. 14; v. 19 (varianta); vv. 21—25.

[Am rătăcit o zi întreagă...]: vv. 3—4; v. 8 (vorba-i rană); v. 9 (grangurul din blană); v. 13; vv. 21—22 (vinul/iubirii noastre de femei); vv. 28—30.

Dacă «descifrarea» textului romanului mi-a fost relativ ușoară (pentru că era vorba, probabil, de o copie, de o transcriere «pe curat»), aceste trei poezii,

un «premier jet» înclăcit — ciorne «dezordonate» de febra inspirației, de nerăbdarea penitei, de șovăirea minii și a gândului, uneori — nu s-a lăsat deslușit decît anevoie. Și, totuși... Mica încăierare cu textul, ciorovălala cu grafia altuia, joaca «de-a v-ați ascunselea» pe care cuvintele părea c-o practică, toate, îmi sugerau trînta rebusistă, careul rezistînd la încrucișarea cuvintelor, pe care, parcă le-ai distinge-n filigran, dar, care, la proba încarcerării în pătrățele se refuză. Virtejul ăsta contradictoriu de reușite parțiale și de eșecuri, mărunt dar sîcîitoare, de certitudine pe muche de cușit și de ezitări între probabil și posibil. Își are un farmec anume, care compensează ariditatea travaliului științific. Este momentul iluzoriu în care editorul constrîns la exactitate, se simte poet, deci investit cu dreptul ficțiunii, chiar dacă prin procură...

R. V.

[o r a ș e l e p ă m î n t u l u i...]

*Orașele pământului fermentează mustul
Bătăliei între popoare[.]*

Fermentează

Lupta între beznă și soare[.]

5 *Pe savanele frunților nu-i nici o oază
Unde să odihnească gîndul obosit.
Tră[i]esc zeli pumnului[.]*

*Pe crucea cugetelor geme Iisus răs-
tîgnit.*

*Drumuri spre cimitir sunt tot mai
multe[.]*

10 *Păsările cerului cîntă[.] dar cine să
le asculte?...
.*

*Locomotiva istoriei țipă histeric pe
șinele timpului.*

*Pădurile troznesc sub cumplita vi-
jelie[.]*

Iată: se închiagă oricărui îndrăzneț
culmile Olimpului.

De către vecinicie

15 Cine va mai putea să meargă în
fiecare săptămână

Prin grădina sufletului cu duminica 25
de mină [?]

Tancurile stau sub presiune la hotare[:]

Pregătiți-vă[,] popoare[!]

Luați-vă rămas[-] bun de la casă[,]

20 De la coasă[:]

Noaptea crește dintre buruieni:

s-apropie furtuna[.]

Curînd[,] de după munții zărilor o
să apară luna

Cu ochiul inecat în sînge[:]

Făclie de ceară, femeia bordeielor
plînge

Și tunurile latră

În urechea călătorilor plecați de la
vatră[.]

Moartea s-a înălțat pe culmi cerești[.]

Da[,] să ne batem[!]

Numai pentru asta face să mai
trăiești!

2 bătăliilor l. p.; 4 L. l. noapte ș. a.; 12 P. vor trozni s. c. v.; 16 P. muzeul cerului c. Dumnezeu d. m.; 24 Pe
cîmpuri nevasta țaranului plînge; F. d. c., f. pămîntului; f. veacului; 26 l. timpanele c. p.; 27 Pilatul cu — cuvînt
îndescifrabil — s. f. p. c. c.

[v ă o s p ă t a ț i...]

Vă ospătați din tot ce are
Mai bun pămîntul răbdător
Și orice zi e-o sărbătoare
În drumul vostru[,] gîzi cu ghiare[,]
5 Pe ceața prostului popor.

Ce stă să-i sugeți vlaga toată
Crezînd c-aveți putere-n voi[:]
Dar nu sunteți decît o gloată...
Nesîmșitoare și fardată
10 De lași cu suflet de puroi[!]

Căci de-ar veni o lîge nouă
Să n-aibă nimeni căpătîi[,]
Să stați pe cîmpuri reci cu rouă
Și-un biet chîstoc să-l dați în două[,]
15 Eu cred c-ați plînge cei dintîi[.]

- 20 *Palate noi cu ochi de zare
 Se ridicau trufașe-n sus.
 Sătui treceau la preumblare
 Bo[i]eri cu fețe zîmbitoare
 Și printre ei nici un Iisus[.]*
- 25 *Noi naștem oameni de paloare
 Și umbra lui François Villon
 Zîmbind ne-o scoate din uitare
 Și ne-o-nălța mereu spre soare
 Ca el pe-al nemuririi tron[!]*

4 Î. calea voastră domni c. g.; În ms., îndată după strofa I, urmează o strofă anulată, pe care am numerotat-o de la 1 a la 5 a :) Bo[i]eri!... Dar nu sunteți de rasă/ Umană chiar din fir în fir[:]/ Nu sunteți demni de-o faptă-aleasă/Căci vă păstrați osînza grasă/Ca s-o-ngropați în cimitir. 1 a Cu toate astea nu-s de rasă; 2 a U, mult pînă voi luați din fir în fir; 6 C. vă susține; C. vă hrănește fără plată; 16 P. mari c. ochii-n zare; 19 B. c. moacă z

[a m r ă t ă c i t
 o z i
 î n t r e a g ă ...]

- 5 *Am rătăcit o zi întreagă
 Pe străzi[,] flămînd — un vagabond
 Și nimănui nu i-a fost dragă
 Tușind tristețea mea pribeagă,
 Sub soarele de toamnă, blond[.]*
- 10 *Ce de bo[i]eri! Iar vîntu-n goană
 Foșnea-n castanii desfrunziți[.]
 Bo[i]eri, v-am zis că vorba-i rană;
 Ce știe grangurul cu blană
 De frigul celor jerpeliți.*
- 15 *Și ce știți voi de foamea noastră
 Cînd ne opresc pe trotuar
 Vitrine cu lorgnetă-albastră
 Și-adulmecăm în c[a]lea voastră
 Spre marfa vrunei cămătar[?]*

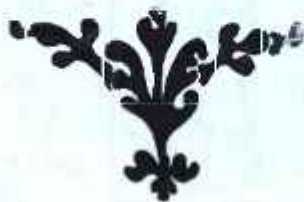
Și ce știți voi de somnul nostru[,]
 Voi ce dormiți în pat ca-n rai
 Când noi[,] lipsiți de raiul vostru[,]
 Ne duce noaptea de căpăstru
 20 În hrube reci cu mușgai[?]

Și ce știți[,] voi[,] bo[i]eri[,] de vinul
 Iubirii noastre de femei[?]
 Noi[,] la bordel ne bem pelinul
 Căci cine șt-ar lega destinul
 25 De niște trudnici derbedei[?]

Pe când femeile frumoase
 Sunt ale voastre pentru bani[:]
 Le dați parfum[,] le dați mătase[,]
 Și-n limuzine iuși, lucsoase[,]
 30 Cresc gîndul nostru de golani[.]

Pe cînd noi nu avem ce pierde[!]
 Trăind de-aceea printre noi[,]
 E-o tinerețe veșnic verde[,]
 Și morșii ce-o să ne desmierde
 35 Îi vom fi orișicînd eroi[.]

2 P. stradă ca; 4 De loc durerea; În ms., ca și în cazul poeziei anterioare, îndată după strofa I, urmează o variantă a strofei a II-a, anulată, pe care, de asemeni, am numerotat-o de la 1 a la 5 a: Bo[i]eri... Bo[i]eri... Iar vîntul rece/ Țipa-n castanii ruginiți/Și-ntregul timp mi-am zis că trece!/Ce știe trîntorul ce trece/De soarta celor obidiți. 1 a Bogăși; Sufla un vînt fugar și rece; 2 a Mișcînd c. r.; 3 a Atunci mi-am zis că tre; 4 a C. ș. omul c. petrece; 5 a D. s. c. chibuiți; 6 C. d. b. I. vîntul rece; 7 Țipa c. ruginiți; 9 C. ș. trîntorul din b.; 10 D. soarta c. obidiți; D. s. c. jerpeliți; D. a. c. obidiți; 12 C. te fixează p. trotoar; C. te păstrează p. t. 13 Și cînd prin sticla ei albastră; 14 Cîte-o vitrină șic, » mătăstră; Să-nghiți prin sticla lor albastră; 15 Din m.; 17 V. c. d. zîmbind; 20 Î. h. reci; Î. h. varbe cu noroi; 23 N. l. b. ne luăm tainul; 31 Din contră, » noi n-avem ce pierde; Noi nu avem nimic ce pierde; 32 T. d. veșnic p. n.; 35 Îi va găsi mereu eroi.

O ȘEZĂTOARE LITERARĂ LA CÎMPULUNG-MOLDOVENESC

În iarna anului 1909—1910, împlinindu-se două decenii de la trecerea din viață a lui Ion Creangă, s-a organizat, sub patronajul și din inițiativa Societății Scriitorilor Români, o suită de șezători literare în orașele Moldovei.

Un grup de scriitori, format din Cincinat Pavelescu, Dinu Ramură, Mihail Sadoveanu, Caton Theodorian au vizitat atunci Cîmpulung-Moldovenesc.

Despre această șezătoare — care prin amploarea ei a devenit o adevărată manifestare populară — s-a scris pe larg în presa vremii: „Sămănătorul”, „Ramuri”, „Cumpăna”, „Palanga” ș.a.

Din revista „Junimea literară” (VII, februarie-martie, 1910, pp. 52—53) spicuim: «...li s-a făcut o primire grandioasă, care i-a mișcat adînc [...] și aici scriitorii au citit din operele lor [...]. Cele mai frumoase aplauze le-a secerat însă neîntrecutul interpret al lui Creangă, M. Sadoveanu cu citiri din Amintiri».

A rămas și un document epistolar, «amintind» de șezătoarea literară de atunci: o carte postală cu chipul lui Cincinat Pavelescu și al fetiței lui purtînd cîteva rînduri amabile și autografele scriitorilor respectivi.

Grațian JUCAN

[Carte postală—verso]

[Antef]

UNION POSTALE UNIVERSELLE
ROMANIA
CARTĂ POSTALĂ

[Adresă destinatar]

Domnului Gheorghe HUȚU, Primarul
Comunei Cîmpu-Lung

O salutare prietenească din gara
Hatna și toate mulțumirile noastre cele
mai călduroase pentru primirea entuziastă
ce ne-ați făcut.

Mihail SADOVEANU
Caton THEODORIAN
Dinu RAMURĂ
Cincinat PAVELESCU

«MANUSCRIPTUM» pe alte meridiane

Prin amabilitatea scriitorului A. I. Deleanu, ne-au parvenit, indirect, citeva «ecouri» ale aprecierilor și ale interesului pe care le-a trezit revista noastră în cercurile specialiștilor de peste hotare. Este un fapt cu atât mai demn de relevat cu cât — și o spunem nu fără o notă autocritică — redacția a făcut puține eforturi până în prezent, pentru ca „Manuscriptum” să fie mai bine cunoscut pe alte meridiane.

Reținem, cu aprobarea lui A. I. Deleanu, cele citeva rânduri care ne privesc din scrisoarea pe care i-a adresat-o, la 8 iulie a. c., profesorul ERIC D. TAPPE, de la Universitatea din Londra, Institutul de Studii Slave și Est-Europene:

«Îți mulțumesc foarte mult pentru pachetul cu cărți. Al darul de a ghici ce-mi trebuie. Cărușem să mi se trimită „Manuscriptum” începând cu ianuarie 1972, dar mă resemnasem să rămân fără exemplarele trimise de D-voastră...».

Le adăugăm rindurile elogioase la adresa revistei, transmise de domnul P. J. FAIRS, Conservator Adjunct la THE BRITISH MUSEUM, Departamentul Cărții Tipărite, Divizia Slavă și Est-Europeană, prin intermediul aceleiași surse, într-o epistolă din 2 iulie a. c.:

«Deși v-am trimis o notă oficială de mulțumiri pentru exemplarele din „Manuscriptum”, îmi face plăcere să vă spun că este o revistă admirabilă. Îmi pare rău că n-am știut de apariția ei până acum. Vă sunt deodată doi recunoscători. Nu pot abuza de bunățatea D-voastră și să mă aștept să ne trimiteți revista în continuare. Avem intenția de a ruga B. C. S. să ne-o trimită. Înainte de a o face, vă rugăm însă să ne informați dacă ați comandat pentru noi și numerele următoare

până la completarea anului 1971, în care caz vom cere B. C. S. -ului să ne expedieze revista începând din 1972...»

Acestor prieteni ai „Manuscriptum”-ului le aducem mulțumirile noastre, asigurându-i că, în viitor, revista va căuta să nu-i dezamăgească. De asemenea, mulțumim colegilor de la AGER-PRES, care, în buletinul lor „La Roumanie”, au consemnat apariția primelor trei numere ale revistei, indicând detaliat sumarul, în ceea ce documentele publicate puteau interesa cercetătorii de pe alte meridiane ai literaturii române, a relațiilor ei cu celelalte literaturi europene; (vezi no. 4, XXIIe année, 28 février 1971).

«...Singura revistă din țară pe care o citesc în întregime...»

Primim de la criticul Constantin CUBLEȘAN citeva rânduri pline de căldură față de publicația noastră, față de eforturile redacției, de a alcătui numere cât mai interesante și cât mai variate.

Transcriem mai jos un fragment revelator, capabil să sublinieze în ce măsură „Manuscriptum” poate fi pentru un specialist, un instrument indispensabil de lucru:

«Vă mulțumesc pentru atenția ce-mi acordați trimițându-mi numărul 3(4) al revistei „Manuscriptum”. De fapt, trebuie să știți că este, cred, singura revistă din țară pe care o citesc în întregime. Am urmărit foarte atent fiecare număr și fără nici un fel de intenții măgulitoare vă spun că este o revistă excelentă.

Îmi sugerați că „Tribuna” ar trebui să acorde un spațiu în coloanele ei recenzării numerelor revistei. Aveți perfectă dreptate. Dacă nu s-a făcut până acum a fost dintr-o neglijență, ce sper să fie îndreptată încă foarte curând».

*În fine, „România Literară“
ne citește...*

După ce trei numere la rând ne-a elogiât constant, uneori, pentru materiale documentare pe care revista noastră nu le-a publicat, dovadă a unei răsfățări grăbite, neglijente, primul periodic de literatură al țării ne acordă, în fine, privilegiul de a ne citi.

Cu probitatea pe care o presupune orice transcriere de «documente», atragem atenția „României literare” că, în numărul 1(2)/1971 nu am publicat «fragmente din piese de teatru scrise de Gib Mihăescu», ci un studiu asupra laboratorului de creație al unui Gib. Mihăescu dramaturg velleitar, că, de asemenea, nu ne-am învrednicit să reproducem «serisori» și fragmente dintr-o celebră confesiune publică a lui Ionel Teodorescu. Cum am scris Medelenii, ei am reprodus chiar, în întregime, textul manuscris al conferinței, că, în fine, n-am avut bucuria de a da la lumină «o scrisoare a lui Marcel Proust către Martha Bibescu», ei am publicat doar o scrisoare a marelui prozator al «timpului pierdut» către Antoine Bibescu.

Trebuie să recunoașteți, stimați confrăți de la „România literară”, că s-a strecurat cam multe inexactități în notița dumneavoastră de 50 de rânduri pe 2 eadrați.

Despre numărul 2(3)/1971 al revistei noastre, „România literară” își informa cititorii, în numărul 21, anul IV, din 20. V. a. e., p. 10, recomandându-le spre lectură printre altele și «documentarul Lucreția Pătrășcanu». Bineînțeles, greu de găsit în cele 224 de pagini ale „Manuscriptum”-ului un astfel de material, atita vreme cit redacția n-a publicat decât câteva reproduceri fotografice în chestiunea respectivă.

Avem, în fine, «bucuria» să fim citați atent la al 4-lea număr.

Între alte considerații — unele, recunoaștem, îndreptățite — „România literară” își manifestă rezerva față de publicarea documentelor Alecsandri și Ion Barbu la rubricile «M-or troieni cu drag aduceri aminte...» și, respectiv «Per Aspera...». Ar fi fost de dorit, ni se spune (vezi „România literară”, nr. 32, joi 5. VIII. 1971) — să tipărim texte documentare mai «revelatoare».

Nu am fi răspuns «vigilenților» noștri confrăți dacă obiecția lor subiectivă nu ar fi atins o problemă de principiu.

Ce înseamnă «revelator» în materie de documente? (Poate știu cei de la „România

literară”!). Ce poate să mai fie revelator, sau mai puțin revelator, în cazul unor scriitori ca Alecsandri sau Ion Barbu, care, după cum bănuim că au aflat și cei care ne recenzează, au deja ediții critice definitive?

Ne propunem ea, într-un viitor apropiat, să publicăm o suită de documente inedite Eminescu. Oare, nu aceeași catalogare din vîrful condeiului, eu o superioară autoritate în materie, ne va întâmpina?

Valoarea unui document constă în el însuși. E o chestie cunoscută de cînd lumea. Dacă nu ne credeți, citiți-l pe Porpessicus!

*„FAMILIA” și „SĂPTĂMÎNA”
recenzează „MANUSCRIPTUM”*

Sub semnătura lui Marin BUCUR, „Familia” publică în numărul său din august a. e., un substanțial articol, *O istorie literară în documente*, consacrat revistei noastre.

Definind profilul specific al acestei publicații în contextul mișcării literare românești, autorul precizează rolul deosebit de important pe care îl are ea în depistarea și exploatarea sistematică a tezaurului documentar, a surselor de informație încă necercetate, fără de care nu e posibilă o adevărată istorie literară.

O seamă din considerațiile lui Marin BUCUR în marginea celor patru numere ale „Manuscriptum”-ului constituie totodată și un elevat răspuns pentru cei care ridică falsa obiecție a «documentului revelator», ceea ce, evident, ne scutește de orice comentariu în plus:

«...Ideea că despre un autor s-a spus cit trebuie spus, că documentele care se descoperă nu mai aduc nimic nou, că totul era «cunoscut», este periferică unei activități oneste, lăsînd impresia că ar putea, treptat, să se închidă ca în parcelele din cimitire, unele zone din istoria literară. Nimic mai fals și mai defetist, mai urit decît această profeție și invitație la non-activitate. [...] Asemenea acte de cultură trebuie făcute în liniștea muncii, cu conștiința că istoria literară are trebuință de o bază documentară obiectivă, nu de sugestii date de nespecialiști recrutați pe posturi de alotșliuitor. Spune vreun istoric care se respectă că un nou document despre Ștefan cel Mare, după ce de o sută de ani încoace au apărut biblioteci de documente despre domnitorul moldovean, este nesemnificativ sau că nu mai

trebuie dat la lumină? [...] Revista „Manuscriptum”, așa cum spunea și Al. Philippide, este un muzeu deschis în zilele noastre.»

Semnănd și apariția în „Săptămîna” a unui articol judicios despre ultimul «caiet» *Manuscriptum*, ținem să observăm și faptul că revista a început să se bucure, în afara elogiilor mai mult sau mai puțin convenționale și de o cercetare atentă, critică, pe care de multă vreme o așteptam, în stare să însușeze patrimoniului literar național contribuțiile documentare pe care ea încearcă să le aducă statornic în paginile sale.

SCRISORI PE ADRESA REDAȚIEI

Am primit, odată cu o serie de sugestii și de aprecieri, câteva scrisori interesante din partea cititorilor.

Ion Mladin, din Sinaia, Calea București nr. 46, Județul Prahova, consideră că «nu ar fi o împlinire dacă, prin mijloacele mass-media s-ar face reclamă și revistei „Manuscriptum”, menită să completeze universul spiritual al individului». Transmitem sugestia celor în cauză.

Ion Voicu, din Ploiești, atașează scrisorii sale din 28 iunie 1971 și un exemplar din ziarul

„Flamura Prahovei”, organ al Comitetului Județean Prahova al P. C. R., nr. 6016, din 27 iunie 1971, în care domnia-să semnează o recenzie pe marginea ultimului număr al revistei noastre. Spicnim câteva aprecieri: «De parte de a fi un depozitar de documente accesibile doar inițiaților, „Manuscriptum” se dovedește încă de la primele sale numere o publicație de largă accesibilitate și, prin aceasta, un util instrument de cultură și culturalizare, prin introducerile, comentariile, notele explicative, cu care redactorii revistei însoțesc documentele încredințate tiparului».

În fine, încheiem cu scrisoarea cititorului Tânase Ioan, din Comuna Poiana Sibiului, care ne anunță primirea promptă și în bune condițiuni a revistei expediate de redacție, pe baza abonamentului individual.

S-a auzit deci pînă la ... POȘTĂ, și nemulțumirile au fost remediate. Da unde concluzia: cîteodată e bine să speri...

REDAȚIA.

P.S. Revista se afla sub tipar atunci cînd în „Tribuna” a apărut un remarcabil articol al profesorului Șerban Cioculescu despre *Manuscriptum* și „Manuscriptum”.

Ne facem o datorie de onoare în a-l reproduce fragmentar pe coperta interioară.

Fișier bibliografic

(1 aprilie — 30 iunie 1971)

A

AGĂRBICEANU (Ion)

Netea (Vasile) — N. Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români [Dedicație către N. Iorga, pe volumul *Zilele din urmă ale căpitanului Pârâu*, «Cluj 12 ianuarie 1922»], „*România literară*”, IV, nr. 23 (139), joi 3. VI. 1971, p. 5.

ALECSANDRI (Vasile)

Țugu (P.) — O scrisoare inedită a lui Vasile Alecsandri [12 Noembrie 1861, Agenția Principatelor Unite din Paris D-lor Efori], „*Ramuri*”, VIII, nr. 5 (84), 15 iunie 1971, p. 13.

ARGHEZI (Tudor)

* * * — Tudor Arghezi inedit [Scrisori către Făgetel, date: 1921 și, respectiv, 1947], „*Echi-nor*”, III, 4 aprilie 1971 p. 11, rubrica: *Arhiva*.

Curticeanu (Mircea) — Tudor Arghezi, inedit, 2 scrisori din Lagărul de internați politici de la Tg. Jiu, „*Tribuna*”, XV, 18 (745), 6 mai 1971, pp. 15—16.

B

BARÎȚIU (George)

Ivănescu (D.) — O scrisoare inedită de la George Barițiu [1863, decembrie 11/23, Viena. Copia scrisorii lui G. B. adresată lui Ștefan Emilian, profesor universitar din Iași], „*Revista Arhivelor*”, XLVIII, vol. XXXIII, nr. 2, 1971, București, pp. 325—327, rubrica: *Addenda et Corrigenda*.

BLAGA (Lucian)

Gruia (Bazil) — Momente Blaga — Interludiu cu Liciniu [Fragmente din scrisori către Liciniu], „*Steaua*”, nr. 2, serie nouă, 16—31 mai 1971, pp. 13—14.

Netea (Vasile) — Lucian Blaga scrisori și amintiri din anii 1942—1943 [fragmente din scrisorile lui Lucian Blaga către Vasile Netea], „*Vatra*”, serie nouă, I, nr. 2, mai 1971, p. 1.

BOGREA (Vasile)

Ungureanu (V. M.) — Vasile Bogrea epigramist [10 epigrame], „*Tribuna*”, XV, 13 (740), 1 aprilie 1971, p. 14.

BOTEZ (Octav)

Drăgan (Mihai) — Scrisori către G. Ibrăileanu, [2 scrisori date: 3 Mart. 1912 [Charlottenburg] și 16/29 Feb. 1912], „*Alma mater*”, III, nr. 5 (13), 15 mai 1971, p. 7.

C

CARAGIALE (Ion Luca)

Cioculescu (Șerban) — O scrisoare inedită a lui Ion Luca Caragiale [Scrisoare nedată, trimisă din Leipzig, fiului său, Mateiu], „*România literară*”, joi, 13, V. 1971, pp. 13 și 28, rubrica: *Breviar*.

* * * [Autograful lui Ion Luca Caragiale, prilejuit de o dedicație pentru N. Iorga — pe drama *Năpasta*; 1890 — februarie 28 — București], „*Săptămîna*”, nr. 27, 11 iunie 1971, p. 5.

CAZIMIR (Otilia)

[Arbore (Al.)] — Corespondență inedită din fondul Nicolae Iorga (Scrisoare adresată lui N. Iorga — 21 iunie 1934), „*Cronica*”, VI, nr. 23 (278), sîmbătă 5. VI. 1971, p. 5.

CĂLINESCU (G.)

Netea (Vasile) — N. Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români [Dedicație către N. Iorga, pe volumul *Opera lui Mihai Eminescu* (vol. IV), f. d.], „*România literară*”, IV, nr. 23 (139), joi 3. VI. 1971, p. 5.

CERNA (Panait)

Netea (Vasile) — N. Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români [Dedicație către N. Iorga pe volumul de *Poezii*, Charlottenburg, 26. I. 1910], „*România literară*”, IV, nr. 23 (139), joi 3. VI. 1971, p. 5.

CHINEZU (Ion)

P. M. — O încercare de traducere a *Adelei* în ungurește [O scrisoare a lui Ion Chinez (25. X. 1933) către Ionel Teodorescu, în legătură cu încercarea pe care o face pentru găsirea unui traducător în limba maghiară a romanului *Adela* de G. Ibrăileanu], „*Vatra*”, serie nouă, I, nr. 3, iunie 1971, p. 11, *Documente inedite*.

D

DELAVRANCEA-LAHOVARY (Cella)

[Arbore (Al)] — Corespondență inedită din fondul Nicolae Iorga [Scrisoare adresată lui N. Iorga — 19 mai 1934], „*Cronica*”, VI, nr. 23 (278), sîmbătă 5. VI. 1971, p. 5.

G

GOGA (Octavian)

Goga (Veturia) — Octavian Goga — Corespondență inedită [către Veturia Goga — din perioada 1919–1936], „*Tribuna*”, XV, 13 (740), 1 aprilie 1971, pp. 4–5.

Croicu (Petre) — 90 de ani de la nașterea lui Octavian Goga [3 scrisori din volumul *Corespondență către Ion Bănuș*, în curs de apariție la Editura „*Minerva*”], „*Luceafărul*”, nr. 15 (467), sîmbătă 10 aprilie 1971, p. 7.

I

IBRĂILEANU (Garabet)

Bordeianu (M) — Ibrăileanu inedit [4 scrisori adresate Elenei Ibrăileanu (februarie 1909)], „*Viața Românească*”, XXIV, nr. 5, mai 1971, pp. 34–36.

Drăgan (Mihai) — Un articol de Ibrăileanu, O. Carp [considerații despre poezie prilejuite de apariția volumului de versuri *Rîndunel* (Buc., 1906) al lui O. Carp], „*Alma mater*”, III, nr. 5 (13), 15 mai 1971, p. 3.

Drăgan (Mihai) — Inedite (Maxime), „*Tribuna*”, XV, 21 (748), 27 mai 1971, p. 4.

Drăgan (Mihai) — Recitind romanul *Adela* [O maximă inedită], „*Cronica*”, VI, nr. 16 (271), sîmbătă 17. IV. 1971, p. 9.

Drăgan (Mihai) — Ibrăileanu — inedit: Gh. Kernbach [1909], „*Cronica*”, VI, nr. 21 (276), sîmbătă 22 mai 1971, p. 5.

Vezi — Octav Botez, O. Carp, Al. Rosetti, Vladimir Streinu (Drăgan, Mihai).

Vezi — Horia Petra, Petrescu (Popa, Mircea).

IORGA (Nicolae)

Matei (Al.) — Din corespondența cu cărturari transilvăneni „*Tribuna*”, XV, 23 (750), 10 iunie 1971, p. 4.

Curticeanu (Mircea) — Scrisori către C. Șaban Făgețel și D. Tomescu [Corespondență cu redacția revistei „*Ramuri*”], „*Tribuna*”, XV, 23 (750), 10 iunie 1971, p. 4.

Vezi — Ion Agârbiceanu, G. Călinescu, Panait Cerna, Al. Macedonski, Vasile Pârvan, Ion Pillat, M. Sadoveanu, G. Tutoveanu, T. Viann, Al. Vlahuță, V. Voiculescu, A. D. Xenopol (Netea, Vasile).

Vezi — I. L. Caragiale.

Vezi — Otilia Cazimir și Cella Delavrancea-Lahovary (Arbore, Al.).

M

MACEDONSKI (AL.)

- Netea (Vasile) — N. Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români [Dedicație către N. Iorga pe volumul *Flori sacre*. * 1912 București, oct. în 23 *] „*România literară*”, IV, nr. 23 (139), joi 3. VI. 1971 p. 5.

MAIORESCU (Titu)

- Fillimon (Domnica) — Titu Maiorescu inedit: Doctoratul de la Giessen [2 scrisori T. M. (mai 1895 și 4 februarie 1861), din volumul *Epistolarium* (II și III), în pregătire la Editura Minerva], „*Săptămîna*” nr. 29, 25 iunie 1971, pp. 3-4.

- Popa (Mircea) — Titu Maiorescu sau elogiul demnității [Discurs ținut în 1863 la deschiderea cursurilor universitare ieșene; o scrisoare către domnitorul Caza; un document din 1869 prin care cere numirea în funcție de decan a celui mai în vîrstă profesor de la Universitate], „*Tribuna*”, XV, 19 (746), 13 mai 1971, p. 14.

- Popa (Mircea) — Titu Maiorescu inedit [Documente legate de activitatea ca profesor și ca secretar al Universității din Iași, între 1863-1871] „*Vatra*”, serie nouă, I, nr. 1, aprilie 1971, p. 11.

P

PARASCHIVESCU (M. R.)

- * * * — Postfață la *Calea Regală* [de André Malraux, datată: Plateau d'Assy, 11 dec. 1970], „*Contemporanul*”, 16 (1275), vineri 16 aprilie 1971, p. 9.

- Purcaru (Ilie) — Moment Miron Radu Paraschivescu [Fragmente inedite din interviul din 1962: *Condiția estetică a poeziei militante și împotriva lui „Pseudo”*], „*Argeș*”, VI, nr. 6 iunie 1971, p. 16.

PAVELESCU (Cincinat)

- Chindriș (Ion) — Ineditele arhivelor [Notă informativă a Direcției Generale a poliției — 5 ianuarie 1933 (cu facsimil) — privind pe C. P.], „*Steaua*”, nr. 1, serie nouă, 1-15 mai 1971, pp. 18-19.

PÂRVAN (Vasile)

- Netea (Vasile) — N. Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români [Dedicație] „*România literară*”, IV, nr. 23 (139), joi 3. VI. 1971, p. 5.

PERPESSICIUS

- Oprea (Al.) — Perpeccius inedit. Cuvînt înainte. Un apel, „*Tribuna*”, XV, 16 (743), 22 aprilie 1971, p. 4.

PETRESCU (Horia, Petra)

- Popa (Mircea) — Ibrăileanu și Transilvania [O scrisoare către G. Ibrăileanu — Fofeldea, 24 august 1916, cu privire la „*Viața Românească*”], „*Vatra*”, serie nouă, I, nr. 3, iunie 1971, p. 11.

PILLAT (Ion)

- Netea (Vasile) — N. Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români [Dedicație pe volumul *Pe Argeș, în sus*, 23 mai 1936], „*România literară*”, IV, nr. 23 (139), joi 3. VI. 1971, p. 5.

PREOTEASA (Grigore)

- * * * — Gr. Preoteasa [8 poezii inedite: *Balada, Toamna la Doftana, Execuție, O, voi drumuri, Învinșul, Toamna, Voluntarii roșii, Poem pentru infinitul mare*], „*România literară*”, IV, nr. 19 (135), joi 6. V. 1971, p. 16.

PUȘCARIU (Sextil)

- Bologa (L. Valeriu) — Sextil Pușcariu — inedit. Elena Popea. [Medalion despre Elena Popea], „*Tribuna*”, XV, nr. 15 (742), 15 aprilie 1971, p. 14.

R

ROSETTI (Al.)

- Drăgan (Mihail) — Scrisori către G. Ibrăileanu [4 scrisori din perioada 1928 — 1930, în legătură cu editarea poeziilor lui M. Eminescu de către Ibrăileanu], „*Atma mater*”, III, nr. 5 (13), 15 mai 1971, p. 7.

S

SADOVEANU (Mihail)

Netea (Vasile) — N. Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români [Dedicație pe volumul *Comoara Dorobanțului* (f. d.)], „*România literară*”, IV, nr. 23 (139), joi 3. VI. 1971, p. 5.

STREINU (Vladimir)

Drăgan (Mihail) — Scrisori către G. Ibrăileanu [București, 3 april 1929], „*Alma mater*”, III, nr. 5 (13), 15 mai 1971 p. 7.

T

TONEGARU (Constant)

Cioculescu (Barbu) — Introducere la poezia cuvintelor. Un eseu de Constant Tonegaru [Articol scris în perioada 1946—1948], „*Luceafărul*”, XIV, nr. 21 (473), sâmbătă 22 mai 1971, p. 3.

TUTOVEANU (George)

Netea (Vasile) — N. Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români [Dedicație către N. Iorga pe volumul *Balade*, Bărlad 1 februarie 1920], „*România literară*”, IV, nr. 23 (139) joi 3. VI. 1971, p. 5.

V

VIANU (Tudor)

Netea (Vasile) — N. Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români [Dedicație pe *Teza de doctorat*, Vălenii de Munte, 17 iulie 1925], „*România literară*”, IV, nr. 23 (139), joi 3. VI. 1971, p. 5.

VINEA (Ion)

Vaida (Mircea) — Fragment din romanul inedit *Veni de mai*, „*Steaua*”, XXI, nr. 2, serie nouă, 16—31 mai 1971, pp. 7—9.

VLAHUȚĂ (Al)

Netea (Vasile) — N. Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români [Dedicație către N. Iorga pe romanul *Dan*, 19 martie 1912], „*România literară*”, IV, nr. 23 (139), joi 3. VI. 1971, p. 5.

VOICULESCU (Vasile)

Voiculescu (Ion) — *Darul domnișoarei Amalia* [Prolog și șapte tablouri radiofonice, date aproximativ 1946—1948], „*Steaua*”, XXI, nr. 1, serie nouă, 1—15 mai 1971, pp. 11—15.

Netea (Vasile) — N. Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români. [Dedicație pe volumul *Destin*, 1934], „*România literară*”, IV, nr. 23 (139), joi 3. VI. 1971, p. 5.

VORONCA (Ilarie)

Pănă (Sașa)

¶
Voronca (Colomba) — *Repere* [3 versuri dintr-un poem inedit, fără titlu], „*România literară*”, IV, nr. 23 (139), joi 3. VI. 1971, p. 11.

X

XENOPOL (A. D.)

Netea (Vasile) — N. Iorga în dedicațiile unor scriitori și critici români [Dedicație către N. Iorga pe lucrarea *Histoire des Roumains de la Dacie Traiane* (1896)], „*România literară*”, IV, nr. 23 (139), joi 3. VI. 1971, p. 5.

Creșterea colecțiilor

(aprilie-iunie 1971)

BIBLIOTECA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Manuscrise

- G. Călinescu, *Bietul Ioanide*, volumele I-III.
Barbu Ștefănescu-Delavrancea, *Note pentru un discurs ținut în 1916, în sala Dacia, pentru intrarea României în război*.
I. Gr. Periețeanu, *Marea* — antologie.
Iustin Ilieșiu, *Folclor din Năsdud*.
Mihai Beniuc, *Mărul de lângă drum* — versuri.

Correspondență

- Barbu Șt. Delavrancea, I. L. Caragiale, Al. Vlahuță, I. Rusu-Șirianu, N. Iorga, N. Tonitza.

Carte românească veche

- Ceaslov*, București, 1801.
Octoih, București, 1730.
Bucovină pentru învățătura pruncilor, Brașov, 1816.

Carte rară

- Ion Ghica, *Măsurile și greutatea românești în comparație cu ale celorlalte neamuri*, București, 1848.
* * * *Kurse Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen*, Strassburg, 1785.

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise

- Document de la Alexandru-Vodă Șușu, din 1819, privind familia poetului Sibleanu*.
Propunerea S. S. R. pentru înființarea premiului „Nicolae Filimon” (cu autografele membrilor S. S. R.).
Cereri de împrumut către S. S. R. adresate de Mateiu I. Caragiale (cu apostila lui Ion Minulescu), Ana I. Chendi (cu certificatul

medical al lui Marie Chendi) D. Pansătescu-Perpessicius.

- Cereri adresate către Ateneul Român* de: Ion Dragoslav, C. Ardeleanu, Constanța Hoșoș.
Martha Bibescu, scenariu pentru filmul *Katia*.

Tipărituri

- Ionel Teodoreanu, *Ulija copilăriei* (cu dedicație).
Magazin istoric pentru Dacia, tomurile I-II, București 1845, 1846.
Oeuvres d'Evariste Parny, tome Ier, Paris, 1808 (din biblioteca lui C. Negruzzi).
Vornicul Alecu Beldiman, *Eterie sau jălniciele scene prilejuite în Moldova*, Iași, 1861 (cu portretul lui Beldiman).

Correspondență

- T. Maiorescu, Iacob C. Negruzzi, C. Bolliac, Barbu Șt. Delavrancea, Dimitrie Anghel, Elena Văcărescu, Elena Farago, Martha Bibescu, Ion Alex. Macedonski, Ascanio-Ollănescu, Ionescu-Gion, Natalia Negru, D. Tomescu, Marcu Beza, Gr. Tăușan, Petru Comarnescu, Ion Dongorozzi.

Fotografii

- Tudor Arghezi, Liviu Rebreanu, Alexandru Davila, Cincinat Pavelescu, Radu D. Rosetti, I. A. Bassarabescu, Cella Delavrancea, Radu Cosmin, I. Petrovici, Henri Streitman, o fotografie de grup (tip cabinet), reprezentând pe: Mihail Sadoveanu, Emil Gîrleanu, Dimitrie Anghel, Ion Minulescu.

V. CILNICEANU

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: I.L. Caragiale (75); N.D. Cocea (58);

Mihai Eminescu (3, 5—6); Ion Ghica (16, 18—21, 24—25, 28—30, 32—34, 36); Victor Hugo (156); Emil Isac (179); Panait Istrati (103, 105); Jan Urban Jarník (158); Eugen Lovinescu (133—134); Titu Maiorescu (167, 174); Veronica Micle (3); Giovanni Papini (175, 177); Cincinat Pavelescu (190); Perpessicius (3, 139, 141); Cezar Petrescu (108, 111); Dinu Ramură (190); Româin Rolland (72, 73); Mihail Sadoveanu (190); Caton Theodorian (190).

FOTOGRAFII: Romald Bulfinski (183); N.D. Cocea (44); Mihail Dragomirescu (76); Victor

Hugo — interior (154, 156); Panait Istrati (97); Jan Urban Jarník (158); Eugen Lovinescu (126); Dumitru D. Panăitescu (137); Hortensia Papadat-Bengescu (127); Giovanni Papini (175); A. Pop-Marțian (183); Perpessicius (136, 137², 138³, 139⁵, 141); Cezar Petrescu (109); Marioara Ventura (183).

DESENE: Anonim olandez — Panait Istrati (100); Jean Steriadi — Perpessicius (138).

Fotografiile din acest număr sînt realizate de Magdalena BUZĂ

ERRATUM

Scrisoarea Argezi, publicată în *Filele de album* dedicate poetului în numărul trecut, ne-a fost comunicată de profesorul universitar Dan Smântănescu, al cărui nume n-a apărut, dintr-o eroare redacțională, pe care o îndreptăm, cu scuzele cuvenite, acum.

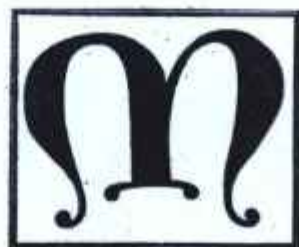
Biblioteca Municipality Deva
SALA DE LECTURĂ

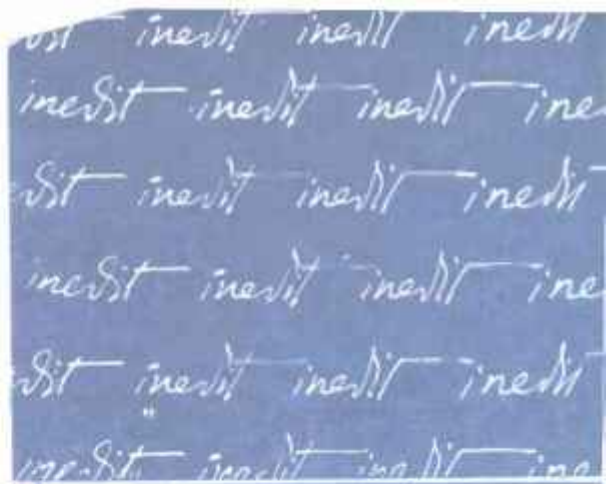

După un an de apariție,
M A N U S C R I P T U M

anunță o nouă formulă grafică, o diversificare
a rubricilor. Cei interesați se pot abona la
MUZEUL LITERATURII ROMÂNE,
expediind costul abonamentului
prin mandat postal sau prin cont
virament 64.03.05.43,
BNRSR, Filiala Sector I
București.

Abonamentul
este cel mai
sigur mijloc
de
obținere
a
revistei.

Octavian GOGA

Pe bolta ceriului senin

Pe bolta ceriului senin
S-aniină-aceleas[i] stele —
Și-aceleas[i] flori răsar și azi
La noi în copăcele.

Aceleas[i] lună e pe cer
Bolaavă și gălbuie
Și adumbresc aceleas[i] fagi
Cărunta cetățuie.

Prin văi acelaș[i] hoinărit
Și cînt și chiu se p[ă]rde.
De-un fir de iarbă vestejit,
Nu moare lunca verde.

Poezia face parte dintr-un grupaj care va apărea în numărul viitor I/1972.

În același număr, datele aniversare — «zile cu trei sori în frunte» — EMINESCU, CARAGIALE, CREANGĂ — vor fi sărbători ale documentului inedit.

După un an de apariție, revista își anunță, pe lângă o nouă formulă grafică, și o diversificare a ineditului rubricilor.

Coperta a IV-a: Filă dintr-un calet manuscris al lui Panait Istrati.

Ce fut un dimanche de beau septembre 1904, le jour où Adrien Lograffi et sa capture amicale Mikhaïl Kazanski descendirent à la gare du Nord de Bucarest. Tous deux jeunes et vêtus de neuf, le premier, qui sortait de l'adolescence, était brun, élancé, semblant avoir les nerfs à fleur de peau; le second, un peu plus âgé, court et trapu, imposait ~~devant~~ par une sorte de distinction intérieure qu'exprimaient les traits de son visage fin.

Ils venaient de Braïla et découvraient pour la première fois la capitale de la Roumanie. Adrien, lui, découvrait en même temps le monde, car jusque là il n'avait fait que de ~~ces~~ brèves incursions dans les alentours de Braïla, sa ville natale, tandis que Mikhaïl... Qui pourrait savoir d'où venait ce Mikhaïl et combien de milliers de kilomètres il ~~avait~~ portait dans ses jambes? Tout au plus pouvons-nous soupçonner qu'il était russe et ^{que, débarquant} ~~qu'il était venu à Braïla~~, ^{il dénotait} ~~venait~~ de très loin, avant de se faire dénicher par Adrien dans la pâtisserie de Kir Nicolas, ainsi que nous l'avons montré dans l'ouvrage précédent.

Jusqu'à une heure de Bucarest, leur voyage ^{supportable, sinon sans} ~~avait été~~ ^{angineux} ~~avait~~ ^{mit} remplie de rêves, de projets, ^{souvent de remords} ~~de~~ Mais à partir de Ploesti, une foule de Bucarestois ~~partiront et domestiques~~, ~~les~~ ~~uns~~ ~~seulement~~ ~~de~~ ~~leurs~~ ~~travaux~~ ~~terminés~~, ~~les~~ ~~autres~~, ~~de~~ ~~quelques~~ ~~villages~~ ~~où~~ ~~ils~~ ~~se~~ ~~trouvent~~ ~~avec~~ ~~leurs~~ ~~amis~~, ~~partiront~~